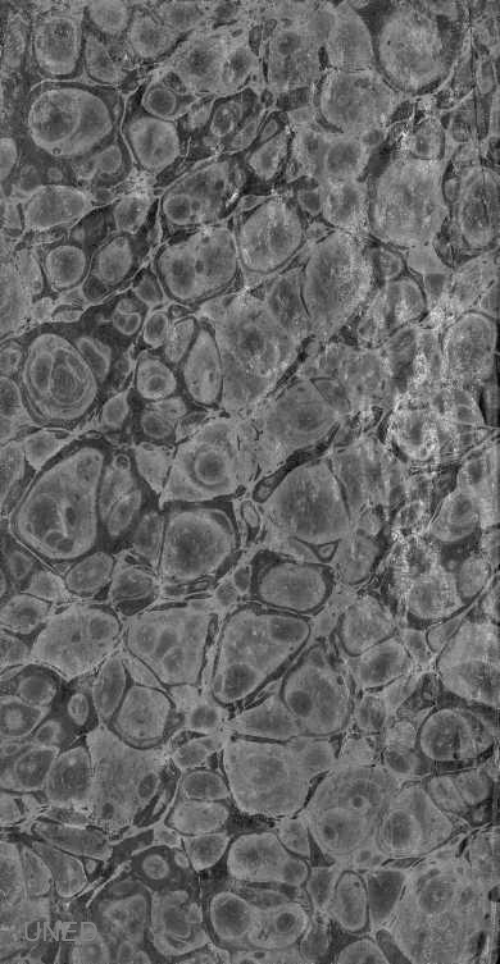
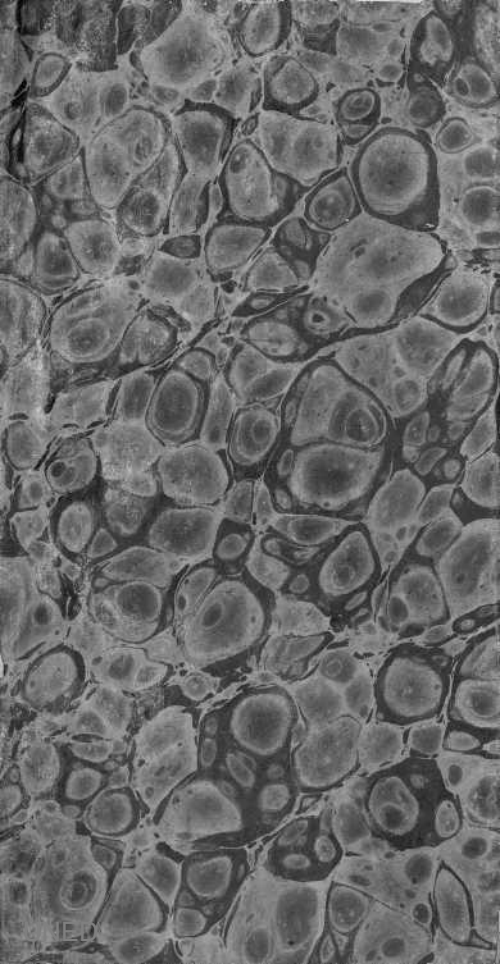

UNED

UNED

Comodoro de Mendoza y

Abermoso de Mendoza

R.0000 1413136

F.A. 162

R. 137410

DE ARTE
RHETORICA.

LIBRI QUINQUE,

LECTISSIMIS VETERUM SCRIPTORUM

ÆTATIS AURÆ,

Perpetuisque Exemplis illustrati:

AUCTORE

DOMINICO DE COLONIA.

Accessere in hac novissima Editione

INSTITUTIONES POETICÆ,

AUCTORE

JOSEPHO JUVENCIO.

MATRITI:

TYPIS PLACIDI BARCO LOPEZ.

SUPERIORUM PERMISSU.

M DCC ICIX.

DE A. B. T. E.

R. E. F. I. C. A.

L. I. B. R. I. Q. U. I. T. A. N. T.

LECTISSIMIS VESTRIS M. S. S. I. M. I. S.

REACTIS AUREA.

Perpetuisque Eximie Illustrati.

A. U. G. U. S. T. I. N. O.

DOMINICO DE COLONIA.

Maxime in hac re publica.

INSTITUTIONES POLITICAE.

A. U. G. U. S. T. I. N. O.

JOSEPHO JUVENCIO.

A. U. G. U. S. T. I. N. O.

FRANCISCO BARRIO LOPEZ.

SUPPLEMENTUM PARRISIO.

M. D. C. C. L. X.

AUCTOR

LECTORI.

Præceptis paucis brevibusque exemplis verò bene multis constat hæc *Ars Rhetorica*. Præcepta hausimus ex vetustissimis Græcorum Latino-
rumque Rhetorum fontibus; Aristotelem dico, Ciceronem, Quintilianum, Demetrium Phalereum, Hermogenem atque Longinum. Exempla, quæ lectissima sunt perpetuaque, summo studio, singularique diligentia selegimus fere ex elegantissimis ætatis aureæ Scriptoribus. Atque hoc

exquisito veterum exemplorum delectu
copiaque nostrum hunc qualemcumque
laborem speramus posse commendar
si cetera omnia desunt; illumque
etiam politioribus & urbanis hominibus
nec inutilem, nec injucundam, hoc saltem nomine, fore
confidimus.

ELE-

Elementa Rhetoricæ

ELEMENTA
RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Fabula.

Quid est Fabula?

R. Est Oratio falsa veritatem effingens. Talis est apud Horatium (a) elegantissima illa Fabella equi, hominis opem adversus cervum implorantis.

Cervus equum, pugna melior, communibus herbis

Pellebat; donec minor in certamine longo Implorabit opes hominis, frenumque recepit. Sed postquam victor (b) violens discessit ab hoste,

Non equitem dorso, non frenum depulit ore.

Vide quam sollertè Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis,

A 3 ve-

(a) *Epist. 10. Lib. 1.*

(b) *Violens pro violentus, vox parùm usitata.*

6 *Elementa Rhetoricæ.*

verum ac rectum nos doceat: & nos repente à levi illa in speciem narratiuncula ad veritatem traducat illis quam sequuntur versibus:

Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus,
atque

Serviet æternum, quia parvo nesciet uti.

§. I. De variis Fabularum generibus.

Quot sunt genera Fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Theone Sophista, qui Rhetoricæ exercitationes, seu progymnasmata, (sic enim appellant) Tironibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales: aliæ Morales: aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.

Quid est Fabula Rationalis, seu Parabola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiam, quod tamen reipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri omnino notuit. Hujusmodi sunt Divinæ illæ Parabolæ de Virginitibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigio, aliæque quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad omnem

nem virtutem erudiebat; (a) *Sine Parabolis non loquebatur eis*: inquit sacra pagina; tum ut se ad iudem populi captum accommodaret, tum etiam in primis ut serviret Pæstinatorum moribus ac consuetudini, apud quos nimirum huiusmodi Parabolæ majorem quàm modum erant usitatæ, & unde in reliquas Orientis partes dimanarunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas circiter duodecim habes, in aureo Phædri libello. Exemplum esto hæc, quàm hic affero. *Æsopus & Petulans.*

(b) *Æsopo* quidam petulans lapidem impigerat.

Tanto, (c) inquit, melior; assem deinde illi dedit,

Sic prosecutus: plus non habeo me hercule: Sed unde accipere possis, monstrabo tibi. Venit ecce dives & potens: huic similiter Impinge lapidem, & dignum accipies præmium.

Persuasus ille fecit quod monitus fuit. Sed apes fefellit impudentem audaciam; Comprehensus nempe pœnas persolvit cruce.

§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.

Quid est Fabula Moralis, sive Apologus?

R. Est illa, quæ belluarum mores & indolem exprimit ad mores hominum informandum.

A 4

man-

(a) *Matth. 14.* (b) *Lib. 3. Fab. 4.*

(c) *Inquit Æsopus.*

mandos. Morales hujusmodi Fabulæ dicuntur *Æsopicae*; non quod *Æsopum* auctorem habeant, ut vulgus existimat, cum longissimè ante *Æsopi* tempora (a) ab *Homero*, (b) & *Hesodio* fuerint usurpatæ; sed quod valde fuerint in deliciis *Æsopo*, qui illas admodum ingeniosè tractavit. Interdum etiam non solum feræ, sed arbores quoque & plantæ, mallei, incudes, aliæque res hujusmodi, loquentes inducuntur. Exquisitissimum Fabulæ Moralis exemplum habes in hoc *Phædri* Apologo:

Rana rupta, & Bos. (d)

Inops potentem dum vult imitari, perit.

In prato quodam Rana conspexit Bovem.

Et tacta invidia tantæ magnitudinis,

Rugosam inflavit pellem; tum natos suos

Interrogavit, an Bove esse latior?

Illi negarunt: rursus intendit cutem

Majore nisu, & simili quæsit modo.

Quis major esset? illi dixerunt, Bovem.

Novissimè indignata, dum vult validius

Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad nostros mores emendandos, satis liquet ex primo versiculo.

Inops potentem dum vult imitari, perit.

Quapropter vir antiquis comparandus Julius

(a) *Æsopus* floruit anno 185. à Roma cond.

(b) *Homerus* Poetarum Græcorum Princeps vixit mille circiter annis ante Christum.

Ius Cæsar Scaliger ait in sua Poetica, Apologum sic appellari, (a) quasi si aliud palam & apertè dicat, aliud clam innuat doceatque, quemadmodum Allegoria.

Quid interest inter Apologum & Parabolam?

- R. Hoc interest, quod Apologus sit earum rerum, quæ fieri omnino nequeunt; neque enim belluæ loqui possunt: Parabola verò est earum rerum, quæ si reipsa non sunt, esse quidem certe potuerunt.

§. IV. De Fabula Mixta.

Quid est Fabula Mixta?

R. Est ea, quæ ex Rationalis, & Moralium admixtione componitur, seu in qua homines cum brutis sermocinari finguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Justinum, Historiarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportunè adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Massilienses, qui ex Asia nuper in Ligurum regionem advecti, locique amœnitate capti, condendæ urbis locum ab incolis precario impetraverant.

Canis & Pastor. Fabula Mixta.

Canis aliquando partu gravida locum à Pastore precario petiit, in quo pareret: quo obtento, iterato petiit, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret. Ad extremum

(a) ἀπίδηγ:ν λόγον. A 5 adul-

adultis catulis, fulta domestico præsidio, proprietatem loci sibi vindicavit. Non aliter Massilienses qui nunc inquilini videntur, quandoque dominos regionum futuros.

Quantum porro valuerit hæc Fabula, continuo subjungit Justinus: *His, inquit, incitatus Rex insidias Massiliensibus extruxit.*

§. V. De legibus & artificio Fabulæ.

Quænam est prima, ac præcipua Fabulæ lex? R. Prima hæc est lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat suam interpretationem, qua moralis illius sensus breviter explicetur: quam interpretationem quasi Fabulæ animam ausim appellare. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur (a) *Affabulatio*; si vero ponatur initio, vocatur (b) *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Ceterum initio ne ponas, an fine, non refert maximopere.

Quænam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulosæ, tum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicturi sumus.

Quomodonam probabilis reddi, potest, veroque similis Fabula, quæ nimirum ficta semper res est & commentitia, ac persæpe etiam

(a) *ἐπιμύθιον* (b) *προμύθιον.*

incredibilis, fideique prorsus absona, quales sunt Apologi, qui belluis humanum sermonem affingunt?

R. Fabulæ, quantumvis fictitiæ, quandam tamen inesse probabilitatem, ac verisimilitudinem, si sua cuilibet animanti servetur indoles ac suum ingenium: si Vulpem facias versipellem & subdolam; Lupum rapacem & truculentum; Agnum mitem & simplicem; ac ceteræ demum belluæ germanis propriisque sui coloribus depingatur. Hinc sapienter monet Horatius in Arte Poetica; poetæ mendacia ad veritatem accedere omnino debere: Ficta voluptatis causa sint proxima veris.

Et alio loco ejusdem Poeticæ.

Atque ita mentitur, si veris falsa remiscet.
Primo ne medium, medio ne discrepet imum.

§. VI. De utilitate Fabulæ.

Quænam est utilitas Fabulæ?

R. Mirabiles quosdam usus habet Fabula, si in loco ac tempore adhibeatur, ut par est. Primo enim mirum in modum valet ad exhilarandos recreandosque auditorum animos, & ad conciliandam attentionem, quæ delectationi solet esse conjuncta. Hac arte sibi paravit olim attentionem summus Orator Demosthenes.

Cum enim, licet de rebus gravissimis agens, fastidiosè tamen & oscitanter audi-

retur ab Atheniensibus, hac eleganti Fabella repente illorum aures & animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula.

Adolescens æstivo tempore Athenis Megaram profecturus, asinum conduxit; cumque effervescente jam meridie, ardor solis, cæpisset esse veementior, vitandi caloris causa, sub asini ventrem se coniecit, ut umbram inde captaret. Ait (a) Agaso, qui locaverat asinum, hinc hominem serio perturbare, asserens se nihil nisi asinum. non vero asini umbram locasse: alter contra affirmare, se cum asino pariter illius umbram conduxisse. Cum autem vidisset Demosthenes captos hac Fabula Judices risu corrumpere, ac pene emori, discessum repente paravit, vel parare se finxit: sed rogantibus enixè Atheniensibus, ut Fabulæ quod reliquum erat perficeret. Itane vero, mutata voce inquit, (b) de asini umbra audire vultis, de rebus gravibus & seriis non vultis? & illos hoc artificio ab oscitantia tædioque ad summam quamdam audiendi alacritatem traduxit.

Quenam est altera utilitas Fabulæ?

R. Fabula non solum valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad

cor-

(a) Tralice: *Mulattiere, Vettulare.*

(b) *Plutarchus in vita Demosthenis.*

corruptos hominum mores condemnandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ; sic etiam Fabulæ laudabilis scopus, ut utraque mortales ad honestatis ac virtutis studium à vitiorum fœditate traducat. Sed Philosophus & Fabulator diversis itineribus eodem contendunt. Philosophus objurgat vitia palàm & apertè, sine ambagibus & integumentis: unde offensi persæpè improborum animi salutare monitum aspernantur, ac respuunt, *castigatiq; remordent*, ut inquit Juvenalis.

At Poeta vitium impugnat, quasi aliud agens, ac veluti (a) per cuniculos & monitorum austeritatem Fabularum condimento mitigat: ut nempe captus ac delinquitus innoxie voluptatis illecebris animus salutarem medicinam libenter admittat, ut sapienter monet Lucretius, lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris absinthia terra (b) medentes.
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur;
Sed potius tali facto recreata valescat.

Quid enim aptius, v. g. ad inanium promissis

(a) Ital. *Per via di Mine.*

(b) Id est *medici.*

missorum tumorem sine cuiuspiam offensione castigandum, quam hæc lepidissima Phædri de morte parturiente Fabella? (a)

Mons parturiens.

Mons parturiebat, gemitus immanes ciens;
Eratque in terris maxima expectatio:

At ille murem peperit. Hoc scriptum est tibi,
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Quo etiam ingeniosè alludit Horatius in Arte Poetica.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes; nascetur ridiculus mus.

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet etiam quod ait idem Horatius in Sat. 1. lib. 1.

Tantalus à labris sitiens fugientia captat
Flumina. Quid rides? mutato nomine de te
Fabula narratur.

Quo veterum exemplo probari potest, Fabulam ad docendos animos, & affectus concitandos utilem esse?

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem concordiamque revocavit narratiuncula Apologi de membris humanis adversus stomachum conspirantibus; & quod nec legum, nec magistratus auctoritas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimento perfecit. Apologum sic narrat T. Livius Lib. 2.

Ven-

(a) Lib. 4.

Venter & reliqua humani corporis membra.

Apologus.

Tempore quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, suaque cura, suo labore, ac ministerio ventri omnia quæri, ventrem in medio quietum nihil aliud quam datis voluptatibus frui, (a) conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra totumque corpus ad extremam labem venisse; inde apparuisse, ventris quoque baud segne ministerium esse; nec magis alii, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc; quo vivimus vigemusque divisus pariter in venas, mature confecto cibo, sanguinem. Comparando hinc quam intestina Corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexit mentes hominum.

CAPUT SECUNDUM.

De Narratione.

Quid est Narratio?
 R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur rei gestæ, vel quasi gestæ, ut nempe Narrationem tum Historicam, tum

(a) *Supple* aiebat vel narrabat.

tum Fabulosam complectatur hæc nostra definitio.

§. I. De virtutibus Narrationis.

Quænam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor à Tullio recensentur: perspicuitas, probabilitas, brevitatis, & suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum servetur ordo, adeo ut quod primum gestum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis & usitatis utamur.

3. Si res non interruptè narretur.

4. Denique, si diligenter vitetur omnis verborum ambiguitas, qualis esset ista, v.g.

Ajunt Regem (a) Pirrbum Romanos vicisse.

Quis enim inde victor, qui victus intelligi possit?

Quantum porrò eniti, ac contendere debeat Orator, ut perspicuè narret & apertè, facile intelligere poteris ex aureo illo Quintiliani præcepto: *Prima sit Orationis virtus perspicuitas: Quo spectat etiam quod eodem capite inculcat idem Fabius: Dilucida & negligenter quoque audientibus aperta sit... ut in animum, tanquam sol in oculos, etiamsi non intendatur, incurrat. Quare non ut intelligere possit auditor, sed ut omnino possit non intelligere curandum.*

Quod

(a) *Pyrrhus fuit Epirotarum Rex fortissimus, qui contra Romanos pro Tarentinis sex annos bellum gessit.*

Quod si obscuritatis vitio laboret narratio, jure ac merito cadet in illius auctorem, quod de obscurissimo quodam Scriptore jactatum est à nobilissimo (a) Poeta.

Quid juvat obscuris involvere scripta latebris,

Ne pateant animi sensa tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod Narrationis perspicuæ?

R. Instar omnium esse potest laudatissimum illud Epigramma (b) Ausonii de venerè armata & de Pallade.

In Venerem armatam.

Armatam vidit Venerem (c) Lacedæmone Pallas,

Nunc certemus: ait, iudice vel Paride.
Cui Venus: Armatam cur me, temeraria temnis,

Quæ, quo te vici tempore, inermis eram.

Quomodo fiet probabilis Narratio?

R. 1. Si is, qui narrat, sit notæ probitatis & fidei.

2. Si rei gestæ serie n exponat sine suco; qua simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam alii calamistriis, lenociniis & hyperbole.

(a) Scævola Samaritano. (b) Ausonius egregius Rhetor & Poeta, præceptor Imperatoris Gratiani, fuit Consul anno 379.

(c) Lacedæmonii Venerem armatam colebant.

3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhorreat à communi hominum sensu; quia ut rectè admonet Horatius in Arte Poetica.

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Quod si fortè rei veræ, sed incredibili fidem facere velis, usurpare poteris sapiens illud cujusdam Veteris dictum: *Multa esse vera, quæ tamen non sint verisimilia; & probabile omnino esse, quam plurima contra probabilitatem contingere.*

4. Denique si clare aperteque exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum ac temporum; unde vel maxime pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum quod narrat de insidiis Miloni à Clodio paratis. *Cur igitur, inquit, victus est? (Clodius) Quia non semper viator à latrone nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quamquam paratus in imparatos Clodios, tamen mulier inciderat in viros.*

Quid facto est opus, ut brevis sit Narratio?

R. Brevis erit, i. si narrandi initium altius non repetas, & ad ovo, ut ajunt, quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius:

Qui gemine bellum Trojanum oritur ab ore.

Sed

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est, 2. si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere: v. g. *In portum veni, navem paratam aspexi, de pretio conveni, sublatae sunt anchoræ, e portu solvi?* Satis erat dixisse: *e portu solvi.*

Vide tamen etiam atque etiam, ne nimia brevitatis obscuritatem afferat orationi, ut observat Fabius. *Vitanda, inquit, illa Salustiana brevitatis & abruptum orationis genus.* Et alio loco: *Narratio, inquit, præcisa non tam Narratio vocari potest, quam confusio.* Audi rursus Horatium nostrum:

---Brevis esse laboro;

Obscurus fio.

Qua ratione suavis reddetur Narratio?

R. Suavis erit, 1. Si utamur verbis leniter & numerosè sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiulus, nec asper sit illorum concursus. 3. Si quæ narramus, sint magna, nova & inexperta. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio præfamiliæ, cum v. g. pro tempore præterito præsens usurpatur; item cum plures infiniti subaudito verbo junguntur, ut cum ait *Rex primo nihil metuere, nihil suspicari, dies unus & alter intercedere.* Ita enim Cæsar. lib. 1. de Bello Gallico: *Di-*

vi-

viticus multis cum lacrymis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, ac quid gravius in fructum statueret: Scire se illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere. Supple, dixit. Ita Virgilius in mirificis hisce versibus Lib. VI. Æneidos.

At Danaum Proceres. Agamemnoniæque Phalanges

Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,

Ingenti trepidare metui pars vertere terga,

Ceu quondam periere rates: pars tollere vocem

Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

5. Denique suavis erit Narratio, si diversis figuris illuminetur; & si habeat admirationes, expectationes, suspensiones, exitus inopinatos & interpositos motus animorum, dolorem, lætitiâ, metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile quoddam exemplum habes in jucundissima illa Narratione de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damocle quodam illius Parasito, in quam intueri satis non potuerunt Tirones, ut suaviter & festivè narrare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus & Damocles.

Jucundæ Narrationis exemplum. Ex Tusc. lib. 5.

Cum

Cum quidem ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantium, magnificentiam ædium regiarum, negaretque unquam beatiorem quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (a) textili stragulo, magnificis operibus picto; (b) abacosque complures ornavit argento aureoque cæ lato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque nutum intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mense conquisitissimis epulis extruebantur; fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium (c) lacunari, seta equina aptum demitti jussit, ut impenderet illius beati servicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendat.

Ad

(a) Tral. Conarrazi ricamati à supervissimi lavoro. (b) Credenza. (c) Soffita.

Ad hanc suavissimam narrationem allusit Horatius, cum ait Odarum lib. 3.

Districtus ensis cui super impia
Cervice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborabunt saporem.

Non avium, citharæque cantus
Somnum reducent &c.

§. II. De Schematis, seu Figuris, quibus illuminari potest Narratio.

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam narrationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus, cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba: *O Dii immortales, ubinam gentium sumus? . . . O scelus, ò portentum in ultimas terras amandandum!* Itemque illa Virgilii verba in Ecloga II.

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia
cœpit?

Vel cum idem Virgilius Æneid. VI. Sibyllam ita loquentem inducit:

Bella, horrida bella.

Et multo Tibrim spumantem sanguine cerno.

Quis enim non videt, hæc orationis lumina & illas dicendi quasi faces in quotidiano communique sermone adhiberi nequaquam solere?

Quibus potissimum Figuris erit illuminanda Narratio, ut sit suavis?

R.

R. Præcipuæ Narrationis Figuræ sunt Hypotyposis, Suspensio, sive Sustentatio, Exclamatio, Communicatio, Sermocinatio, sive Dialogismus.

Quid est hypotyposis?

R. Est figura, qua aliquid tam vivis, spirantibusque, ut ita loquar, coloribus pingitur atque narratur, ut non tam audiri, vel legi, quam spectari & oculis quasi subijci videatur. Ita Cicero V. in Verrem Gavii cujusdam Civis Romani supplicium narrat per Hypotyposim: *Cædebat virgis in medio foro Messanæ (a) Civis Romanus; cum interea nullus gemitus, nulla alia vox istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator & rerum imitator plane mirificus, Didonis & Æneæ venerationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis.

. . . . Ostroque insignis & auro. (dit. Stat sonipes, ac frena ferox spumantia man-

Idemque Poeta libro quinto, Entelli & Daretis pugnam pene sub aspectum ita subjicit: Hæc fatus (b) duplicem ex humeris ejecit amictum,

Et magnos membrorum artus, magna ossa (c) lacertosque

Exiit,

(a) *In Sicilia, vulgo Messina.*

(b) Entellus. (c) *Versus hypermeter.*

Exiit, atque ingens media consistit *Arena*—
 Constitit extemplo in digitos arrectus uter-
 que, (auras
 Brachiaque ad superas interritus extulit

Præcipitemque Darem ardens agit æquore
 toto, (sinistra
 Nunc dextra ingemitans ictus, nunc ille
 Nec mora, nec requies: quam multa gran-
 dipse nimo. (Heros

Culminibus crepitant; sed densis ictibus
 Creber utraque manu pulsat versatque Daretæ
 (tem,
 Ast illum fidi æqualem genua ægra trahen-
 Jactantemque utroque caput, crassumque
 cruorem (dentes.

Ore rejete tantem, mixtosque in sanguine
 Ducunt ad naves.

Quid est Suspensio?

R. Suspensio, seu Sustentatio est *Figura*, qua Orator ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos atque arrigendos auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos & incertos quid dicturus sit. Ita Tullius contra Verrem: *Etiannum mihi expectari videmini, judices, quid deinde factum sit. . . Expectate facinus quam vulgus improbum, vincam tamen expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, sive contentio, qua in-

interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi motum significamus, & rei magnitudinem exprimimus. Ita Tullius, post narratum indignissimum illud Gavii, licet Civis Romani, supplicium, de quo paulo supra, in has doloris & indignationis voces subito erumpit (a): *O nomen dulce libertatis! O jus eximium nostræ civitatis! O lex Porcia, legesque Sempronie, ò graviter desiderata & aliquando reddita plebi Romana Tribunitia potestas! buccine tandem omnino redierant, ut Civis Romanus in Provincia populi R. in oppido Fœderatorum, ab eo qui beneficio populi R. fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis cederetur? Qui cum ignes, ardenteque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? si te illius acerba imploratio, & vox mirabilis non inbibebat, nec civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?*

Eodem plane modo Æneas apud Virgilium lib. 2. equi Trajani fatalem ingressum primo narrat:

*Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros*

B

Fœ-

(a) *Cicer. in Verrem.*

Fœta armis; circum pueri innuptæque puellæ
 Sacra canunt, funemque manu contingere
 gaudent.

Illa subit, mediæque minans illabitur Urbi.
 Deinde per summum dolorem repente sic
 exclamat: (bello

O patria, ò divum domus Ilium, & inclita
 Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine
 portæ (dedere.

Substitit, atque utero sonitum quater arma
 Instamus tamen immemores, cæcique furore,
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, qua Orator causæ suæ con-
 fidens deliberat cum iis ipsis, apud quos,
 vel contra quos dicturus est, illos nimirum
 consulens quid acturus sit, vel etiam quid
 ipsimet in simili causa essent acturi, Ita Ci-
 cero per summam fiduciam videtur consilia
 sua communicare cum adversario suo Verre,
 illumque quasi consulere in hunc modum:
*Si tu apud Persas, aut in extrema Indæ de-
 prebensus Verres, ad supplicium duerere,
 quid aliud clamitares, nisi te civem esse
 Romanum (a)? & si tibi ignoto apud igno-
 tos, apud Barbaros, apud homines in extre-
 mis atque ultimis gentibus positos, nobile
 & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis
 profuisset; ille quisquis erat, quem tu in cru-
 cem*

(a) Una hac voce D. Paulus Civis Roma-
 nus cruciatus, & mortem vitavit. *Act. 22.*

sem rapiebas, qui tibi esset ignotus cum Civem se Romanum esse diceret, apud te Prætozem, si non effugium, ne moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis assequi potuit?

Quid denique est sermocinatio, seu Dialogismus?

R. Est figura, qua duo vel plures homines inducuntur loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac pereleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes & amici Narratio per Dialogismum.

Cum ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari, projicite me, inquit, inhumatum. Tunc amici, Volucrisne & feris? Minime vero, inquit, sed bacielum prope me, quo abigam, ponitote. Quid poteris? illi: non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatur oberit nihil sentienti?

Nec minus festivum videbitur quod hic subjicio aliud exemplum ex eodem Tullio, lib. 2 de Orat.

Scipio (a) Nasica & Ennius Poeta.

Scipio Nasica cum ad Poetam Ennium venisset, sique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nasica sen-

B 2 sit

(a) *Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam Corculum vocabatur ob summam prudentiam.*

sit illam domine jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & cum à janua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse. Tunc Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica: Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi?

§. III. *Varia narrationum genera, & selecta illarum exempla.*

Quotuplex est Narrationis genus?

R. Triplex, alia est enim Narratio Poetica, alia Historica, alia Civilis & Oratoria. Narratio Poetica rem fictam exponit: Historica rem gestam; Civilis & Oratoria rem exponit, quæ in controversiam adducitur,

Quia differt inter hæc tria Narrationum genera?

R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis & rei gestæ seriem in narrando sequantur & servant; contra quam facit Poeta, qui etiam à fine aut à medio, rem solet ordiri, quomodo Virgilius ab anno septimo excidi Trojani suam Æneidem suspicatur; ut liquet ex hisce Didonis verbis ad Æneam, ad calcem libri primi:

Nam

Nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus ætas.

2. Hoc interest, quod Historicus veritatem consecetur, Orator verisimilitudinem; Poeta vero commentitiis etiam fabulis veritatem aspergat.

3. Denique hoc interest, quod Historicæ Narratio sit ferme simplex, brevis ac nuda. Oratoria sit ornatior & fusior. Poetica vero ornamentis abundet, & omnibus artis coloribus picta sit atque polita.

Affer ex veteribus illustre quodpiam exemplum Narrationis Poeticæ?

R. Instar omnium esto Ovidiana illa Narratio de Dædalo, & de infelici Icaro. in qua omnes, quas diximus, virtutes, doctesque optimo jure miraberit.

Dædalus & Icarus, Narratio Poetica.

Metaphor. lib. 8.

(a) Dædalus interea Cretem, longumque perosus Exilium, tactusque (b) solis natalis amore.

Clausus erat pelago. Terras licet, inquit,
& undas

Obstruat, at cœlum certe patet; ibimus illac;
Omnia possideat; non possidet aera Minos.
Dixit, & ignotas animum dimittit in artes,
Naturamque novat; nam ponit in ordine
pennas, B 3 A

(a) *Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit à Minoe, ob Theseum ejus consilii servatum.* (b) *Patriæ Athenar.*

A minima cœptas , longam breviorē se-
quente , (dam

Ut clivo crevisse putes : sic rustica quon-
Fistula disparibus paullatim surgit arenis.

Tum lino medias & ceris alligat imas, (tit,
Atque ita composites parvo curvamine flec .

Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una
Stabat, & ignarum sua se tractare pericla,

Ore renidenti, modo quas vaga moverat aura,
Captabat plumas, flavam modo pollice ceram

Molibat , lusuque suo mirabile patris
Impediebat opus. Postquam manus ultima

cœptis. (alas
Imposita est , geminas opifex libravit in

Ipse suum corpus. motaque pependit in aura.
Instruit & natum; medioque ut limite curras,

Icara , ait , moneo ; ne sit demissior ibis,
Unda gravet peanas; si celsior, ignis adurat.

Inter utremque vola : nec te spectare (a)
Bootem

Aut (b) Helicem jubeo , strictumque (c)
Orionis ense. (landi

Me duce carpe viam. Pariter præcepta vo-
Tradit, & ignotas humeris accommodat alas.

Inter opus monitusque genæ maduere seniles,
Et patriæ tremuere manus, dedit oscula nato

Non iterum repetenda suo; pennisque levatus
Antevolat , comitique timet (velut ales

ab alto, Quæ
(a) *Signum septentrionale.*

(b) *Ursam majorem.*

(c) *Sidus quod pingitur cum ense ttrico.*

Quæ teneram prolem produxit in aera nido)
Hortaturque sequi;damnosaque erudit artes;
Et movet ipse suas, & nati respicit alas,

.....
Cum puer audaci cœpit gaudere volatu,
Deseruitque Ducem, Cœlique cupidine
tactus

Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
Mollit odoratas pennarum vincula ceras.
Tabuerant ceræ; nudos quatit ille lacertos,
(a) Remigioque cadens non ullas percipit
auras;

Oraque cærulea patrium clamantia nomen
Excipitur aqua, quæ (b) nomen traxit ab illo,
At pater infelix; nec jam pater, Icare, dixit,
Icare, dixit, ubi es? qua te regione requiram?
Icare, dicebat, pennas aspexit in undis:
Devovitque suas artes, corpusque sepulcro
Condedit; & tellus à nomine dicta sepulti est.

Cedo vetus quoddam exemplum Narrationis Historicæ?

R. Habes in veteribus Historiæ Romanæ scriptoribus Narrationes bene multas tam singulari opera artificioque elaboratas, ut nihil supra: in T. Liv. 1. Sabinarum raptum; 2. Horationum & Curationum pugnam; 3. Lucretiæ mortem, (c) exactos à Bruto Tarqui-

(a) *Aliis, quibus quasi remigebant.*

(b) *Icarium mare vocatur.*

(c) *Ital. discaeciati.*

quinos, interemptosque à patre proprios filios; 4. Audax Mutii Scævolæ facinus adversus Regem Porsenam; 5. Varios Coriolani eventus; 6. Pugnam Cannensem; 7. Hannibalis cum Scipione congressum Ephesi apud Antiochum Regem; 8. Supra cetera vero omnia, mirificum illud ejusdem Hannibalis iter in Italiam, per Hispaniam, per Pyrinæos, per Gallias, per Alpes, & Appeninum, quod exquisitissimum quoddam artis opus existimo.

Habes præterea in Sallustio pugnam adversus Catilinam; in Q. Curtio Tyri obsidionem, singularem Abdalonymi eventum, Alexandri Magni mortem, exercitus consternationem, & Reginæ Sisigambis dolorem ac interitum &c.

Verum sat esto ex omnibus illis Narrationibus unam, aut alteram hoc loco commemorare. Tu ex duabus illis disce omnes.

Horatorum pugna cum Curiatiiis.

Narratio Historica ex Liv. Histor. Lib. I.

Datur signum, infestisque armis, velut acies, tenui juvenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum sed publicum imperium servitiumque obversatur animo: futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu incre-

pue-

puere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, corpebat vox spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent, duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum clamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura deseruerat exanimes vices unius quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversos singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam; ita ratus secuturos ut quemque affectum vulnere corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, cum pugnatum est, aufugerat: cum respiciens videt magnis intervallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse, in eum magna impetu rediit; & dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste, victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex insperato faventium solet) Romani adjuvant militem suum, & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter, qui neque procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium confecit.

B 5

Jam

Jamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares (a): Alterum intactum ferro corpus & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: Alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage victori objicitur hosti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans, duos, inquit, fratrum manibus dedi, tertium causam belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladium superne jugulo defigit jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo majore cum gaudio, quo propius metus res fuerat.

(b) *Abdalonymus ex Olitore Rex Sidoniorum factus ab Alexandro Magno.*

Ex Lib. IV. Q. Curtii.

Erant (c) Hephæstioni hospites clari inter suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum: Admiratus Hephæstion magnitudinem

(a) Hæc est recta syntaxis: *Corpus intactum ferro, & victoria geminata dabant alterum ferocem in certamen tertium.*

(b) *Alii Abdolominum dicunt.*

(c) *Erat is apud Alexandrum gratiosissimus.*

mem animi spernentis, quod alii per ferrum ignesque peterent: *Vos quidem macti virtute*, inquit, *estote qui primi intellexistis quanto majus esset regnum custodire, quam accipere. Ceterum date aliquem regie stirpis, qui meminerit à vobis acceptum habere se regnum.* At illi cum multos imminere tantæ spei cernerent, singulis (a) amicos Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantibus, statuunt neminem esse potiorum, quam Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regie annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stirpe. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat. Intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat.

Subito deinde, de quibus ante dictum est, cum regie vestis insignibus horum intrant; quem sorte steriles herbas eligens Abdalonymus repugnabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his, *Habitus*, inquit, *is quem cernis in meis manibus, cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus (b) illuvie externisque sordibus squalidum: cape regis animum, & in eam fortunam, qua dignus es, istam continentiam profert. Et cum in regali solio residebis vitæ necisque omnium civium dominus, cave*

B 6

•bli-

(a) *Ita genuina lectio.*

(b) *Ital. Bruttura.*

obliviscaris hujus status, in quo accipis regnum: immo hercule propter quem.

Somnio similis res Abdalonymo videbatur. Interdum satisne sani essent, qui tam proterve sibi illuderent, percontabatur. Sed ut cunctanti squalor ablutus est, & injecta vestis purpura auroque distincta, & fides à jurantibus facta; serio jam res, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenue tota urbe discurret. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Dittissimus quisque humilitatem inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit; diuque contemplatus, *Corporis, inquit, habitus famæ generis non repugnant: sed liber scire, inopiam qua patientia tuleris.* Tunc ille, *Utinam, inquit, eodem animo regnum pati possim. Hæ manus suffecerunt desiderio meo: nihil habenti nihil defuit.* Magnæ indolis speciem ex hoc sermone Abdalonymi capit.

Cedo denique exemplum Narrationis Oratoricæ?

R. Laudatur ab omnibus, & in primis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum à Milone in Clodium tam callide tamque ingeniose detorquet. Sic autem rem aggreditur:

Narratio Miloniana.

Milo autem cum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus dimissus est, domum venit,
cal-

calceos, & vestimenta mutavit, paulisper dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod nunquam fere; cum (a) hic Insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore verheretur in rheda (b) penulatus vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum; adversi rhedarium occidunt. Cum autem hinc de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post erant, ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentis fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso
Clo-

(a) Milo, ironice.

(b) *Penulæ, seu Pallio obvolutus.*

Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsentem domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiorem existimo hanc alteram Narrationem lepidissimam, qua Tullius ostendit, in lib. 3. de Officiis, qua sint perfidi improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythii cujusdum dolus. Narratio oratoria.

C. Canius eques Romanus, homo nec infacetus & satis literatus, cum se Syracusas otandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa contulisset, dictitabat, se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare, sine interpellationibus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui (a) argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis, & simul ad cœnam hominem invitavit in hortos in posterum diem. Cum ille

(a) *Banquero ó Cambiante.*

le promisisset, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines graciosus, piscatores ad se convocavit, & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridiè piscarentur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad cœnam tempore venit Canius, oppare à Pythio apparatus convivium, cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat, afferebat; ante pedes Pythii pisces adjiciebantur.

Tunc Canius, quæso, inquit, quid est hoc Pythii? tantumne piscium? tantumne cymbarum? & ille, quid mirum, inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium. Hic (a) aquatio: hac villa isti carere non possunt.

Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio ut venderet. Gravate ille primo, quid multa? impetrat; emit homo cupidus & locuples tanti quanti Pythius voluit, & emit instructos: (b) nomina facit; negotium conficit.

Invitat Canius postridiè familiares suos. Venit ipse mature, scalmum nullum videt: (c) quærit ex proximo vicino: num feriæ quædam piscatorum esset, quos eos nullos vlderet. Nullæ (quod sciam inquit ille; sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar

(a) *Aquí bacen aguada.*

(b) *Hace la escritura.*

(c) *Ni rastro de barcos.*

bar quid accidisset. Sthomacari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim (a) Aquilius collega & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas. . . Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, improbi & malitiosi sunt.

C A P U T I I I.

§. I. De Chria.

*Q*uid est Chria?

R. Est brevis commemoratio facti, vel dicti cuiuspiam utilis & memoria digni: unde etiam *Chria* suum nomen invenit à Græco vocabulo (*) (b) quod usum, utilitatem, commodum significat.

Quotuplex est Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis; aliæ in actione, aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt *Verbales*, aliæ *Activæ*, aliæ *Mixtæ*.

Quid est Chria Verbalis?

R. Ea est, quæ explicat verba graviter ab aliquo & sententiose prolata. qualis est: v. g. Virgillii versus (c):

Dis-

(a) *Aquilius præstans Jurisconsultus; Prætor fuerat ante Ciceronem.*

(b) *Sunt qui scribunt Chreja, sed male.*

(c) *Æneid. 6.*

(*) *Κρηια.*

Discite justitiam moniti, & non temnere
Divos.

¶ Vel hoc effatum Senecæ : *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis* : itemque hi Horatii versus :

(a) Pallida mors æquo pulsat pede pauperum
tabernas Regumque turres.

Aut denique sapientissima illa Juvenalis
sententia :

Orandum est, ut sic mens sana in corpore sano.

Quid est Cbria Activa?

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & verbis exornat, ut : *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando quam longa esset hominum vita, sese paulisper conspiciendum exhibuit : tum subito ex spectantium oculis evolavit : ut nimirum celeri illa fuga caducæ, & fugacis mortalium vitæ brevitatem designaret.*

Sic etiam Cotys Thraciæ Rex, cum quidam pardalim, seu pantheram, ferocissimum animal, illi dono misisset ; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidem addens : sed malam bestiam sic male pensando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est veteri proverbio, esse omnino referendum.

Memorable quoque in primis & omnibus notum quod referunt Livius & Florus de
duo-

(a) *Odarum lib. I.*

duobus Tarquiniis patre & filio. Cum enim Sextus Tarquinius Tarquinii Superbi Regis ultimi Romanorum filius, acceptam à patre contumeliam, & injuriam simulans, ad (a) Gabios transfugisset, brevique ad summam apud illos, regiæque poenæ parem potestatem pervenisset, misit clanculum Romam unum è suis, sciscitatum à patre quidnam demum se facere vellet. Rex ad hæc nihil voce respondit, sed veluti deliberandus in hortum ædium transit, sequente filii nuntio, ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculo decussit, & per hasce ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quod cum à filio non ita multo post variis artibus factum esset, brevi & consilio, & præsidio orbata civitas, fuit in Tarquinii potestatem nullo labore redacta.

Rem si narrat Ovidius nativo quodam, ut solet, simplicique candore, lib. 2. de Fastis:

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat
 Regna, vir injustus; fortis ad arma tamen,
 Ceperat hic alias, alias everterat urbes,
 Et Gabios turpi fecerat arte suos.

Namque trium minimus proles manifesta
 superbi

In medios hostes nocte silente venit.

Nu-

(a) Gabii *Volscorum urbs, lxx. millia passuum ab urbe Roma distans.*

Nudarunt gladios; occidite, dixit, inermem;
Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusque pater,
Qui mea crudeli laceravit verberare terga.

(Dicere ut hoc posset, verbera passus erat).

Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque
recondunt,

Tergaque deducta veste notata vident.

Flent quoque, & ut secum tuatur bella
precantur;

Callidus ignaris annuit ille viris.

Jamque potest misso genitorem appellat
amico

Perdendi Gabios quod sibi monstret iter.

Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
Septus humum rivo lene sonantis aquæ:

Hic Tarquinius mandata latentia nati

Accipit; virga lilia summa metit.

Nuntius ut rediit, decussaque lilia dixit,

Filius, agnosco jussa parentis, ait.

Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina,
Traduntur ducibus moenia nuda suis.

Quid est Chria Mixta?

R. Est ea, quæ Factum aliquod sermo-
ni conjunctum exponit. Exempla si quæris,
aliquot selecta hic damus.

Exempla Chria mixtæ.

*Marmoream statuam cum aliquando vi-
disset in foro Diogenes Philosophus, ad
illum supplex accessit, & manum illi qua-
si ad stipem diu multumque porrexit. Mi-
rantibus valde amicis, & interrogantibus
quid*

quid porro faceret? respondit: Ad repul-
sam me experior.

II. *Exemplum.*

Idem Diogenes cum aliquando confertis-
simam populi turbam sese è theatro effun-
dentem vidisset, adversus illum solus ingre-
di totis viribus cœpit, & objurgantibus res-
pondit: Hoc in omni vita facere studeo,

III. *Exemplum.*

Miles Spartanus (a) intempesta nocte tu-
mulum præteriens cum horrible quoddam
spectrum vidisset, stricta lancea, in illud
audacter terruit, ita verbis compellans: Quo
me fugis anima bis moritura? Hoc singula-
ri facto docemur, faunorum terriculamenta,
& inania larvarum ac lemorum ludibria à
cordatis fortibusque omnino videri.

Quot sunt Chriæ partes, seu Capita?

R. Chria sive Verbalis, sive Activa, si-
ve Mixta, continetur partibus octo, inquit
Aphthonius in *Progymnasmatis*. Sunt au-
tem partes illæ, *Encomium*, *Paraphrasis*,
Causa, *Contrarium*, simile *Exemplum*, *Testi-*
monium veterum, & *Epilogus*.

Sive ut trita illa, usitataque formula
potius utamur: Chria tractanda est.

1. A Laudativo.
2. A Paraphrastico.
3. A Causa.
4. A Contrario.

(a) A deshora de la noche.

5. A Simili.
6. Ab Exemplo.
7. A Testimonio veterum.
8. A brevi Epilogo.

Quæ singula Capita sigillatim enucleare ne-
cesse est.

Quid sibi vult à Laudativo?

R. Significat, in ipso Christi initio lau-
dandum esse dicti vel facti auctorem; ut
scilicet ex auctoris laudatione major illius
seu dictis, seu factis auctoritas, ac veluti
pondus accedat.

Quid hoc sibi vult à Paraphrastico?

R. Idem prorsus ac si diceres, *ab expo-
sitione dicti, vel facti, de quo agitur.* Pa-
raphrasis enim, ut vox Græca satis indicat,
est liberior ac copiosior rei explanatio.

Quid illud est à causa?

R. Indicat, diligenter investigandam es-
se, & afferendam causam illius seu dicti,
seu facti, quod pertractandum & amplifi-
candum suscepimus: v. g. Christi verbalis
argumentum esto hæc sapiens sententia: *Fe-
renda sunt amicorum vitia*; erit in promp-
tu hæc causa justissima: quod scilicet: *si-
ne vitiis nemo nascitur: optimus ille est,
qui minimis urgetur*, ut ait Horatius.

Quid est à contrario?

R. Admonet, sententiam nostram ex con-
trariarum rerum confictione esse confirman-
dam, v. g. postquam probaveris *dulce ac de-*

eorum esse pro patria mori (a), dices è contrario rem esse turpissimam ac (b) propudiosam, si miles pro patria pugnans, inhonesta mortis formidine, terga fugæ convertat. Item postquam ostenderis, otium & desidiam omnium vitiorum fontem, ac fomitem esse, dices è contrario laborem, & vigilias esse firmissimum murum integritatis, innocentiaque præsidium.

Quid à Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam ac illustrandam esse. Ita si laborem & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio: *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad intelligendum & agendum natus est.*

Quid vocas ab Exemplo?

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus, illustris cujuscumque exempli appositione confirmandam esse. Si tibi v.g. amplificandum illud; *Dulce & decorum est pro patria mori*, afferes exemplum Codri (c) Atheniensium Regis, de quo cecinit Horatius ode 14. lib. 3. *Codrus pro patria non timidus mori*; vel afferre poteris exemplum Decii Consulis Romani, qui se velato capi-

(a) Horat. (b) *Infame, vergonzosa.*

(c) *Codrus ultimus Atheniensium Rex seipsum neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.*

pite, certisque verbis pro patriæ salute ultro devovit.

Quid à Testimonio veterum?

R. Ostendit nostram sententiam veterum auctorum verbis ac testimonio comprobendam esse. Sit hoc argumentum: v. gr. *Injurias esse condonandas potius, quam ulciscendas*: usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur*; vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spreta (a) exolescunt*.

Quid demum sibi vult à brevi Epilogo?

R. Indicat, apta quædam & rotunda verborum conclusione. comprehendenda esse quæcumque fusius dicta sunt. Est enim Epilogus brevis & artificiosa clausula, qua colligimus in pauca, quæ fusius commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initio diximus, per præcepta longum est iter, per exempla vero expeditum & facile, idcirco opere pretium est aliquot Christi exemplum hoc loco subicere.

§. II. Christi verbalis in hanc Virgilio sententiam, *Æneid. 10.*

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ. . .

(a) *Luego se olvidan, y no hacen impresion.*

A Laudativo.

CUM optimo cuique Poetæ propositum illud fuerit semper, ut misceat utile dulci, hoc est, ut delectando doceat, & docendo delectet: neminem tamen adhuc legi Poetam hac in re poetarum Principi Virgilio comparandum. Ille enim non solum ceteros omnès ante se & post se Græcos Latinosque Poetas facile vincit elegantia, suavitate, iudicio, splendore, numero delectuque verborum; non solum hoc habet, ut illius versibus perfectis ingenio, elaboratis industria nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimeque de illo dictum olim fuerit, *Mussas & Apollinem non aliter in suo choro loqui, Jovemque ipsum, si sit Poeta, non alio modo loquuturum; verum etiam, quod caput est, sententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abundat, præceptorum sapientia, hoc assequutus est, ut optimus vitæ virtutisque magister jure merito possit à nobis appellari.*

Inter cetera vero documenta, ad vitam instituendam, & ad mores informandos idonea, quibus aspersum est passim divinum illius Poema, saluberrimum in primis est atque laudabile quod ait *Æneidos* libro decimo de brevitatem temporis, fluxaque & caduca mortalium vita.

Bre-

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ita est profecto : tam exiguum , tamque
arctum vivendi curriculum nobis à natura
circumscriptum est , ut vix bene lucem in-
gressis sit de hujus mortalis mundi statio-
ne decedendum, & vita cum morte commu-
tanda : Nihil nisi temporis punctum quod-
dam est caduca hæc , quam tantòperè de-
perimus (a), vita , minimumque est hac pæ-
ne nullum intervallum illud , quod ortum
inter & occasum nostrum interjacet. Fugit
retro levis hora , truditur dies die , præci-
piti causa fugaces anni sese mutuo pellunt,
& adolescentiæ senectus , senectuti mors
obrepit improvisa semper & inopinata: quod-
que gravius est, cum semel efluxit brevis-
simum hoc vitæ tempus , tam irreparabilis
est illius lapsus , ut nulla deinde possit ra-
tione vocari.

A Causa.

Neque vero est cur adeo parvam tempo-
ris usuram nobis ad vivendum concessam
jure merito conqueramur. Præterquam quod
enim vita , si scias uti , satis longa est,
præterea ea certa stabilique lege natos nos
esse scimus , ut denique moriamur. Quis
enim tam vecors esse potest , qui nesciat
hanc esse tristissimam peccati mercedem

C

po-

(a) *Que tan locamente amamos.*

pœnamque justissimam : hanc esse mortali-
 um conditionem ac sortem : humana om-
 nia caduca esse & fluxa atque mobilia ; ni-
 hil , quod ortum sit , sempiternum esse
 posse : definitum esse cuilibet certum quod-
 dam breveque temporis spatium ad felicem
 in cœlo vitam promerendam ? Cumque olim
 amplioribus terminis circumscripta esset
 nostra hæc mortalis vita , & in sæcula bene
 multa propagaretur , eam nostris flagitiis
 sceleribusque breviorē effecimus : *Semoti-
 que prius tarda necessitas leti corripuit
 gradum.*

A Contrario.

Contra vero cum semel post miseræ hu-
 jusce vitæ decursum terreni corporis conta-
 gione solutus erit noster animus , cum de-
 mum inter felices spiritus ævo semoiterno
 perfruemur in cœlo , nulla jam amplius per-
 timescenda nobis neque vicissitudo rerum ,
 neque conversio temporum , nec ætatum
 commutatio : nullus jam erit neque hora-
 rum lapsus , nec fluxus dierum , nec anno-
 rum sibi mèt mutuo succedentium cursus.
 Sed eodem semper hærentes & felicitatis &
 temporis vestigio , stabili certa que beati-
 tate , æternis sæculorum ætatibus cum Deo
 ipso potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos ! O numquam
 satis deplorandam sortem nostram ! si æter-

na hæc solidaque obliti nihil nisi umbras
imaginesque consectemur. Si enim ex veri-
tate magis, quam ex opinione res velimus
æstimare, qui demum aliud est fragilis hæc
fugaxque vita, nisi levis quidam fumus, qui
puncto temporis evanescit? nisi præceps
torrens, qui cum vano strepitu celeriter ef-
fluit? nisi flosculus brevi marcescens, qui
mane oritur, vespere floret, & nocte ca-
dit? nisi umbra quædam & larva inanis,
quæ nostras effugit manus,
Par levibus ventis, volucrique simillimæ
somno (a)?

Ab Exemplo.

Testes hoc loco possem appellare ab om-
ni memoria Christianos illos Heroes viros-
que sapientissimos, qui mirificam fugacis
vitæ brevitatem tot laboribus, tot vigiliis,
tot indefessis curis redemptam compensa-
runt. Testes appellare possem tot virgines,
tot viros principes, tot nobiles adolescen-
tes, qui fragilem hanc rerum humanarum
mobilitatem atque inconstantiam pertæsi,
quæcumque apud cæcos mortales prima pu-
tantur, pro nihilo duxere, & voluptatum
illecebras, ac perniciosam rerum caducarum
blandimenta generosa quadam alacritate
conculcarunt.

A Testimonio veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus

C 2

211 -

(a) *Æneid.* 1.

Paulus, cum dixit: *Tempus breve est.* Hoc ipsum nos admonet summus ille vir Jobus, dum afflatus divino Spiritu sic loquitur: *Brevēs dies hominis sunt.* Hæc eadem erat mens vel ipsi quoque Horatio, profano licet homini, cum amicum sapienter sic admonet:

(a) Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Et alio loco:

Quid brevi fortes jaculamur ævo multa.
Hoc denique sentiebat Phædrus, cum in elegantibus suis fabulis hanc verissimam protulit vocem:

Abiturus illuc, quo priores abierunt.

Quid mente cæca miserum torquens spiritum?

A brevi Epilogo.

Cùm igitur adeò breve tempus sit, adeòque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil esse loci socordiæ, neque segnitix; nobis inter tantas angustias nequaquam licere esse otiosos; miseros esse, qui se per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis utendi celeritate certemus, & tamquam ex torrente quodam, qui rapide dilabitur, celeriter hauriamus.

§. III.

(a) *Epist. lib. 2.*

§. III. Argumenta Chriarum verbalium.
ex Horatio.

1. **O**Mnes eodem cogimur. 2. Vivitur parvo bene. 3. Levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas. 4. Magnas inter opes inops. *De avaro.* 5. Ira furor brevis est. 6. Multa senem circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. 9. Quanto quisque sibi plura negaverit, à Diis plura feret.

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta: sero medicina paratus.
14. Otio si tollas, periire cupidinis arcus.
15. Dicitque beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera
debet.
16. ---- Paupertatemque ferendo
Effecere levem.
17. Livor, iners vitium, mores non exit in
altos.

Ex Juvenali.

18. Fronti nulla fides. 9. Crescit amor
nummi, quantum ipsa pecunia crescit. 20

Nemo repente fit turpissimus. 21. Res est sacra miser. 22. Nobilitas sola est atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Tota vita discendum est mori. 24. Etiam sine magistro vitia discuntur. 25. Qui genus jactat suum, aliena laudat. 26. Sequitur superbos ultor à tergo Deus.

Ex Persio.

27. O curas hominum, ò quantum est in rebus inane! 28. Virtutem videant, intabescantque relicta *De sceleratis.*

Ex Martiali.

29. Extra fortunam est quidquid donatur
(a) egenis;

Quas dederis, solas semper habebis opes.

30. Non est, crede mihi, sapientis dicere, vivam:

Sera nimis vita est crastina: vive hodie.

Ex Terentio.

31. Crescit in adversis virtus.

Hæc igitur, aut alia id genus argumenta pertractare si velis, facies sedulo quod supra dictum est.

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ.

2. Planius & copiosius explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam in bono, ut ajunt, lumine collocabis.

3. Afferes causam aliquam quamobrem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum con-

flic-

)a) *Legitur Amicis.*

fictione, & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissime quadret. 6. Probabis illam singulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimonio & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitibus rem ita se habere concludes.

Quomodonam tractanda est Chria activa?

R. Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis; eadem enim est utriusque ars, eademque plane regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim ac seorsim tractarem.

Idem plane dicito de Chria mixta.

C A P U T I V.

De Amplificatione.

Quid est amplificatio?

R. Ineptè prorsus ac ridiculè facere mihi videntur, qui perperam interpretantes Isocratis (a) verba. Amplificationem cum vulgo ita definiunt; Amplificatio, inquit, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exaggerat, & in majus attollit. Puerilis, inquam, & (b) præstigiatore ac Sophista potius quam Oratore digna mihi semper visa fuit hæc

C 4 vul-

(a) *Isocrates pater eloquentiæ dictus à Tullio, vixit annos centum.*

(b) *Embaucados.*

vulgaris definitio , quæ res mendacio fallas
 cibus pigmentis (a) supra meritum velit au-
 geri. Ut enim facere ajebat Spartanorum
 rex Agesilaus : Ego pessimum eum sutorem
 arbitrabor semper , qui magnos calceos pe-
 dibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificatio-
 nem commodius longè definimus: *Amplifi-
 catio est gravior quædam affirmatio , quæ
 motu animorum conciliat in dicendo fidem.*

Quia vero sub obscura cuiquam forte vide-
 ri posset hæc definitio : & quia vis & fa-
 cultas Oratoris potissimum in amplificando
 consistit ; idcirco definitionem illam & to-
 tam amplificandi artem planius & apertius
 explicare operæ pretium existimamus.

*Quid igitur sibi volunt hæc verba; Gra-
 vior quædam affirmatio?*

R. Gravissima illa affirmatio, de qua hic
 agitur , nihil aliud est , quam vehementius
 quoddam copiosiusque dicendi genus , quo
 rei vel dignitatem & amplitudinem , vel
 indignitatem & atrocitatem , pondere ver-
 borum , & enumeratione circumstantiarum
 ita demonstramus , ut non animos auresque
 prætervolet , ut ferme fit cum res levitèr
 ac strictim attinguntur , sed ut feriat ani-
 mos , permoveat affectus , & audientium
 memoriæ penitùs insideat.

*Cedo illustre quodpiam exemplum Am-
 pli-*

(a) *Coa aderezos y coloridos falsos.*

plificationis hujusmodi?

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abeuntem querela poterat Dido simpliciter & nude Æneam appellare *durum, inhumanum, ferreum*, sed querimoniam illam sic amplificat mirifice Virgilius Æneid. Lib. IV. Talia dicentem jam dudum aversa tuentur. Huc illud volvens oculos totumque pererrat.

Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
 Nec tibi Diva (a) Parens, generis, nec Dardanus (b) auctor, (rens
 Perfide: sed duris genuit te cautibus hor-
 Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera
 tigres.

Sic etiam Lib. 2. poterat Æneas exiliter & jejune dicere se amissam conjugem Creusam, clamoribus maximis per noctis tenebras appellasse: verum rem ita in verbis exaggerat;

Ausus quin etiam voces jactare per
 umbram, (sam (c)
 Implebi clamore vias, mœstusque Creu-
 Necquidquam ingeminans iterumque ite-
 rumque vocavi.

C 5

Quo-

(a) *Venus.*

(b) *Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius.*

(c) *Creusa Priami & Hecubæ filia, Æneæ conjux, Ascanii mater.*

Quotuplex est amplificatio?

R. Duplex: Alia est verborum, alia rerum: seu, quo idem est, alia fit rebus ac sententiis, alia verbis tantum. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

§. I. De Amplificatione rerum.

Quot modis fit amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis. 1. Fit per congeriem definitionum, seu per definitiones conglobatas. 2. Per congeriem adjunctorum. 3. Per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem causarum & effectuum. 5. Per congeriem consequentium. 6. Per congeriem similium, comparationum & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium & inter se pugnantium conflictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita sigillatim persequantur.

§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.

Quid est definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio: seu, ut ajunt Philosophi, est oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid est amplificatio per congeriem definitionum, sive à definitionibus conglobatis?

R. Est ea, in qua variæ ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coacervantur, ut cum ait Cicero: *Historia est testis*

tis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis. Ex iisdem definitionibus conglobatis, Curia ac Senatus Romani majestatem, sic amplificat idem Orator in oratione pro Milone: *Curia templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput turbis, ara sociorum, portus omnium gentium, sedes ab universo populo R. concessa uni Ordini.*

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere quid sit eloquentia, quid poesis, quid amicitia, quid vita hominis, qui Deus ipse.

§. III. De Amplificatione per congeriem adjunctorum.

Quid est amplificatio per congeriem adjunctorum? R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis ac circumstantiis simul coacervatis. Cicero 2. Agraria: *Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Rempubl. Quirites, intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum & contra vestrum otium partim iniuri, partim, nobis consulibus designatis, initia esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis,*

sed suspitione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum novæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quæri putabantur.

Virgilius sub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæsaris interitu lugubriter admodum & tragice lamentatur, coacervando fanestissima prodigia, monstraque, quæ vel antecessere, vel mox subsecuta sunt. Ille (a) etiam extincto miseratus (b) Cæsare Romam.

Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula (c)
noctem.

..... (lentes
Vox quoque per lucos vulgo exaudita si
Ingens: & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesque lo-
cutæ: (hiscunt,

Infandum! sistunt omnes; terræque de-
Et moestum illacrymat templis ebur; æra-
que sudant,

Totum hunc locum, ut eximium amplificationis exemplar, & ad excitandam commiserationem in primis, idoneum, tu consulito, si me audis.

§.

(a) *Sol.* (b) *Subaudi, est.*

(c) *Dictatore Julio Cæsare à conjuratis occisso solis globum diu subcallidum apparuisse narrant Plutarcus & Plinius.*

§. IV. De Amplificatione per congeriem,
seu enumerationem partium.

Quid est Amplificatio ab enumerationem partium? R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquid in suas partes distribuitur; seu dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certe quidem, sigillatim enumerantur. Ita Cicero funestum Pisonis Consulatam describit: *Omnes memoriam consulatus tui facta, mores, faciem denique ac nomen à Rep. detestantur. Legati, qui una fuere, alienati. Tribuni militum, inimici. Centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaia exhausta; Thessalia vexata; laceratæ Athenæ; Apollonia exinanita; Ambracia direpta; Bullienses illusi; Epirus excissa; Locri exusti; Athamanum gens vendita; Macedonia condonata barbaris; Ætolia amissa; Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati; Cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depulcatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt.*

Ovidius lib. II. Metamorph. dilatat sententiam hanc.

*Rex Midas omnia quæcumque tangit,
in aurum convertit.*

Læ-

Lætus abit, gaudetque malo Bercynthius.
heros (a).

Pollicitique fidem tangendo singula tentat.
Vixque sibi credens, non alta fronde vi-
rentem.

Illice detraxit virgam; virga aurea facta est:
Tollit humo saxum; saxum quoque palluit
auro:

Contingit & glebam; contactu gleba potenti
(b) Massa fit, arentes Cereris decerpsit
aristas; (pomum;

Aurea messis erat. Demptum tenet arbore
(c) Hesperias donasse putes: si postibus altis
Admovit digitos, postea radiare videntur:
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,
Unda fluens primis (d) Danaem eludere
possit.

Sic etiam Maffejus Latinæ linguæ ele-
gantia munditiæque nulli inferior, urbis
Venetiarum pulchritudinem præstantiam-
que per partium enumerationem describit
in vita S. Ignatii, omnibus picta & posita
artis coloribus.

Ve-

(a) *Midas Phrygiæ Rex, ubi mons Bere-*
cynthus.

(b) *Auri moles. (c) In earum hortis erant*
aurea poma.

(d) *Jupiter in auream pluviam mutatus,*
illam deluisti converso in pretium Deo. Hor.

Venetiarum descriptio per enumerationem partium.

Venetiarum urbis in recessu intimo sinus Adriatici, eâ regio ac situs est, ut leniter stagnantes ex alto aquæ, illam omni ex parte circumluant. Ea inclytæ urbi & ad merces copiasque invehendas opportuna receptacula, & contra hostiles incursus munimenta firmissima sunt. Ex iis porro æstuariis majores minoresque Euripi totam urbem intercursantes variis meandris ac fletibus ita distinguunt, ut quot in partes pedibus, in totidem fere mari aditus sit, egregio sane vel artis, vel naturæ miraculo. Inde vicorum, insularum & pontium ingens numerus: ut qui diutius ibi versati non sunt, viarum locorumque modo varietate, modo similitudine sæpe fallantur. Sed contra ejusmodi ambages certum paratumque remedium est maxima multitudo cymarum, quæ usquequaque dispersæ, nominatim ad omnia & publica & privata loca quemlibet haud ita magna mercede trajiciant.

§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectuum.

*Q*uid est Amplificatio per congeriem causarum & effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei causæ & effectus multi conglobantur; ut si di-

diceret cum celebris artis magistro : *Queris multis modis vexatam esse provinciam, sed ad causas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitio, luxuria dominabatur ; segnes erant magistratus, populus ipse molli otio-
suque segnitie diffuebat. Expecta igitur damna longe graviora. Exhaurientur pecuniae, jacebit spreta Religio, fures impune grassabuntur, &c.* Ex hoc eodem loco immanissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex Evander apud Virgilium *Æneid.* 8. *Quid memorem infandas cædes, qui facta Tyranni (a)*

Effera? Di capiti ipsius generique reservent. Mortua quin etiam jungebat corpora vivis, Componens manibusque manus atque oribus ora.

(Tormenti genus) & sanie tabeque fluentes, Complexu in misero, longa sic morte necabat.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?

R. Est ea, in qua plura ponuntur acervatim ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius noctem egregie describit *Æneidos* lib. 4. amplificando res varias, quæ

(a) *Mezentius immanissimus Tyrrenorum, seu Hetruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam pugnavit.*

quæ nocte ferme consequuntur.

Nox erat & placidum carpebant fessa so-
porem (rant

Corpora per terras, silvæque & sæva quie-
Æquora, cum medio volvuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes pictæque
volucres, (dumis

Quæque latus late liquidos, quæque aspera
Rura tenent; somno (a) positæ, sub nocte
silenti,

Lenibant curas & corda oblita laborum.

§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla.

*Q*uid est Amplificatio per comparationes, similitudines, & exempla?

R. Est ea, quæ fit per unam, vel per multas comparationes ac similitudines, & per unum exemplum, vel per plura. Fiet Amplificatio per plures comparationes, si dicas v. g. cum Tullio in Pisonem: *Ego non te vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo (b) Oreste, aut Athamante dementiorem putem?* Vel si dicas cum Martiali, in improbum quendam

(a) *Positæ*, id est, *jacentes*. Somno autem lenibat curas &c.

(b) *Orestes Agamemnonis filius, furis agitatus fuit ob Clitemnestram matrem occisam. Athamas Thebanorum Rex, furis etiam agitatus.*

dam Gaurum , qui sua lutulenta vitia magnorum virorum exemplo solebat excusare. *In Gaurum.*

Quod nimio gaudes noctem producere vino,
 Ingnosco; vitium, Gaure (a) Catonis habes.
 Carmina quod scribis Musis & Apolline
 nullo

Laudari debes: hoc (b) Ciceronis habes.
 Quod vomis (c) , Antoni , quod luxuria-
 ris (d) , Apici: (bes?

Quod fur es; vitium, dic mihi; cujus ha-
 Fit amplificatio per unam tantam simi-
 litudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissi-
 mam Amazonem Camillam de imbelli hos-
 te nullo labore triumphantem sic exprimit
Æneid. 11.

Quam facile accipiter saxo sacerales ab alto
 Consequitur pennis sublimem in nube co-
 lumbam,

Comprensamque tenet , pedibusque evisce-
 rat uncis , (mæ.

Tum cruor & vulsæ labuntur ab ætere plu-
 Itemque in Libro septimo , ubi Reginae
 Amatae (e) furorem ac circum cursationes
 de-

(a) *Cato Uticensis quam sæpe mero inca-
 luerit , testis Horatius.*

(b) *Cicero non bonus Poeta fuit.*

(c) *Qui frustis violentis gremium suam
 & totum tribunal implebit.*

(d) *Apicius bello celeberrimus.*

(e) *Amata-Regis conjux.*

depingit lepidissima turbinis verbere à pueris agitati similitudine.

Ceu quondam torto volitans sub verbere
turbo, (circum,

Quem pueri magno in gyro vacua atria
Intenti ludo exercent : ille actus habena

Curvatis fertur spatiis : stupet inscia turba,
(a) Impubesque manus, mirata volubile

buxum, (illo,
Dant animos, plagæ. Non cursu segnior

Per medias urbes (b) agitur, populosque
feroces.

Addite denique pulcherrimam istam juvenis (b) Pallantis à Turno occissi cum flosculo decerpto comparisonem, quam Scalliger quovis nectare dulciorem non veretur appellare.

Hic juvenem agresti sublimem in stramine
ponunt,

Qualem virgineo demessum pollice florem.
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,

Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit.

§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrariorum.

*Q*uid est Amplificatio per conflictionem contrariorum, & inter se pugnantium?

R. Est ea, quæ plura contraria per antiti-

(a) *Impuberum*, id est *puerorum turba*.

(b) *Regina Amata*.

(c) *Erat Evandri Regis filius. Æn. II.*

titheses opponuntur, ut illa Ciceronis in Catilinam: *Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimi insidiare; utilissimos prudentissimis; ebriosos sobriis; dormientes vigilantibus?* Indidem est illud ejusdem Ciceronis in Pisonem & Gabinium Consules: *Qui latrones igitur, siquidem vos Consules? qui prædones? qui hostes? qui proditores? qui Tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna specie, magna majestas Consulis. Non, capiunt angustie pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam.*

Sic etiam Seneca (a) in Tyeste:

Quem dives vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.

Tale est etiam incerti auctoris, sed tamen antiqui in Alexandri magni tumulum: Sufficit huic tumulus, cui non suffecerat oris: (brevis.

Rex brevis huic ampla est, cui fuit ampla

Ex hoc eodem loco magni nominis Poeta Santolius Victorinus admirabiles Sanctorum virtutes amplificat per congestas antitheses (b):

Illis summi fuit gloria despici,
Illi divitiæ pauperiem pati,

Illis

(a) *Tragædia sic inscripta, actu 2. v. 614.*

(b) *In hymno de Sanctis Monachis.*

Illis summa voluptas
Longo supplicio mori.

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

*Q*uid est Amplificatio per incrementum?

R. Est ea, qua oratio velut per gradus videtur augeri & ascendere, donec ad summum pervenerit. Ita Tullius Verris crudelitatem eo per incrementum deducit, ut verba explanando crimini non ultra suppeditent: *Facinus est, inquit, vincere civem Romanum: prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemque posse.*

Vide etiam quomodo per gradus & per incrementum assurgat oratio in huc sapientissima Senecæ sententia in Epistola ad Lucilium: *Magna vitæ pars elabitur male agentibus: maxima nihil agentibus: tota aliud agentibus.*

De Amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem accuratissime dicturi; postulat tamen instituti nostri ratio, ut cursim illud in antecessum delibamus.

Quomodo fit Amplificatio verborum?

R. Fit sex præcipue modis. 1. Per verba translata, seu metaphorica. 2. Per verba

ba

ba superlata. 3. Per verba synonyma. 4. Per verba gravia & illustriora. 5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per repetitionem.

§. X.

FIt igitur primum Amplificatio verborum per verba metaphorica, quæ nempe mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiolem efficiendam.

Quid est metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quo vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad aliam; v. g. si dicas *prata videre, parietes gestire gaudio, aliquem esse ira incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum*; voces illæ omnes sunt metaphoricae, quia tribuunt pratis & parietibus risum & gaudium, quæ propria sunt hominis solius. Idem plane dicito de ceteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium ignis proprium, &c. Fiet igitur Amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato:

(a) . . . Irarumque omnes effundit habenas.

Vel si dicas de Didone:

(b) . . . Magnoque irarum fluctuat æstu.

Qui habenas, & æstum, quæ proprie conveniunt equis ac fluctibus, tribuit Æneæ & Didoni. Item si de homine im-

pa-

(a) *Lib. 12.* (b) *Lib. 4.*

pavido & imperterritito dicas cum Horatio in Odis (a) :

Illi robur & æs triplex

Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem

Primus.

§. XI.

2. **F**it Amplificatio per verba superlata, hoc est quæ veritatem superant, & plus dicunt quam reapse esse possit. Ut cum ait Tullius de Julio Cæsare, in oratione pro Marcello: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumera-biles, locis infinitas, omnium copiarum genere abundantes.* Itemque cum dicit de Pompejo in oratione pro lege Manilia: *Qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quam alii legerunt: plures Provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis; non (b) offensionibus belli, sed victoris: non stipendiis, sed triumphis est erudita.*

Hanc amplificandi artem adhibuit Virgilius Æneïdos lib. 12. cum de Turni equis dixit per Hyperbolem. (ras.

Qui candore nives antèrent cursibus au-
Item cum de equum divina Palladis arte
Ædificant.

Sed

(a) Lib. 1. (b) Con batallas perdidas.

Sed nusquam magis indulgisse videtur huic schemati (a) quam cum Amazone (b) Camillam laudans libro septimo dixit per verissimam hyperbolem.

Illa vel intactæ segetis per summa volaret Gramina, nec teneras læsisset aristas:

Vel mare per medium, fluctu suspensa
tamenti (plantas.

Ferret iter, celeres nec tingeret æquore

§. XII.

Quomodo fit Amplificatio per verba synonyma? R. Fit per congeriem verborum & sententiarum idem pene significantium: ut cum ait Cicero pro Ligario: *Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Vide quam multa sint hic verba idem pene significantia: *gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas.* Quæ sane Synonymorum coacervatio acrem in primis & illustrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis in exemplo in Catilinam: *Non feram, non patiar, non sinam:* & ex duobus hisce Virgiliti
ver-

(a) *Figura.* (b) *Camilla Volscorum Regina bellicosissima, quæ turno adversus Æneam tulit auxilium.*

versibus *Æneid.* libro primo, ubi *Ilioneus* *Æneæ* fortis adhuc ignatus, sic de illo ad *Didonem*.

Quem si fata virum servant, si vescitur
aura *Ætheria*; nec adhuc crudelibus occu-
bat umbris.

§. XIII.

*Quomodo fit Amplificatio per verba gra-
viora, & illustriora?*

R. Fit cum adhibentur verba splendida,
quæ rem significantius exprimant, & in
quibus plenum quiddam, numerosum & so-
nans esse videatur: cujusmodi sunt ista:
*Polluerat stupro sanctissimas religiones; Se-
natus gravissima decreta perfregerat.* Item-
que illa in *Verrem*: *Non enim furem, sed*
raptorem; non adulterum, sed expugnato-
rem pudicitiae: non sacrilegum, sed hos-
tem sacrorum religionumque; non sicarium,
sed crudelissimum carnificem civium socio-
rumque in vestrum iudicium adducimus.

Ejusdem etiam generis sunt magnifica
illa *Virgilio* verba de *Didone* moritura.

At trepida & cœptis immanibus efferat *Dido*,
Sanguineam volvens aciem, maculisque
trementes

Interfusa genas, & pallida morte futura.

Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos ensemque
recludit

Dardaniam, non hos quæsitum munus in

D

Quo-

§. XIV.

Quomodo fit Amplificatio per periphrasim, seu circumlocutionem?

R. Fit cum longiori verborum ambitu circuituque dicimus quod brevius ac simplicius dici poterat. Ita Cicero pro Milone, cum gravius videretur dicere Clodium à Milone fuisse occisum; maluit illud hac verborum circuitione mollire: *In quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetierunt.*

Circumlocutione Virgilius utitur Æneid. 12. cum pro hac una voce *Meritur*, sic ait: *Olli dura quies oculos & ferreus urget Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.*

Et in Ecloga prima, ubi pro hac voce *jam advesperascit*, longiori hac, tritaque utitur periphrasi:

Et jam summa procul villarum culmina fumant. (bræ.

Majoresque cadunt altis de montibus um-

Nota Periphrasim apud Poetas esse frequentiore, quam apud Oratores. Quos si non idonea sit, vel si nimis redundet, jam non appellabitur *Periphrasis*, sed *Perissologia* (a).

§. XV.

De Amplificatione per repetitionem.

Quomodo fit Amplificatio rerum?

R. Fit, cum verbum idem, sive orna-

(a) *Id est sermonis redundantia.* tus

tus causa , sive ad motus excitandos iteratur , duplicaturque vel in principio , vel in fine , vel in medio dictionis. Ut cum ait Tullius : *Vidi enim , vidi penitusque perstexi.* Sed utitur in primis hoc Amplificationis genere in exordio Orationis pro Roscio Amerino , cum ait : *Accusant ii , qui in fortunas ejus invaserunt : Causam dicit is , cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accusant ii , quibus occidi patrem Sexti Roscii bonum fuit : Causam dicit is , cui non modo luctum mors patris attulit , verum etiam egestatem. Accusant ii , qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt : Causam dicit is , qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit , ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii , quos populus poscit ; Causam dicit is , qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat.*

Quantopere vero valeat Repetitio ad addendam vim pondusque orationi , & ad affectus ciendos , discere poteris ex sequentibus exemplis. Priora tria sunt ex heroicis Ovidii Epistolis , in quibus , si quid iudico , præ cæteris omnibus illius operibus , elegantia , ingenii , & eloquentia lumen quoddam elucet : in primo sororem Annam sic compellat infelix Dido :

Anna soror , soror Anna , meæ malè conscia culpæ.

In altero Demophoontem (a) ita compellat Phyllis :

Credidimus blandis , quorum tibi copia
verbis.

Credidimus generi , numinibusque tuis.
Credidimus lacrymis : an & hæ simulare
docentur ?

Hæ quoque habent artes , quaque jubentur eum.

In tertio conjux Hercules Dejanira cum illi per imprudentiam mortem intulisset, in has justi doloris voces erumpit identidem :

Impia quid dubitas Dejanira mori ?

Hei mihi quid feci quo me furor egit amantem ?

Impia quid dubitas Dejanira majori ?

Illita (a) Ne sejo misi tibi texta veneno,

Impia quid dubitas Dejanira mori ?

Quibusnam potissimum figuris varianda erit & distinguenda Amplificatio ?

R. Præcipua quæ Amplificationem ornant Schemata, sunt Hypotyposis, & Exclamatio, de quibus supra dictum à nobis est. Quibus addito tria alia, nempe Prosopejam, Apostrophem, Interrogationem, ceterasque id genus vehementiores
fi-

(a) Demophoon Thesei ex Phædra filius, à Phyllide Lycurgi Regis filia hospitio & lecto susceptus, data prius futuri conjugis fide. (b) Centauri Nessi veste qua indutus Hercules in furorem versus est.

figuras, de quibus agendum nobis erit in libro de Elocutione.

§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum.

DUO sunt in primis vitia, ac veluti scopuli quidam duo, in quos incurrere solent Tirones, dum orationem amplificanc. Primus scopulus est illorum, qui minutissima quæque singulatim, exilitè, & perexiguè consecretantur; quod certè est in Oratore vitium vel maximum. Ut enim rectè monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuitè enucleandum, quia hic locus grandia potius, quam exilia, minutaque requirit.

Alter scopulus est illorum, qui ad exemplum orationis numerum, nihil nisi vacuas voces, & inanem verborum sonitum in illam infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil prorsus dicas, quod vim & pondus non addat orationi, & sensum non augeat. *Quid est enim tam furiosam, inquit Tullius Libro I. de Oratore, quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia?* Et ut sapientissime præcipit Horatius in Arte Poetica: sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ: voces ipsæ ultrò sese offerent, & ad exprimenda animi sensa nullo labore succurrent.

Verbaque provisam rem non provisæ sequentur.

Quamquam ut dicam id, quod res est, si Tironi peccandum sit in alterutram partem, malim certè ut, instar Ovidii, peccet potius ubertate quadam copiaque verborum, quam eorundem jejunitate atque inopia; quia ut optimè notat Tullius, nimia hæc & redundans verborum ubertas, & quasi luxuries stilo atque exercitatione brevi depascetur.

APPARATUS

SEU PROŒMIUM

RHETORICÆ.

RHeticæ Proœmium, sive Apparatum appellamus ea omnia, quæ pertinent universim ad Artem Rhetoricam. Quinque autem sunt, quæ de Rhetorica generatim & universè prolusionis more quæri possunt.

1. Quæ sit natura & finis Rhetoricæ.
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes.
4. Quæ sit dignitas, vis & utilitas Rhetoricæ.
5. Quibus rebus ac subsidiis possit facilè comparari.

§.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid est Rhetorica?

R. Est ars, seu disciplina bene dicendi; hoc est ornate, graviter & copiosè loquendi. *Ita Quintilianus lib. 2.*

Unde nomen suum traxit Rhetorica?

R. A voce græca (a) dico, loquor, unde (b) Orator, & (c) ars Oratoria.

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibusdam & numquam fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars bene dicendi?

R. Quia docet quomodo optimis sententiis, verbisque lectissimis dici possit.

Undenam orta est ars illa bene dicendi?

R. Notatio naturæ & animadversio peperit artem. Cum enim aliqui nativa quadam facultate, sine ullo artis subsidio, bene dixissent; alii contra insulsè omnino & male; extitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentius: qui causas illius indagaret sedulò: atque ita rem sensim ad artem ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiam tutò ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio; sed potius artificium ex eloquentia natum atque profectum.

Quid differunt inter se Rhetor & Orator?

R. Hoc differunt, quod Rhetor sit, qui

D 4

(a) *ρήτωρ.* (b) *ρήτωρ.* (c) *ρητορικὴ.*

benè dicendi præcepta tradit ; Orator vero sit is, qui accommodatè ad persuadendum dicere potest ; tametsi erretur persæpe in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiatur.

Quisnam est finis ultimus artis Oratoriæ ?

R. Est persuadere dictione, hoc est, diserta oratione quempiam impellere ad aliquid vel credendum, vel agendum, vel omittendum.

Quodnam est officium Oratoris ?

R. Est dicere appositè ad persuadendum ; quod fiet docendo, delectando, & movendo. Docemus argumentis & argumentatione ; delectamus ornato, illustri & apto dicendi genere ; flectimus amplificatione & affectibus. Docere necessitatis est ; delectare suavitatis ; movere vero, seu flectere victoriæ : atque hic demùm est verissimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille summus & perfectus Orator, qui cum appositè dixerit ad persuadendum, hoc est, ad docendum, delectandum & movendum : re ipsa tamen, sive auditoris vitio, sive quacumque demùm alia de causa non persuaserit.

§. II. De materia Rhetoricæ.

Quanam est materia cujusque artis in genere ? R. Ea est, circa quam versatur Ars ; ut Medicinæ materia sunt morbi, quia

quia in iis curandis Medicina servatur.

Quænam est speciatim materia Rhetoricæ?

R. Nihil omninò est in rerum natura, de quo ornatè, eleganter & copiosè disputare non possit Orator. Ut enim observat Cic. 2. de Orat. *Bene dicendi Ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.* Unde ajo cum Aristotele, Rhetoricæ materiam esse (a) quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est questio quæ Oratori ad dicendum proponi potest?

R. Duplex. Alia est infinita, seu universalis: alia finita, seu singularis. Quæstio infinita, quæ vocatur etiam *Thesis*, ea est, quæ nullis alligatur temporis, loci & personæ circumstantiis: ut si quærat^r generatim atque universè. *Sitne bellum gerendum, vel pax facienda?*

Quæstio finita, quæ etiam vocatur *Hypothesis* & *causa* sive *controversia*, ea est, quæ universalem quæstionem restringit ac revocat ad certas quasdam personæ, temporis, loci, reique circumstantias: ut, si quærat^r. *Sitne hoc anno nobis pax facienda iis, quæ ab hostibus feruntur, legibus ac conditionibus.*

Quæstio autem, sive finita sit, sive infinita, dividitur quadrifariam: primo in quæstionem cognitionis & actionis. Quæstio

D 5

tio

(a) Τὸ ἕκαστον

tio cognitionis ea est, quæ instituitur solius scientiæ gratia: ut *Quæ sit causa defectus solis. . . . sitne terra major quam luna?* Quæstio actionis ea est, cujus finis est aliquid efficere, ut, *An liceat vim vi repellere. . . . an sit inimicis ignoscendum?*

Præterea quæstio vel est principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipuè venit in controversiam: incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quot sunt universim genera quæstionum sive causarum, in quibus versari potest Orator?

R. Tria. Genus judiciale, genus deliberativum, & genus exornativum, seu demonstrativum, quod à Græcis vocatur Epideicticum.

Quid spectatur in genere judiciali?

R. Accusatio & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo?

R. Suasio & dissuasio.

Quid in exornativo?

R. Laus, & vituperium. Unde generis judicialis finis est *æquitas*; deliberativi *utilitas*; demonstrativi *honestas*. Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum; Demonstrativum vero circa præteritum simul & præsens.

§. III. De partibus Rhetoricæ.

Quæ & quot sunt primariæ partes Rhetoricæ? R. Quatuor : Inventio , Dispositio , Elocutio , & Pronuntiatio; quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes : 1. Argumenta invenire : 2. Inventa disponere : 3. Disposita verbis exornare : 4. Exornata pronuntiare. Sunt qui pro quinta parte memoriam statuunt ; sed nos cum Aristotele illam ad propugnationem revocamus.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio rerum verarum , aut verisimilium , quæ valeant , tum ad faciendam fidem , tum ad motus excitandos.

Quid est Dispositio?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est Elocutio?

R. Est idoneorum verborum & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis ac corporis ea moderatio, quam res inventæ ac verba requirunt.

§. IV. De dignitate & utilitate Rhetoricæ.

Quenam est Rhetoricæ dignitas , vis & utilitas? R. Nihil addi potest ad hæc illustria Tullii verba , libro 1. de Oratore: *Quid est , inquit , aut tam admirabile, quam*

ex infinita multitudine existere unum, quod cum omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possis, aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibus verbis ornata oratio, & perpolitæ aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, iudicium, religiones, Senatus gravitatem unius oratione converti? Quid majus, quid splendidius dicere posset eloquentia, si pro se ipsa loqueretur.

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimum subsidiis omnes illæ, quas diximus Rhetoricæ partes, comparari poterunt?

R. Quatuor: natura, arte, exercitatione & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam?

R. Ex parte animi confert celeres motus, ad excogitandum acutos, ad ornandum uberes, ad memoriam firmos ac diuturnos. Ex parte vero corporis confert latera firma, canoram vocem, solutam linguam, aptamque ori, & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excolit quæ dedit natura; supplet quæ illi desunt: quæ vero redundant luxuriantque, castigat atque coercet. Uno verbo; certissimam, veluti digito, monstrat viam, quæ ad eloquentiam toto perveniatur.

Quid affert exercitatio?

R.

R. Conservat & auget quæ ars expolivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes aliique sexcenti.

Quid est exercitatio?

R. Est assiduus usus & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valde facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stilus est optimus dicendi effector & magister.* Triplex est autem exercitationis genus, nempe *Scriptionis, actionis & memoriæ.*

DE I M I T A T I O N E.

Quanam est imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut, optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si rectè fiat, multum affert ad eloquentiam, & parci admodum imitari sciunt, ut par est; ideo de imitandi ratione fusius aliquid & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quanam igitur est vera rectaque imitandi via & ratio?

R. Multiplex.

I. Cave vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *Mox daturus progeniem vitiosiore*, sed deligatur imitandus summus aliquis & excellens auctor, in quem

quem tota mente intuearis. Is autem erit, in Poetis ferme Virgilius, qui ceteros omnes Poetas longo post se reliquit, & ut ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est*. In oratorio vero arte deligatur unus Cicero, de quo, quam tritum ac pervulgatum, tam verum est illud Quintiliani dictum: *Ille scias se profecisse, cui Cicero valde placere cœperit*; & in quem bellissimè cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox *Ingenium, quod solum Populus R. imperio suo habuit*, & ut non minus splendide de eodem Tullio dictum fuit à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingeniis vinceremur*.

2. Non optimos solum auctores imitaberis, verum etiam quæ in illis optima sunt, ac præstantissima: Si, v. g. scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus sese ipse videtur quodammodo vicisse, cujusmodi sunt illius pleræque perorationes. Illas inter scribendum lectitabis identidem, ut illarum assidua lectio Tulliani stili germanum tibi saporem & gustum aspergat.

Ut vero semper habeas in promptu selectissima quæ subinde possis imitari luculentissimorum auctorum loca; copiosum,
sum-

(a) *Controv. lib. 2.*

summaque cura elaboratum illorum indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ dixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait: *O imitatores servum pecus*, & ut à bene multis fieri video, qui cum picarum, aut psittacorum more eadêm omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu vero quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditis & emunctæ naris hominibus appareat imitatio; sed tamen res omnino alia, tibi que propria facta jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibi que illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primo si vim ac pondus sententiæ retineas: verba vero omnia, vel magna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius: *Virtus est una altis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest.* Hanc egregiam Tullii sententiã vide quam scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius: cum dicit de homine probò & in colenda virtute constanti:

(a) Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

Sic

(a) *Ode 4. lib. 3.*

Sic etiam cum dixisset ille Cicero Philippica nona: *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potius Servio Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quaeremus.* Hanc eandem sententiam, mutatis omnino verbis, ingeniose admodum expressit Ovidius lib. 13. *Metamorphoseon*, ubi Ulysses de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota (a) Pellasgl,

Non foret ambiguus tanti certaminis hæres:
Tuque tuis armis, nos potiremar, Achile.

Secundo si eadem ferme servando verba, transferas illa ad alium sensum, vel similem, vel contrarium: v. g. dixit Tullius in Antonium: *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illarum ædium Diis Penatibus os importunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paululum immutata in Judam, hortos ad Christum prodeundum subeuntem, opportunè transferre.

Sic etiam Catilinariæ primæ exordium ad aliud argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi mehercule triunculi: Quousque tandem, homo nequam atque improbe, intemperanter abutere divina patientia? Quandiu illam eludet vita ista tua omni

(a) Sic appellati vetustissimæ Græciæ populi.

ni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jactabit impietas? nihil ne te impendentia mortis pericula, nihil inferorum pœnæ, nihil in te Divinæ justitiæ gladius, nihil terror conscientiæ, nihil severissimi judicii tribunal, nihil illius os vultusque movebunt? Patere tua flagitia non sentis, &c.

Tertio, recte imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si commissura iacisacque & totum orationis ductum, ac filum potius imiteris, quam verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit, v. g. Cicero Philip. II. *Non placet Antonio consulatus meus, ac placuit P. Servilio, ut eum primum nomen ex illius temporis consularibus qui primus mortuus est: Placuit Quinto Lutatius Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas: Placuit duobus Luculis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompejus probavit.* Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores Litteræ, quas omnium ordinum ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quarto laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificando fusius uberiusque dilates. Ita cum Virgilius dixisset 1, Georgicorum: *Prima Ceres ferro mortales vertere terram instituit.*

Hunc

Hunc eundem locum imitando, fusius more suo amplificavit Ovidius V. *Metam.*
 Prima Ceres unco gleba dimovit aratro:
 Prima dedit fruges, alimèr taque mitia terris:
 Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.

Contra vero cum à Tullio fusius ac uberior dictum fuisset de Cæsare, in oratione pro Marcello:

Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrabere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint Imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant. Maximam vero partem quasi jure suo fortuna sibi vindicat, & quidquid est prospere gestum, id planè omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, C. Cesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certe est maximum, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se gloriæ societatem non offert; tibi cedit; tuam esse totam ac propriam fatetur. Totam hanc ornatissimam laudationem in duos versiculos ita collegi Poeta egregius.

Gloria vincendi juncta est cum milite,
 Cæsar; Cæ-

Cæsar, parcendi, gloria tota tua est

Quinto, laudabitur imitatio, si quæ ab Oratoribus scripta fuere, sollerter transferas in orationem adstrictam. Ita facile crediderim cum M. (a) Antonio Mureto, perfectissimo talium rerum æstimatore, Virgilianum illum versum. (que refugit.

Quamquam animus meminisse horret, luctu Ciceronem imitatum fuisse. Ita enim ille Philippica XIV. scripserat in Antonium. *Refugit animus P. C. eaque dicere reformidat, quæ Lucius Antonius in Parmensium liberis & conjugibus gesserit.*

Sexto, bonus imitator eris, si vel ex Græcis Latina facias, vel ex Latinis, aut etiam Græcis vernacula. Ita Tullius tam multa singulari quodam artificio expressit ex Demosthene, quem mirabatur, & quone Athenas quidem ipsas magis Atticas fuisse, urbano quodam & liberali joco dicitabat. Sic etiam Virgilius, acer & diligens Græcorum imitator, in Æneide Homerum est imitatus, & in Buccolicis (b) Theocritum. Sic Terentius ex Menandro & ex Aristophane tam multa invexit in Latium. Ita Horatius Pindari (c) Calimachi-

(a) Fuit orator & criticus celeberrimus sæculo 16. (b) Theocritus Poeta Syracus. scripsit Græc. idyllia in genere bucolico laudatissima. (c) Callimachus nobilis Poeta Græcus vixit post Alexandri tempora.

chique vestigia persecutus est in suis odiis, & nominatim in tertia quarti libri:

Quem tu Melpomene semel

Nascentem placido lumine videris, &c.

Quam quidem tantis laudibus ornavit summus ille vir Julius Cæsar Scaliger, ut mallet à se similem scriptam fuisse. *Quam esse totius Tarraconensis Rex.* Sic enim (per ludum opinor) dictare consueverat.

Atque, ut hisce elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si quos imitaris, eos non dicam adæquare, sed vincere etiam omni ope coneris, ut ait Quintilianus lib. 10. *Conandum est aliquid supra eos, quod imitaris; &* ut etiam admonet vetus proverbium: Invenire, rem admodum difficilem esse; præfacilem vero, inventis addere.

Ita Virgilius, cum exiliter admodum ac jejune de Hectore dictum fuisset à veteri Poeta Ennio (a)

O lux Trojæ, germane Hector,

Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?

Versus eosdem, vel potius eandem sententiam ex plumbea fecit auream Æneid. Lib. secundo:

O lux Dardaniæ, spes ò fidissima Teucrum,
Quæ

(a) *Ennius Poeta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punicì, centum & amplius ante Ciceronem annis.*

Quæ tantæ tenuere moræ ? Quibus, Hector,
ab Oris

Expectate venis ? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominum urbisque la-
bores

Defessi aspiciamus ? quæ causa indigna se-
renos

Fœdavit vultus ? aut cur hæc vulnera cerno ?

Hunc eundem Ennii Virgiliique de Hec-
tore locum apertissime imitari cõnatus est
Seneca in (a) Troade, ubi viduam illius
Andromachen ita loquentem inducit :

Cum subito nostros Hector ante oculos
stetit :

Non qualis ultro bella in Argivos ferens,
Grajas petebat facibus Idæis rates :

Nec cæde vasta quali in Danaos furens,
Vera ex Achile spolia simulata tulit.

Non ille vultus, flammeum incedens jubar;
Sed fessus, ac dejectus & fletu gravis,
Similisque nostro, squalida obtectus coma.

Quæ imitatio, quamquam non infelîx, tu
vide tamen quantum à Virgiliana distet.
Verum quanto inferlor Virgilio videtur in
hoc loco Seneca, tanto sane jure videbi-
tur Ennio superior in hac altera ejusdem
imitatione in eadem Troade.

Columen patriæ, mora fatorum
Tu præsidium Phrygibus fessis,
Tu murus eras, humerisque tuis

Ste-

(a) *Tragædia sic inscripta.*

Stetit illa decem fulta per annos:
 Tecum cecidit, summusque dies
 Hectoris idem patriæque fuit.

Hunc Enniannam imitationem aliquando mirantibus amicis festive admodum respondit Virgilius, *se ex Enni stercore gemmas aurumque colligere.* Cum vero assidui hæc diligensque veterum imitatio vitio illa verteretur, ut fit ab invidis & obrectatoribus, cumque illi malevolentia livore suffussi palam jactarent in vulgus, illum pleraque ab Homero sumpsisse, hoc uno responso calumniatoribus os obstruere, illosque penitus elingues reddere consueverat Virgilius: *Cur non ipsi quoque eadem furta, tentarent? Verum intellecturos, facilius esse Herculi clavam detrabere; quam Homero vel unum eripere versum illumque ad rem suam accomodare.*

Ratio tamen quædam ex Tyronibus præsertim adhibenda, ne, dum propositum sibi exemplar conantur vincere, & dum ab illo paululum, sed in melius aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficient, & in pejus aberrent, quod Lucano præsertim contigisse videmus.

Cum enim mirifice, sed sobrie tempestatem ita descripsisset Virgilius *Æneidos* primo:

Incubuere mari, totumque à sedibus imis
 Una Eurusque Notusque ruunt, creberque
 procellis Afri

Africus; & vastos volvunt ad littora fluctus.
Eripiunt subito nubes cælumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nos incubat
— atra. (æther,

Intonuere poli, & crebris micat ignibus
Præsentemque viris intentat omnia mortem.

Hunc Virgilii locum cum sibi vel imitan-
dum, vel superandum proposuisset Luca-
nus immodico quodam calore raptus, suo-
que nimium velificatus ingenio, & laxatis
illi velut habenis, sic aberravit in pejus.

Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina
passum

Tellus victa dedit! non ullo litore sergunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti,
A magno venere mari: mundumque coercens
Monstriferos agit unda sinus.

ARTIS RHETORICÆ LIBER PRIMUS.

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius, est ido-
neorum verborum & sententiarum ad res
inventas accomodatio.

Cur

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra quam fieri solet, exordimur?

-R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit inventio; quia tamen plusculum difficultatis habet, idcirco eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris bene multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectu origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione Latine (a) loquendi Libro, quem Ciceroni nominatim nuncupavit: & cum verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, si longe facillior quam cura rerum, quæ expectat ad Inventionem, liquet profecto nos Tyronum commodis utilitatique servire, dum Aristotelis ordinem nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoriæ quasi limine vestibuloque paullis perhæremus, priusquam in intimâ penetralia pedem (b) ausimus inferre.

Ut huic eidem Tyronum utilitati consulatur nostrum hunc de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis est primo de Figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi Tyronculi. Secundo dicetur de Periodo, in qua videtur plusculum esse negotii. Ter-

tio

(a) *Cie. in Bruto.*

(b) Penult. producta pro *audeamus.*

tio tractabimus de Stilo; à facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

CAPUT PRIMUM.

De Figuris, seu Schematibus.

Figura, ut diximus in Elementis, est ornamentum quoddam Orationis: seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus: cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam: *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Didonis morientis (a) verba:

...Moriemur inultæ?

Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.

Aut hæc ejusdem Didonis:

Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsique
nepotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in (b) sententia & sensu ipso; aliæ in verbis tantum. Quia vero res prius animo menteque concipiendæ sunt, quam verbis exprimantur; ideo de Figuris sententiarum, quæ ad mentem pertinent, ante dicendum nobis est, quam de figuris verborum.

E

§. I.

(a) *Æneid.* 4.

(b) *Διξως καὶ διαυίας.*

§. I. De Figuris Sententiarum.

INter Figuras Sententiarum aliæ videntur aptiores ad movendum, aliæ ad docendum, aliæ ad delectandum. Initium faciamus ab his, quæ ad movendum, seu ad animos flectendos præcipue valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

Cur ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primam collocamus, quod vehementiores animi motus exclamando soleamus exprimere.

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, rei que magnitudinem exprimimus. Ita Tullius oratione 1. in Catilinam, per summam indignationem sic exclamat: *O tempora! ò mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in Senatum venit.* Et oratione 2. in Antonium: *O miserum me! consumptis enim lacrymis, infixus tamen animo hæret dolor.*

Exclamatio adjunctam ferme habet aliquam ex hisce interjectionibus: *o! heu! ab! vab! proh Superi! proh Superum, atque hominum fidem!* Persæpe tamen subauditur interjectio ut si dicas, *Miserum me!* vel

Hoc-

Hoccine Sæculum! Veteres pro interjectione o, sæpè adhibebant voces istas (a) *Ædepol!* *Hercle!* *Mebercule!* *Jupiter!* *Me castor!* *Medius Fidius!* Catullus.

Chartis.

Doctis, Jupiter! & laboriosis.

Heu & Eheu triste aliquid & molestum indicant. Ita (b) Cicero: *O domus antiqua, eheu quam dispari domino dominaris!* Virgilius vero *Æneidos* 4.

... Tunc Carthaginis altæ

Fundamenta locas, pulchramque uxoribus
urbem

Extruis; heu regni rerumque oblite tuarum.

Prob adhibetur sæpe ad ostentandum. Ita Terentius! *Prob Deum atque hominum fidem, quid est si non hæc contumelia est?*

Mirum in modum facit Exclamatio ad significandam indignationem doloremque ex re atroci conceptum, ut Tullius pro Cœlio: *Prob Dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut connivitis, aut præsentis fraudis pœnam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Ita pro Syl-
la: *O miserum & infelicem diem illum, quo*

E 2

Con-

(a) *Quasi dicas per ædem Pollucis. . . ita me.*

Hercules, me Jupiter, me Jovis filius jubet.

(b) *De Officiis.*

Consul omnibus centuris P. Sylla renuntiatus est! O fallacem, ò volucrem fortunam! O cæcam cupiditatem! O præposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex lætitia & voluptate ad luctum & lachrymam redierunt! Et pro Milone: O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: banc ingratham, si ejecerit: miseram, si amiserit! Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiam exclamando captat (a).

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt

Accipere, aut quid jam misero mihi denique restat?

Aliquando etiam lætitiæ, animique hilaritatem exprimit Exclamatio, v. g. Cicero ad Atticum (b) *O suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas duas; quibus evangelia quæ reddam, nescio, deberi quidem plane fateor.* Evangelia vero (si quæris) erant merces allati jucundi nuntii; vel etiam sacrificia & supplicationes, quæ pro læto nuntio decerni olim à Romanis consueverant. Unde non immerito à Christianis *Evangelium* appellatum est salutiferum illud nuntium à CHRISTO veracissimo Patris Nuntio nobis allatum.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ; Ita (c) Tullius: *O præclarum custodem ovium,*

(a) *Æn.* 2. (b) *Lib.* 2. *Epist.* 8.

(c) *Philip.* 3.

ovium, ut ajunt, lapum! & in Pisonem: O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum; rusticum Marium: nullius consilii pares istorum amborum Consulum, qui triumpharunt!

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, & ubi res magnas auditori persuaseris. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

Quid est Dubitatio?

R. Dubitatio est (a) Schema, quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquandiu quid sibi agendum dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium (b) milites alloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare debeam scio, Cives? qui à patria vestra descivistis. An milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, Sacramentis religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia, animos hostium video.*

Illustre omnino Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cum Didonem ita dubitantem inducit (c)

E 3

En

(a) *Habitus, figura.* (b) *Decad. 3.*

(c) *Æn. 4.*

En quid agam? rursus ne procos irrisa
prios (supplex:

Experiar? Nomadamque petam connubia
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?

Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Justa sequar. . . . .

An Tyriis omniq; manu stipata meorum
Insequar? Et quod Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela
jubebo.

Denique sequitur electio, quæ fit nimirum, cum is qui dubitat, subito consilium capit, quasi oborta sit nova quadam luce.

Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium aliud ejusdem Schematis exemplum in Oratore: *Utrum difficilius, aut majus esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei quem unice deligerem, cuique me carissimum esse sentirem; præsertim & justa petenti & præclare cupienti, durum admodum mihi videbatur; & suscipere tantam rem quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium.*

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitationis exemplum in illis Tiberii verbis
apud

apud Tacitum in Annalibus. *Quid scribam, P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me Deæque pejus perdant, quam perire quotidie sentio, si scio.*

§. IV. De Obsecratione.

Quid est Obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis indicat, fit cum alicujus sive Dei, sive hominis opem imploramus. Hoc Schemate mirum in modum utitur Tullius pro Rege Dejotaro: "Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam & clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dextram te istam oro, quam Regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in præliis, quam in promissis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii Penates acceperunt; te amicum & placatum Dejotari Regis aræ focique viderunt."

Vehemens est etiam, atque flexamina (a) Palinuri ad Æneam obtestatio apud Virgilium Æneid. 6.

Quod te per cœli jucundum lumen & aures,

E 4

Pe

(a) *Palinurus Æneæ navis gubernator, qui somno oppressus, una cum gubernaculo in mare delapsus est.*

Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his, invicte, malis. Aut tu mihi
terram (Velinos:

Injice, namque potes, portusque require
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva
creatrix (divum

Ostendit (neque enim credo sine numine
Flumina tanta paras, stygiamque innare
paludem) (undas.

Da dextram misero; & tecum me tolle per

Hæc figura, præ cæteris, vehemens est,
& in perorationibus potissimum solet adhi-
beri.

§. V. De Imprecatione.

*Q*uid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, qua malum
imprecamur alicui, vel etiam nobismetipsis.

Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro: *Dii
ze perdant, fugitive. Ita non modo nequam
& improbus, sed etiam fatuus & amens es?*

Et in Antonium: *Quin tu abi in malam rem,
malumque cruciatum.* Tale est etiam illud
Didonis (a),

Sed mihi vel tellus optem prius ima
dehiscat.

Vel pater omnipotens adigat me fulmine
ad umbras,

Pallentes umbras Erebi, noctemque profun-
dam,

Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura
resolvam,

(a) *Æneid.* 4.

§. VI.

§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.

*Q*uid est Interrogatio?

R. Fit cum interrogamus aliquem, non tam ad rem dubiam quærendam, quam ad urgendum instandumque, & ad vehementiorem affectum exprimendum. Ita Cicero Catilinam urget hisce verbis, *Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sane interrogationibus Catilinam multo acrius pungit Cicero, quam si frigide diceret: Patent, Catilina, tua consilia, conjuratio tua omnium conscientia constricta tenetur; quid egeris, nemo ignorat. Similiter poterat dicere Virgilius:

Ipse ego te vidi Damonis, pessime caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca.

Sed plus spiritus nervorumque habet hæc interrogatio (a):

Non ego te vidi, Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis?

Quod si interrogationi subjiciatur responsio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia: *Quid tam novum, quam adolescentulum privatam, exercitum difficili Reipublicæ tempore conficere? Confecit; huic*

E 5

præ-

(a) *Ecl.* 3.

*Præesse? Præfuit; rem optime dicto suo gere-
 vere? Gessit. Quid tam præter consuetudi-
 nem, quam homini adolescenti, cujus à Sena-
 torio gradu ætas longe abesset, imperium
 atque exercitum dari, Siciliam permitti, at-
 que Africam, bellumque in ea administran-
 dum? Fuit in iis Provinciis singulari inno-
 centia, æquitate, virtute: bellum in Africa
 maximum confecit, victorem exercitum de-
 portavit.*

§. VII. De Præteritione & Reticentia.

*Q*uid est Præteritio?

R. Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore & deliciis fuisse, fit cum simulamus nos vel nescire, vel nolle dicere id, quod vel maxime dicimus. Ita Tullius suum Pompejum magnifice laudat per præteritionem:

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas, ille res quantaque domi militiæque, terra marique, felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint; hoc brevissime dicam.

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem in Vatinius: *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me, parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habet hoc præmium tua indignitas, ni adolescentiæ turpi-*

do obscuritate & sordibus tuis tegatur.

Præteritioni vicina est & affinis Reticentia *Aposiopæsis* græce dicta, quæ fit cum orationem abrumpimus subito, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum quæ latent, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis: Majorum primus quisquis fuit ille tuorum, Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius *Æneid.* 1. ubi Neptunus ventos tumultuantes sic increpitat: (venti

Jam Cœlum terramque meo sine numine Miscere, & tantas audetis tollere moles?

Quos ego... sed motos præstat componere fluctus.

Post mihi non simili poena commissa luetis.

Aposiopæsi utimur ob pudorem, ut Virgilius in ecloga 3.

Novimus & qui te.....

§. VIII. De Expolitione.

*Q*uid est *Expolitio*?—

R. *Expolitio*, sive *Commoratio*, & *Exornatio*, (nam tria hæc vocabula unum atque idem sonant) est figura ad motus excitandos valde insignis.

Fit autem, cum eandem sententiam variis modis versamus, ut altius in auditorum animis defigatur. Ita Cicero pro Sextio: "An

E 6

mi-

(a) *Sat.* 8.

»mihi ipsi , ut quidam putant , fuit mors
 »æquo animo oppetenda ? quid ? tum mor-
 »tem non fugiebam ? an erat res ulla , quam
 »mihi magis optandam putarem ? tam eram
 »rudis ? tam ignarus rerum , tam expers con-
 »siliis , aut ingenii ? nihil audieram , nihil vi-
 »deram , nihil ipse legendo , quærendoque
 »cognoveram ? nesciebam vitæ brevem esse
 »cursum , gloriæ sempiternum ? quem esset
 »omnibus definita mors , optandum esse , ut
 »vita , quæ necessitati debetur , patriæ po-
 »tius donata , quam reservata naturæ vide-
 »retur ? Nesciebam , inter sapientissimos
 »homines hanc contentionem fuisse , ut alii
 »dicerent , animos hominum sensusque mor-
 »te restingui , alii autem tum maxime men-
 »tes sapientum ac fortium virorum , quum
 »è corpore excessissent , sentire ac vigere ?
 »quorum alterum fugiendum non esse , carere
 »sensu ; alterum etiam optandum , meliore
 »esse sensu .”

§. IX. De Epiphonemate.

Quid est Epiphonema ?
R. Est exclamatio sententiosa , quæ
 fieri solet post rem aliquam insignem , vel
 narratam , vel probatam . Ut cum Virgilius ,
 post narratos classis Trojanæ labores , sic
 exclamat sententiosè (a) :

Tantæ molis erat Romanam condere gen-
 tem . |

Sic

(a) *Æneid.* I.

Sic etiam Lucretius lib. I. post commemoratum exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hac gravi sententia claudit narrationem:

Tantum Religio potuit suadere malorum.

Simile est illud Cicer. in libro de Senectute. *Senectutem ut adipiscantur, omnes optant: eandem accusant* (a) *adeptam; tanta est inconstantia, stultitia atque perversitas.*

Sic etiam Virgilius, post quam apum, in melle conficiendo, industriam laboresque descripsit, hoc addit Epiphonema: (mellis.

Tantus amor florum, & generandi gloria
Itemque hoc 2. Georgicorum.

... Adeo à teneris consuescere malum est.

Et alio in loco, de crudeli atque impio Polymnestore loquens (b):

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro (cogis
Vi potitur. QUID non mortalia pectora
Auri sacra fames?

C A P U T I I.

De Figuris ad delectandum magis idoneis.

§. I. De Apostrophe.

Quid est Apostrophe?

R. Est Schema, quo sermonem ad aliam

(a) *Alii, adepti, quæ lectio videtur melior.*

(b) *Æneid. 3.*

personam, vel quasi personam convertimus, quam instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: *Vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri & civis invicti appello periculo, Centuriones, vosque milites; vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur.*

Apostrophe fit aliquando ad Superos, ad invocandum. Ita Tullius r. in Catilinam: *Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo est constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii vere nominamus; hunc & hujus socios suis aris, cæterisque templis, à tectis, urbibus, à mœnibus, à vita fortunisque omnium civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.*

Nec tantum ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimes, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Mezentii Apostrophe ad equum suum, nomine Rhœbum:

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus
ulla est)

Viximus. . . . .

Ita

Ita Cicero pro Milone: *Vos enim jam Albanum tumuli atque luci, vos inquam, implo-ro atque obtestor, vosque Albanorum obrutaæ aræ, sacrorum Populi Romani sociæ & æquales.* Poetis porro nihil familiarius est, quam illa ad res sensu carentes Apostrophe. Ita Dido moriens *Æneid.* 4.

Dulces exuviæ, dum fata, deusque sinebant, Accipite hanc animam, meque his exsolvit curis.

Quænam sunt Apostrophes regulæ?

R. Tres. 1. Raro est usurpanda. Si enim crebrius adhibeatur, inepta erit, & frigidiuscula.

2 Tametsi multis videatur, Apostrophem in ipso dicendi principio nequaquam adhiberi posse, interdum Orationem inchoat egregie, ut docet initium primæ *Catilinariæ*: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*

3 Fas est Poetis solius metri causa, Apostrophem adhibere. Ita *Ovidius* l. 3. *Tristium*: *Nunc ego jactandas optarem sumere pennas, Sive tuas (a), Persiu; Dedale, sive tuas.*

§. II. De Hypotyposi.

Quid est Hypotyposis?

R. Est Figura, qua res ita graphice

(a) *Perseus Jovis filius, Talaribus à Mercurio donatus.*

ce describuntur, ut non tam audiri, vel legi, quam ante oculos versari videantur. Splendidum in primis ac illustre illius exemplum habes in septima Verrina, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita subjicit: *Ipse inflammatus scelere & furore in forum venit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes quo tandem progressurus, aut quidnam acturus esset; cum repente (a) hominem corripit, atque in foro medio nudari ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamat ille miser se civem esse Romanum.*

Nihilo inferior est Virgiliana illa de Mæxentii equo Hypotyposis, quam merito mirantur omnes (b):

Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus Verberat, effusumque equitem super ipse secutus

Implicat ejectoque incumbit cernuus armo.

Hypotyposim creberrime solent usurpare Poetæ ac præsertim Virgilius, qui res adeo vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut pæne sub oculos cadant. Ita Cyclopes depingit *Æneid.* 8.

*Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro
Brontesque, Steropesque, & nudus membra
Pyræmon.*

(a) *Gavium Civem Romanum.*

(b) *Æneid.* 10.

... Alii ventosis follibus auras. (gunt
 Accipiunt redduntque: alii stridentia tin-
 Æralacu, gemit impositis inçudibus antrum.
 Illi inter sese, multa vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe mas-
 sam.

§. III. De Prosopopœja.

Quid est Prosopopœja?

R. Prosopopœja est fictio personæ, seu
 Schema, quæ personæ mortuæ vel absentis,
 aut etiam rei sensu carenti sermonem tri-
 buimus, per quamdam licentiam oratoriam;
 v.g. cum inducimus loquentem Urbem, Pro-
 vinciam, Angelum, Beatum, parietem, alia-
 que id genus. Talis est apud Lucanum ce-
 lebris illa Prosopopœja patriæ; quæ Julio
 Cæsari juxta fluvium Rubiconem apparens,
 illum à civili bello dehortatur (a)

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
 Ingentesque animo motus, bellumque fu-
 turum (undas,
 Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad
 Ingens visa Duci Patriæ trepidantis imago
 Clara per obscuram, vultu moestissima,
 noctem.

Turrigero canos effundens vertice crines,
 Cæsariæ lacera nudisque adstare lacertis
 ultra?

Et gemitu permissa loqui: Quo tenditis
 Quo fertis mea signa vir? Si jure venitis,
 Sic cives, huc usque licet.

(a) *Lib. 1. Pharsaliæ.*

Sic

Sic etiam Tullius in prima Catilinaria ita loquentem patriam inducit: "Quæ (patria) tecum Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli: Nunc vero me totam esse in metu propter te unum (a) quidquid increpauerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: Si verus, ne opprimar, si falsus ut tandem aliquando timere desinam. Hæc, si tecum, ut dixi, patria loquatur &c."

Venustissimum est & aurea Augusti ætate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Prosopopœjam sic alloquitur uxor mortua:

Immatura perii; sed tu felicior annos
Vive tuos, conjux optime, vive meos.

§. IV.

(a) *Hisp. Que al menor ruido que haya en la Ciudad se haya de temer à Catilina.*

§. IV. De Ethopœja.

*Q*uid est Ethopœja?

R. Ethopœja est expressio morum, seu Schema, quo alicujus studia, mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. (Ita Sallustius (a) Catilinam omnibus artis coloribus egregie pingit in illa Ethopœja, tantopere omnium consensione laudata.

Ethopœja Catilinæ.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis grata fuere, ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ, supra quam cuique credibile est. Animus audax, subdolos, varius, cujuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus. Ardens in cupiditatibus: satis eloquentiæ, sapientiæ parum. Vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Sic etiam Plautus senis avari sordidique mores mirabiliter exprimit (b), dum illum inducit hæc servo mandata dantem:

Senex Avarus.

Cave quemque alienum in ædem intromiseris.
Si quispiam ignem quærat, extingui volo,
Ne causæ quid sit, quod te quisque quæritet.

.....

Tum

(a) *In bello Catilinario.* (b) *In Aulularia.*

Tum aquam effluxisse, dicito : si quis petet
 Cultrum, securim, pistillum (a), mortarium,
 Quæ utenda vasa semper vicini rogitant;
 Fures venisse, atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphice pingit Teren-
 tius, dum ait : *Novi ingenium mulierum:
 Nolunt, ubi velis : ubi nolis, capiunt ul-
 tro.* Et alio loco in *Heau. 2. 2. 11. Nosti
 mores mulierum : dum moliantur, dum
 comuntur, annus est.*

Ethopœja dividitur in Prosopographiam,
 & in Ethopœjam proprie dictam, de qua
 jam egimus.

Quid est Prosopographia?

R. Est expressio vultus ac corporis tō-
 tius, seu Schema, quo alicujus vultum, os,
 lineamenta, incessum, cultum habitum-
 que omnem exprimimus. Ita Martialis de-
 formem Zoilum lepide pingit, crine ruber,
 niger ore, brevis pede, lumine læsus. Rem
 magnam præstas, Zoile, si bonus es.

Sic etiam Franciscus Vavassor, in suo il-
 lo eximio *de l'adrica dictione* libro Socratis,
 habitum, os, figuramque depingit.

Socrates Æsopo non absimilis deformita-
 te corporis fuit : utpote simis naribus,
 extantibus & prominentibus oculis, recalva
 fron-

(a) Hisp. *La mano del Almirez.*

fronte, pilosis humeris, obeso ventre repandit cruribus, quem propterea recte Alcibiades cum Sileno & Satyris etiam forma & specie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscis, gibbosos ventriosos, claudos, similesque eorum eo ferre dicaciores esse hominibus ceteris, quo sunt vitiis corporis insigniores, materiamque præbent ad jocandum majorem: sive quod sæpius laccessiti propter suam fœditatem assuescant vicissim adversarios repungere, atque ita exercitiores in eo ipso genere fiant: sive quod priores occupent, ne feriantur, aut ut feriantur levius.

Feliciter admodum miscentur Prosopographia & Ethopœja proprie dicta, & ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ut liquet in exemplo sequenti, ubi M. Calphurnium pingit (a) Tullius: *Consul ipse parvo animo & pravo: tantum cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate videtur, facie magis quam facetiis ridiculus: à quo nihil speres boni Reipublicæ, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.*

(a) *Ad Atticum.*

CAPUT III.

De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesi.

*Q*uid est Antithesis?

R. Antithesis, sive oppositio, est Schema, quo verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur: cujus rei splendidum in primis & illustre exemplum habes in Catilinaria: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus, postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita: mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.*

Sic Martialis in amicum quemdam morosum, sibi que imparem, facere ludit per Antitheses (a). (idem.

Difficilis, facilis, jucundus, acerbus es

Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (b)

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,

Mollia cum duris, sine pondere habentia

pondus.

Sic

(a) *Lib. 12.* (b) *Metamorph.*

Sic etiam Justianus (a) Agathoclem, Syracusis obsessis, bellum nihilominus in Africam transferentem, laudat per Antitheses: *Mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suæ par non erat, eorum urbi bellum inferret: & qui sua tueri non poterat, impugnet aliena, victusque victoribus insultaret.* Ejusdem etiam generis est memorabile illud dictum Augusti, jam ætate valde pro-
 vecti, ad nobiles quosdam Juvenes, qui forte tumultuabantur: *Audito Juvenes senem, quam juvenem senes audivere.*

Hoc etiam modo Horatius in Odis: *Privatus illicensus erat brevis, commune magnum;* & post illum (b) Seneca:

Curæ leves loquuntur, ingentes stupent.

§. II. De Sustentatione.

Quid est Sustentatio?

R. Est figura, qua Orator, ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos, errigendosque auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos, incertosque quid dicturus sit, ut cum Tullius ait contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum sit...expectate facinus quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omnium.*

Habes salsum & facetum Sustentationis exem-

(a) *Agatocles Siciliae Tyrannus, patre figulo natus. Lib. 22.* (b) *In Hyppolito.*

exemplum in Martialis Lib. 6.

In Lupercum.

Quod convivaris sine me tam sæpe, Luperce,
Inveni, noceam qua ratione tibi.

Irascar, licet usque voces, mittasque, rogesque
Quid facies, inquis, quid faciam, veniam.

§. III. De Communicatione.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, qua Orator, causæ suæ confidens, deliberat cum illis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens, quid acturus sit. Egregium hujusmodi exemplum habes in Verri-
na 2. ubi Cicero summam causæ suæ fiducia ita demonstrat: *Nunc ego vos consulo quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii profecto taciti dabitur, quod ego mihi necessario capiendum intelligo.* Et pro Cæcinna: *Quæro si te hodie domum tuam redentem homines armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum, sed primo adita vestibulo- que prohiberent, quid acturus sis?*

§. IV. De Correctione.

Quid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema, quo Orator sententiam, aut vocem à se prolatam retractat, ac veluti corrigit. Ita Cicero pro Cælio: *O stultitia! Stultitiamne dicam, an impudentiam sin-*
gu-

gularum? Et prima Catilinaria: Quamquam quid loquor! Te ut ulla res frangat? Tu ut unquam te corrigas? Tu ut ullam fugam meditare? Tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent!

Sic etiam Terentius in comœdia, quæ inscribitur (a) *Heautontimorumenos*, miserum senem Menedemum sic loquentem inducit.

Filium unicum adolescentulum (Chreme Habeo. Ab! qui dixi habere me? Immo habui, Nunc habeant, necne, incertum est.

CAPUT IV.

De Figuris verborum.

Figuræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ, quæ sunt tropi, fiunt tantum in verbis translatis, hoc est, à sensu sibi proprio in alienum sensum traducti, ut cum dicimus. *Lætas segetes. Prata vident. Geminos duo fulmina belli Scipiadas &c.* Figuræ verò, quæ non sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis, ut cum ait Tullius: *O tempora! O mores!* Et alio loco, *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

§. I. De Tropis.

Quid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel (b) Orationis

F

è

(a) *Vox composita, quæ Græce sonat, se ipsum puniens.*

(b) *Εἰξάλλωξις λόγου ἐν τῷ κριτικῷ.* Arist.

è propria significatione in alienam immutatio, cum virtute ac dignitate; ut cum dicitur: *Mulus pro Stupido*; vel *Laterem lavare*, pro *Frustra laborem suscipere*, instar laterem lavantis. Ista porro immutatio, sive conversio fit cum virtute ac dignitate, hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi venustatem & dignitatem conciliandam. Porro Tropus sic appellatur à voce Græca (a), *verto*: ut ad verbum *Inversionem* sonet.

Hæc autem Inventio fit multiplici, variæque ratione, sed quatuor potissimum modis: unde existunt primarii quatuor, nobilissimique Tropi, nempe Metaphora, Metonymia, Synecdoche & Ironia, de quibus sigillatim tractandum est.

§. II. De Metaphora.

Quid est Metaphora?

R. Metaphora, seu Translatio est tropus, quo vox aliqua à propria significatione ad alienam transfertur, ob similitudinem: Ut cum ait Tullius ad Cæsarem: *Parietes hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt*. Vox illa, *Gestire*, quæ est hominis propria, transfertur ad parietem, cujus non est propria; sed cum quo tamen habet hoc loco quandam similitudinem & affinitatem.

Hunc porrò usum ac modum verba transferendi necessitas genuit, cum scilicet verba

(a) ἵστειν.

ba propria deessent; postea vero delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis depellendi frigoris causa primum reperta, postea etiam adhiberi cepta est ad ornatum corporis & dignitatem; sic verbi translatio, solius inopiæ causa primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

[Undenam potissimum ducuntur Metaphoræ?

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, à divinis, à cœlestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus, eorumque operibus: adeo ut non minus latè pateat Metaphora, quam similitudo, quæ à re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur, 1. à Divinis; ut apud Ciceronem, *Deus ille noster Plato*. Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (a)

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

2 Sumitur ab elementis, ut cum dicitur à Tullio: *Nullius tantum est flumen ingenii, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit.*

3 Metaphora sumitur à stipibus, plantis & arboribus. Ita Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nulla umquam vi labefactari potest.*

F 2

Su-

(a) Lib. 2.

4 Sumitur à rebus arte manuque factis. Ita (a) Appion ille, contra quem Josephus scripsit, vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus vero Rhetor eximius, appellabatur *Viva Bibliotheca & Museum ambulans*; quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortunæ Pila* fuit vulgo nuncupatus, quod nempe variis fortunæ casibus fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui sollerti promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas lepidè agebat, *Argentum habere in numerata*, Metaphora à pecuniis ducta.

5 Metaphora ducitur ab homine, ut cum ait apud Virgilium Palinurus :
Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare jubes ?

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigillatim, hominis esset otio intemperanter abutentis. Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus enumerat, ad quæ omnes Metaphoræ commodè possunt revocari.

Primò fit Metaphora, cum à re quapiam animata ad rem aliam animatam verbum transferimus : ut cum ait Titus Livius : *Scipionem à Catone solitum allatrari* : quæ vox *Allatrare*, cum propria sit solius canis, tribui-

(a) *Appion Grammaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberii.*

buitur tamen homini non inconcinne. Sic etiam Christus ipse Herodem, ob mores vulpinos, hoc est ob calliditatem, atque versutiam, vulpem appellavit. Luceæ, c. 13. *Ite, & dicite vulpi illi.*

Secundò fit Metaphora, cum inanima pro aliis inanimis ponuntur; ut *Habena* pro *Gubernaculo*; *Grenum* pro *Lege*; *Vinculum* pro *Communitate*; vel si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrabamus.*

Tertiò, cum inanima transferuntur ad animata; ut cum ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in morte præstantium virorum; ut cum ait Catullus:

O qui flos es juvenulorum!

Quarto, denique præcipuam quamdam venustatem habet, cum rebus inanimis sensuque carentibus sensum quendam, animosque, ac veluti vitam damus; ut cum ait Virgilius!

---Pontem indignatus (a) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario. *Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora?

*Q*uænam Metaphoræ dicuntur vitiosæ?
 R. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, sordidæque, & ab re quapiam abjecta deformique desumptæ. Ta-

F 3

lis

(a) *Araxes Armeniae fluvius.*

lis est ista, quam damnant Tullius, & Quinctilianus: *Stercus curiæ Glaucia*: itemque ista: *Saxa mundi verrucæ*, id est, *rupes*. Horatius quoque ob eandem causam notavit versum illum cujusdam M. Furii Bibacui (a):

(Alpes.

Juppiter hibernas cana nive conspuat

Quid enim sordidius ac turpiusquam metaphoram à sputo mutuari? Hoc eodem humilitatis, & ut dicam, ignobilitatis vitio laborare videtur celebris illa (b) Tertulliani Metaphora, qua diluvium appellat *Naturæ generale lixivium*.

2 Vitiosæ dicuntur Metaphoræ, quæ duriores sunt, vel longius accersitæ, vel quæ rem nimis amplificanti; ut si dicas: *Syrtim Patrimonii, Charybdim bonorum*; quod profecto duriusculum est, & à Tullio jure damnatum. Quod si verearis, ne durior paulo & audacior videatur Metaphora, poteris illam mollire ac mitigare illis, aut similibus vocabulis: *Ut ita dicam...quasi...pæne. Si ita loqui fas est*, &c. ut si dicas, *Mortuo M. Catone pupillum relictum esse Senatum*, poterit audacior videri hæc translatio: si vero dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatum*, durius-

cu-

(a) *Sat. 5. l. 2.* (b) *Tertullianus scriptor Ecclesiasticus, acris & vebementis ingenii, floruit initio tertii sæculi.*

cula Metaphora, hoc velut apposito condimento, mitescet. Nam, ut sapienter admodum monet idem Tullius, *Verecunda debet esse translatio*, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur.

3 Vitium est in Metaphora, si nimis poetica sit: v. g. si Orator dicat cum Virgilio *Volucres pennis remigare*; ut si cum Horatio dicat de Euro:

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quæcumque Poetis licent, ea omnia Oratoribus licere existimandum est.

4 Metaphorarum vitium est immoderata quædam illarum coacervatio. Etsi enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimium debet: nam ut modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum affert satietatis atque fastidii, & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5 Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino dissimiles inter se conjungendo. Quippe, ut docet Fabius: *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere cæperis translationis, hoc desinas. Multi enim cum initium à tempestate sumpserint, incendio aut ruina fiunt, quæ est inconsequentia rerum foedissima.* Quamquam, ut loquar ingenuè, huic de perpetua sibi que consentanea trans-

latione Rhetorum præcepto non adeo severe à summis viris obtemperari video. Scimus enim diversas omnino Metaphoras eleganter sæpe fuisse conjunctas à Virgilio, ab Horatio, à Catullo, &c. sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii (a):
 Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit:
 Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Prima est de feris, quæ propriè mansuescunt, & cicurantur. Altera est de fructibus, qui acerbi sunt, & propriè mitescunt. Tertia est ab agris, quorum propria est cultura.

§. IV. De Allegoria.

*Q*uid est Allegoria?

R. Allegoria est Metaphorarum continuatio, seu figura, qua aliud verbis dicitur, aliud re ipsa intelligitur, undè non absurdè vocatur *Diversiloquium*; quod nimirum aliud dicatur, aliud sentiatur.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: *Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, aut collegæ tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos: alios prospexi animo procellas; aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me*
 pro

(a) *Epist. I. lib. I.*

pro omnium salute obtuli.

Illustris est & omnibus nota illa Horatii
Oda Allegorica de bello civili, lib. 1.

O Navis, referent in mare te novi
Fluctus! O quid agis? fortiter occupa
Portum. Nonne vides ut
Nudum remigio latus

Et malus celeri saucius Africo,
Antennæque gemant? ac sine funibus
Vix durare Carinæ
Possint imperiosus

Æquor? Non tibi sunt integra lintea, &c.

In hac eximia allegoria navim pro Repu-
blica, fluctus pro civili bello: portum pro
pace concordiaque; remigium pro militibus;
nautas pro magistratibus; malum pro præ-
cipuis Ducibus usurpat Horatius; & ab ini-
tio ad finem egregie sibi constat, quod in
Allegoria præcipuum est.

§. V. De Metonymia.

Quid est Metonymia?

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hy-
pallage, seu transnominatio, est troporum
omnium vastissimus atque usitatissimus. Fit
autem quatuor potissimum modis: 1. Cum
causa, vel quasi causa ponitur pro effectu,
& cum rerum inventor & auctor usurpatur
pro rebus ipsis, quas invenit; ut Mars pro
bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro
igne; Cicero, aut Virgilius, pro scriptis il-

lorum ; dux exercitus pro exercitu ipso. Sic dicimus , vario Marte pugnatum est , hoc est vario belli eventu ; Virgilius : *Onerant-que canistris dona laboratæ Cerevis* ; id est panis. Et Georgicorum lib. 2. (taxi.

Bacchus amat colles ; Aquilonem & frigora

Sic etiam dicimus , ab Hannibale apud Cannas cæsa fuisse sexaginta Romanorum millia ; hoc est ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia , cum possessor usurpatur pro re possessa , ut cum ait Virgilius *Æneid. 2.*

Jam proximus ardet

Ucalegon.

Hoc est , domus Ucalegontis.

2 Fit Metonymia cum sumuntur effecta pro causis , ut scelus pro scelerato ipso : Ita Comicus : *Ubi est scelus ille , qui me perdidit ?* Ita Virgilius 2. *Æneid.*

Accipe nunc Damnaum insidias , & crimine ab uno Disce omnes.

Ubi *Crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore , & hic est germanus illius loci sensus ; ex uno Sinone disce Græcos omnes esse perfidos. Ita Cicero 1. *Verr. Quas res luxuries in flagitiis , crudelitas in suppliciis , avaritia in rapinis , superbia in contumeliis efficere potuisset , eas omnes , se se hoc uno Prætore per triennium pertulisse.* Fit etiam cum id , quod proprium est effectui , tribuitur causæ , & hoc Poetis valde

fa-

familiares est: Ita timor dicitur fugax; mors dicitur pallida; morbi dicuntur pallentes, quia fuga est effectus timoris, & pallor est effectus morborum & mortis. Sic Horatius: *Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque turres.* Sic Virg. Pallentes habitant morbi, tristisque senectus.

3 Fit Metonymia, cum res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis, Cælum pro cœlestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia. "Testis est Italia; quam ille ipse victor Sylla hujus virtute & consilio confessus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam, multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum impiorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internectionem, patefactum est." Ubi *Italiam* pro *Italibus*, *Siciliam* pro *Siculis* &c. usurpavit.

4 Cum signum usurpatur pro re significata, ut toga pro pace, fasces pro Magistratu. Ita Cicero in Pisonem. (guæ.

Cedant arma togæ, concedat laurea lin-
Huc refert, cum hæc vox *nomen* ponitur pro re ipsa: ita Livius lib. 1. *ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

§. VI. De Synecdoche.

*Q*uid est Synecdoche?

R. Synecdoche est tropus apud Oratores, æque ac Poetas valde usitatus & tritus. Fit autem modis quatuor.

1 Cum pars ponitur pro toto, v. g. mucro pro ense; tectum pro domo; puppis vel carina pro navi integra: Ita Virgilius *Æneid.* 2. (rinæ.

Non anni domuere decem, non mille ca-
Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpe usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius (a): *Vos meæ charissimæ animæ, sæpissime ad me scribite.* Eodem refer vulgares illas locutiones, quibus *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cum dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2 Fit Synecdoche, cum totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgilii versu (b). (mania

Aut (c) Ararim Parthus bibet, aut Ger-
(d) Tigrim.

Et rursum *Æneid.* 12.

-----Fontemque ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cum plures usurpantur pro *Uno*;

(a) *Epist.* 14. *Lib.* 14. (b) *Eclog.* 1.

(c) *Arar.* *Ital.* Senna, fluvius est Gallia.

(d) *Tigris* Asiae fluvius insignis, sic dicitur à velocitate.

Uno; ut, cum ait Tullius *Nos populo imposuimus, & Oratores visi sumus*; licet de se tantum loquatur.

3. Synecdoche fit, cum materia, ex qua facta res est, accipitur pro re ipsa, v. g. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ fit ex argento.

4. Denique fit Synecdoche, cum vel species sumitur pro genere, vel genus pro specie, ut *Eurus*, vel *Aquilo*, pro quolibet vento, *Sabellicus sus*, pro quolibet sue, *Myrtoum*, vel *Carpathium mare*, pro *Mari quocumque*. Sic *Maro*:

Dentesque (a) *Sabellicus* exacuit sus.

Ita *Juvenalis* pro quolibet homine *frugi*, *Curium* appellat:

Qui (b) *Curios* simulant, & (c) *Bacchanalia* vivunt.

Contra vero genus usurpabitur pro specie, si dicatur cum *Virgilio* *Ales* pro *Aquila*.

-----*Prædamque ex unguibus ales*
Projectit fluvio.

§. VII. De Ironia.

Quid est Ironia?

R. Ironia, quæ *Socrati* adeo fuit in deliciis, est figura, qua aliud plane dicimus, quam verba ipsa significare videntur. Quando

(a) *Sabelli seu Sabini, populi Italiae.*

(b) *M. Curius vir frugalis & optimus civis.* (c) *Bacchanalia Bacchi festa, in quibus Romani crapulae & libidini indulgebant.*

do v. g. quempiam simulata laudatione salse ac ingeniose perstringimus; nimirum aliud aperte dicendo, aliud vero innuendo: unde recte vocatur à Quintiliano, *Diversiloquium, dissimulatio, & illusio*, ut sonat Græca ipsa ironiæ vox.

Intelligitur autem Ironia, vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ipsa pronunciatione facere quidem; ut si dicas: *O præclarum ovium custodem lupum!* Ita Juvenalis impiam æque ac stolidam Ægyptiorum superstitionem, qui non quadrupedes solum colebant, uti canem, simiam, fellem bovemque: sed plantas etiam ipsas, uti porrum & cepe, divinis prosequabantur honoribus, salse cavillatur hac faceta & eleganti Ironia Satyræ 14.

Oppida tota (a) canem venerantur; nemo
Dianam; (morsu.

Porrum & cepe nefas violare, aut frangere
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in
Numina! (hortis

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana: *Sed stulti sumus, inquit, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publio Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æque animo ferre nemo potest; luget Senatus; mæret Equester Ordo; tota civitas confecta senio est; squallent municipia; afficiantur Coloniae; agri denique ipsi tam beneficium, tam*

sa-

(a) *Latrator Anubis.*

salutarem, tam mansuetum civem desiderant.

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nullum habemus, quod sciam, quam lepidam illam Apocolocyntosim, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgo (a) bardus & imbellis habebatur, facetissime ludit. Est autem Apocolocyntosis Satyra quædam (b) Menippæa, qua fatuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur (1) porro vocatur, quasi si dicas Metamorphosim in cucurbitam, ad significandum hominis insulsitatem; est enim (2) Græce *cucurbita*. In hac igitur eleganti Ironia Poetas in funere Claudii ita jocose cantantes inducit Seneca Philosophus.

Fundite fletus,	Sed relictæ,
Fingite luctus:	Jure silenti,
Clamore forum	Oppida centum.
Cordatus homo,	Pectora palmis,
Fuit in toto	Tibi jam cedit,
Quo non (c) alius	Qui dat populo
Dicere causas,	Cretæa tenens,
Parte audita,	Cædite mœsti
Quis nunc iudex	Venale genus,
Audiet anno?	Lugete novi,

Qui

(a) *Bardus*, idem ferme ac *stultus*.

(b) *Menippus*, *Cynicus Philosophus*, mordacibus *Satyris* notus, unde *Satyræ Menippææ*.

(c) *Claudius* erat homo *insanissimus*.

(1) *Αποκολοκύντosis*. (2) *κολοκύντα*.

Qui concusso	Sæpè & neutra.
Lucra (a) fritillo.	Toto lites
Edite planctus,	Tibi jam cedit,
Resonet tristi	Qui dat populo
Cecidit pulchre	Crætæa tenens
Quo non alius	Cædite mœsti
Fortior orbe. . . .	O Caussidici,
Deflete virum,	Vosque Poetæ
Potuit citius	Vosque in primis
Una tantum	Magna parastis.

De Regulis Ironiæ.

Quæ sunt Ironiæ Regulæ?

R. Duæ. 1. Enim, quæ ambigua voce continentur, Ironiæ, eæ præcipuum quandam leporem ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosaque videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo. Ita Neronem Matricidam, qui sese ab Ænea oriundum gloriabatur, non infacete lusit Poeta Romanus, teste Suetonio,

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem (b): sustulit ille patrem.

Ita (c) Plagiarium ridet Martialis libro secundo:

Carmina Paullus emit, recitat sua carmina
Paullus: Nam

(a) *Minos Rex olim Crætæ, magnus erat aleator, & de alea librum scripsit.* (b) *Matrem Agrippinam interfecit Nero.*

(c) *Plagiarius est qui aliena scripta pro suis venditat.*

Nam quod emas, possis dicere jure tuum.
Sic etiam in virum & uxorem eidem pati-
bulo suspensos, eximie lusit (a) Poeta recens:

Ecce jugo nexi pendent vir & uxor eodem:

Hoc merito possis dicere conjugium.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces il-
las, *scilicet*, *nimirum si Superis placet*,
nempe, illas, inquam, adhibendo cum ama-
ra quadam & falsa vocis inflexione. Ita Te-
rentius: *Id populus scilicet*, & apud Virgi-
lium Dido *Æn.* 4. (quietos

Scilicet is Superis labor est; ea cura
Sollicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

*Q*uid est Sarcasmus, seu Subsannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam perti-
net, est amarulenta quædam irrisio, & tru-
culentum genus Ironiæ, quæ fit cum magna
quadam acerbitate & contumelia, quia quis-
piam hosti crudeliter insultat, ut apud
Virgilium, Trojano à se interfecto per Sar-
casmum insultat victor Turnus:

En, agros, & quam bello, Trojane, petisti
Hesperiam metire jacens. Hæc præmia, qui
me (condunt.

Ferro ausi tentare, fuerunt: sic moenia
*Potestne Ironia inter Sententiarum figu-
ras numerari, ut quibusdam placet?*

R. Nequaquam. Liquet enim perspicue
Iro-

(a) *Joannes Commirius è S. J.*

Ironiam semper esse Tropum, cum semper voces à propria significatione traducat ad alienam.

Falsamne, & mendacem orationem efficit Ironia?

R. Nequaquam; quia neque fallendi est animus Oratori, dum utitur Ironia; neque est justa causa, cur fallatur auditor, si paulum modo intelligat quod dicitur, quemadmodum falli non solet, cum homo callidus & versipellis per Metaphoram *Vulpes* appellatur.

Suntne alii Tropi præter istos, de quibus egimus?

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad superiores hosce quatuor omninò revocantur: ut Metalepsis ad Metonymiam; Antonomasia, & Syllepsis ad Synecdochem,

C A P U T V.

De Figuris verborum proprie dictis, seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt figuræ verborum proprie dictæ?
 R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur, ut, mutatis illis, figura tollatur; v. g. hæc sententia. *Amantes sunt amentes*, est figura verborum, quia perit figura, si pro *amente*, dicas *stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis patriam, inducat loquentem, aut si utaris similitudine,

ne, quia quæcumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea colloques ordine, manet Schema.

Quot modis fiunt figuræ verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis; 1. Per adjectionem; 2. Per detractionem; 3. Per similitudinem.

§. I. Figuræ per Adjectionem.

Quænam verborum Figura fiunt per adjectionem?

R. Octo præcipue; nimirum Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Gradatio, Synonymia, Traductio, Polysynteton.

Quid est Repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabulo sæpius inchoatur oratio, ut 1. Catilinaria: *Nihil ne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt.*

Quid in Repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis virtutibus ac vitiis, estque Schema planè venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutius continuandum, sed satius est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est figura Repetitioni prorsus contraria, in qua sæpius eodem vocabulo claudi-

dicitur oratio: ut in Antonium Cicero: *Dole-
tis tres exercitus P. C. interfectos? interfe-
cit Antonius. Desideratis clarissimos cives?
eos quoque vobis eripuit Antonius. Aucto-
ritas hujus ordinis afflicta est? afflixit
Antonius.*

Quid est Complexio? —

R. Est figura, quæ repetitionem simul &
Conversionem complectitur, cum nimirum
ab eodem verbo, vel ab iisdem verbis inci-
piat, atque claudatur. Ita (a) Tullius: *Quis
legem tulit? Nullus. Quis majorem partem
populi suffragiis privavit? Nullus. Quis co-
mitiis præfuit? Nullus.* Sic etiam Martialis
invidum quemdam per Complexionem in-
sectatur, lib. 9.

Rumpitur invidia quidam, charissime Juli,
Quod me Roma legit, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod turba semper in
omni

Monstramur digito; rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, tribuit quod Cæsar
uterque

Jus (b) mihi natorum, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub
urbe est,

Par-

(a) *Pro Lege Agraria.* (b) *Magna illis
præmia erant constituta, qui tres aut plures
habebant liberos, v. g. in spectaculis hono-
rator locus &c. Hoc jus Martiali concessum
fuit, tametsi nullos haberet liberos.*

Parvaque, in urbe domus, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod sum jucundus
amicis,

Quod conviva frequens, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod amamur., quodque
probamur.

Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

Verum figura hæc, quia maxime ferit
oculos, uti præcedentes, idcirco parce ad-
modum & in loco est adhibenda.

Quid est Conduplicatio?

R. Est ejusdem vocabuli, vel plurium
iteratio, sive initio orationis, sive in fine,
sive alibi. Ut cum ait Maro:

Nunc, nunc insurgite remis:
Hectorei socii.

Et libro nono, cum ait Nisus:

(a) Me me: adsum qui feci, in me conver-
tite ferrum.

O Rotuli. Mea fraus omnis.

Quid est Gradatio?

R. Gradatio, sive (b), est figura, qua per
quosdam quasi gradus vel ascenditur ad
summum, vel descenditur ad infimum. Qua-
le est illud Ciceronis in Catilinam: *Nihil
agis, nihil maliris, nihil cogitus, quod ego
non modo non audiam, sed etiam non videam,
planeque sentiam.* Magnum est enim, quid-
quid agat Catilina, scire Ciceronem: majus
quid-

(b) Subaudi: *Occidite.*

(h) *Καίμεεξ,*

quidquid molliatur: longe maximum, quidquid etiam cogitet. Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormis, expergiscere; si stas, ingredi; si ingrederis, curre; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgilii locus in *Eclogis*:

Torva læna lupum sequitur: lupus ipse capellam,

Florentem cithysum sequitur lasciva capella.

Quid est Synonymia?

R. Est verborum idem ferme significantium coacervatio, ad rei magnitudinem demonstrandam, ut in *Miloniana*: *An vero vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestrae peregrinantur aures neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur?* Hoc Schema poetis est valde usitatum.

Ita *Plautus*:

Quicumque ubique sunt, qui fuere, quique futuri sunt.

Stulti, stolidi, fatui, fungi, blenni, buccones,

Solus ego omnes longe ante eo stultitia & moribus indoctis.

Quid est Traductio?

R. Traductio, seu *Polyptoton*, ut ajunt *Græci*, est variata casibus, aut generibus, aut modis, aut temporibus, ejusdem vocabuli repetitio; ut cum ait *Tullius* pro *Archia*: *Pleni sunt omnes libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas:* vel cum ait *Ovidius*:

Spec-

Spectatum ornate veniunt, spectentur ut ipsæ.

Quid est Polysyntheton?

R. Polysyntheton, seu, ut alii malunt, Polysyndeton, est Schema conjunctionibus abundans, ut, & *justitia*, & *liberalitate*, & *fortitudine ceteros omnes Imperatores superavit*. Itemque apud Virgilium (a):

Ascaniumque, patremque meum; juxtaque
Creusam,
Alterum in alterius mactatum sanguine
cernam.

§. II. De Figuris per Detractionem.

Quot sunt Figure, quæ fiunt per Detractionem?

R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Disjunctio.

Quid est Reticentia?

R. Est figura, quæ fit, quando verbum aliquod subauditur, ut cum ait Tullius in Verrinis: *Hunc sine hominem? hanc sine impudentiam? hanc sine audaciam?* Supple *fereamus*. Et apud Virgilium (b):

At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jam dudum, & varia misceri pectora motu.
Ubi profecto vides intelligi *cæpit*, & *cæperunt*.

Itemque libro 1. *Sed vos qui tandem?* Subauditur *estis*. Eodem pertinet illud Maffei:

Ex

(a) *Lib. 2.* (b) *Æneid. 12.*

Ex eo tempore Tiro vanis agitari terroribus: dies noctesque fletibus jungere, nullam capere partem quietis, supple cæpit.

Quomodo fit adjunctio?

R. Fit adjunctio, quando uni verbo plurima nomina substantiva respondent. Ita. Cic. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.*

Sic etiam Virgilius *Æneid. 3.*

(a) Trojugena interpretes Divum, qui numina Phœbi, (sentis. Qui tripodas (b) Clarii lauros: qui sidera Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ.

Quomodo fit Disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particule tolluntur, ut incitator feratur oratio; ita Tullius: *Hæc studia litterarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis per fugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoscant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

§. III. De Figuris per similitudinem.

Quot sunt figuræ per similitudinem?

R. Tres in primis numerantur, nempe Paronomasia, similiter cadens, & similiter desinens.

Quid

(a) *Helenus Priami filius, Rex idem, & Phœbi Sacerdos.* (b) *Apollo dictus clarus ab urbe Glaro Apollinis oraculo nobili.*

Quid est Paronomasia?

R. Paronomasia, seu annominatio, est Figura, quæ voces pœne similes colludentes usurpantur in sensu dissimili. Ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consuli ipse parvo animo & pravo: facie magis quam facetiis ridiculus*. Et alibi: *Ex aratore factus orator.*

Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est:

Litigat, & podagra Diodorus, Flacce, laborat: (est.

Sed nihil patrono porrigit: hæc (a) chiragra

Sic etiam ludit Ausonius in illo celebri

Epigrammate de Venere:

Orta (b) solo, suscepta solo, patre edita
coelo, (Venus.

Æneadum genitrix hic solo habito alma

Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum Lib. I.

(*) *Quæ nocent, docent.* Ejusdemque generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo.

Facilius erit videre, quam imitari.

Delectat in primis, & ferit, hoc Schema, si parce ac in loco adhibeatur, & sententiarum gravitate sustentetur. Si vero frigidas allusiones, ut non rarò fit, venetur orator,

G inep-

(a) *Quæ nimirum manus ipsi constringit, ne quid patrono largiatur.* (b) *Venerem è maris spuma natam fabulantur Poetæ.*

(*) *μαδύματα, ποδύματα.*

ineptus nimirum erit & putidus.

+ *Quid est similiter cadens?*

R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tempora expressorum consensus quidam, & quasi concentus: ut cum ait Cicero: *Quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?* Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita. Ejusdem generis sunt triti illi Imperatoris Hadriani versiculi, quos moriens (a) fecit:

Animula vagula, blandula
Hospes comesque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula:
Nec ut soles, dabis locos!

+ *Quid est similiter desinens?*

R. Fit, cum orationis vel membra, vel articuli eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum: *Ejusdem non est & facere fortiter, & vivere turpiter.* Ita Cicero Pompejum laudans: *Bellum extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit* (b).

§. IV. Appendix de Transitione.

+ *Quid est Transitio?*

R. Transitio, quam alii Figuram esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus, quo fit ut apte copulata inter

(a) *Apud Ælium Spartianum in vita Hadriani.* (b) *Pro Lege Manilia.*

ter se illius membra concinnè cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quot sunt transitionis genera?

R. Duo. Transitio enim vel est perfecta, vel imperfecta. Transitio perfecta est, qua breviter monemur quid dictum sit, & quid dicendum restet: cujusmodi est ista pro lege Manilia: *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitio imperfecta ea est, qua alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age, nunc illa videamus, judices, quæ consecuta sunt.*

Utriusque indiscriminatim generis selecta ex Tullio præsertim afferemus exempla: quoniam videmus in inveniendis hujusmodi Transitionibus solere Tirones non mediocritè laborare.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. 2. Satis multa de turpitudine: dicam deinceps, quod proposui, de periculo. 3. Uni epistolæ respondi: venio ad alteram... 4. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus... 5. Verum ubi rerum testimonia adsunt, nihil opus est verbis. 6. Sed hæc

vetera: illud recens, Cæsarem meo consilio interfectum. 7. Sed ne fortè ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad (a) Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres Conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallet. 8. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. 9. At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?) 10. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa, quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Iudices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro? 11. Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite. 12. Atque ut inde oratio mea, proficiscatur, unde hæc omnis causa dicitur. 13. Atque ut facilius intelligere possitis Iudices, quæ facta sunt, indigniora esse quam hæc sunt, quæ diximus; ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponam. 14. Sed hæc robustioris improbitatis scelera omittamus, loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. 15. Id quod facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis. 16. Sed finis fit: neque enim præ lachrymis jam loqui possum; & hic se la-

(a) *Lupercalia Festa sollemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita à Lupercis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan lupos arceret ab ovibus.*

lachrymis defendi negat. 17. Sed quoniam emersisse jam è vadis, & scopulos præter-
vecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. 18. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpe commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenietis id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum & conclusum. 19. Plura de illo Archipirata dixi quam volui, & tamen ea, quæ certissima sunt, hujus criminis argumenta prætermisi. 20. Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur. 21. Ad ejus Tribunatum, qui ad sese jamdudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursuque veniamus. 22. Atque hæc oblectationis, illa necessitatis. 23. Hæc mihi fere in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura Deorum. 24. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, homines natura quanto omnes anteirent animantes. 25. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri potest. 26. Sed quid ego longinqua commemoro? 27. Intellego quam scopuloso, difficilique loco verser. 28. Sed quid ego his argumentis utor, quasi res dubia, aut obscura sit? 29. Magna sunt hæc, vel potius maxima. Jam vero quanto majus videbitur? 30. Multa hujusmodi proferre possem: sed genus ip-

sum videtis. 31. Nolo in hac re multus videri. 32. Sed quid ego hæc aut tam levia, aut tam minima recordor? 33. Itaque fateamur necesse est nihil difficilius esse. 34. Quid loquar, quanta ratio in bestiis appareat? 35. Jam vero ista etiam notoria, quanto se opere custodiant bestię. 36. Multa prætereunda sunt, & tamen multa dicuntur. 37. Vereor ne hoc quod dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. 38. Sinite me illa minora ac quotidiana prætermittere. 39. Illud tamen, quamquam ad exitum festinet oratio, prætermittere nullo modo possum. 40. Verum hæc missa facio; illud quæro. 41. (a) De exordio satis dictum est, deinceps ad narrationem transeamus. 42. Quod ad definitiones hactenus; reliqua videamus. 43. Nunc reliquorum Oratorum ætates persequamur. 44. Tempus est ad ceteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. 45. De (b) statutis diebus dixi: nunc de Annalibus dicam. 46. Hæc de hædo: quod sequitur de pecore. 47. De multitudine quondam quod satis est, admonui, de obscuritate pauca dicam. 48. Sed (c) ut omisso principio, rem ipsam agrediamur. 49. (d) Hactenus de principe: quod sequitur de-

(a) *Ex Cicerone ad Herenium, vel potius ex Cornificio.* (b) *Ex Varrone.* (c) *Ex Seneca.* (d) *Suetonius, & Caligula.*

demonstro. 50. (a) Jam quantum illud est, quod in occupationibus summis numquam intermittis studia doctrinæ? 51. Utinam vero mihi satis esset ad dicendum vel facultatis, vel temporis. 52. Hic, hic, Auditores, animos ad insignis facti memoriam sempiternam erigite. 53. Sed hæc ut cumque ferenda: hoc vero quis ferat? 54. Audistis gravissima: audite nunc graviora. 55. Sed hæc privatim: nunc quæ publice gesta sunt videamus. 56. Verum hæc missa facio: illud quam.... 57. Nihil jam dico de isto scelere. 58. Postularet hic locus ut dicerem de.....

Variis hisce, quas attuli, Transitionibus addito breviores hasce formulas, particulasque connectentes.

His adde; accedit his; huc accedit, quod: Huc pertinet; eodem pertinet; Jam vero quid dicam; Age vero explicemus nunc; His simillimum est; Postularet hic locus ut dicerem; Restat ut dicam; Nunc vero superest; Ex quo debet intelligi; Quid quod ausus est etiam? Omitto domesticas tuas sordes; Nam illud quid attinet commemorare? Ita est quemadmodum dixi.

CAPUT VI.

De Periodo.

*Q*uid est Periodus? —

R. Periodus est sententia brevis & ab-

G 4

80-

(a) *Ex aliis.*

soluta, quæ certis partibus, sive membris à se invicem pendentibus, & quoddam veluti vinculo connexis numerosè comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca (a), quæ significat ambitum, atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib. 3. Rhetoricæ, ubi ait: Periodum esse orationem, quæ habeat principium, & finem, & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perlustrari facile possit?

R. Hanc Definitionem in nostram perbel-
le quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles, nihil aliud est, nisi primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omninò debeat; unde etiam vocatur principium. Medium vero ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam contractoque verborum ambitu debent illa circumscribere. Unde verè dicitur, illam uno conspectu facile cerni debere, unoque spiritu pronounciari.

— §. I. De Partibus Periodi.

Quænam sunt Periodi Partes?

R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur, *Membra* Græcè *Cola*: minores vero appellantur *Incisa*, Græcè, *Commata*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon, est pars Pe-
rio-

(a) περίοδος.

riodi continens sensum aliquem, sed suspensum ac imperfectum; v. g. (a) *Antequam de republica, Patres Conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror* ecce tibi Periodi membrum: neque enim hic sensus orationis conquiescit: Habebis Periodum absolutam, si ad primum illud membrum accedat hoc alterum; *Exponam vobis breviter consilium & projectionis & reversionis meæ.*

Quid est Incisum?

R. Incisum, sive Comma, est pars membri; quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum; v. g. (b) *Nihil est, mihi crede virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius*: ex tribus hisce incisum membrum unum efficitur. Itaque dicere incisum est crebris id genus incisum, & articulis suam orationem distinguere.

Quandonam potissimum usurpanda sunt crebra illa Incisa?

R. Incisa mirum in modum valere, cum adversario vehementius & acrius instat orator. Ita Cicero, per incisa Pisonem increpat, illumque cæsim, ac punctim, ut ita loquar, objurgat & ferit: *Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus*

G 5

men-

(a) *Philipp. 1.* (b) *Cicer.*

mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista luttulenta vitia noveramus: pauci turditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ.

§. II. De variis Periodorum generibus.

Quot sunt genera Periodorum?

R. Tria. Alia est Periodus bimembris, sive dicolos; alia trimembris, sive tricolos; alia quadrimembris, sive tetracos. Plura enim, vel pauciora membra, aut vix, aut nullo modo patitur germana sinceraque Periodus. Singula porro hæc membra si vel paria sint, vel non valde disparia, multo gratior & venustior erit oratio.

Periodus bimembris.

Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti (a), & his omnibus ad bene de republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.

Trimembris exemplum eximium esse potest illa Ciceronis Periodus, numeris, ut mihi videtur, omnibus absoluta, in exordio Manilianæ.

Nam cum antea per ætatem bujus auctoritatem loci contingere non auderem: statueremque nihil buc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Pe-

(a) *Pro Marcello.*

Periodi quadrimembris, quæ & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in orat. pro A. Cæcinna: *Si quantam in agro locisque desertis audacia potest; * tantum in foro atque judiciis impudentia valeret: * non minus in causa cederet A. Cæcinna Sex. Æbutii impudentiæ, quantum in vi facienda cessit audaciæ.*

† §. III. De legibus ac regulis Periodi.

Q *Uænam sunt Periodi leges?*

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quam aptissime cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata dissolutaque, & ut ajunt, *Arena sine calce.* 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu & circulo Periodus concludatur. †

Possetne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minus quam duo, vel plura quam quatuor?

† R. Posse fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus * *simplex*, sive *monocolos*: Posset etiam omnino usque ad quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verum perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus, nec ultra quatuor membra procurrit, nec infra duo contrahitur. Atque hæc est unanimes sententia Demetrii Pha-

leræi (a), Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cum ait:

Quatuor membris plenum formare videbis Rhetora circuitum, sive ambitus ille vocetur.

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius: cum ait in Oratore: *Constat ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor fere partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, nec longior.*

Quod si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur; ac nihilo tamen minus orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus*, sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (b) Archia Poeta:

Si quid est in me ingenii, iudices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum, aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, à qua ego confiteor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse: eorum rerum omnium vel in primis hic (c) A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. §. IV.

(a) Hermogenes Tarseneis anno ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium obliviscitur ante annum 24. & in extrema inscitia consenescit.

(b) Archia Poeta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ob ingenium & eloquentiam civitate donatur à Romanis. (c) Aulus.

§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Quænam est prima ratio amplificandi Periodi?

R. Tirones nullo negotio Periodos fundent, si habeant ad manum, & in promptu particulas vel locutiones quasdam conficiendis Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi sunt vocès illæ omnes, quæ necessariam quamdam habent cum aliis subsequenter affinitatem, v. g. *Et-si, quamvis, quamquam, quemadmodum, sicut, cum, quoties, quantum, qualis, quo, non, minus*: quibus respondent, *tamen, verumtamen, nihilominus, ita, tum, toties, tantum, talis, eo, quam.*

In quavis enim Periodo partes duæ sunt, Protasis nimirum & Apodosis. Est autem Protasis prima Periodi pars, ex qua secunda pendet, & in qua oratio crescit quodammodo & attollitur. Apodosis vero est altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porro, de quibus loquimur particule, suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodosi connectendam, ut videre est in allatis exemplis, illo præsertim pro Cæcinnâ supra §. II.

Quænam est secunda & tertia ratio amplificandæ Periodi?

R. Periodus pulcherrimè dilatatur, cum bre-

brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. [Ita Tullius paucula hæc verba (*omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cum ait, ironice nimirum, Clodium deferri à Senatu, ab Equestri ordine à (a) Municipiis, à (b) Colonis, ab Agris denique ipsis.

3 Facile dilatatur Periodus per definitiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem & per interpretationem, quæ fit cum res eadem aliis atque aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide quæ supra in Elementis diximus de Amplificatione.

§. V. De numero & ceteris virtutibus Periodi.

*Q*uid est numerus Periodicus?
 R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus; sed est numerus ille in harmonia & concentu positus, de quo Virgilius in Ecloga 4.
 ---Numeros memini, si verba tenerem.

Et rursus in Ecloga 6.

Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres ludere. . .

Nu-

(a) *Municipia erant civitates, quæ muneribus & honoribus populi Romani fungebantur.*

(b) *Colonia oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum. Colonia fiebant etiam privilegio, sine soli mutatione.*

Numerus autem Oratorius est harmonia quædam non exquisita, neque canora; qualis est in poematibus & canticis: sed ita dissimulata latensque, ut tamen sentiatur, & aures mirifica quadam voluptate permulceat.

Atque ut exemplo res illustretur, suavis admodum est auribusque pergratus verborum numerus in hac Tullii sententia pro Marcello: *Nulla est tanta vis, tantaque copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit.* Peribit funditus omnis venustas, si inverso numero dicas: *Nulla est vis tanta, & copia tanta, quæ non possit debilitari frangique viribus ac ferro.* Quid item suavius hac altera Cic. sententia in Philip. 2. *Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere?* Quæ quidem verba tam apte mihi videntur constructa, ut præclari cujusdam numeri absolutissimum exemplar esse possint. Abibit vero decor omnis, si sublato tam eleganti numero dixeris: *Te miror, Antoni, non perhorrescere exitus eorum, quorum imitere facta.* Tanti nimirum est certa quadam moderatione numerorum explere sententias: ideoque, ut optimè notat Quintilianus: *Neque Demosthenes fulmina vibrasse diceretur, nisi numeris vibrata fuissent.*

§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.

Quæ de varia collatione pedum ac mensurarum, & de optima ratione miscendi inter sese Dactylos, Spondæos, Anapestos, Jambos, Creticos, Molossos, Choræos, & Dichoræos tradunt Aristoteles, Tullius, Quinctilianus, ceterique artis magistri, sunt egregia illa quidem, & Oratori perfecto nunquam satis commendanda. Veruntamen, ut aperte & ingenue loquar, animadverti jamdudum difficilioribus hisce & salebrosis, ut ita dicam, præceptionibus valde defatigari Tironum animos & illorum industria retardari solere potius, quam adjuvari.

Quapropter, ut animorum satietati fastidioque occurratur, operæ pretium me facturum existimavi, si ex laboriosis illis præceptionibus quemdam quasi succum exprimerem; & faciliores aliquot, brevesque regulas ad omnium captum, & quotidianum usum accommodatas hoc loco proponerem.

Quenam est prima regula Periodi numerosæ reddendæ?

R. Numerosa fiet Periodus, si syllabæ breves ac longæ sic temperentur alternenturque quodammodo, ut neque copia brevium incitator ac celerior feratur oratio, neque longarum multitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium & lon-

ga-

garum syllabarum temperationem vides in illis Tullii verbis ad Cæsarem: *Domuisti gentes immunitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes* &c.

Aliquando tamen, ex arte & industria, syllabæ breves, vel longæ, sine illa, quam dixi, mixtura coacervantur, ad rei, de qua agitur, vel celeritatem, vel tarditatem exprimendam, & oculis quodammodo subji-ciendam. Ita Virgilius *Æn.* 5. remigantium nautarum impetum, naviumque velocitatem, Dactylorum crebitate depingit. (omnes: Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus Haud mora prosiluere suis: ferit æthera clamor

Nauticus. . . .

Item celeritatem equorum in hoc versu etiam pueris noto:

--- It clamor, & agmine facto.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungu-
la campum (a)

Tarditatem contra egregie imitatur hic versus lib. 1.

Luctantes ventus, tempestatesque sonoras.

Quænam est secunda regula numerosa efficiendi periodum?

R. Voces unius, duarum, aut plurium syllabarum si commisceantur, nascetur inde oratio valde numerosa; v. g. *Vivis*, & *vi-*

(a) *Æneid.* 8.

vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Contra vero crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit atque subsultat oratio, v. g. *Hac in re nos hic non ferret.*

Quænam est tertia regula?

R. Cadet numerose Periodus, si magnificis & bene sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis: *Quos amisimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoriæ.* Nam qui locus quietis ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt.

Quænam est quarta regula?

R. Nulla res magis facit ad numerum oratorium, quam verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem: *Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem.* Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: *Nolite pati, iudices, aras (a) Deorum immortalium, Vestæque Matris, quotidianis Virginis lamentationibus, de vestro iudicio commoveri.* Et in 4. Catil. Id est

ini-

(a) Fonteji soror una ex Virginibus Vestalibus, quæ sempiternum Vestæ ignem custodiebant

initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem populi R. nomen, & ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

Cedo quintam regulam?

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat periodus, fugiendus est asperior litterarum & vocabulorum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1 Cum durius ac crebrius concurrunt inter se consonantes, quæ stridorem efficiunt, ut *Ars studiorum.... Rex Xerxes.*

2 Cum verbi prioris ultimæ syllabæ fiunt primæ sequentis, ut vel ipsi Ciceroni aliquando excidit, cum ait: *Res mihi invisæ visæ sunt.* Itemque cum dixit in carmine:

O fortunatam natam me Consule Romam!

3 Cum eadem littera, vel etiam, quod pejus est, eadem syllaba crebrius iteratur; quale est illud Ennii Poetæ. (tu.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Itemque illud adeo tritum. (listi?

O Tite tute (a) Tati tibi tantu tyranne tu-

4 Cum similiter cadentibus ac desinentibus frequenter utimur, ut *amatrices, adjutrices, præstigiatrices fuerunt.*

Tria tamen sunt, quæ Tirones etiam atque etiam cavere debent: Primum, ne, dum numerose loqui volunt, infarciant, ut per-

(a) *Tati* est vocatibus à *Tatius*, ii.

persæpe fit, inania quædam complementa & ramenta numerorum, quasi si rimas explere vellent. Alterum est, ne dum oratorium numerum quærunt, incidant in metricum, & periodi finis sit finis alicujus versus, præsertim Heroici, vel elegiaci: quod non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus è Societ. Jesu in opusculo, quod sic inscribitur: *Risposta di Goltario Pepugios Marsigliano*: allatis locis ipsis præclare docet n. 19. p. 45.

Tertium est, ne, dum numero serviunt diligentius, & aurium voluptati morigerantur, omnis interea retardetur impetus visque orationis, & animus ab iis; quæ potiora sunt, penitus avertatur. Quapropter hæc aliaque hujusmodi in numero vitia, non ut ingens crimen expavescenda sunt; ac nescio hac in negligentia re, an nimia sollicitudo sit pejor.

Quenam est ultima numerosæ Periodi Regulæ?

R. Caput illud est, non in periodo solum, sed etiam in omni oratione, ut Latina constructio quam maxime distet à vernacula; hoc est, ut verba, per inversam, quam vocant, constructionem ita trajician- tur: ut quod reipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius.

Et quoniam trajecta illa constructio ita est

est propria Latinæ Linguæ, ut omnis illius vis atque elegantia, ac quasi natura & indoles in eo potissimum sita esse videatur; visum est aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exempla selecta constructionis trajectæ.

1 Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ. *Cic.*

2 Habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti. *Cic.*

3 Frater tuus quanti me faciat, semperque fecit, esse hominem qui ignoret arbitrator neminem. *Cic.*

4 Quod cuique temporis datum est ad vivendum; eo bene utatur.

5 Mea lenitas si cui solutior via est, hoc expectabat, ut id, quod latebat, erumperet. *Cic.*

6 Quam quisque novit artem, in hac se exercent.

7 Fac quæso, qui ego sum, esse te.

8. Quæ res in civitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia & eloquentia. *Cic.*

9 Fere quem quisque locum pugnando ceperat, eum, amissa anima, corpore tangebatur. *Sallust.*

10 Id sibi negotii credit solum dari, populo ut placerent, quas fecisset, fabulas. *Terent.*

11 Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ. *Terent.*

12 Quam rem vitio dent, quæso, animum advertite.

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerose dicendi.

Quæ de Periodis numerisque, post Aristotelem, Ciceronem & Fabium, accurate præcepimus hactenus, non eo dicta sunt à nobis, quo Tiro in dinumerandis pedibus syllabisque dimetiendis consenescat: quod sane nec magni, nec felicitis foret ingenii. Verum hæc apte numeroseque dicendi facultas non est profecto tanti laboris, quanti prima fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexible, & quod tam facile sequatur quocumque ducas, quam oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus ac fingimus, sic plane dictionis genus ad omnem rationem & ad aurium voluptatem motumque animorum facile mutatur ac vertitur.

Qua ratione viaque numerose scribendi facultas parabitur?

R. Duplici potissimum. 1. Si Tiro numerosas aliquot & volubiles Tullii sententias non lege modo, sed elata etiam voce pronunciare assuescat: cujusmodi sunt illæ, quas supra attulimus, vel illæ, quas affert Quinctilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat.* Itemque

que ista : *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit* : qui numerus ita placuit populo , inquit idem Tullius , ut hac audita periodi clausula , clamorem ingentem sustulerit.

2 Parabitur numeroſe dicendi facultas , ſi numerum illum & quaſi concentum imitatione ac ſtylo coneris exprimere ; quod quidem exercitatione atque uſu , qui eſt optimus dicendi magiſter , non ita difficile conſequeris. *Ut enim qui in ſolo ambulat , ſenſim coloratur* , inquit Tullius : *ita cum iſtos libros lego , ſentio orationem meam illorum quaſi cantu collocari*. Sed de Periodo ſatis hactenus dictum , Nunc ad majora veniamus.

C A P U T V I I .

De Stilo Oratorio.

OMnem hanc de Stilo doctrinam hauſimus in primis aureo illo libello Demetrii (a) , cui vulgo Phalerei cognomen tribuitur , & ex egregia Longini (b) com-

(a) *Demetrius Phaleræus facundia nobilitis , annos decem præfuit Athenis , & ſtatuis 360. æreis fuit honoratus ; poſtea vero eiectus , fugit in Ægyptum ad Ptolemæum Lagum.* (b) *Longinus Zenobiæ Palmirenorum Regiæ magiſter & conſiliarius , ab Imperatore Aureliano necatus , quod audaces Zenobiæ ad ipſum Aurelianum litteras ſcripſiſſet.*

mentatione de Stilo magnifico: Quo d utrumque opusculum Tirones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar, diurna-que manu versabunt. Verum quæ illi præcepta, quantumvis egregia confuse tamen ac permixte tradunt, nos faciliori ac commodiori ordine digesta sic disposuimus, ut ad omnium captum & communem intelligentiam sint accommodata.

Quid est Stilus?

R. Stilus, si primam vocis vim & originem spectes, est acus, seu instrumentum quo in ceratis tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stilus pro ipsa scriptione, seu dictione, & sermonis confirmatione usurparetur.

Quot sunt Stilorum genera?

R. Stilus, seu orationis character, triplex est. 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis, sive tenuis, qui etiam infimus dicitur. 3. Mediocris, sive æquabilis.

§. I. De Stilo sublimi.

Quid est Stilus sublimis?

R. Stilus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis (a).

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,

Qui

(a) *Lib. 4.*

Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in Æneam (a). (nus auctor,

Nec tibi Diva parens, generis nec Darda-
Perfide: Sed duris genuit te cautibus hor-
rens (tigres.

Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera
Vel, ut ait Ovidius in eandem senten-
tiam:

Te lapis & montes, innataque rupibus altis
Robora; te sævæ progenuere feræ.

Laudatur plurimum in hoc genere cele-
bris illa Alexandri Magni responsio, cum
suam illi fillam, cum decem talentorum
millibus, & Asiæ media parte, Persarum
Rex Darius obtulisset. *Ego vero*, inquit (b)
Parmenio, *acciperem si Alexander essem.*
Et ego, inquit Alexander, *si Parmenio*
essem.

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii
legatos: *Nunciate Dario gratiarum actio-
nem apud hostem supervacaneum esse: me,
quæ fecerim clementer & liberaliter, non
amicitiæ ejus tribuisse, sed naturæ meæ.*
*Bellum cum captivis & feminis gerere non
soleo. Armatus sit oportet quem oderim.*

H Eo.

(a) *Dido Æneæ.*

(b) *Parmenio unus è fortissimis Alexan-
dri Ducibus & amicis, postea ab illo oc-
cisus.*

Eodem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites : *Nondum (a) Feminam æquavimus gloria : & jam nos laudis societas tenet.*

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies ; ut cum ait : *Fasces lictorios janua Possidonii submisit Pompejus , cui se Oriens , Occidensque submisserat* : Habes etiam in paucis hisce Ovidii verbis , aliisque similibus non paucis :

Jam seges est , ubi Troja fuit. . . . .

§. II. De Arte comparandi Stili sublimis.

Quonam pacto conciliari poterit ?

R. Duobus potissimum modis. 1. Si nobilissima quæque rei , de qua loqueris, adjuncta, seu circumstantias consideres, illamque inspicias , qua parte illustrior est atque speciosior, cetera vero sileas atque dissimules: ut olim Apelles, teste Plinio, imaginem amici sui Antigoni latere tantum altero ostendit , ut amissi oculi deformitas lateret. Sic etiam Homerus tempestatem admodum magnifice pingit , illustrissima illius adjuncta mira quadam arte seligendo. Eadem arte Neptunum curru invectum , perambulantem maria , soloque

(a) *Semiramis Nini Assyriorum Regis uxor Ægyptum , Æthiopiam, Indiam &c. subegit.*

nutu fluctus iratos pacantem , describit
Virgilius *Æneid.* 1. (cat;

Sic ait , & dicto citius tumida æquora pla-
Collectasque fugat nubes, solemque reducit:

..... (das.
Atque rotis summas levibus perlabitur un-

2 Metaphoræ , præsertim ex rebus illus-
tribus desumptæ, mirum in modum faciunt
ad Stili granditatem atque magnificentiam;
ut cum Virgilius (a) ait de Augusto Cæsare:

....Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello.

Et cum ait Cicero pro Marcello : *Nullius
est tantum flumen ingenii , nulla dicendi,
aut scribendi tanta vis , tantaque copia,
quæ , non dicam exornare , sed enarrare,
Cæsar , res tuas gestas possit.* Aut cum ait
Horatius : *Curas laqueata circum tecta
volantes.*

3 Stili magnificentiam facile consequeris,
si legas assidue auctores eos , qui grandilo-
qui , ut ita dicam , fuere , cum ampla sen-
tentiarum gravitate, & majestate verborum,
cujusmodi sunt Cicero *Catilinaria secunda,*
secunda Philippica , in *Verrem* , in *Piso-*
nem , pro *Milone* , præcipue sub finem:
Virgilius , præsertim *Æneid.* lib. 1. 4. &
6. Lucanus , Cornelius in *Gallicis Tragœ-*
diis , &c.

§. III. De Stilo simplici.

Quid est Stilus simplex?

R. Stilus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuioribus, & exilibus, cujusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quænam sunt dotes Stili simplicis?

R. Præcipue illius dotes sunt perspicuitas, nitor atque munditia. Verecundus ac parcus in illo debet esse troporum ac Schematum usus: vehementiores vero figuras, cujusmodi sunt Apostrophe, Prosopopœja, aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Stili simplicis exempla passim invenies in Phædri fabulis, & in Virgilii Bucolicis, ut cum ait Ecloga 1. (putavi Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus

Pastores ovium teneros depellere foetus.
 Sic canibus catulos similes, sic matribus
 hædos (bam.
 Noram: sic parvis componere magna sole-

§. IV. De Stilo mediocri.

Quid est Stilus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum obtinet sublimem inter & infimum. Hoc dicendi genus neque majestatem verbo-

borum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est, neque est subtili ac pressa oratione limatum, quemadmodum genus infimum ac simplex, sed, ut ait Tullius: *Est Stilus quidam interjectus, intermedius, & quasi temperatus, nec acumine inferioris, nec fulmine utens superioris, vicinus amborum; in neutro excellens, utriusque particeps.*

Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stilus floridus atque politus*, quod nimirum in hunc præcipue mediocrem Stilum omnes verborum verneris ac venustates, omnes sermonis delitiæ soleant illigari. Absolutum hujusce Stili mediocris exemplum habes in Virgiliti Georgicis: v. g. cum ait Lib. 1.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere
flammis;

Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, sive illis omne per
ignem

(humor,
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in
herbas,

Seu durat magis, & venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluvix, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

§. V. De usu triplicis Stili, seu Characteris.

Quandonam utendum Stilo simplici, aut mediocri, aut sublimi?

R. Cum tria sint Oratoris Officia, docere, delectare & movere; Stilo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico vero ad movendum, & ad affectus concitandos.

Præterea Stilus simplex, seu infimus convenit comœdiis; magnificus aptus est tragœdiis; mediocris vero in historia est adhibendus: quamquam Cæsar simplicem potius quam mediocrem Stilum usurpavit; quod nempe Commentarios potius scripsit quam Historiam, ut notat Tullius in libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stilus simplex; Georgicis convenit Stilus mediocris; Epico vero poemati, cujusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stilus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere. Quamquam hæc omnia genera non raro miscet in ipsa Æneide, & simplicem Stilum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo. Idem plane dicit de Comœdiis, quæ altius assurgunt aliquando, ut monet Horatius in Arte Poetica:

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit,
Ira-

Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Quisam Stilus ceteris duobus est anteponendus?

R. Stilum illum esse ceteris anteponendum, non qui sublimis sit, aut cujuslibet alterius generis; sed qui ad rem, de qua agitur, maxime sit aptus: ita ut, quemadmodum loquitur Tullius. *Magna graviter, mediocra temperate, humilia subtiliter efferat.*

§. VI. De Stilo vitioso.

Quenam sunt præcipua vitia in Stilo vitanda?

R. Vitiosum esse Stilum: 1. Tumidum, & inflatum: 2. Puerilem ac frigidum: 3. Fluctuantem, & dissolutum: 4. Denique siccum & exanguem.

Quid est Stilus tumidus & inflatus?

R. Ille est, qui verbis ac sententiis supra modum intumescit. Id genus sunt illi Imperatoris (a) Neronis inepti versiculi, quorum tumorem jure ridet (b) Persius Satyra 1. (c) Mimalloneis implerunt cornua Et raptum virgulo caput oblatura superbo

H 4

Bas-

(a) *Nero malus poeta, Bacchas scripsit & saltavit.* (b) *Consule ipsum Persium* (c) *Bacchæ mulieres dicebantur Mimalloneæ, vel Bassarides, vel Mænades, hoc est, insanæ.*

Bassaris, & lyncem Mænas flexura corymbis
(a) *Evion ingeminat: reparabilis advocat echo.*

Quid est Stilus frigidus?

R. *Stilus frigidus, ac puerilis (sunt enim valde affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidius aucupatur, cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ merito repudiantur à Magistris artis: Centaurus seipsum equitans..... Auro magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis, vel in sententiis. Erit in verbis, si sint vel molliora: quale est illud Mæcenatis (b): *Femina cirro crispatur, & labris columbatur, incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur*: vel si sint indecore translata, qualia sunt ista, quæ damnat (c) Cornificius; *Montes belli fabricatus est, Campos sustulit pacis*: vel si juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii (d) Syri de ciconia:

Pie-

(a) *Evoe, evion, Bacchantium furentium voces* (b) *Femen, inis, coscia.*

(c) *Auctor libri ad Herrennium.*

(d) *Publius Syrus mimorum scriptor elegantissimus, vixit ante Virgilium tempore J. Cæsaris.*

Pietatis cultrix, gracilipes (a), crotalistris,
Avis exul hiemmis.

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidæ sint & hyperbolicæ, qualis est ista lippis ac tonsoribus nota, quam referunt Plutarchus, & Casius: "Minime mirandum est si Dianæ Ephesiæ templum conflagraverit, qua nocte natus est Alexander. Quippe Dea in ipso Olympiæ matris Alexandri partu, obstetricandi laboribus & curis districta, ignem non va- luit restinguere."

Sic etiam nimis frigide ac pueriliter dictum fuit à Plauto de Sene avaro, in Aulularia:

Suam rem perdidisse, seque eradicarier:
Quin Divum atque hominum clamat conti-
nuo fidem,

De suo tigillo fumus si qua exit foras.

Quid est Stilus fluctuans ac dissolutus?

R Ille est qui sine articulis, sine numero, sine arte fluctuat huc illuc, neque sibi ullo pacto cohæret; quod sane vitium Tironibus est valde familiare. Hujusmodi autem affert Cornificius: "Socii nostri cum belligerare vellent, profecto ratio- cinati essent etiam atque etiam quod possent facere, siquidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adju- tores

H 5

"mul-

(a) Quasi Crotalum voce imitant. Crotalus autem est. Hisp. Matraca.

„multos & malos, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt gerere.”

Quid est Stilus siccus, & exsanguis sive avidus?

R. Ille est, qui nihil ferme habet neque ornamenti, neque succi. Hoc Stili genus vulgo (a) Frontoni tribuitur.

§. VII. De Stilo Laconico & Asiatico

Quid est Stilus Laconicus?

R. Est Stilus argutus, perbrevis, & acutus, quo multa paucis dicuntur. Nomen porro traxit à Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur, ac Lacedæmonii, quibus Stilus ille erat in deliciis, & quibus prolixa loquacitate nihil erat odiosius.

Profer selecta aliquot exempla Stili Laconici?

R. 1. Hosti aliquando per atroces ac longiores litteras ferrum flammamque minitanti, hac una syllaba responderunt Spartani, *si*, hoc est, *si potes, si per nos tibi licet.*

2 Philippo Regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica voce, *non.*

3 Ejusdem generis est responsum Cleomenis Spartanorum Ducis ad Samios: *Eorum*

(a) *Fronto Marci Aurelii magister, qui illi statuum à Senatu decerni curavit.*

rum quæ dixistis , prima non memini , media non intelligo , ultima non probo.

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos bellum parantes : *Archidamus Eleis : Bonum est quiescere.*

Itemque illam (a) Philostrati litteram ad amicum : *Mitto ad te sicus hibernas. Mirare in illis vel quod jam sunt vel quod adhuc sunt.*

Laconicam illam breviloquentiam mirifice expressit Cæsar in laureatis suis ad Senatum litteris , victo Pharnace Ponti Rege , Mitridatis filio : **VENI, VIDI, VICI.**

Porro brevitatis illa loquendi imperiosum quiddam habet , ideoque aptissima est minantibus , mirificique prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timentur omnia , quam in luce ; sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea , quæ proponuntur , inquit Muretus in variis lectionibus. Idque , ut opinor , secuti Lacedæmonii , cum ad Philippum , interposita nescio qua offensione , bellum minaciter intentantem ita scripserunt : *Lacedæmonii Philippo : Dionisius Corinthi.* Multo enim fortior , & , ut Lucretii verbo utar , penetrabilior illa brevitatis fuit , quam si ita dixis-

H 6

sent:

(a) *Philostratus Philosophus, qui Apollonii Tyrannæ vitam græce scripsit, sed elegantius quam verius.*

sent : Memento Dionysium Tyrannum tui prorsus similem , regno fuisse pulsum ob ambitionem ac turbulentum ingenium , & nunc privatam vitam agere Corinthi. Videto ne tibi quoque contingat idem , dum aliorum libertatem studes opprimere.

Neque dissimile illud Demetrii ad Locrenses : *Faxo , cicadæ apud vos humi cantant* , cum significare vellet totam illorum regionem à se devastatum iri.

Quid est Stilus Asiaticus?

R. Ille est , qui fusiori quodam orationis ambitu circumscribitur , multisque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis , qui diffusiozem illum Stilum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus , qui tam multis tam pauca dicunt. Hunc porro stilum Asiaticum tu fugies , si sapis. Quid enim tam insulsum est , quam verborum vel optimorum sonitus inanis , nulla subjecta sententia?

De ratione Stili comparandi.

Stilus , qui aliud nihil est , quam certa quædam scribendi ratio cujusque propria , ex duabus maxime rebus coalescit : 1. Ex sententia : 2. Ex sententiæ conformatione , seu quod idem est , ex verbis , quibus ornatur & quodammodo versatior sententia.

De

De sententia id generatim & universe dici potest: in ea spectandum esse primum, ut sit vera; deinde ut sit perspicua; postremo ut sit argumento idonea, & ad rem de qua agitur accommodata. In conformatione vero sententiæ, qua una maxime Stilus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorundem elegantia: 3. Nexus: 4. Collocatio.

Quomodo cognosci & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia?

Ad verborum proprietatem & elegantiam penitus cognoscendam, adjumenti multum afferent, 1. Aureus (a) Hadriani Cardinalis Liber *De sermone Latino, & modis latine loquendi*. 2. Libellus à Scoto editus de verbis Ciceronianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegantias latinæ locutionis* appellat, 4. Liber à Laurentio Valla elaboratus, *De latini sermonis elegantia*. 5. *Deductus Latinitatis* Mureti, & *Flos Latinitatis* Pomey. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De latinitate falso suspecta*: nec opus posthumum Vavassoris: *De vi & usu quorundam verborum*.

Præcipue vero & supra cetera omnia adhibendus erit laudatissimum Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Silvii Progymnasmatis ad illius calcem editis.

Sunt

(a) *Hadrianus Cardinalis floruit initio sæculi 16.*

Sunt autem Silvii Progymnasmata trecentæ observationes eximiæ, de incorrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tironibus pernecessarias semper existimavi.

Quo pacto intelligi poterit, & edisci verborum nexus, & aptæ eorumdem collocatio?

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio continetur particulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in Stilo, nihil hians & absonum, nihil dissolutum & fluctuans, hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuent huc illuc: sed ut omnes sententiæ singulæque earum partes certo inter se nodo numeroque cohæreant.

Valde profuerit in eam rem legere auream Horatii Tursellini libellum: *De Particulis latinæ locutionis*. Habebis etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est de *Particulis*; sed Tursellino longe multumque inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam facilius noscendam, consulenda sunt Silvii Progymnasmata, de quibus supra dictum. Vide etiam quæ paulo ante diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facile poterit Stilus optimus?

R. Duabus maxime rebus: primo, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua

eo-

eorumdem imitatione. Diximus in Elementis de Imitatione: nunc vero superest, ut de Lectione & de Librorum delectu videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hactenus, & post-hac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebunt utilitatem, nisi exquisitissimum quemdam delectum in Latinis auctoribus legendis & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum ætates quatuor nempe uti hominum apud Poetas. Sed Poetis, ut verbis ipsorum utar,

Aurea prima sata est ætas. . . . .

. . . . . Subiitque argentea proles,

Auro deterior, fulvo pretiosior ære.

Tertia post illam successit æneaea proles.

. . . . . De duro est ultima ferro.

Latinae vero linguae ætates ordine contrario procedunt. Nam, ferrea ad æneam, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quænam nuncupanda est ferrea Linguae Latinae ætas?

R. Ad ferream ætatem refer Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duillii, quæ hodieque visitur Romæ; itemque Saliarum hymnos Numæ Pompilii, vix tandem à sacerdotibus suis intellectos, cujusmodi est v. g. randiculum illud fragmentum, quod à Varrone citatur: *Omnia dapa tilia comisse Fani Cusiones* . . . . .

Do-

Dounus Ceruses Deivos Janos venet (a). Porro *dapatilia comisse* significat, si quæris, opipara comedisse; *Jani* vero *Cusiones* sunt curiones seu sacerdotes *Jani*: *Dounus Ceruses* est bonus creator. *Deivos* adhibetur pro *Divos*, ut nemo non videt, & *venet* pro venit.

Eodem refer vetustissimum illum versum de *Saliarum* exsultationibus.

Præsul ut amptruat, & volgu redamptruat olli.

Hoc est, cum *Saliorum* antistes & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eundem omnino motum de compacto referat *Saliorum* chorus omnis:

Et volgu redamptruat olli.

Amptruare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porro ferream illam *Latinæ Linguae* ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quænam est ænea Linguae Latinæ ætas?

R. *Ænea* ætas incipit à *Livio Andronico*, qui omnium primus *Latinos* versus scripsit. Ad eandem ætatem pertinet.

Ennius ingenio *Maximus*, arte *rudis*.

Ut de illo scribit *Naso*; itemque *Cæcilius*, *Malus Latinitatis auctor*, inquit *Tullius*

(a) *Lautissima erat Saliorum cœna, unde Hertius*: Nunc *salaribus* ornare *pulvinar Deorum*

Tempus erat, *dapibus* *sodales*.

lius. Totum porro tempus illud, quo florere Andronicus. Ennius, Nævius, Cæcilius, Pacuvius &c. quasi crescentem Latinæ Linguæ ætatem poteris nuncupare.

Quenam est ætas argentea?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comœdiis: & Cato de re rustica. Terentium vero ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus; quamquam nonnullis, ob illius *Archaismos*, secus visum fuerit, sed immerito. Hanc vero argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Linguæ possumus appellare.

Quenam demum est aurea Latinæ Linguæ ætas?

R. Auream ætatem appello tempus illud annorum ferme centum, quod vulgo Augusti ætas dicitur, estque magni Ciceronis ortum inter & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores ac Rhetores, Cicero & Cornificius, auctor, ut verissimillimum est, quatuor librorum ad Herentium, qui vulgo adscribuntur Ciceroni; inter Historicos Julius Cæsar, A. Hirtius, qui scripsit commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi; Sallustius (a), Vellejus, vulgo dictus Paterculus,

(a) *Vellejus Paterculus fuit Prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus Paterculus pro pater cujus,*

lus, Cornelius Nepos, & Quinctus Curtius. Inter Poetas Virgilius, Horatius, Catallus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius & Publius Syrus, quorum postremi duo ceteros ætatis aureæ Poetas aliquantum ætate antecessere. Inter Médicos, Philosophos, rei que rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Celsus, & Vitruvius. Aureum vero illud tempus quasi virilem Latinæ Linguæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maxime legere & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt; ac ante omnes Tullium, *cœlestem in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat, *quique*, ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placuerit.*

Quanta vero cura ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, satis magno argumento erit quod dicam. Fuit cum existimaret *inhibere remos*, idem esse ac retinere; & auriga equos inhibet, ut cursum sistat, sic etiam remos inhiberi, dum sustinentur. Postea vero ex nautis didicit inhiberi remos, cum remiges alio navigantes modo, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus; minime cessandum

pu-

putavit, donec Atticus & Varro monerentur, ut in primo de Oratore libro, quem jam transmiserat, locus ille emendaretur. Quod ita esse indicant hæc Tullii verba ad Atticum (a): "Inhibere illud tuum, quod mihi arriserat, vehementer displicet: est enim verbum totum nauticum: quamquam id quidem sciebam: sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges iussi. Id non esse ejusmodi didici heri; cum ad villam nostram navis appellarentur; non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id à (b) retentione remotissimum est. Quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. Dices idem Varroni, nisi forte mutavit."

Quod si de vocula una ita laboravit Tullius, nihil mirum si viro, ut omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeo amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros suos de Lingua Latina, si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrina illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto: *In maximis occupationibus ad me ipsum de ratione latine loquendi accuratissime scripsit Cæsar.*

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta

(a) *Epist. 21. lib. 13.*

(b) *ἠποχὸν.*

ta Latini sermonis integritate & elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sane quam præclare de utroque senserit Tullius, liquet ex his quæ de utroque scripsit, ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atticum: *Secutus sum, non dico Cæcilium (malus enim auctor Latinitatis est), sed Terentium, cujus fabellæ propter elegantiam putabantur à C. Lelio scribi.*

De Cæsare vero sic idem in Bruto: *“Etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum valde quidem probandos: nudi enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste detracta: sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa (a) calamistris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit.”*

Quinam Latinitatis auctores, post tres hos, legendi sunt?

R. Cum Fabio, *Ut quisque erit Ciceronis simillimus*; Quales sunt Phædrus, Cornelius Nepos, Livius, Curtius, & alii quos recensuimus, qui vel Ciceronis ævo vivere, vel

(a) *Calamistrum* est ferrum illud teres, quo candente capilli intorquentur, in cincinnosque crispantur. *Inurere* vero *calamistris* metaphorice dicitur pro *vanum atque immodicum ornatum adhibere.*

vel non ita magno distant intervallo.

Degustari etiam poterunt, sed parce & sero, recentiores nonnulli, qui Ciceronem diligenter sunt imitati, & quomodo sit imitandus, ipsi exemplo esse poterunt. Quales sunt Muretus, Manutius in epistolis illis, quas ante senium scripsit, nam ceteræ frigidam sapiunt ætatem, Sadoletus, Bembus, Maffeus pictus atque politus, Bunnellus, Turselinus, Longolius, Perpinianus, Vavassor, Petavius.

Post obitum Augusti, incorrupta illa, quam dixi, latini sermonis integritas sensim adulterari cœpta est, & quasi ex auro in argentum iterum commutari, ut ex Senecæ, Fabiique & aliorum querimoniis liquet. In decrescente illa ætate sunt inter Oratores ac Rhetores, Fabius Quintilianus, Plinius Junior &c. Inter Historicos Suetonius, Justinus &c. Inter Poetas Luçanus, Persius, Silius, Juvenalis, Statius, Martialis, Seneca. Inter Philosophos vero Seneca, Plinius Veronensis, & inter Grammaticos denique Ascenius, Agellius &c.

Denique à temporibus Severi auspici licet æneam ætatem, quæ tandem in ferream desiit, postquam variarum gentium irruptione ipsi Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius Apollinaris, quos omnes tu vitabis summopere, si sapis.

FINIS LIBRI PRIMI.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER SECUNDUS.

DE INVENTIONE.

EGimus hactenus de Figuris ac Tropis, de Periodo & Stilo. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut agamus de Inventione, sine qua, teste Tullio, frivola erit & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos. Primum igitur agendum nobis erit de argumentis, deinde de motibus, seu affectibus excitandis.

De Argumentis & locis oratoriis.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem: ut, si probare velis expetendam esse Rhetoricam, invenies, quod sit ars bene dicendi.

Unde sumuntur Argumenta, sive rationes ad aliquid probandum?

R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius appellat *Argumentorum sedes*, in
qui-

quibus latent, & ex quibus sunt depromenda. Quapropter, si vis Orator esse, in promptu tibi esse debent loci illi, & ut ita loquar, ad manum; ut in illis uberrimam Argumentorum segetem facile possis invenire.

Quot sunt genera locorum?

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & idcirco vocantur *Intrinseci*, seu *insiti*: alii sunt extra ipsam rem, de qua quæstio est: unde etiam vocantur *Extrinseci*, seu *remoti*. De utroque illo genere, ac de primo præsertim, quod majus quoddam momentum habet ad eloquentiam, accuratissime nobis est hoc loco tractandum.

CAPUT PRIMUM.

De Locis intrinsecis.

Quot sunt loci orationis intrinseci?

R. Sexdecim: Definitio, Enumeratio partium, Notatio, Conjugata, Genus, Forma, Similitudo, Dissimilitudo, Comparatio, Repugnantia, Adjuncta, Antecedentia, Consequentia, Causæ, Effecta, Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est Definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt, Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat. [

Quo-

Quomodo fit recta Definitio?

R. I. Accipito aliquid rei quæ definitur, commune cum aliis : deinde addito aliquid illi unice proprium ac peculiare , & tum demum habebis optimam definitionem; v.g. *Rhetorica est ars bene dicendi* : quot sit ars , hoc illi commune est cum aliis artibus : quod vero sit ars bene dicendi , hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit & mutila tua definitio , jure ac merito poterit tibi contingere quod olim Platoni contingit. Definierat aliquando Plato hominem , *Animal bipes & implume*. Diogenes Cynicus , homo dicax & Academicorum irrisor , gallum implumen ac dudum in mediam Platonis scholam projiciens , *En*, inquit , *hominem Platonis*.

Estne eadem definiendi ratio Logicis & Oratoribus?

R. Longe diversa. Logici enim jejune, breviter , ac sicce rem definiunt per genus & differentiam : v.g. *Homo est animal rationale* : Orator vero liberius & ornatus hominem ita definit per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus à Deo efformatum, rationis particeps , ad Dei imaginem conditum , atque ad immortalitatem natum*. Hoc autem Oratorium definiendi genus, si recte appellare velimus, *Descriptio* potius appellari debet, quam *accurata Definitio*.

Quot modis fieri solet Descriptio , seu Oratoria Definitio? R.

R. Quinque potissimum modis fieri solet.

1. Per partes, ex quibus res ipsa constat; ut si dicas; *Ars oratoria est ars, quæ constat inventione, dispositione, elocutione, & pronuntiatione.*

2. Fit per effectus, ut cum dicitur: *Peccatum est pestis animæ, conscientiæ labe, vitæ pernicies, naturæ dedecus, orbis ruinæ, odium Dei &c.*

3. Definitio fit per negationem & affirmationem; cum nempe primum dicimus quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit; & hæc definiendi ratio Ciceroni per familiaris fuit. Ita Pilonem probat, non fuisse Consulem. "Tu in lic-
toribus, in toga & prætexta esse Consu-
latum putas? Quæ ornamenta etiam in
Sex. Clodio, te Consule, esse voluisti.
Hujus te Clodiani canis insignibus consu-
latum declarari putas? Animo consulem,
esse oportet, ut consilio, fide, gravi-
tate, vigilantia, toto denique munere
consulatus. *Et pro domo sua*: An tu Po-
pulum Rom. esse illum putas? constat
ex iis, qui mercede conducuntur, qui
compelluntur, ut vim afferant Magis-
tratibus? ut obsideant senatum? optent
quotidie cædem, incendia, rapinas? . . .
O speciem dignitatemque Populi R. quam
nationes exteræ, quam gentes ultimæ
pertimescant! Multitudinem hominum ex

»servis conductis , ex facinorosis , ex
 »egentibus congregatam. Illa fuit pulchri-
 »tudo Populi R. illa forma , quam in cam-
 »po vidisti , tum cum etiam tibi , contra
 »Senatus , totiusque Italiæ auctoritatem &
 »studium dicendi potestas fuit.”

4. Definitio ab adjunctis. Ita Chymicam
 artem non minus vere , quam lepide defi-
 nies : *Sbymia est ars sine arte , cujus prin-
 cipium est mentiri , medium laborare , finis
 mendicare.* Ita Virgilius famam describit ab
 adjunctis (a).

Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
 Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
 Parva metu primo, mox sese tollit in auras,
 Ingrediturque solo, & caput inter nubia
 condit.

.....
 Monstrum horrendum , ingens : qui quot
 sunt corpore plumæ.

Tot vigiles oculi subter , (mirabile dictu)
 Tot linguæ , totidem ora sonant , tot sub-
 rigit aures,

.....
 Tam ficti pravique tenax , quam nuntia veri.

5. Definitio fit venuste per similitudi-
 nem atque Metaphoras , ut si dicas cum (b)
 Pe-

(a) *Æneid.* 4. (b) *De remediis utriusque
 fortunæ; Petrarca Patria Florentinus, Aretii
 natus, ingenio, eloquentia, & poetica facul-
 tate sui sæculi facile princeps, floruit sæc. 14.*

Petrarcha, *Pulchritudinem esse blandum hostem, dulcem raptorem, tortorem fraudulentum, laqueum pedibus, oculis velum &c.* Observa tamen, Metaphoricis id genus definitionibus caute admodum utendum esse & cum mica salis, ut ait Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid est enumeratio partium?

R. Est oratio qua totum in suas partes distribuitur; unde locus ille vocatur etiam *Distributio*, ut si distribuas, ac divides vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ ac leges enumerationis partium?

R. Tres præcipuæ: 1. Regula hæc est; affirmatis omnibus partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompejum esse summum Imperatorem, omnes & singulas optimi Imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere: scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.* Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompejo summa esse sic probat: *Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit, qui è ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam*

profectus est? Deinde de ejus justitiâ: cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. Et de temperantia sic loquitur: Non avaritia ab instituto cursu ad prædam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse non quietem &c.

Ita etiam (a) Lactantius Dominicæ mortis acerbitatem, singularum partium cruciatu, pie, æque ac eleganter probat: (tes, Compresos specularè oculos, & luce caren- Afflictasque genas, arentem suspice linguam Felle venenatam, & pallentes funere vultus; Cerne manus clavibus fixas tractosque lacertos, Atque ingens lateri vulnus. Cerne inde cruorem (cruentos, Purpureum, fossosque pedes, arctusque *Electe genu, lignumque Crucis venerabile adora.*

Sic Juven. Sat. 3. per partium enumerationem ridet quemdam, qui se omnia scire profitebatur: Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor (b) Aliptes.

Au-

(a) *Lactantius Firmianus, eloquentia, & eruditione clarus, Crispi, Constantini Magni filii præceptor.*

(b) *Aliptes, qui Athletas ungit.*

Augur (a), Schœnobates, Medicus, Magus;
omnia novit.

Græculus esuriens; in cœlum jusseris, ibit.

Quænam est secunda regula?

R. 2. Regula hæc est, ut negatis omnibus & singulis partibus negetur totum. Sic probat Tullius Antonium non esse Consulem: *Negat (b) D. Brutus Imperator; negat Gallia; negat cuncta Italia; negat Senatus; negatis vos; Qui igitur illum Consulem, nisi latrones, putant?*

Cedo ultimam regulam enumerationis partium?

R. Ut negatis partibus recte negetur totum nulla tibi erit prætermittenda pars, quod ejus fieri poterit. Ita Martialis vetulam quamdam probat, esse edentulam:

Si memini, fuerant tibi quatuor, Ælia,
dentes,

Expuit una duos tussis, & una duos.

Jam segura potest totis tussire diebus:

Nihil istic, quod agat, tertia tussis habet.

§. III. Notatio Nominis & Conjugata.

AD unum & idem caput duos hosce locos propter affinitatem revocamus. Quamvis porro uterque ille locus, propter levitatem, non adeo valere videatur ad persuadendum, quia tamen non parum va-

I 3

let,

(a) *Schœnobates, funambulæ.*

(b) *Decius Brutus.*

let ad delectandum & ad orationem lepore aliquo ac sale condiendam, idcirco ab oratoribus interdum summis adhibetur.

Quid est Notatio?

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significationem inquiri, ut *Senatus* nomen traxit à *Senibus*: *Consul* vocatur is, qui *consulit patriæ*: ergo *Piso* nihil minus quam *Consul* est: & *Ovidius* in *Fastis* *Victimam* sic appellari dicit à *vincendo*, & *hostiam* ab *hoste*.

Victima, quæ dextra cecidit victrice, vocatur.

Hostibus à *domitis* *hostia* nomen habet.

Quandonam potissimum utendum est Notatione nominis?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut jocum aliquem, non scurrilem ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (a) *Verris* jocose lusit *Cicero*, quasi ita dictus fuisset, quod omnia *verreret*; hoc est omnia raperet homo furacissimus: *Quam tu*, inquit, *domum*, quod *fanum* *adisti*, quod non *eversum*, atque *extensum* *reliqueris*? Sic etiam *Chrysogonum* in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomi-

(a) *Verres* homo libidinosus, & avarus, eum in *Syicilia* triennium *Prætor* fuisset *repetenda* um *accusatus* fuit à *Siculis*.

mine, quod *aureum* significat, aut quasi *auro genitum*.

Ad notationem nominis pertinent Anagrammata, cujusmodi sunt ista: *Amor*, *Roma*, *Maro*: *Logica*, *Caligo Ursula*, *Laurus*: *Prudentia*, tarde *puni*. *Maria Virgo*, mira *Virago*: *Divus Alexius*, diu *exul à suis*: *Quid est veritas*, est *vir qui adest*: *Maria Magdalena*, grandia *mala mea*: *Sacramentum Eucharistiæ*, *Chara Ceres* mutata in *Jesum* &c.

Quamquam ut ingenuè dicam quod sentio, perpusilli ingenii est, frivolis hujusmodi nugis immorari; quæ scilicet laborantis magis sunt, quam elegantis ingenii partus. Et, si me audies, vana hæc crepundia relinquens Judæis, qui multi sunt in observandis exilibus litterulis, & apud quos nata opinor Anagrammata, & ab illis ad nos usque, infelici contagione, derivatæ.

Quid sunt Conjugata?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabulo varie conjunguntur, seu commutantur, ut *Sapiens*, *sapientia*, *sapienter*, *Imperium*, *imperator*, *imperare*. Ex hoc Conjugatorum loco Cæsarem ingeniose admodum ita laudat (a) Tullius: *Ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam ante æquitate & misericordia vicerat: hodierno*

vero die te ipsum vicisti. . . . Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, à quo ipsius etiam victoriæ conditio, visque devicta est.

Ex hac verborum Conjugatione sic etiam argumentatur Ovidius:

Aurea nunc vere sunt sæcula. Plurimus auro:

Venit honos, auro conciliatur amor.

In hoc idem genus facere lusit Martialis Epigr. lib. 2.

Hostem cum fugeret, se (a) Fannius ipse peremit.

Hic (rogo) non furor est, ne moriari, mori?

Ad eandem locum pertinet illud in Pisonem.

Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus erat & Consulis & Senatus.

Est & illud (b) Terentianum elegans in primis in hoc eodem genere: *Homo sum, humani nihil à me alienum puto.*

Eodem quoque pertinet venustissimum illud

Epi-

(a) *Fannius Cæpio proscriptus, quod in Augustum conjurasset, cum fugeret percussores, se ipse interemit. Sic mori vinci est, inquit de illo Seneca.*

(b) *In Heautontimorumeno.*

Epigramma inscriptum Ludovici M. Statuæ
in hortulo Simplicium Collegii Parisiensis
S. J.

*Vitales inter succos, herbasque salubres
Quam bene stat populi vita salusque
sui.*

§. IV. Genus, & species, seu forma.

Quid est Genus?

R. Genus apud Rhetores dicitur illud,
quod est commune multis; & quod multa
sub se complectitur, ut virtus sub se conti-
net justitiam, temperantiam, fortitudinem,
prudentiam.

Facito, sedes, argumentum à genere.

R. Præsto est: *Temperantia est virtus,
ergo est amanda.*

*Qua potissimum ratione tractatur ille
locus?*

R. Tractatur in primis cum à specie fit
transitus ad genus, seu ut vulgo loquuntur,
cum hypotesis revocatur ad thesim. Hu-
jusce loci luculentum habes exemplum in
Oratione pro Archia Poeta, ubi Cicero
cum laudandum Archiam Magistrum susce-
pisset, (quod est hypothesis) rem ad the-
sim revocavit, hoc est, poesim & studia
humanitatis generatim & universe laudavit,
ut latiore orationi suæ campum aperiret.
Adverte igitur quo artificio ab hypothesisi
transit ad thesim.

Laus Archiæ Poetæ à genere.

Si igitur sanctum apud vos humanissimos homines hoc Poetæ nomen, quod nulla umquam barbaries violavit, saxa & solitudines voci respondent: bestię sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Poetarum voce moveamur (a)! Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chi suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Poeta fuit, post mortem etiam expetunt. Nos hunc vivum, & qui voluntate & legibus noster est, repudiabimus?

Quod est vitium quod in genere tractando vitandum est?

R. Hoc loco solent intemperantius abuti Tirones, dum Thesim longius trahunt, quod nempe res sic communior faciliorque, & multorum trita vestigiis; v. g. si de justitia, vel de charitate sermo sit, illi sese in virtutis laudes universe ac generatim effundent, & miseram crambem, ut ajunt, tædium affectis auribus ac

(a) *Homerus Poetarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem oppida certatim asserunt.*

ac fastidium usque ad satietatem ingerent. Tu igitur, si sapis hoc vulgare vitium fugies:

Nec circa vilem, patulumque moraberis orbem (a).

Ne in te jure cedat lepidum illud Martialis dictum:

Jam dic, Posthume (b), de tribus capellis. *Ubinam præcipue locum habet argumentum à genere?*

R. Locum habet præcipuum in orationis exordio, ubi præmitti solet aliquod universale principium, à quo ad hypothèsim, hoc est ad singularem propositionem descenditur.

[*Quid est Species, seu Forma?*
R. Ex his, quæ dicta sunt de genere, facile intellige speciem esse, quod minus late patet; seu esse rem particularem, quæ sub universali continetur. Vecatur autem apud Rhetores *Hypothesis*; v. g. *Virtus est amanda*, est Genus sive Thesis: *Temperantia hic & nunc est in convivio servanda*, en Species, sive Hypothesis:

(a) *In arte Poetica.* (b) *Ineptus caussidicus, qui ad alia omnia abibat, quin causas postularet.*

§. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo?

R. Similitudo est rerum ceteroqui disparium collatio, atque convenientia in aliqua re; v. g. est similitudo inter avarum & hydropem; quia licet avarus & hydrops sint duæ res longe diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quod neuter satiari possit. / Item homo iratus dicitur esse similis leoni rugienti; quia homo iratus & leo rugiens sunt duæ res valde inter sese dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra & gloria sunt res diversissimæ; in hoc tamen conveniunt, quod umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero, *Gloria est umbra virtutis.*

Quomodo fit argumentum à similitudine?

R. Facies in hunc fere modum cum Tullio. *Quidam morbo, aut sensus stupore, cibi suavitatem non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent.* Sic etiam argumentari poteris à simili cum Ovidio (a): (rum, Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aut Tempore sic duro est inspicienda fides.)

Quid est discriminis inter similitudinem & comparisonem?

R.

(a) *Trist. lib. 1.*

R. Similitudinem proprie pertinere ad id, quod *qualitatem* vocant: comparisonem vero pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel à pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicetur postea: in similitudine vero nulla fit mentio neque paris, neque majoris, neque minoris.

Quomodo facile poterit inveniri argumentum à simili?

R. Quæres statim quænam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Ita si agatur de constantia: quæres quid vel maxime resistat, & occurret tibi *rupes*, *adamas*, dicesque cum Virgilio de rege Latino (a):

Ille, velut pelagi rupes immota, resistit.

Vel ut idem Virgilius de Didone lib. 6. Illa solo fixos oculos aversa tenebat: (tur, Nec magis incœpto vultus sermone move-
Quam si dura silex, aut stet Marpesia
(cautes.

Quid est Dissimilitudo?

R. Est oratio, quæ ex re dissimili dissimile colligit; ut cum ait Tullius: *Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.* Et lib. 2. de Oratore: *Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quod hæc non habeat definitam aliquam regionem, cujus*
ter-

a) Lib. 7.

terminis septa teneatur, ceteræ vero artes suis se certis quibusdam finibus contineant. Hunc locum à Dissimili lepidissime tractat Catullus, cum ait carmine 5.

Soles occidere & redire possunt:

Nobis, cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.

Ad hunc eundem locum pertinet hæc Horatiana sententia: (lunæ:

Damna tamen celeres reparant cœlestia

Nos ubi decidimus, (& Aucus,

Quo pius Æneas, quo (a) Tullus dives,

Pulvis, & umbra sumus.

§. VI Contrariâ & Repugnantia.

Quid sunt Contraria, seu Opposita?

R. Sunt ea, quæ in eodem subjecto esse non possunt; vel si fuerint in eodem, necessario inter se pugnant.

Quot sunt contrariorum genera?

R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adversa, Relata, Privantia & Contradientia.

Quid sunt Adversa?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimum inter se differunt, ut *virtus & vitium, bellum & pax, sapientia & stultitia.* Cicero Philip. 2. "Attende paulisper, con-

(a) Tullus, cognomento Hostilius, tertius Romanorum Rex, illi successit Aucus Martius.

„gitationemque sobrii hominis punctum
 „temporis suscipe...Nego quidquam esse
 „medium. Confiteor, eos, nisi liberatores
 „Populi Rom. conservatoresque Reip. sint,
 „plus quam sicarios, plus quam homici-
 „das, plus etiam quam parricidas esse:
 „siquidem est atrocius Patriæ parentem,
 „quam suum occidere. Tu, homo sa-
 „piens & considerate, quid dicis? Si par-
 „ricidæ, cur honoris causa à te sunt & in
 „hoc ordine, & apud Populum Rom. sem-
 „per appellati? cur M. Brutus, te refe-
 „rente, legibus est solutus, si ab urbe
 „plus quam decem dies abfuisset? cur pro-
 „vinciæ Cassio & Bruto datæ, &c. Non
 „igitur homicidæ. Sequitur, ut liberato-
 „res tuo iudicio sint.”

Quid sunt Relata?

R. Sunt ea, quæ se invicem ita spec-
 tant, ut alterum sine altero esse non
 possit, ut *Pater & filius; dux & miles;*
Magister & discipulus; dominus & ser-
vus; qui dat, & qui accipit. Ita Martia-
 lis lib. 1. ex hoc Relatorum loco facete
 jocatur in Sosibianum quemdam, qui suum
 patrem *Dominum* inepte omnino vocitabat:

E (a) servo scis te genitum, blandeque fa-
 teris, Dum

(a) *Sosibianus ex adulterio nobilis Matro-*
næ cum servo natus, illius matronæ virum,
cujus filius putabatur, dominum blandiendo
vocitabat.

Dum dicis dominum, Sosibiane, patrem.

Ex hoc eodem loco Cæsarem ita laudat Cicero, in oratione pro Marcello: *Ex quo profecto intelligi debet, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria.* Huc denique pertinent hæc verba Veneris, arma pro filio suo Ænea poscentia à Vulcano:

Arma rogo genitrix nato.

Quid sunt Privantia?

R. Sunt habitus & ejus privatio: ut *vita & mors; lux & tenebræ; scientia & inscitia; pauperies & divitiæ.* Ex privanti-
bus ingeniose argumentatur Martialis in quemdam: (quam:

Ebrius es: nec enim faceres id sobrius um-
Hinc etiam ingeniosum illud ejusdem
Poetæ lib. 5. (liane,

Semper eris pauper, si pauper es, Æmi-
Dantur opes nulli nunc, nisi divitibus.

Quid sunt Contradictoria?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, al-
terum affirmat idem de eodem: Ut, *Milo insidiatus est Clodio, Milo non est insidia-
tus Clodio.*

§. VII. Adjuncta.

Quid sunt Adjuncta?

R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agi-
tur, non necessario, sed probabiliter con-
juncta sunt.

Quot sunt Adjunctorum genera?

R.

R. Tria vulgo numerantur; 1. Adjuncta rei, ut *locus tempus*, &c. 2. Adjuncta corporis; ut *pulchritudo*, *diformitas*, *robur*, *vestis*, *habitus*: Uno verbo omnia, quæ rem quoquo modo circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet quam longe lateque pateat locus ille, & quam uberem dicendi segetem Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?

R. Cum ex loco, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant, persuadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic (a) Hannibal Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde fugere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhortantis. Liv. lib. 21.

Dextra lævaque duo maria claudunt. Nullam ne ad effugium quidem navem habemus. Circa Padus annis major ac volentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, vix integris vobis ac viventibus transitæ. Hic vobis vincendum aut moriendum, Milites, est. . . Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illius timi-

(a) *Hannibal Amilcaris filius, Carthaginensium Dux, qui sæpius Romanos vicit.*

midis & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suus, quos sua terra, per tuta ac pacata itinera fugientes, accipient. Vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemque certa desperatio, ne abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius, quam in fuga mortem oportere. Sic hoc bene fixum omnibus destinatumque in animo est, iterum dicam, vicistis. Nullum incitamentum ad vincendum homini à Diis immortalibus acrius datum est.

Cicero autem ab Adjunctis Antonii levitatem ac turpitudinem exagitat: "Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis lateribus, ista gladiatoris totius corporis firmitate, tantum vini in Hippie nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in Populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fædam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? In cœtu vero Populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cuactis vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit."

Porro memoriæ juvandæ causa, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari

ri versiculo fuere comprehensa:

Quis, quid, ubi, per (a) quos, quoties, cur, quomodo, quando.

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium &c.

Quid negotium designat, sive rem, de qua agitur. *Ubi* locum demonstrat. *Per quos* indicat adjuutores & socios, quorum opera facta res est. *Quoties* docet quam sæpe res facta fuerit. *Cur* causam & finem designat. *Quomodo* modum ac seriem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.

Quid est Antecedentia?

R. Sunt ea, quibus positis, necesse est alia consequi; ut, Ortus est sol; ergo dies est. Tu natus es homo; ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus est; ergo gravissime plectetur à iudice.

Quid sunt Consequentia?

R. Sunt ea, quæ rem necessario consequuntur. Sic autem argumentum duces à consequentibus: *Est copia fructuum; ergo*

(a) *Alii dicunt, quibus auxiliis, sed minus commode.*

Et florum fuit. Cicatricem gerit, ergo plagam accepit. Cicatrix enim & fructus plagam & flores consequuntur. Quia vero locus ab Antecedentibus & Consequentibus non maximopere differt ab Adjunctis, ideo diutius in illo immorari non est operæ pretium.

§. IX. *Causæ.*

Quid est Causa?

R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cuius aliquid fit; ut vulnus est causa mortis, cruditas est causa morbi, &c.

Quotuplex est causa?

R. Quadruplex enumeratur à Philosophis, efficiens, materialis, formalis & finalis.

Quid est causa materialis?

R. Ea ex qua aliquid fit, aut componitur; ut marmor est materia, seu causa materialis statuæ, lapides sunt materia domus, corpus est hominis quasi materia.

Quid est causa formalis?

R. Est ratio rei, ac nota, per quam res est id, quod est, & à rebus aliis distinguitur; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & à ceteris animantibus distinguitur.

Quid est causa finalis?

R. Est id, cuius gratia aliquid fit; ut finis belli est victoria, & pax: cum propter

ter

ter victoriam & pacem bellum suscipiatur. Beata in cœlo vita est causa finalis hominis, quandoquidem homo agit omnia, vel agere debet certe quidem, ut beatam in cœlo vitam tandem aliquando consequatur.

Quomodo argumentari debemus à Causa efficiēti?

R. Sic argumentaberis cum Tullio: *Intemperantia effectum corpus tradit senectuti; ergo diligenter vitanda.* (Ab hoc loco senectutem contra vituperatores ita defendit idem Tullius: *Caret epulis, ajunt, extractisque mensis & frequentibus poculis; caret ergo vinolentia, crudelitate & insomnis.* Ita Ovidius Ægysthi adulterium à causa efficiēte, nempe ab otio. (adulter? Quæritur, Ægysthus (a) quare sit factus

In promptu causa est: desidiosus erat.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat Martialis lib. 10. à causis præcipuis, quæ illam efficiunt.

Vitam quæ faciunt beatiorem,

Res non parta labore, sed relicta;

Iucundissime Martialis, hæc sunt:

Non ingratus ager; focus perennis;

Lis

(a) Ægisthus Thyestis filius, strupata Clitemnestra, ejus maritum Agamemnonem interfecit, & ipse ab Oreste illius filio fuit occisus.

Lis numquam (a) ; toga rara ; mens
quieta ;

Vires ingenue ; salubre corpus ;

Prudens simplicitas ; pares amici ;

Convictus facilis ; sine arte mensa ;

Nox non ebria , sed soluta curis :

Non tristis thorus , attamen pudicus :

Somnus qui faciat breves tenebras :

Quod sis , esse velis , nihilque malis ;

Summum nec metuas diem , nec optes .

Quomodo argumentatur à Materia ?

R. Ita ferme dices : corpus hominis est mortale , ergo æquum est , ut illi dominetur animus immortalis . Ita Ovidius solis regiam commendat à materia , *Metamorph. lib. 2.*

Regia solis erat sublimis alta columnis ,

Clara micante auro , flammisque imitante (b) Pyropo :

Cujus ebur nitidum fastigia summa regebat :

Argenti bifores radiabant lumine valvæ .

Materiam superabat opus .

Quomodo sumitur argumentum à causa formali ?

R. Sic dices : animus hominis est immor-
ta-

(a) *Rara urbana officia , salutationes , obsequia , ad quæ obeunda togis utebantur .*

(b) *Pyropus non est gemma , aut carbunculus , ut vulgo male creditur ; sed genus æris ductilis , cui admixta est quarta pars auri .*

talis ; ergo mors non est timenda. (Excel-
 lens est animi natura : ergo voluptatibus,
 servire non debet. Ita Cicero : " Si conside-
 rare velimus, quæ sit in hominis natura
 » excellentia, & dignitas, intelligemus
 » quam sit turpe diffluere luxuria, & de-
 » licate ac molliter vivere ; quamque ho-
 » nestum parce, continenter, severe, so-
 » brie."

*Quomodo denique argumentandum est à
 causa finali ?*

R. Ita probabis cum Tullio, insidias
 Miloni struxisse Clodium, quod nempe
 multas ex illius interitu sibi polliceretur
 utilitates. " Quonam igitur pacto probari
 » potest, insidias Miloni fecisse Clodium?
 » Satis est quidem in illa tam audaci, tam
 » nefaria bellua, docere magnam ei causam
 » magnam spem in Milonis morte positam,
 » magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cas-
 » sianum: *Cui bono fuerit*, in his perso-
 » nis valeat: & si boni nullo emolumento
 » impelluntur in fraudem, improbi sæpe
 » parvo. Atqui Milone interfecto Clodius
 » hoc assequebatur, non modo ut Prætor
 » esset, non eo Consule, quo sceleris ni-
 » hil facere posset; sed etiam ut his Con-
 » sulibus Prætor esset, quibus, si non ad-
 » juvantibus, at conniventibus certe, spe-
 » rasse se posse rempublicam eludere in il-
 » lis suis cogitatis funeribus, &c."

De-

Denique ex quatuor illis causis simul junctis commendare poteris celeberrimum templum Jerosolymitanum: Causa efficiens erit Salomon, sapientissimus idem atque ditissimus, & alii peritissimi artifices, qui in illo elaborarunt. Causa materialis erunt pretiosi lapides, ligna cedrina, aureæ laminæ, &c. Causa formalis erit ipsa structura & pulchritudo templi. Finalis erit summi Dei cultus, in cujus honorem fuit exstructum.

§. X. Effecta.

*Q*uid sunt Effecta?

R. Effecta, seu effectus sunt ea, quæ oriuntur ex causis. Hunc locum mirifice tractat Tullius libro de senectute, ubi funestos voluptatis effectus ita describit:

Voluptatis incommoda ab effectibus.

Accipite optimi adolescentes veterem orationem (a) Architæ Tarentini, magni in primis & præclari viri, quæ mihi tradita est, cum essem adolescens (b) Tarenti cum Quinto Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quam voluptatem corporis hominibus dicebat à natura datam: cujus voluptatis avidæ libidines temere

(a) *Archita Philosophus Pythagoricus, vixit tempore Platonis.* (b) *Tarentum urbs magnæ græciæ à Taranto Neptuni filio eondita.*

& effrenate ad potiundum incitarentur.

Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat: nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra vero & adulteria & omne late flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cumque homini sive natura sive quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset; huic Divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere.... Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem.

§. XI. Comparatio.

Quid est Comparatio?

R. Est (a) oratio, qua duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod illis commune est; ut *3° Catoni licuit sequi bellum civile, igitur & Ciceroni licebit.* Commune est enim ambobus bellum civile.

Quot sunt comparisonum genera?

R. Tria. Primum est à majori ad minus. Secundum est à minori ad majus. Tertium à pari.

K

Quo-

(a) *Cic. in Topic.*

Quomodo argumentamur à comparatione majoris ad minus?

R. Cum contendimus, ut id, quod valet in majori valeat etiam in minori; ut cum ait Cicero in Antonium: *Quid faceres domi tuæ, cum alienæ tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem feret, si parentem non fert suum?*

Ex hoc eodem loco probat Ovidius leniri posse Augustum, quod vel ipsi Dii leniantur.

Cur ego posse negem leniri Cæsaris iras,

Cum videam mites hostibus esse Deos?

Quomodo fit argumentum à comparatione minoris ad majus?

R. Quando contendimus, ut quod valet in minori, valeat etiam in majori; ut Cicero pro Lege Manilia: *Majores nostri sæpe, mercatoribus ac navicularibus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum militibus uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum illud Epist. 2. (trones:

Ut jugulent homines, surgunt de nocte la-
Ut te ipsum serves, non expergisceris?

Quomodo fit argumentum à comparatione parium?

R. Fit cum contendimus, id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari: ut, lex est, qui occiderit patrem, insutus in culeum dejiciatur in profluentem:

tem : ergo qui matrem occiderit , eodem supplicio dignus est. | Ita Cicero licere sibi Syllam defendere , qui fuerat ante ab Hortensio defensus , probat orat. pro L. Syll. "Si conjuratio patefacta per me est , tam patet Hortensio , quam mihi. "Quem quum videas honore hoc , auctoritate , virtute , consilio præditum , non dubitasse , quin innocentem Syllam defenderet : quæro , cur , qui aditus ad causam Hortensio patuerit , mihi interclusus esse debuerit ? quæro illud etiam , si me , qui defendo , reprehendendum putas esse , quid tandem existimes de his summis viris , & clarissimis civibus , quorum studio & dignitate celebrari hoc iudicium & ornari , causamque defendi hujus innocentis vides ?"

CAPUT II.

De Locis extrinsecis , seu remotis.

Quinam sunt loci extrinseci ?

R. Loci extrinseci , qui etiam vocantur *remoti* & *assumpti* , sunt ii , qui nullo modo pendent ab arte ingenioque Oratoris , ut excogitentur , quique extra rem ipsam positi sunt , quapropter ab Aristotele recte vocantur (a) *Argumenta inartificialia* , seu *arte carentia* , non quod

K 2

om-

(a) τῶν δὲ πῖσιων , αἱ μὴ ἀτεχνοὶ ἀσιν.

Rhetor. lib. i. cap. 2.

omnino sint expertia, cum potius illorum tractatio summum requirat artificium; sed quod non eruantur ex rebus ipsis & ex causæ visceribus; quippe quæ foris eruuntur, & auctoritate sola nituntur, itaque sunt inartificiosa, quod attinet ad Inventionem; non vero quod spectat ad usum atque tractionem.

Quot sunt loci extrinseci?

R. Sex assignantur à Quintiliano: *Leges, seu Præjudicia, Fama, Tabulæ, Jurjurandum, Tormenta, Testes.*

Quomodo argumentandum est à Legibus ac Præjudiciis?

R. 1. Dices, præjudicia ac leges esse vincula reipublicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis æquitatis fontem, libertatis asyllum, sapientiorum virorum oraculia. 2. Commendabis eos, à quibus latæ sunt leges. 3. Recensebis damna, quæ consequentur, si leges impune violentur; juvabit interdum afferre ipsa legis verba, conceptamque ac sollemnem formulam; v. g. *Si quis hominem, dolo malo, morti (a) duit parricida esto.*

Si lex tibi adersetur, illam ita refutabis, & infringes: *Arceas* 1. vel antiquatam fuisse legem, & amplius non valere. Ita Cicero pro Rabirio: *Tunc mihi etiam*

(a) *Vox absoleta pro det.*

legis (a) *Porciæ mentionem facies?* 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel dices standum esse non legis litteræ, quæ nimiram occidit, sed ipsius legislatoris menti. 4. Dices majoris cujuspiam utilitatis gratia, licere interdum à legibus discedere. Sic olim cum Virgilius moriens, testamento jussisset suum poema comburi; supremæ huic illius voluntati (quamquam id leges juberent) noluit tamen obtemperare Imperator Augustus, ut ipsemet testator hisce versiculis.

(tas,
Frangatur potius legum veneranda potes-
Quam tot congestos noctesque diesque
labores

Hauserit una dies.

Quid est fama seu Rumor?

R. Fama, ut hic accipitur, est sermo vulgi, sine ullo auctore ac capite dispersus; seu, ut ait Quintilianus, est *Sermo multitudinis, qui habet auctoritatem, nisi irreperit malitia, vel nimia quedam, ut fit, credulitas.*

Quomodo tractandus est locus à Fama?

R. Si tibi causæque tuæ faveat fama, dices magnam esse vim atque auctoritatem famæ, cui optimus quique tam impense studet. Dices populi vocem esse quoddam

K 3

qua-

(a) *Lex Portia à M. Porcio lata contra eos, qui civem Romanum necabant, aut virgis cædebant.*

quasi oraculum, quod vix unquam fallere possit. Usurpabis in primis aureum illud Plinii dictum ad Trajanum: *Singuli decipere ac decipi possunt; nemo omnes neminem omnes fefellerunt.*

Contra vero, si tibi, causæque tuæ rumor adversetur, erit amplificanda verbis famæ levitas atque inconstantia, quæ sæpe viris integerrimis maculas amat aspergere. Dices, ex opinione magis, quam ex veritate res æstimari solere. Usurpabis autem, Senecæ, opinor, sententiam: *Pessimum argumentum turba est.* Dices cum Juvenali. Sat. 1. (lumbas.

Dat veniam corvis, vexat censura co-

Addere denique poteris de fama cum Virgilio *Æneid.* 3. & cum Tertuliano etiam, in *Apologetico*, quod nimirum sit: (veri.

Tam ficti pravique tenax, quam nuntia

Ita Tullius pro Plancio Judices obsecrat, ne disseminatis rumusculis idem habeant:

Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermone fortunas innocentium subjiciendas putetis.

Nihil est tam volucre, quam maledictum, nihil facilius emittitur; nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur.

Quid sunt Tabulæ?

R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia

nia

nia testimonia scripto exarata, quibus pacta, conventa, contractus, codicilli, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est Jusjurandum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo optimo Maximo in testem appellato. Sic olim Scipio apud Livium, lib. 23. *Si sciens fallo, tu me Jupiter Opt. Maxim. domum, familiam, remque meam pessimo (a) loco afficias.* Quod si forte juramenti fidem velis infirmare, dices cum eloquentissimo illo (b) Massiliæ Sacerdote Salviano: *Plures invenias qui sæpius pejerent, quam qui omnino non jurent.* Et rursus idem Salvianus l. 4. *Si pejeret Francus, quid novi facit? Qui perjurium ipsum sermonis genus putat esse, non criminis.*

Quid sunt Tormenta, sive quæstio?

R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur à reis. Valet ut plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post quæstionem reus in facti confessione perseveret. Facit item maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adducti non potuit, ut crimen fateretur.

K 4

Quo-

(a) Leto, *ita lapides antiqui.*

(b) *Salvianus scriptor eloquentissimus, Treviris natus, floruit Massiliæ sæculo quinto.*

Quomodo infirmari poterit locus ille?

R. Dices periculosam esse fallacemque confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est bene multos innocentes vi tormentorum ac metu doloris, ad falsa dicenda persæpe fuisse adactos; poterisque in hoc loco usurpare sapientissimam illam viri clarissimi Hugonis (a) Grotii sententiam: **MENTIETUR**, qui ferre poterit; **MENTIETUR**, qui ferre non poterit. Ita etiam Cicero pro Sylla: *Quæstiones, inquit, servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus, quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cum animi tum corporis, regit quæsitio, flezit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tantis rerum angustiis nihil veritati locis relinquatur.*

Quid sunt testes?

R. Sunt qui de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati: 2. Si sint jurati: 3. Si sint viri probi atque integerrimi: 4. Si sint viri illustres ac pri-

(a) *Hugo Grotius Batavus, vir summæ & exquisitissimæ litteraturæ, obiit anno 1645.*

primarii : 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsus testimonium dicant.

Porro testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu, pastuque duci solita; vaticinationes; quæ erant responsa Vatum; responsa denique Sacerdotum & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione, futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores*. Ad divinum humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani sententia de Cæsare ac Pompejo.

... Quis justius induit arma.

Scire nefas. Magno se judice quisque tuetur.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni.

Quomodo infirmatur locus à Testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas. 1. Testes esse homines vel infames, vel leves ac futiles, vel servos, domesticos, amicos, aut quomodocumque suspectos. 2. Si ostendas, illos non secum ipsis cohærere, sed pugnancia loqui. 3. Si graviores Testes illis opponas. 4. Si conjecturis & argumentis, illorum testimonii subtilitatem demonstres. 5. Denique si dicas Testes illos esse homines infimæ sortis, atque

K 5

egen-

egentissimos, qui facile subornari potuerint.

C A P U T III.

De secunda inventionis parte, seu de motibus excitandis.

ORatoris munus ac partes sunt primum ut persuadeat, doceatque audientium animos: deinde ut eosdem moveat, inflammet ac flectat. Diximus in prima hujusce libri parte de argumentis ad docendum, & ad fidem faciendam idoneis. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut motuum, sive affectuum concitandorum fontes aperiamus: dicamusque qua ratione faces ac stimuli sint auditorum animis subjiciendi, quod est in Oratore præcipuum. Siquidem homines affectibus magis, quam ratione ducuntur, & quod approbant bonum non semper amplectuntur; exemplo Medæ illius Ovidianæ (a):

.... Video meliora, proboque:

Deteriora sequor. ....

Sed antequam affectus omnes sigillatim persequamur, pauca quædam, ut fit, de illorum natura numeroque præmittamus.

Quid est affectus?

R. *Est animi sentientis, ex opinione boni, vel mali nata commotio. Vel, ut clarius dicam, est quidam animi impetus,*

(a) *Metamor. lib. 7.*

quo impellimur vehementius ad aliud vel appetendum, vel aversandum.

Quot sunt affectus?

R. Sunt qui cum Stoicis quatuor tantum statuunt affectus : duos circa bonum, nempe *spem* & *gaudium*; & duos circa malum, scilicet *tristitiam* & *metum*. Quatuor hosce motus eleganter expressit Virgilius *Æneid.* 6. cum ait: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolentque, gaudentque.* Eosdem (a) Boethius hisce quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle:

Pelle timorem:

Spemque fugato:

Nec dolor adsit.

Philosophi verò longè plures statuunt affectus de quibus ita dicemus, ut primò illorum definitionem afferamus, deindè, quomodò sint excitandi quam accuratissime præcipiamus.

§. I. De Amore & Odio.

Quid est Amor?

R. Est affectus, quo alicuì bene volumus, eique benefacimus, non nostra, sed illius causa. Ubi vides tres omnino esse germani amoris conditiones ac dotes. 1. Est, ut ei, quem amamus, optemus bona,

K 6

vel

(a) *Severinus Boethius, ingenio, eruditione & poesia nobilis, capite truncatus à Rege Theodorico ann. 626.*

vel saltem quæ bona esse arbitramur. 2.

Conditio est, ut quæ bona judicamus, non optemus illi dumtaxat, sed etiam pro virili parte procuremus. Ut enim ait Julius Scaliger: (tum.

Tu si ex animo forte velis (a) cui benefac-
Addas operam: sola cadaver est voluntas.

3 Conditio est, ut ita simus animati, non propter propriam utilitatem, sed illius causa, quem diligimus. Nam, ut ait (b) Cicero, si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum.

Quid differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quod sit verus amor, etsi qui amat non redametur; in amicitia vero requiritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus quid esset amicus, pulchre respondit: *Anima una in duobus habitans corporibus.*

Quo pacto conciliandus est Amor?

R. Amoris conciliandi causæ ac viæ præcipuæ sunt, 1. Excellens quædam & rara virtus. Ita Illionæus Trojanorum Orator præclaram Æneæ virtutem collaudando, Didonem illi conciliare conatur, Æn. 1. Rex erat Æneas nobis, quo justior alter Nec pietate fuit, nec bello major, & armis.

Uti-

(a) Cui pro alicui. (b) *De Natura Deorum.*

2 Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicerō Miloni benevolos mirifice facit iudices ab ejus in patriam beneficentia: *Hiccinē vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur?* &c. Sic etiā ventorum Rex Æolus, commemoratis Junonis erga se beneficiis, suum erga illam gratum ac memorem animum testatur (a).

Tu mihi quodcumque hoc regni, tu Sceptra,
Jovemque
Conciliās, tu das epulis accumbere Divam,
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

3. Nulla re magis comparatur amor, quam amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox, *Si vis amari, ama.*

4. Denique conciliatur amor, oris ac corporis dignitate, si sit cum virtute conjuncta; Unde rex Evander apud Virg. lib. 8.

. . . . . Sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere
dextram.

Quid est Odium?

R. Est affectus animi aversantis id, quod malum esse putatur.

Quanam arte concitandum erit odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, facile cuivis patebunt Odii fontes, quod erit

(a) *Æneid.* I.

erit à contrariis capitibus excitandum , nimirum ab insignibus vitiis , ab improbitate superbiaque , ab illatis injuriis. Cujus rei mirificum habes exemplum apud Cornelium Tacitum in Agricolæ vita, ubi magnanimus ille Galgacus suorum Britannorum animos adversus Romanos hac eximia oratione irritare conatur.

Galguci Oratio contra Romanos apud Tacitum.

Raptores orbis , postquam cuncta vastantibus defuere terræ , & mare scrutantur. Si locuples hostis est , avari : si pauper , ambitiosi , quos non Oriens , non Occidens satiaverit. Soli omnium opus atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre , trucidare , rapere falsis nominibus Imperium ; atque ubi solitudinem faciunt , pacem appellant. Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: Hi per delectum , alibi servituti auferuntur. Conjuges sororesque , etsi hostilem libidinem effugiant , nomine amicorum atque hospitem polluntur. Bona fortunasque in tributum egerunt , in annonam frumentum : corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis , verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt , atque ultro à Dominis aluntur. Britannia servitutem suam quotidie emit , quotidie pascit &c.

§. II.

§. II. De Metu, Spe, & Audacia.

Quid est Metus, sive timor?

R. Est perturbatio nata ex opinione mali impendentis.

Quænam sunt artes & industriæ concitandi metus?

R. Tres sunt potissimum. Prima est, si denuntietur malum aliquod magnum ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longe remotam arbitrentur; at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus, pestilentia, vel naufragium (a):

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin. ubi funesta Catilinæ consilia, & impendentes urbi calamitates ita describit: "Videor mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriam, miseros atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus (b) Cethegi in vestra cæde

"ba-

(a) *Æneid.* 1. (b) *Cethegus unus è principibus conjurationis Catilinariæ.*

„bachantis. Quapropter de summa salute
 „vestra, Populique R. de vestris conjugibus
 „ac liberis, de fanis ac templis, de
 „libertate ac salute Italiae, deque univer-
 „sa republica decernite diligenter, ut ins-
 „tituistis ac fortiter.”

Eadem arte Æneas Anchisem patrem
 humeris gestans, apud Virgilium lib. 2.
 timorem suum sic exponit ab imminen-
 tis calamitatis magnitudine:

Succedoque oneri: dextræ sed parvus Julius
 Implicuit, sequiturque patrem non passi-
 bus æquis:

Pone subit conjux. Ferimur per opaca lo-
 corum, (movebant,

Et me, quem dudum non ulla injecta
 Tela, neque adverso glomerati ex agmine

Graji, (omnis

Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat
 Suspensum; & pariter comitique onerique
 timentem.

3. Concitandi metus industria, & ars
 hæc est, si proponatur malum, non pu-
 blicum dumtaxat, & commune, sed pri-
 vatum & proprium. Solent enim nos pri-
 vata multo magis tangere, & acrioris do-
 loris sensu ferire, quam publica: etsi ho-
 mines vulgo videri malint publico potius
 dolore moveri, quam suo.

Hoc probe intellexerat olim nobilis ille
 Græcus Histrio, nomine Polus, qui Athe-
 nis

nis acturus fabulam Sophoclis, cum repræsentandus esset dolor Electæ gestantis cineres Orestis, clanculum eruit è sepulcro cineres, ossaque filii, quem amaverat unice, urnamque detulit in scenam, & cum lugere videretur aliena mala, deflebat sua. Ita A. Gellius lib. 7.

Quid est Spes?

R. Est gaudium ex opinione imminentis boni.

Quænam sunt incitamenta, animum ad spem erigentia?

R. Hæc duo numerantur: 1. Honestas, & magnitudo boni: 2. Præsidia certa ad illud comparandum, qualia sunt opes, vires, industria, prudentia, amici, adversariorum imbecillitas & favor divinus. Hinc Tullius Romanos ad certam victoriæ spem excitat sane luculenter, 2. Catilin. *Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias, vestra præsidia, vestrosque exercitus, & primum gladiatori illi confecto & saucio Consules Imperatoresque vestros opponite, deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, & robur educite.* Hinc etiam Æneas suorum animos, mirum in modum erigit, & bene sperare jubet, Æneid. 1.

O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.

Vos

Vos & (a) Scyllæam rabiem , penitusque
sonantes

(b) Accestis scopulos , vos & Cyclopea
saxa (timorem

Experti ; revocate animos , mœstumque
Mittite ; forsan & hæc olim meminisse
juvabit.

Per varios casus , per tot discrimina rerum
Tendimus in latium ; sedes ubi fata quietas
Ostendunt ; illic fas regna resurgere Trojæ.

Durate , & vosmet rebus servate secundis.

Ad spem pertinet Audacia , seu confi-
dentia , quæ est affectus quidam animi ad-
versus futurum malum , quamvis arduum
ac difficile , quod tamen vinci possit ,
consurgentis.

Quomodo concitatur audacia?

R. Iisdem ferme artibus , quibus Spes.
Ita magnanimus Hannibal , trajecto Rho-
dano , Italiam recta petens , suos milites
hortatur , apud Livium Decade 3. ut obs-
tractarum nivibus Alpium difficultates su-
perent , Romanorumque vires contemnant ;
*Quid aliud Alpes esse creditis quam mon-
tium altitudines ? Fingite altiores Pire-
næis. Ac tetras aliquas cælum contingere ,
& inexpugnabiles humano generi esse cre-
ditis ? & alio loco : Cum eo nimirum hoste
res est nobis , qui nec bonam , nec ma-
lam*

(a) Siciliam , aut Æthnam.

(b) Accestis pro accessistis per syncopen.

*lam ferre fortunam potest ; seu vicit,
ferociter instat victis : seu victus est,
instaurat cum victis certamen.*

Hac eadem ratione audax Turnus suorum Latinorum animos ad pugnam accendit, *Æneid. 1.*

In manibus Mars ipse , viri ; nunc conjugis esto (referto

Quisque suæ tectique memor : nunc magna Facta Patrum , laudesque ; ultro occurramus ad undam, (prima.

Dum trepidis egressisque labant vestigia AUDENTES fortuna juvat.

Multum etiam addit fiduciæ persuasio de favore divino. Hinc illa Tolumnii Auguris audacia, *Æneid. 12.*

Tum vero Augurium Rutuli clamore salutant, Expediuntque manus ; primusque Tolumnius Augur,

Hoc erat , hoc votis , inquit , quod sæpe petivi (ferrum

Accipio , agnoscoque Deos : me me duce Corripite , ò Rutuli.

§. III. De Misericordia.

Quid est Misericordia?

R. Est dolor animi & ægritudo quædam ex malo alterius , præsertim immerito laborantis. In hoc excitando commiserationis affecto , triumphare solet magni Oratoris industria. Siquidem , ut vulgo dicitur;

tur; *Lachrymæ auditorum sunt laus Oratoris vel maxima.*

Quænam sunt artes ad misericordiam concitandam idoneæ?

R. Variæ ac multiplices sunt artes. Prima est, si qui malum patitur, eo plane indignus esse dicatur. Unde ad ciendam misericordiam valet hoc Virgilii (a):

Nec te tua plurima, Panthu.

Labentem pietas, nec Apollinis insula texit.

2. Est, si de patria, vel de nobis privatim benemeritus fuisse ostendatur. Hoc artificio mire usus est lenior Horatius apud Livium, ut filium, ob interfectam sororem, parricidii reum, ab imminente morte liberaret.

Oratio P. Horatii ad populum pro filio parricidii reo. Livius lib. I.

Huncine, quem modo decoratum, ovantemque victoria, incedentem vidistis, Quirites; eum sub furca vinctum, inter verbera & cruciatus videre potestis? Quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possunt. I lictor, colliga manus, quæ paulo ante armatæ Imperium Populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris hujus urbis: Arbori infelici suspende: Verbera, vel intra Pœmerium, modo inter illa pila, & spolia, hostium: vel extra Pœmerium, modo in-

ter

(a) *Æneid. I.*

ter sepulcra Curiatorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicii vindicent.

3. Ars est, si calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteræque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc est, si tristia quædam recentis miseriæ signa, monumentaque ob oculos auditorum ponantur, ut cruentæ vestes, vel ipsum mortui cadaver, aut imago. Nam, ut monet Horatius ad Pisonem.

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus...

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugionibus ac gladiis perforata, sanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas è vestigio provolaverit. Sic Clotildis Clodovæi filia dure & inclementer habita marito Alarico Visigothorum rege, cum sudarium suo imbutum sanguine ad fratres suos Francorum reges misisset (a), immane illud bellum excitavit, quos res Visigothorum penitus attritæ, deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cum defenderet Aquilium, in causa peroranda, tunicam ejus diloricavit, ac discidit è pectore, & adversas senis

(a) *Gregorius Turonensis, lib. 3. cap. 10.*

cicatrices judicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flectere Dido conatur apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine ac pictura.

Aspicias utinam quæ sit scribentis imago!

Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perque genas lachrymæ stridum labuntur in
ensem, (erit.

Qui jam pro lachrymis, sanguine tinctus

§. IV. De Ira & Indignatione.

Quid est Ira?

R. Dicere possem cum Horatio: *Ira brevis furor est.* Sed malo cum Aristotele sic illam definire: *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas, cum dolore conjuncta.* Unde non maximopere differt ab odio, quod est *Ira quædam inveterata.*

Quomodo excitatur & incenditur Ira?

R. Accenditur commemoratione illatæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu conjuncta. Hinc nimirum apud Virgilium Æneid. 1. tantopere effervescit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, & Hebem filiam Ganymedi Trojano pospositam:

.....Manet alta mente repostum

Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis
hones. Et

Et rursum in eodem libro suam iram sic suscitatur, eadem Juno:

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot
annos

Bella gero. Et quisquam numen Junonis
adoret

Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

Quo quis vero est gloriæ appetentior, vel dignitate illustrior, hoc ob sui contemptum vehementius solet irasci. Cujus rei mirabile in primis est exemplum Narsetis eunuchi, rei militaris gloria præstantissimi. Is enim post res fortiter gestas adversus Totilam Gothorum regem, cum invidia quorundam, à Justino Imperatore Italiæ præfectura fuisset exutus, atque etiam ab Imperatrice Sophia, impotentis animi femina, virulento hujusmodi fuisset impetitus convicio: *Narsetem eunuchum ad pensa lanasque cum feminis esse relegandum*; illud adeo acerbe tulit, ut se telam brevi orsurum dixerit, quam Imperator & Conjux dum viverent, nulla vi industriaque retexere possent. Ac paullo post, evocatis in Italiam Longobardis: Imperatori magnam Italiæ partem ademit.

Quid est Indignatio?

R. Est dolor perceptus ob secundas res bonaque alterius, qui hac felicitate judicatur indignus: ut apud Maronem Eclog. i.

Im-

Impius hæc tam culta novalia miles habebit!

Barbarus has segetes?

Ejusmodi est etiam illud *Æclog.* 8.

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?

Jungentur jam (a) griphes equis, ævoque sequenti

Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Quomodo ab invidia differt indignatio?

R. Hoc differt, quod indignatio sit tantum in indignos, eo quod fruuntur bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatio præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi; quia boni ferunt indigne malos florere: & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia vero est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur Indignatio?

R. Excitatur duplici modo. 1. Si vitæ prioris sordes & vilitas cum præsentis temporis opibus, potentia, & arrogantia præsertim conferantur. 2. Si hominis in quem indignamur vitia, cum viri, cui antefertur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in

Va-

(a) *Gryphus* genus ferarum omnino fabulosum, cum alis, & capite aquilæ, & reliquo corpore leonino, vulgo Grifo.

Vatinium : *Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patior latere.*

Deinde commemorat , ut homo vilis & obscurus paulatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit : *Te cognati repuunt (a) , tribules execrantur , vicini metuunt , affines erubescunt , strumæ denique ab ore improbo demigrarunt , & aliis jam se locis collocarunt.* Quasi nempe adeo sit impurus , ut vel ipsæ strumæ fœdum hominem aversentur.

Similitèr Horatius indignationem concitat adversus Menam Pompeji magni liberum in hac Oda cedro linenda:

Licet superbus (b) ambules pecunia,
Fortuna non mutat genus.

Videsne , sacram (c) metiente te viam.

Cum bis ter ulnarum toga,
Ut ora vertat huc & huc euntium
Liberrima indignatio?

Sectus flagellis hic (d) triumviralibus,
Præconis ad fastidium;

Arat falerni mille fundi jugera,

L Et

(a) Ex eadem tribu. (b) Menas , cum ab hero Pompejo defecisset ad Augustum , ab illo Tribunus militum fuit creatus.

(c) Via sacra dicta , quod ad Jovis templum & Capitolium recta duceret.

(d) Judicia de servis , ac furibus exercebant tres judices , qui triumviri capitales dicebantur.

Et (a) Appiam mannis ferit:

Sedilibusque magnus in primis eques,
Othone contempto, sedet.

Ex secundo capite vehementer indignatur Ajax apud Ovidium, quod Ulysses secum ausit de Achillis armis contendere.

... Agimus, pro Jupiter, inquit,
Ante rates causam, & mecum confertur
Ulysses? (norem

Præmia magna peti fateor: sed demit ho-
Æmulus Ajaci. Non est tenuisse superbum,
(Sic licet hoc ingens) quidquid speravit
(Ulysses.)

§. V. De Mansuetudine.

Quid est Mansuetudo?

R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clementia, est motus oppositus iræ: neque aliter definitur quam *iræ remissio atque mitigatio.*

Quænam est ars conciliandæ clementiæ?

R. Mitigabitur ira, & conciliabitur mansuetudo, i. ingenua quadam culpæ confessione ac dolore. Ita Cicero Cæsarem, iratissimum licet, tamen Ligario placavit:
Al judicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, temere feci, pœnit-
et;

(a) *Via Appia Roma Brundisium usque pertingebat; nomen traxerat à Claudio Appio Cæco, qui eam muniverat.*

tet ; ad clementiam tuam confugio ; delicti veniam peto ; ut ignoscas oro : si nemo impetravit , arroganter : si plurimi , tu idem fer opem , qui spem dedisti.

2 Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimum. Ut enim pulchre ait Ovidius lib. 3. Tristium: (di;

Corpora magnanimo satis est prostrasse Leo-
Pugna suum finem, dum jacet hostis, habet,
Addere poterit cum Virg. tritum illud l. 6.

. . . . . Romane , memento

Parcere subjectis & debellare superbos.

3 Ad declinandam iram maxime sunt adhibendi, qui minus habent roboris, & quos de vi inferenda cogitare nulla est suspicio, cujusmodi sunt pueri, feminae, senes, sacrorum antistites. Ita legimus in sacris paginis, Davidis iram ab Abigail, iram (a) Artaxerxis ab Esthere fuisse repente mitigatam. Romana quoque historia testatur, Sabinarum interventu, Romulum inter & Tacitum foedus ictum fuisse. Item Volturnia & Vetusta Marium Coriolanum, patriæ funestum bellum inferentem, à noxio proposito dimoverunt.

4 Facit plurimum ad iram molliendam, si scias, & captus molles additus, & comoda fandi tempora; quale est tempus

L 2

con-

(a) *Artaxerxes*, in sacris codicibus dicitur *Assuerus*.

convivii , ludi , fausti alicujus successus, victoriæ , festivitatis ac lætitiæ publicæ, quo tempore solent homines ad mansuetudinem esse propensiores.

5 Si prudenter ostendas , quantum præstet mansuetudo cupiditati vindictæ ; ut recte monet Juvenalis hisce versibus aureis Satyræ 13.

. . . . . Quippe minuti (luptas
Semper & infirmi est animi, exiguique vo-
Ultio ; continuo sic collige quod vindicta
NEMO magis gaudet , quam femina.

6 Denique valet plurimum ad clementiam , si dicas , qui peccavit , non dedita opera , non dolo malo peccasse , nec id egisse , ut eum contemneret , quem habet iratum . sed vel incautum , vel errore humano deceptum , vel necessitate adactum peccavisse. Vide qua dexteritate locum hunc tractet Tullius ad Cæsarem M. Marcello placandum : "Atque hoc C. Cæ-
saris judicium. P. C. quam late pateat,
attendite. Omnes enim qui ad illa arma
fato fuimus , nescio quo , reipublicæ mi-
sero funestoque compulsi , etsi aliqua
culpa tenemur erroris humani , scelere
certe liberati sumus. Nam cum M. Mar-
cellum , deprecantibus vobis , reipubli-
cæ conservavit , memet mihi , & item
reipublicæ , nullo deprecante ; reliquos
amplissimos viros & sibi ipsis & patriæ
red-

reddidit, quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consensu videtis. Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit à plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum."

§. VI. De Æmulatione.

*Q*uid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus, non quod illi contigerit, sed quod nos illa careamus. Hinc liquet, Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maxime præclara, ut virtus, honores, opes, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter & Invidiam?

R. Æmulationem bonam esse, laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur. Contra vero Invidia vitiosa est turpisque, quia id agit, ne alter bonis potiatur ut ait Horatius:

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplo, nominis gloria & propositis illustrium virorum egregiis facinoribus. Ita Andromache Æneidos 3.

L 3

Quid

246 *Artis Rhetoricæ Lib. II.*

Quid puer Ascanius? Superatne, & vescitur
aura? . . . . . (viriles

Ecquid in antiquam virtutem, animosque
Et pater Æneas, & avunculus excitat
Hector?

Ita magnus ille Alexander cum ad Achil-
lis tumulum adstitisset. ejus gloriam & fe-
licitatem æmulatus. O *fortunate*, inquit,
adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præ-
conem inveneris! Et ille historicorum prin-
ceps Thucydides, adhuc adolescentulus,
cum forte suam historiam Herodotus le-
geret, ita gloriæ stimulis agebatur, ut
lachrymas tenere non posset. Quo animad-
verso Herodotus ejus patri dixit: *Tu sane*
beatus es, qui filium habeas sic avidum
gloriæ, & laudis appetentem.

Concluduntur doctrinæ de Affectibus gene-
rali præcepto.

Hactenus de Affectibus dictum est, in
quibus illud generatim est observandum,
quod apud Ciceronem (a) monet Antonius.
"Ut omnes motus, quos Orator adhibere
"volet judici, in ipso Oratore impressi,
"atque inusti esse videantur. Neque enim
"facile est perficere, ut irascatur, cui tu
"velis, judex, si tu ipse id lente ferre
"vi-

(a) *Lib. 2. Orat.*

»videare: neque ut oderit eum, quem tu
»velis, nisi te ipsum flagrantem odio ante
»viderit; neque ad misericordiam adduce-
»tur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis,
»sententiis, voce, vultu, collachryma-
»tione denique ostenderis. Ut enim nulla
»materies tam facilis ad exardendum est,
»quæ, nisi admoto igni, ignem concipere
»possit; sic nulla est mens tam ad com-
»prehendam vim oratoris parata, quæ
»possit incendi, nisi inflammatus ipse ad
»eam & ardens accesseris.”

Optime igitur monet Horatius in arte poe-
tica . . . Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia
lædent.

FINIS LIBRI SECUNDI.

ARTIS RHETORICÆ LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

*Q*uid est Dispositio?

R. Dispositio definitur à Cicerone, *re-
rum inventarum in ordinem di. tributio.*

Quenam est Dispositionis utilitas?

R. Non minus necessaria est dispositio

L 4

ad

ad fidem faciendam & ad motus excitandos, quam instructio exercitus ad pugnam ac victoriam; quam in humano corpore conformatio membrorum, ad gratiam & venustatem; quam in ædificio lapidum cæmentique apta compositio, ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde merito præcipit Horatius in arte poetica:

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

Sane ordo ubi adest, res auditur libentius, audita intelliguntur facilius, & intellecta diutius inhærent. Si vero negligatur dispositio, fit nimirum monstrum illud ex variis animantibus conflatum, quod Artis initio scite pingit idem Horatius. Fit quod eodem loco reprehenditur;

Velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput unum
Reddatur formæ. . . . .

Quin nullum mihi videtur certius argumentum inscitiae, hebetisque ac pinguis ingenii, quam cum ita incondita est oratio, ita perturbata, ut nihil sit primum, nihil secundum. Contra vero nullum majus indicium artis & industriæ, quam ordo. Quamobrem cum hactenus sit de Elocutione, & de Inventionem, in quibus opus est in primis lepore atque ingenio; deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris judicium atque prudentia.

Quis-

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione : seu quænam sunt orationis partes ?

R. Orationis partes vulgo quatuor assignantur : Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & Peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus, vel ipsa duce natura, ubi quidquam volumus impetrare, conciliandos esse animos eorum quibuscum agimus, & hoc est Exordii munus : deinde exponendum esse illud quod petimus, & hoc est Narrationis, afferendas esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio : denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementius auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor dumtaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem, quas etiam ajunt indicari pervagatissimo hoc versiculo: (perore.

Exorsus, narro, seco, firmo, refuto,

Verum, si recte res æstimare velimus, Partitio cum propositione revocatur ad Exordium : Confutatio vero redit Confirmatione. Unde liquet, quatuor tantum es-

se statuendas orationis partes , quarum duæ valent ad faciendam fidem , scilicet Narratio , & Confirmatio : reliqua vero faciunt ad motus excitandos , videlicet Exordium & Peroratio. Nunc vero de partibus orationis singulatim videamus.

CAPUT PRIMUM.

De Exordio.

Quid est Exordium?

R. Exordium definitur à Tullio : *Pars orationis , auditorum animos idoneè comparans ad reliquam dictionem.* Unde quod in humano corpore caput est , quod in ædibus vestibulum , hoc est Exordium in oratione. Atque adeo præcipua quadam cura diligentiaque , præ ceteris orationis partibus est elaborandum , naturæ ipsius instar , quæ in fingendo , atque ornando capite potissimum desudare consuevit. Unde etiam Exordium *difficillima pars orationis* vocatur à Tullio.

Undenam sumpta est exordii vox?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta , qui proprie telam ordiri dicuntur , cum certa quadam lege fila collocant , & ordine illa componunt.

§. I. De variis Exordiorum generibus.

Quotuplex est Exordium?

R. Duplex. Aliud est justum ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur. aliud est vehemens & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est exordium justum ac legitimum?

R. Illud est, quo auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est Exordium ex abrupto?

R. Illud est, quo Orator, quasi quodam abreptus impetu, auditores repentino & inopinato motu percellit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis exordium in Catilinam: *Quousque tandem abutere Catilina, patientia nostra, &c.*

Quomodo fit Exordium abrupto?

R. Fit primo per licentiam, seu per liberiores quemdam loquendi modum. Sicut apud Livium lib. 23. Mutius Scævola deprehensus in Porsenæ castris, ita illum alloquitur ex abrupto: *Romanus sum civis: C. Mutium vocant. Hostis hostem occidere voluit; nec ad mortem minus animi est, quam ad necem fuit. Et facere & pati fortia Romanum est. Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc dis-*

erimen, si juvat, accinge, ut in singulas horas capite dimices tuo. Ferrum hostemque in vestibulo habes regię. Hoc tibi Juventus Romana bellum indicimus. Nullam aciem, nullum prælium timueris: uni tibi & cum singulis res erit.

2 Fit per indignationem & increpationem, ut cum apud Livium lib. 2. c. 40. Veturia filium (a) Coriolanum sic alloquitur: *Sine, priusquam complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad filium venerim: captiva mater ne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senectus traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem! Potuisti populari banc terram, quæ te genuit atque aluit! Non tibi, quamvis infesto animo, & minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit! non cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra ista mœnia domus ac Pænates mei sunt, mater, conjux, liberique? Ergo, ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur! nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem!*

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto?

R. Usurpatur potissimum vel in summa ali-

(a) *Murtius Coriolanus plebis odio in exsilium actus, patriæ bellum intulit.*

aliqua gratulatione & lætitia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rapi videtur quodammodo.

§. II. De Virtutibus ac vitiis Exordii.

Quæ sunt Exordii dotes ac virtutes?

R. Quatuor vulgo recensentur: *Proprietas, cura, verecundia, brevitatis.*

In quo posita est proprietatis Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ita depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Contra vero vitiosum erit, si sit vulgare ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: hujusmodi Exordia lepide comparantur Ephippio, quod equis bene multis accommodaretur, vel gladio Deiphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem & sacras mactarent victimas, & supplicio nocentes afficerent.

2. Vitiosum erit Exordium, si sit commutabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. 3. Si sit procul accersitum, longiusque petitum, vel si nihil ad rem pertineat.

Quæ

Quæ Exordia similiter se habent ac
 Humano capiti cervicem pictor equinam
 Jungere si velit.

Quale etiam fuit Exordium inepti illius
 caussidici, qui de lite inter duos vicinos
 acturus. Exordium petivit ab Adamo, vix-
 que ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit
 plenum dignitatis, sit accuratum & acu-
 tum, sit aptum verbis & instructum sen-
 tentiis, & quod periti solent Architecti
*vestibula aditusque ad causam faciat illus-
 tres*, inquit Tullius. Prima quippe Orato-
 ris commendatio proficiscitur ab Exor-
 dio: quod si negligentius tractatum fuerit,
 reliqua omnia fastidiet & nauseabit audi-
 tor. Ut enim optime monet Fabius, pes-
 simus sane videtur gubernator ille, qui è
 portu solvens, statim ad scopulos navem
 appellit. Caveat tamen Orator, ne, quod
 sæpe contingit, Exordii nimis picti & ni-
 mis artificiosi splendore, ac concinnitate,
 præstigiarum ac fraudis suspicionem audi-
 toribus præbeat.

In quo consistit Exordii verecundia?

R. In eo consistit, quod Orator dicere
 incipiens, præ se ferat ingenuum illum
 pudorem, quem in Oratore summo L. Cras-
 so tantopere laudavit Cicero: *Fuit, enim,*
inquit, in L. Crasso pudor quidam qui non

mo-

modo non obsesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur lib. I. de Oratore. In principiis dicendi tota mente, atque omnibus artibus contremisco. Sciebat enim summus ille dicendi artifex & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator velut exultans sibique præfidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitatis Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accommodatum, & ut inani verborum circuitione non producat longius quam par sit. Neque enim profecto cubitali Pygmæi corpori caput giganteum, ut humili tugurio valvæ. Quod si fiat, bellissime sane quadrabit in enormia id genus proœmia facetum illud Diogenis dictum ad (a) Myndios: qui suo oppidulo grande & magnificas fores affixerant: *Viri Myndii, portas claudite, ne urbs exeat.*

Nolim tamen orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant Oratores *sine Exordio, sine affectibus, sine epilogo*, inquit Julius Pollux, & ut etiam à Xenophonte factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habere filios.* No-

(a) Myndus oppidulum Caviæ, in Asia minori.

Nolim etiam orationi, ceteroqui longu-
læ, brevissimum, ut nonnulli solent, af-
figatur Exordium: neque enim ingentem
Basilicam decent exiguæ fores; aut gigan-
teo corpori Pygmæi caput, vel ingenti co-
llosso globulus imponitur.

§. III. De variis Exordiorum fontibus.

Varij sunt fontes, unde derivari solet
Exordium justum ac legitimum. Nos
hic præcipuos indicabimus.

1. Exordium recte ducitur ab adjunctis
personæ, rei, loci, ac temporis: atque hic
erat fons notus ac familiaris Tullio, qui
hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro
M. Cælio exorditur à temporis insolentia:
quippe die festo, contra quam fieri sole-
ret, causam dicere cogebatur. Exordium
Milonianæ dicitur 1. à persona adversario-
rum, qui armati forum obsidebant: 2. à
persona Pompeji judicis: 3. ab insolita ju-
dicii forma. Pro Rege (a) Deiotaro, ducit
Exordium ab angustiis loci, in quo habi-
ta fuit hæc oratio: *Moveor etiam ipsius
loci insolentia* (inquit Tullius) "quod
tantam causam, quanta nulla umquam in
dis-

(a) *Hæc oratio privatim habita in ædi-
bus Cæsaris.*

disceptatione versata est (a), dico intra domesticos parietes, dico extra Conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tui ore vultuque acquiesco. . . . Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intueret forum, cœlum denique testaret ipsum. . . . Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causæ maxime debilitatur loco, tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia immi- nuat hanc perturbationem meam."

2 Ducitur Exordium à rotunda simplici rei expositione, sine fuce & calami- stris, & sine ullo in speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario. *Novum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem, inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero, detulit. Q. Ligarium in Africa fuisse.*

Du-

(a) *Dejoratus Gallogræciæ rex in bello civili Pompeji partes secutus, victorem Casarem cum excepisset hospitio, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.*

3 Ducitur Exordium à contrario, cum prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sint omnino contraria, & adversariis faveant, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minus cogitantes pertrahamus; in quo sane est artis & industriæ plurimum. Ita Alexander apud Curtium milites suos cohortaturus, ut secum audacter pergant ad extremas Indiæ partes, primo videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum, inquit, quas gessistis, milites, ineuntibus vobis, minime mirum est & desiderium quietis & satieta-tem gloriæ occurrere, &c.* Deinde mutata sensim velificatione, in contrariam sententiam callidissime descendit.

4 Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato: *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina loquitur apud eundem Sallustium ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines, P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.*

5 Duci potest exordium ab insigni aliqua

qua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetoricæ librum auspicatur: *Sæpe & multum hoc mecum cogitavi, boni ne un mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.* Eodem ex fonte suum in (a) Rufinum carmen ducit Claudianus: *Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem, Curarent superi terras an nullus inesset Rector, & incerto fluerent mortalia casu.*

.....
Abstulit hunc nobis Rufini pœna tumultum, Absolvitque Deus. Jam non ad culmina rerum

Injustos crevisse queror. Tolluntur in altum Ut lapsu graviore ruant.

6 Præclare admodum trahint Exordium à suspensione, quæ mirifice præparat auditorum animos, magnæ alicujus rei expectatione; & illos acuit vehementi cupiditate sciendi quid demum sit illud, quod polliceatur Orator. Ita Cic. Verrina I. "Quod erat optandum maxime, Judices, & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio pernicioosa reip. "VO-

(a) *Rufinus Arcadii tutor affectans imperium, à militibus occiditur.*

»vobisque periculosa, quæ non modo Ro-
 »mæ, sed & apud exterarum nationum omnium
 »sermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc
 »sunt, PECUNIOSUM hominem, quam-
 »vis sit nocens, nullum posse damnari.”

Denique exordium ab ipsis causæ visce-
 ribus, hoc est ab intimis causæ principiis
 trahendum est, & in illo sollerter jacenda
 argumentorum & affectuum omnia semina,
 quæ deinde retractata, fusius explicentur.
 Id vero non difficulter efficies si ex Fabii
 Quinctiliani præcepto diligenter intuearis,
 apud quos, pro quibus, contra quos, quo
 loco, quo tempore, quo rerum statu di-
 cendum sit tibi; quid auditores ac judi-
 ces sentire credibile sit; quis sit orationis
 tuæ scopus; quid petas, quid consequi
 velis. Hæc omnia ubi perspecta maturè
 fuerint tibi, ipsa te magistra natura facilè
 docebit, unde sit tibi capiendum orationis
 Exordium.

§. IV. De officio ac munere Exordii.

Quodnam est officium ac munus Exordii?
 R. Triplex; ut nempe reddat audito-
 rem benevolum, attentum, & docilem.

Unde reddet auditorem benevolum?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona
 Oratoris ipsius: 2. à persona adversario-
 rum: 3. à persona auditorum, vel judi-
 cum

cum: 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorem benevolum à persona Oratoris ipsius?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem, & ingenuum quemdam candorem ore potius & re ipsa præ se ferat, quam verbis ostendet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas virtutes, sed parce omnino ac sine arrogantia commendare; quod mirifice facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: "Si quid est in me ingenii, judices quod sentio quam sit exiguum: aut nisi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut nisi hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis disciplina profecta, à qua nego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum omnium rerum vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod nisi hæc vos hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando salutis fuit: à quo id accepimus quo ceteris opitula-

iri, & alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.”

Quomodo colligitur benevolentia ab adversariorum persona?

R. r. Si dicamus, nos nimiam illorum eloquentiam, aut gratiam revereri, unde illa reddatur suspecta iudicibus: quod pulchrè admodum facit Cicero pro Quintio: *Quæ res in civitate duæ plurimum possunt; hæc contra nos umbæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia, quarum altera, C. Aquili, vereor, alteram metuo.*

2 Si illos in odium & invidiam adducere, vitiorum, quibus laborant, commemoratione, conemur; ut pro Dejotaro: *Crudelem (a) Castorem, ne dicam scelertum & impium: qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri & tegere debebat.*

Quod si adversarius sit vir bonus, notæque probitatis ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum pro Muræna diceret, Catonemque virum antiquæ virtutis haberet adversarium, non quidem in ejus vita moribusque quidquam culpavit; sed tamen, ut illi quomodocumque fidem detraheret, sectam Stoicorum cui se Cato totum ad-

(a) *Castor Dejotari nepos ex filia.*

dixerat, irridere cœpit: idque tam salse, tamque facete, ut iudicium risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit: *Quam (a) ridiculum habemus Consulem!*

Quomodo captabitur benevolentia à persona vel auditorum, vel iudicum?

R. 1. Si eis confidere videatur Orator, ut pro Roscio Amerino. 2. Si suam causam cum eorum utilitate conjungat, ut passim in Philippicis. 3. Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem & dotes ceteras modeste commendet, ut in Exordio Miloniane, ubi Tullius Pompejum laudat à sapientia justitiaque, cum ait: "Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji sapientissimi & justissimi viri consilium, qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, eum telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicæ armare."

Immo ne ipse quidem Paulus Apostolus hoc sibi negligendum putavit, cum pro se ipso diceret apud regem Agrippam, Actorum capite 25. "De his omnibus, quibus accusor à Judæis, rex (b) Agrippa, æstimo me beatum, apud te cum
"sim

(a) *Plutarchus in vita Catonis.*

(b) *Agrippa ultimus Judæorum Rex, filius illius Herodis Agrippæ, qui ab Angelo percussus fuit.*

”sim defensurus me hodie , maxime te
 ”sciente omnia , & quæ apud Judæos sunt
 ”consuetudines , & quæstiones. Propter
 ”quod obsecro patienter me audias.”

*Quomodo paratur benevolentia à persona
 clientis , sive illius , cujus causa agitur?*

R. Si illius innocentiam virtutemque
 commendes: si illius calamitatem , amico-
 rum inopiam & solitudinem conqueraris; ut
 Cicero pro Roscio Amerino.

*Semper ne laborandum est in exordio , ut
 captetur auditorum benevolentia?*

R. De captanda benevolentia non valde
 laborandum esse in causis illis , quæ per
 se sunt honestæ , sed tantum in iis , quæ
 sunt vel paradoxæ , vel dubiæ , vel humi-
 les. Quatuor enim causarum genera dis-
 tinguit Divus Augustinus in eximio suo li-
 bro de Rhetoricæ principiis: *Honestas , in-
 credibiles , dubias & humiles.*

In humili quippe argumento se se ma-
 xima nonnumquam exercuerunt & osten-
 tarunt ingenia ; ut olim Polycrates , qui
 murium panegyricum celebravit , & Lu-
 cianus , qui muscam laudavit. Inter ju-
 niores vero Majoragius scripsit encomium
 luti , Caleagninus , post Psellum , puli-
 cem prædicavit , Scaliger ansarem , Pas-
 seratius ipsam *nihil* laudandum suscepit,
 Umbram Janus Douza præconio celebra-
 vit : & nostra ætate vir CI. Daniel Hein-
 sius

sus asinum pediculumque laudavit.

In his vero, aliisque id genus humilibus causis, itemque in illis, quæ minus gratæ sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, qua Orator subdole & latenter in auditorum animos irrepit.

§. V. De paranda attentione.

Undenam conciliatur attentio?

R. Conciliatur partim promissione, partim petitione, promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebus vel novis, vel magnis, vel utilibus, vel jucundis. Ita Horatius Od. 1. lib. 3.

Carmina non prius
Audita Musarum Sacerdos
Virginibus puerisque cano.

Sic etiam in primis Cicero pro Rabirio: *Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, nec à Tribuno plebis susceptam, neque à Consule defensam, neque ad populum Rom. esse delatam.* Hoc etiam egregie præstitit Maro, quando de apibus dicturus, ita cecinit 4. Georg.

Protinus aërii mellis cœlestia dona
Exequar. Hanc etiam (a), Mœcenas,
aspice partem.

M Ad-

(a) Mœcenas apud Augustum gratiosissimus, poetarum patronus munificus.

Admiranda tibi levium spectacula
rerum,

Magnanimosque Duces, totiusque or-
dine gentis

Mores, & studia, & populos, & prælia
dicam.

In tenui labor, at tenuis non gloria....

Nolim tamen montes, ut ajunt, aureos
in ipso dicendi initio semper polliceatur
Orator: nec sic incipiet ut (a) Mævius il-
le, quem ridet Horatius:

Fortunam Priami cantabo & nobile
bellum.

Multoque sane cautius mihi videtur fa-
cere, qui cum Homero simpliciter & ve-
recundè sic exorditur:

Dic mihi, Musa, virum cantem post
tempora Trojæ,

Qui mores hominum multorum vidit &
urbes.

Quam si magnificentius sic incipias cum
Lucano:

Bella per Emathios plusquam civilia
campos. . . .

Aut si tumidum illud turgidumque
imiteris

Claudiani proœmium *de raptu Proserpinæ*:

Inferni raptoris equos: afflataque curru

Si-

(a) *Hic est ille Mævius, quem carpit,
Virg. Qui Bavium non odit, amet tua car-
mina, Mævi.*

Sidera Tænario, caligantesque profundæ
 Junonis thalamos audaci promere cantu,
 Mens congesta jubet.

Quod si satis appareat, rem de qua agitur, esse abjectam & exilem, plus efficiet Orator, si rotunde statim & ingenue profiteatur sese in re omnino tenui laborare, quam si grandia nequidquam polliceatur, sed causæ tenuitatem æquitate, vel necessitate, vel aliunde compensare conabitur; ut Cic. Philippica 7. *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, P. C. de Appia via & de (a) moneta.*

2 Conciliandæ attentionis ratio est *petitio*; cum scilicet auditores rogamus, ut studiosè ac diligenter velint attendere; ut Cicero; pro Sexto Roscio: *Quapropter vos oro atque obsecro, judices, attente bonaque cum venia verba mea audiat.*

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari soleat attentio, satius tamen erit interdum illam in ipso orationis decursu postulare; cum scilicet auditoris animus, initio arectus & alacer, languescere incipit, & defatigatæ illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregie præstitit Tullius pro Cluentio, dum sic ait: "Vos, quæso, ut adhuc me attente audistis, item quæ reliqua sunt audia-

M 2 tis.

(a) *Vel de templo Junonis moneta reficiendo, vel de pecunia cudenda.*

ntis. Profecto nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu & silentio indignum vestris studiis atque auribus esse videatur."

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maxime rebus: 1. Si brevem te fore promittas, stesque promissis. Ut enim eleganter & ingeniose monet Tullius, multo satius est, ut Orator desinat, quam si deficiat; & Auditor cum desiderio, quam si cum fastidio ac sacietate recedat. Atque in Oratores nimis longos belle omnino quadrant ultima hæc artis poeticæ verba:

Indoctum doctumque fugat recitator
acerbus. (gendo,

Quem vero aripuit, tenet occiditque le-
Non missura cutem, nisi plena cruoris (a)
hirudo.

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucide simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in dua, vel tria ad summum capita perspicue partiaris, ut cum ait Tullius Philippica 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est,*

(a) *Hirudo.* Hisp. sanguijuela, est pisciculus instar exigui serpentis, qui ad sugendum vitiosum sanguinem, cuti solet applicari, nec evelli, nisi sanguine oppletus, potest.

est, quia periculosa, quia esse non potest: quæ tria dum explico, peto à vobis, P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis: Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator, & quia hic locus est in tota Rhetorica longe difficillimus, tironibus præsertim; de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.

§. VI. De Propositione.

Quænam sunt Propositionis virtutes ac dotes?

R. Quinque vulgo assignantur propositionis dotes, 1. est, ut simplex sit unaque, non vero multiplex, ex illius enim unitate omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximii illius, numquamque satis inculcandi, Horatiani præcepti:

Denique sit quodvis simplex dumtaxat & unum.

Quid est porro una simplexque propositio?

R. Una simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una simplici que sententia, v. g. *Pax est conficienda, injuriæ sunt condonandæ &c.*

2. Propositionis dos est, ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelli-

gatur, sed etiam ut non possit non intelligi, quemadmodum ista; *Otium est fugiendum.* 3. dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partesque omnes in illam velut in scopum metamque colliment. 4. dos est, ut tractari copiose & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte enim monet Horatius, ne jejunum dicendi sumas argumentum, & *quæ desperas tractata nitescere posse, relinquant.* 5. dos est, ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua utilitate placeat; quæ duo vel maxime conciliare solent attentionem atque benevolentiam.

Quommodò novitatem habebit propositio?

R. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito vulgarique fiat inusitatum, & auditorum animos statim erigat feriatque: v. g. trita est vulgarisque hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est, nihilque admodum dignum habet attentione.* Fiet vero nova & admirabilis: si dicas cum Chrysostomo, *Nemo læditur, nisi à se ipso, vel, Nemo miser, nisi qui velit.* Item vulgaris est hæc propositio: *Mali aliquando sunt utiles virtuti; itemque ista; Mors minus dura accidit miseris, quam felicibus.* Fiet autem illico utraque nova mirificaque, si dicas, *virtutem plus interdum improbis debere, quam pro-*

probis, & felicitatis genus esse infelicem mori.

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duobus illis Senecæ vocibus nobis uti fas est) Contemplativæ porro dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur, quemadmodum ista: *Stultorum infinitus est numerus.* Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quorum finis est aliquid efficere: ut, *ferenda sunt amicorum vitia.*

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?

R. Tribus potissimus de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. quia levat audiendi fastidium: recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus & intervallis distincta, ut ait (a) Rutilius in Itinerario:

Intervalla viæ festis præstare videtur.

Qui notat inscriptus millia multa lapis.

M₄

Quæ-

(a) *Rutilius natione Gallus floruit sæculo quarto. Scripsit Itinerarium versu supra hanc ætatem eleganti.*

Quænam sunt leges Divisionis?

R. Quatuor. 1. est, ut Divisio sit plena; hoc est, ut partes illius sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum, vix plures. Si enim nimirum concissa sit, & ut loquitur Fabius, nimiam articulosa, offendet orationi tenebras, parietque obscuritatem illam, contra quam fuit inducta. 4. dos est, ut sit plana, simplex & quasi obvia; non vero ad artis & ingenii ostentationem longius accersita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fusius & uberius dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

C A P U T I I.

De Confirmatione.

Quid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu roborata causæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. Est Confirmatio proprie dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus ac stabilimus. 2. est Confutatio, in qua contrarias adversariorum rationes refellimus. Hinc liquet, Confirmationem esse præ-

præcipuam ac potissimam Orationis partem, quæ quasi viscera, vitamque illius contineat, totamque suadendi spem in ea maxime parte sitam esse. Unde *fides* jure nuncupatur ab Aristotele.

§. I. De Confirmatione propriè dicta.

Quomodo tractanda est Confirmatio propriè dicta?

R. Per argumenta & per argumentationes.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est Argumentatio?

R. Est argumenti fusior & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumenta, & Argumentationes?

R. Hoc interest, quod Argumentatio sit modus, sive ratio, qua argumentum tractatur: Argumentum vero sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?

R. Petuntur à locis tùm intrinsecis, tùm extrinsecis, de quibus accuratè dictum est à nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?

• M 5

R.

R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maximè attendit auditor: partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhærent; imbecilliora vero collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas; quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui per se parum possunt, turba valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius, tunc imbecillius subjicietur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quot sunt argumentationum species, seu quot modis retractari possunt argumenta?

R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis: *Syllogismus*, seu *Ratiocinatio*, *Enthymema*, *Inductio*, & *Exemplum*. His adde *Soritem*, & *Epicberema*.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philosophicus, alius Oratorius. Syllogismus Philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicitis. Quæ sic inter se conectuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*,

nor, quia minus late patet, appellatur; necessario concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur; v. gr.

Omnis ars honesta est amplectenda:

Rhetorica est ars honesta:

Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, vero inter se ordine connexis: unde etiam vocatur *Syllogismus perfectissimus*.

Quænam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est *Propositio*. 2. *Propositionis probatio*. 3. *Assumptio*. 4. *Assumptionis probatio*. 5. *Conclusio*. Habes insigne quodam Syllogismi Oratorii exemplum in libro 1. de Inventione, ubi luculentè demonstrat Cicero, Divina providentia mundum gubernari. Sed quod exiliter & jejune: dixisset Philosophus in hunc ferme modum: "Illud Divina providentia administratur, quod optime administratur: sed mundus optime administratur: igitur mundus Divina providentia administratur:" id ipsum Tullius Oratorio more ita pertractat:

Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Et hæc est propositio.

Damus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus, quam ea quæ temere & nullo consilio administrantur,

tur. Exercitus hic, cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is qui stultitia & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Et hæc est Propositionis probatio.

Nihil autem omnium rerum melius quam mundus administratur. Et hæc est Assumptio.

Nam & signorum ortus & obitus definitus quemdam ordinem servant; & annuæ commutationes non modo quædam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Et hæc est Assumptionis probatio.

Quæ signa sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quæ est Complexio, sive Conclusio.

Semperne constat quinque illis partibus Syllogismus oratorius?

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc omititur illius probatio; & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quod si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit: & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid vero intererit inter Rhetorem &

Phi-

Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit, primo, quod Philosophus ea maxime quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori vero sufficiant, ut plurimum probabilia. Alterum discrimen est in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem *formam* appellant; Rhetoris vero industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet, verbis ornet, figuris illuminet, artem denique totam diligenter tegat. Hinc acute admodum ajebat (a) Zeno Philosophus, *Logicam, seu Dialecticam similem esse pugno, seu manui complicatæ; Rhetoricam vero palmæ seu manui explicatæ, atque exporrectæ similem esse.*

Numquamne logicus & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoriis?

R. Servatur aliquando non solum ab Oratoribus, verum etiam, quod mirum sane videatur, ab ipsis Poetis, ut in illo Persii exemplo, Sat. 5.

An quisquam est (b) alius liber, nisi ducere vitam

Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo,
vi-

(a) Zeno Stoicorum inventor & princeps, floruit post Alexandri Magni mortem.

(b) Perfectus in Poeta Syllogismus.

vivere, non sim

Liberior Bruto?

Qui profectò integer est Syllogismus, & ordinem cum plane servat, qui tradi solet à Logicis: Sic enim hoc loco dialecticum prorsus in morem argumentatur Persius.

Nemo magis liber est quam is cui licet ducere vitam ut vult:

Atqui mihi licet ducere vitam ut volo:

Ergo liber sum, & ipso etiam Bruto liberior.

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?

R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus.

Quot partes habet Enthymema?

R. Duas; quarum prima vocatur à Logicis *Antecedens*: alia *Consequens*, v. g. *Omnes artes sunt expetendæ. Ergo eloquentia est expetenda.* Hinc est quod Enthymema jure optimo *curtum* vocatur à Juvenali Sat. 6. in mulieres:

Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit,

(a) Dicendi genus, aut curtum sermone rotato Torqueat Enthymema, nec historias sciat omnes.

Vo-

(a) Non loquatur ex arte & secundum præcepta Rhetoricæ.

Vocatur, inquam, curtum, quod sit argumentatio quasi mutila, & una propositione veluti truncata, quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?

R. Fit omittendo vel propositionem, vel assumptionem, seu ut Logici loquuntur omittendo *majorem*, vel *minorem*: v. g. "Clodius insidias struxit Miloni: ergo
"Clodius jure fuit occisus; *vel* Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo
"occiditur: ergo Clodius jure fuit occisus à
"Milone."

Unde nomen suum traxit Enthymema?

R. A mente concipere, cogitare, quod scilicet tertia propositio, quæ verbis non effertur, mente retineatur.

Quodnam est optimum Enthymematis genus?

R. Illud est, quod fit à contrariis, cujusmodi est apud Sallustium illud (a) Micipsæ ad (b) Jugurtham; *Quem alienum fidum invenies, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medæ apud Senecam:

Servare potui. Perdere num possim rogas?

Cur Enthymemate magis gaudere vulgo
di-

(a) *Micipsa patruus Jugurthæ, & Massinissæ filius.* (b) *Jugurtha Numidarum rex à Pompejo victus.*

dicitur Orator quam Syllogismo?

R. Tribus de causis. 1. Ut occultet artificium, quod scilicet agnitum, causæ magis obest, quam prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismo, partes ejus fere transponit. 2. Ne videatur auditorum ingeniis diffidere, quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque punctim, ut ajunt, cæsique ferit. Unde *jaculum ac telum Oratoris* vocari solet. Vide quomodo Tullius Enthymemate feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat*: quasi si diceret; *Non arma ponit Antonius; ergo non vult pacem.*

§. IV. De Inductione.

Quid est Inductio!

R. Est argumentatio, qua ex multis singularibus enumeratis aliquod concluditur. Ita Seneca variarum rerum enumeratione magnifica, concludit solam in homine virtutem esse laudandam: “Navis bona dicitur non quæ pretiosis coloribus picta est nec cui argenteum, aut aureum rostrum est, sed quæ stabilis est, firma, velox & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est, Baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur, sed cui ad secandum subtilis est
nacies.

»acies. Regula non quam formosa, sed
»quam recta sit, quæritur. Ergo in ho-
»mine quoque nihil ad rem pertinet quan-
»tum aret, aut quam multis salutetur, sed
»quam bonus sit.”

Inductio non solum Oratoribus perfami-
liaris est, sed etiam Poetis, & in primis
Ovidio, qui illa majorem in modum de-
lectabatur. Unum hic eximium afferemus
exemplum, quo infelix ille Poeta, dum
exularet in Scythia, uxoris suæ dolorem
consolatur, *Tristium* lib. 4. probando per
inductionem, asperas res gloriæ segetem &
materiam esse.

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:

Ardua per præceps gloria vadit iter,

Hectora quis nosset, felix si Troja fuisset?

Publica virtutis per mala facta via est.

Ars tua (a), Tiphys, jacet, si non sit in
æquore fluctus:

Si valeant homines (b), ars tua, Phœbe,
jacet.

Sic etiam apud Virgilium, Æneas pro-
bat per inductionem, viventi sibi iter ad
inferos nequaquam interclusum esse de-
bere:

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus

Threicia fretus cithara, fidibusque canoris,

Si

(a) *Tiphys Argonautarum navis in expe-
ditione colchica gubernator.*

(b) *Apollo medicinæ inventor.*

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
 Itque reditque viam toties, quid Thesea
 magnum

Quid memorem Alciden? & mi genus ab
 Jove summo.

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut
 quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id,
 cujus confirmandi causa sit inductio, iis
 quæ sumuntur simile sit.

§. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, qua ab
 uno simili argumentamur ad aliud. Cujus-
 modi exemplum habes in Miloniana, ubi
 probat Tullius, non esse condemnandum
 Milonem, quod Clodium occiderit, cum
 nec Horatius ob sororem necatam fuerit
 condemnatus. Sed vide quomodo exemplum
 illud illustret Cicero: *Negant intueri lu-
 cem esse fas ei, qui à se hominem esse
 occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc
 homines stultissimi disputant? Nempe in
 ea, quæ primum judicium de capite vidit.
 M. Horatii fortissimi viri, qui nondum
 libera civitate, tamen popul. Rom. comi-
 tiis liberatus est, cum sua manu Sororem
 esse interfectam fateretur.* Similiter apud
 Virgilium *Æneid. 1.*

Ju-

Juno furore percita concludit ab exemplo,
licere sibi omnino in Æneam & Trojanos,
quod pallidi licuit in Ajacem & Argivos:

Pallas ne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere
ponto,

Unius ob noxam & furias Ajacis Oilei (a);

.....
Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot
annos.

Bella gero.

§. VI. De Dilemmate.

*Q*uid est Dilemma?

R. Est argumentum constans duabus
partibus contrariis, quæ utrimque adver-
sarium capiunt. Unde etiam Syllogismus
cornutus appellatur, quod nempe illius
cornua sint ita disposita, ut qui unum
effugerit, in alterum incurrat. Sic belle
omnino probabis Dilemmate, quemvis do-
lorem æquo animo esse tolerandum: *Nam
omnis dolor aut est vehemens, aut levis:
si levis, facile feretur: si vehemens, cer-
te brevis futurus est.* Ita Cic. Philip. 5.
probat hoc dilemmate non esse mittendos,
legatos ad Antonium: *Legatos decernitis.*

Si

(a) *Ob violatam Cassandram in Palladis
templo ab Ajace Oilei filio. Alter erat Ajax
filius Telamonis; terque fortis & furens.*

Si ut deprecentur , contemnet : si ut impetretis , non audiet.

Hoc eodem argumentandi modo recte damnatur Lucretia illa , quæ à Sexto Tarquino vi oppressa , sibi mortem intulit.

(a) Si fuit ille tibi, Lucretia, gratus adulter;

Immerita ex merita præmia morte capis.

Sin potius casto vis est allata pudori;

Quis furor est, hostis crimine velle mori?

Frustrà igitur laudem captas , Lucretias
namque

Vel furiosa ruis , vel scelerata cadis.

Undè nomen suum traxit Dilemma?

R. Ab adverbio *bis* , & à voce *sumptio capio* , Quod nimirum utrimque capiat adversarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici. 1. Si universum Dilemma torqueas in ipsum auctorem : cujusmodi exemplum affert Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum : "Sacerdos quædam maximopere
"dissuadebat filio ne ad populum verba
"faceret ; nam si injusta suaseris , *in-*
"quiebat , habebis Deos iratos : si vero
"justa , iratos habebis homines." Hoc dilemma sic in matrem ipsam torsit ingeniosus adolescens : "Immo , *inquit* , ex-
"pedit ad populum verba facere. Nam si
"justa dixerò , Dii me amabunt; si injusta,
"homines."

Ejus-

(a) *Renatus Laurentius in Comm. Tertull.*

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilemma, unde se expedire numquam potuerunt (a) Areopagitæ, qui licet mortalium sapientissimi vulgo haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate litem prorsus injudicatam reliquerunt. Cum enim in Protagoræ rhetoris disciplinam se quidam adolescens tradidisset, grandemque pecuniæ summam illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege, ut primam omnium, quam esset habiturus, litem obtineret; jam plane ac perfecte præceptis intimæ artis eruditus, mercedem omnino negat. Litem intentat illi magister. "Et debes, *inquit*, omnino mercedem, quo res cumque vertant. Si enim vicero, debes ut condemnatus: si viceris, debes ex pacto. Immo, *inquit versipellis discipulus*, quo res cumque vertant, nihil habebis. Si enim causam vicero, ex judicum sententia nihil debeo; si vero causa cado, jam tibi ex pactis debeo nihil."

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius partem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cum servus ab hero forte percusus, illum hoc repentino dilemmate petiisset: *Si sum improbus, cur*
mea

(a) *Areopagitæ Judices austeri & incorrupti, qui Athenis in templo Martis judices erant causarum capitalium.*

mea uteris opera? Si probus, cur aut quorsum tandem me percutis. Hoc dilemma sic in servum acutè retorsit herus. Non te percutio, quia probus es; sed ut ex improbo fias aliquando bonus.

§. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili.

HUc referri potest Crocodillus, de quo pauca sunt hoc loco dicenda.

Quid est Crocodillus?

R. Est argumentationis species captiosa & fallax, quæ incautos, quibusdam quasi vinculis irretitos, inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodillus*, ob hanc, quam Poetæ finxere, causam.

Crocodillus oranti mulierculæ ut filium, dum forte juxta flumen ambularet, abrep- tum sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio: *Filium reddam tibi, nec ne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata, respondit: *Non reddes; & ob eam causam reddi debere, quod nempe versum dixisset. Mentiris, inquit vafer Crocodillus, si enim reddidero, verum non eris locuta. Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.*

Huc etiam revocantur propositiones, quas vocant *mentientes, sive insolubiles*, quæ

se

se omnino destruunt; cujusmodi est hæc Cretensis cujusdam Poetæ: *Omnes ad unum Cretenses semper mentiuntur.* Ergo non mentitur certe quidem Poeta Cretensis, dum illos semper mentiri asseverat: Unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII. De Sorite & Epicheremate;

*Q*uid est Sorites?

R. Est argumentatio, qua ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid infertur. Unde *Syllogismus acervalis* vocatur à Tullio. Hoc acervali captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum jocumque dictitabat, filium suum, licet nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepide agebat: *meus filius imperat matri, illa mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Græciæ, Græcia Europæ, Europa toti orbi, Ergo filius meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (a) Stoici, & eorum princeps Zeno. Sed maxime omnium illo delectatus di-

(a) *Stoici Philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti (1), id est, porticus, in quam convenire solebant.*

(1) ἀσπύς.

dicitur (a) Chrysippus, ut Socrates inductione & Ironia. Sed hoc genus argumenti sæpe solet esse captiosum & fallax. Cum enim sensim & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondententi laqueos, & periculosam illi telam texere. Retexere igitur oportebit & seorsim singula considerare, sicque facilius universa frangentur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites?

R. Habes germanissimum etymon in hac voce *cumulus*, *acervus*, unde *sorites*, *argumentum acervale*.

Quid est Epicherema?

R. Est Enthymema contractum cujus duæ propositiones in unam conferuntur; ut *Sine causa dominum servus accusat*. In hac enim una propositione continentur hæ duæ. *Non debet servus temere & sine causa dominum incusare; ergo servus & Medicus Regis Dejotari non debet illum temere apud Cæsarem incusare*.

De his omnibus argumentationum generibus habes splendidam atque uberem tractationem in Acroasibus Cl. Viri Jacobi Facciolati.

(a) *Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis Auditor.*

CAPUT III.

De Confutatione.

Quid est Confutatio?

R. Est pars orationis, in qua rationes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit confutatio?

R. Fit primo negatione mera, cum scilicet rem allatam ab adversario, falsam omnino esse dicimus, aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic. pro Quincto rem negat aperte: *Negamus te bona Quincti, Sexte Nevi, possedisse edicto prætoris.* Sic etiam pro Roscio perspicue demonstrat, parricidii crimen, cujus insimulatus Roscius, ab illius vita moribusque prorsus alienum esse, quem locum, quia longior est, omitto.

2 Fit confutatio, cum factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus. Sic Tullius pro Rabirio (a), Saturnini mortem, quæ illi obijciebatur, adeo non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse Rabirium. "Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum, & id C. Rabirius
N mul-

(a) *Saturninus Tribunus plebis seditiosus, qui cum res novas moliretur, à servo occisus fuit in ipso Capitolio.*

»multorum testimoniis, Q. Hortensio co-
 »piosissime defendente antea falsum esse
 »docuit. Ego autem, si mihi esset in-
 »tegrum, susciperem hoc crimen, agnos-
 »cerem, confiterer. Utinam hanc mihi fa-
 »cultatem causa concederet, ut possem
 »hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Sa-
 »turninum hostem populi Rom. interfec-
 »tum.»

3 Fit confutatio, cum adversarios, pa-
 ri, vel etiam majori re objecta, vicissim
 laccessimus, ut periti duces solent, qui
 hostium vires distrahunt, & alio avertunt.
 Talis est apud Virgilium disputatio pas-
 torum, in qua sic prior incipit Damætas:

(a) Dic quibus in terris (& eris mihi mag-
 nus Apollo)

Tres pateat cœli spatium non amplius ul-
 nas.

Mopsus impar respondendo, nova quæ-
 tione conatur irretire Damætam:

Dic quibus in terris inscripti nomina regum
 Nascantur flores (b), & Phyllida solus ha-
 beto.

4 Confutatio fit per indignationem at-
 que

(a) *Vide Interpretes: quorum nonnulli
 hæc ad Cœli cujusdam sepulchrum referunt.*

(b) *Nummi Augusti, in quorum aversa
 parte erant flores, cum hac inscriptione.
 I. Aquilius Florus II. vir. Sunt qui de flo-
 re hyacinthi interpretantur cum vulgo.*

que contemptum; cum nempe generosa quadam fiducia, quæ nobis objiciuntur, spernere, ac dedignari videmur; Hujusmodi singulare omnino, nobileque in primis habes exemplum in 37 Livii libro, ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res præclare gestas, invidorum, ut fit calumniis appetitus, & in jus ad causam dicendam vocatus; "Silentio facto, Hoc, *inquit*, die (a), Tribuni plebis, vosque Quirites, cum Hannibale, & Carthaginensibus, signis collatis in Africa, bene ac feliciter pugnavi. Itaque cum hominibus litibus, & jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc exemplo in Capitolium, ad Jovem optimum maximum, Junonemque & Minervam, ceterosque Deos, qui Capitolio, atque Arci præsent, salutandos ibo; iisque gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe alias egregie rei publicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrum quique, quibus commodum est, ite mecum, Quirites, & orate Deos, ut mei similes Principes habeatis."

Aliquando etiam valde utile erit in confutatione jocos, sales & facetias, etiam in rebus seriis adhibere, quæ si nec in mimicam scurrilitatem degenerent, nec in

N 2

atro-

(a) *Tribuni plebis erant Magistratus, populi defensores & custodes.*

atrocius maledictum, nec in nimiam di-
cacitatem, mirum quantum causæ prosint,
& animos auditorum exhilarent.

Postremus denique refutandi modus fit
per compensationem; cum scilicet neque
factum negamus, neque jure factum con-
tendimus; sed alio quodam præclaro facto
abunde compensare ostendimus. Sic Hora-
tius, qui sororem interfecerat, judicio po-
puli Rom. fuit absolutus, *magis admiratio-
ne virtutis, quam jure causæ*, inquit Li-
vius.

CAPUT IV.

De Peroratione.

Quid est Peroratio?

R. Peroratio, sive Epilogus, est ulti-
ma orationis pars, in qua id, quod tota
oratione expetebat Orator, majori vehe-
mentia evincere, & obtinere contendit. *Ita
Quintilianus.*

Quot partibus constat peroratio?

R. Duabus; Enumeratione & Motu seu
affectum commotione.

§. I. De Enumeratione:

Quomodo fit enumeratio in Peroratione?

R. Fit, cum ea, quæ per totam ora-
tionem varie sparsa sunt, summam colligimus,
& sub uno veluti aspectu ponimus,
per Anacephalæosim, seu recapitulationem,
quæ

quæ est rerum fuse dictarum brevis & artificiosa repetitio.

Cedo illustre aliquod exemplum enumerationis per anacephalæosim?

R. Exemplo esse poterit Epilogus iste in Maniliana, qui tamen partis tantum est, non vero totius Orationis: "Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur. *Et rursus in eadem Orat.* Quare cum bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna, dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à Diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis?"

Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephalæosi?

R. Duo maximopere sunt observanda. 1. Ut cursim & raptim repetas ea dumtaxat, in quibus causa potissimum consistit, & quæ maximè velis auditorum animis inhærere. Si enim omnia minutatim repetas, non erit *Pexoratio*, sed nova quædam oratio, inquit Fabius.

2 Quæ disperse diffuseque dicta sunt, ita summatim enumerabis, ut ea cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis; ne scilicet videatur *crambe repetita*, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit, nudaque repetitio. Vide quam sententiosa sit, quam referta rebus & verbis Anacephalæsis illa, qua Ajax apud Ovidium suam contra Ulysem & pro se orationem ita concludit:

Nec clypeus vasti (a) cælatus imagine mundi

Conveniet timidæ, natæque ad furta sinistrae. (nus?

Debilitaturum quid te petis, improbe, mu-
Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab
hoste,

Et fuga qua sola cunctos, tardissime, vincis,
Tarda futura tibi est, gestamina tanta tra-
henti:

Adde quod iste tuus tam raro prælia passus.
Integer est clypeus: nostro, qui tela fe-
rendo (bendus

Mille patet plagis, novus est successor hæ-
Denique quid verbis opus est? Spectemur
agendo (tes:

Arma viri fortis medios mittantur in hos-
Inde jubete peti, & referentem ornate re-
latis §. II.

(a) *Orbem terrarum in Achilis clypeo fuisse cælatum narrat Homerus.*

§. II. De Affectuum Commotione.

ALtera Perorationis pars, munusque alterum est affectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea Peroratio *Sedes affectuum* à Magistris artis appelletur, quod nempe in eo potissimum loco debeat orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire; & auditorum animis quasi faces, stimulosque subjicere.

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam ac vehementior affirmatio, ad permovendum valde idonea. Vide quæ supra fuse præcepimus de Amplificatione.

Quinam præcipue motus ciendi sunt in Peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In Panegyrico ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In vituperatione excitandum est odium, invidia, contemptus. In deliberationibus spem, confidentiam, timorem commovebis. In judiciis vero omnia concurrunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibilem quamdam admirationem habuit eloquentia

Ciceronis ; qui dum peroraret , non incendebat modo iudices , & auditores , sed ardere ipse quodammodo videbatur , ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio ; ita ut non raro , quemadmodum ipse de se loquitur , *plangore , & lamentatione forum perorando compleverit.* Quapropter si forte aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent , Cicero ni Peroratio relinqui solebat , ut ipse ita testatur libro de Oratore : *Quid ego de miserationibus loquar ? Quibus eo sum usus pluribus , quod , etiamsi plures dicebamus , perorationem tamen mihi omnes relinquebant , in qua ut viderer excellere , non ingenio , sed dolore assequebar.*

Satis hoc indicat Peroratio Milonianæ , ubi sic ait : *Sed finis sit , neque enim præ lachrymis jam loqui possum , & hic se lachrymis defendi vetat. . .* Et in eadem oratione : *Me quidem , iudices , examinant & interimunt hæ voces Milonis , quas audio assidue , & quibus intersum quotidie.* Itemque pro Rabirio (a) Posthumo : *Sed jam , quoniam , ut spero , fidem quam potui tibi præstiti , Posthume , reddam etiam lachrymas quas debeo. . . Jam indicat tot boninum fletus quam sis carus tuis , & me dolor debilitat includitque vocem.*

Ea-

(a) Posthumus sine aspiratione contra etymologiam : ita Aldus & lapides antiqui.

Eadem concitandæ commiserationis arte
 perfidus ille Sinon *Æneid.* 2. suam ad Priamum & Trojanos veteratoriam orationem
 ita concludit: (na veri,

Quod te per superos, & conscia numi-
 Per, si qua est, quæ restat adhuc mor-
 talibus usquam

Intemerata fides, oro: miserere laborum
 Tantorum, miserere animi non digna fe-
 rentis.

Vide etiam quam plena sit affectuum,
 quamque ut ita loquar, flexanima apud
 Ovidium Ulyssis peroratio, qua Achilis ar-
 ma tandem impetravit, & Ajacem, dolo-
 ris ac repulsæ impatientem, ad mortem
 adegit: (vestro,

At vos, ò proceres, vigili date præmia
 Proque tot animorum curis, quas anxius
 egi, (nostris,

Hunc titulum meritis pensandum reddite
 Jam labor in fine est (a), obstantia fata re-
 movi. (cepi,

Altaque posse capi (b) faciendo, Pergama
 Per spes nunc socias, casuraque mœnia
 Troum,

Perque Deos oro, quos hosti nuper ademi;
 Per, si quid superest, quod si sapienter
 agendum, N 5 ..

(a) *Palladium*, hoc est *Palladis simulacrum*, in arce Trojana capiendo. (b) *Dum feci*, ut Troja capi posset, eam censendus sum cepisse.

..... (arma,
 Este mei memores, aut si mihi non datis
 Huic date; & ostendite signum fatalem
 Minervæ.

*Quænam sunt præcipuæ virtutes Per-
 orationis?*

R. Duæ. 1. Ut sit vehemens ad permo-
 vendos animos. 2. Ut sit brevis: quia, ut
 observat Tullius: *lachrymæ cito arescunt,*
& animorum incendia celeriter restinguun-
tur.

FINIS LIBRI TERTII.

**ARTIS RHETORICÆ
 LIBER QUARTUS.**

---

*DE DIVERSIS ORATIONUM
 generibus.*

TAmetsi quæ de Inventionem, Dispositio-
 ne, & Elocutione fusius disputata
 sunt à nobis hactenus, ad quodlibet argu-
 menti genus facile possint accomodari; ta-
 men quo res sit expeditior & cuilibet ma-
 gis in promptu, de variis Orationum ge-
 neribus particulatim tradenda nobis esse
 præcepta judicavimus. Neque vero satis es-
 se censuimus, generatim atque universe in-
 di-

dicare fontes, unde manat omnis oratio; nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggredieremur.

Omnes itaque quæ haberi possunt orationes, ad tria dicendi genera revocantur: nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum, pertinent, 1. Oratio Panegyrica; 2. Oratio natalitia, seu Genethliacon; 3. Epithalamium. seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris; 5. Gratiarum actio; 6. Epinicion, & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocatur suasio, disuasio, hortatio comendatio. Ad judiciale spectat defensio, & accusatio. De duobus hisce Orationum generibus enucleate videamus; nam Judiciale minus est nostra ætate usitatum.

CAPUT PRIMUM.

De orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum:

§. I. De Oratione Panegyrica.

Undenam nomen suum traxit Panegyricus?

R. Panegyricæ orationes proprie dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri, hoc est in publico solemnique Græcorum undique convolantium cætu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, nundinasve in aliquo emporio celebrandas. Harum porro orationum

initium quo splendidius esset, sumi solebat à laude Numinis illius, quod ludis præesse credebatur, ut Olympi Jovis in ludis Olympicis; Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel Magistratus, qui certamine præerant pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores, qui præmia tulerant, prona manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt Panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consessu, qualis est Senatus, in Principum laudem habebantur.

§. II. De inventione, & fontibus Panegyrici.

Quenam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex: artificialis nempe & naturalis. Servatur series artificialis, cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur: v. g. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simili ratione Tullius in Maniliana, Pompejii laudes refert ad scientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem.

Sic

Sic etiam Quinctus Curtius Alexandrum Magnum laudat ex hoc duplici capite, virtute scilicet & fortuna. *Fatendum est*, inquit, *cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in potestate habuit.* Hic porro artificialis ordo longe plus habet artis & ingenii, quam ordo naturalis.

Quænam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historiæ ac temporis ordo servatur. Hæc autem series dividitur in tria tempora: illud quod vitam antecessit: illud quo quis vixit; & si naturæ concesserit, illud quod mortem est consequutum.

Hunc persæpe adhibuerunt Isocrates & Tullius. Hunc ferme usurpavit Plinius in nobili illo Trajani Panegyrico. Nam illius laudationem orditur ab adoptione, temporis ordinem fere servans, & ad tertium usque Consulatum perducit. Utinam vero serius habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus? Cum enim in tertio, ut diximus, Trajani Consulatu sistat Plinius, nihil prorsus in illo legas de (a) Decebalò victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus, quod quarto Consulatu contigit; nihil de tot aliis rebus præclare ab eo

(a) *Decebalus fortis & industrius Dacorum rex, qui diu fuit Romanorum terror.*

eo gestis. Quæ vero Plinius refert, etiam si non magnum belli ducem ostendant Trajanum, quia nondum ejus ductu bellum fuerat gestum: tamen signa sunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore liquido conjici poterat. Verum qua parte nos destituit Plinius alii Panegyristæ, sed aliis in Imperatoribus, exemplo esse poterunt: ut è Latinis Mamertinus, aliique qui cum eo pariter solent excudi. Nec plane aspernandus Ennodii Ticinensis Episcopi Panegyricus dictus Theodorico Gothorum Regi.

E Græcis adeundus Julianus, orationibus duabus in laudem Constantinii Imp. Juvabunt quoque plurimum Latinorum Poetarum Panegyrici; ut ille Tibuli ad Messallam lib. 4. item seu Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pisonem. Quibus adde Panegyricos Claudiani, Sidonii & aliorum.

Hic naturalis ordo perfacilis est, sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumque floribus aspergatur, & acutis excitetur sententiis: uti factum à Plinio in suo illo eximio Panegyrico; in quem, tamquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?

Tria ; nempe genus , partiam & auguria, si qua forte pueri natalem horam præceserint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre , laudabis à splendore natalium , majorumque rebus gestis , quæ sunt quædam virtutis quasi semina , in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum , quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus*. Dices , filios impressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani:

... Nobilitas cunctis exordia pandit
Laudibus , atque omnes redeunt in semina causæ.

Hinc Maro magnifice laudat Camert. *Æn.* 12.

Cui genus à proavis ingens , clarumque paternæ (armis.

Nomen erat virtutis , & ipse acerrimus
Quid facto est opus , si is qui laudatur, obscuro genere natus sit?

R. Locum habere poterit illud Minutii Felicis in Octavio : *Omnes pari sorte nascimur , sola virtute distinguimur*. Vel illud
Vel-

Velleji Paterculi : *Optimus quisque nobilissimus.* Dices quoque cum Seneca : "Non
 »facit nobilem , Atrium plenum fumosis
 »imaginibus. Nemo in nostram gloriam vi-
 »xit : nec quod ante nos fuit , nostrum est.
 »Animus facit nobilem , cui ex quacum-
 »que conditione supra conditionem licet
 »surgere." Usurpabit tritum illud alterius
 Senecæ : *Qui genus laudat suum , aliena
 laudat.* Nihil etiam magis pervulgatum
 quam effatum illud Ulyssis , in certamine
 cum Ajace (a):

(ipsi,

Et genus , proavos , & quæ non fecimus
 Vix ea nostra voco.

Cui plane simillimum est quod ait Juvenalis,
 Sat. 8. Malo pater tibi sit (b) Thersites,
 dummodo tu sis.

(pessas;

(c) Æacide similis , Vulcaniaque arma ca-
 Quam te Tharsite similem producat Achilles.

Majorum primus quisquis fuit ille tuorum.
 Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.
 Denique ne generis humilitas quisquam de
 laudibus deterat, erunt in promptu com-
 mu-

(a) *Mætam.*

(b) *Thersites* , omnium , qui ad obsidio-
 nem Troja navigaverant , animo , & corpo-
 re deformissimus.

(c) *Achilis* , qui fuit Æaci nepos , &
 qui armis à Vulcano fabricatis mira edidit
 facinora.

De diversis Oration. generib. 305

munia hæc exempla. Augustum patre avoque argentario natum esse, ut nonnulli voluere; proavum vero habuisse libertinum: avum autem maternum fuisse pistorem Ariciæ, quod illi non semel improbravit Antonius, teste Suetonio. 2. Agathoclem Siciliæ regem patrem figulo natum, teste Justino. 3. Ptolemæum primum Ægypti Regem, à quo successores omnes dicti sunt *Ptolemæi*, è gregario milite nomine *Lego* fuisse prognatum.

4. Magnum illum Arsacem, primum Parthorum regem, unde item *Arsacidæ* dicti sunt, obscuris omnino natalibus ortum fuisse.

5. Demosthenis patrem gladiatorum fabrum fuisse. Quo alludit Juvenalis, cum ait Sat. 10.

(nistro,
Die ille (a) adversis genitus, fatoque si-
Quem pater ardentis massæ fuliginelippus
A carbone, & forcibus, gladiosque parente
Incude, & (b) luteo Vulcano ad rhetora
ra misit.

Erit etiam in prompta magnifica illa Tullii vox, cum contemptim *novus Arpinas* appellaretur, *Ego*, inquit, *meis majoribus virtute mea præluxi*. Denique poterit

usur-
(a) *Demosthenes, qui sibi veneno mortem inferre coactus est, ne in hostium manus incideret.*

(b) *A lutosa & fuliginosa fabri officina.*

usurpari quoque ingeniosum illud dictum Iphichratis, qui ex sutoris filio ob summam rei militaris peritiam, factus Atheniensium exercitus Imperator, invido cui-dam generis ignobilitatem exprobranti salse respondit:

Meum genus à me incipit, tuum in te desinit.

Meorum primus ego sum: tu tuorum ultimus.

Quomodo ducitur Laus à patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque insignibus nobilitate, hoc ipsum in laude poni solet. Hunc laudationis fontem non ignoravit Virgilius, cum ait de Didone.

Multa (a) viri virtus animo, multusque recursat

Gentis honos.

Quid facto est opus, si patria sit ignobilis, & obscura, vel etiam infamis?

R. 1. Usurpabis memorabile illud Anacharsis verbum, qui cum natus esset in Scythia, & à Græco nescio quo *Barbarus ac Scytba* contemptim appellaretur, perquam ingeniose respondit: (trix.)

Mibi quidem patria probro est; tu vero pa-
2 Dices cum Juvenale, tametsi adeo pervulgata esset Abderitarum stupiditas, ut etiam in communi proverbio versaretur: unde Martialis: *Abderitanæ pectora plebis*

(a) *Æneæ.*

babet : tamen Abderitam fuisse Democritum , Physicum illum subtilissimum , naturæque venatorem accerrimum.

..... Cujus prudentia monstrat (datu-
Summos posse viros , & magna exempla
Vervecum in patria , crassoque sub aere
nasci.

3 Juvabit etiam illud Claudiani , de lau-
dibus Stiliconis (a) :

Lectos ex omnibus oris (quæris,
Evehis , & meritum , numquam cunabula
Et qualis , non unde satius :

Faciet quoque mirum in modum illa Au-
sonii sententia de severo Imperatore , qui
natus erat in Africa. (ret?

Punica origo illi : sed qui virtute proba-
Non obstare locum , dum valet ingenium.

*Quomodo laudari quis poterit ab auguriis
& signis , quæ illius ortum antecesserunt?*

R. Si quid forte singulare contigerit , quo
pueri futura claritas & amplitudo quomo-
documque portendi videatur , id sollerter
in laude ponendum erit. Hujusmodi est
fax illa , quam Hecuba prægnans utero
gestare se somniavit. Ejusmodi est etiam
vitis illa , quam in somnio vidit Astya-
ges , quæ palmitibus Asiam obumbraret :
unde Cyri magnitudinem præsagiari ab ario-
lis responsum est. Id genus est etiam illud
examen apum , quod in nascentis , vel

va-

(a) *Lib. 2.*

vagientis Ambrosii labris consedissee dicitur. His adde quod de mirabilis S. Joannis Baptistæ ortu narrant Sacræ Paginæ. Nec omittenda est orbicularis illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandulano, qui postea eruditionis quoddam portentum fuit, supra caput matris visa est, & mox evanuit.

§. IV. De iis quæ in vita laudari possunt.

Quænam in hominis vita laudem præcipuam merentur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ & artes?

Quænam virtutes sunt vel maxime celebrandæ?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pietasque in Deum, in Parentes & Patriam. Ex hoc capite suam ipsius commendationem exorditur Æneas, 1. Æneid.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste
Penates

Classe vehe mecum.

Secundum locum tibi jure vindicant clementia moderatio atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirifice commendat Tullius pro Marcello: "Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacen-

tem

ntem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat non ego cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico." De hac eadem clementia sic Antonius Imperator ad Faustina conjugem: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam clementia. Hæc cæsarem Deum fecit. Hæc consecravit Augustum.*

3. Laudabitur liberalitas atque beneficentia, qua nimirum una reges ac principes proprius ad Deum possunt accedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox (a): *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoque poterit facilitas ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam, quod concedi fas esset, abnuebat: *negans*, inquit Suetonius, *oportere quemquam à Principe tristem discedere.* Cum vero aliquando, inter cenandum, diem illum beneficio vacuum abiisse meminisse conversus ad amicos, *Amici*, inquit, *diem perdidisti.* Adeo scilicet Principibus vitam ad benemerendum de mortalibus datam existimabat, proindeque summis æque, ac infimis carus adeo fuit, ut *humani generis deliciae* merito diceretur.

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgiliti sententia, *Æn.* 6. sepositum quemdam
apud

(a) *Q. Curtius Lib 7.*

apud Elysios esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere benefici :

Quique sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis & in laboribus sufferendis; magnitudo animi excelsi & invicti nihil extimescentis, constantia fidesque in promissis, prudentia in consiliis capiendis, celeritas in exequendis, in adversis vero æquanimitas & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest à scientia, & artibus?

R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur 2. Si saltem litteris & artibus faveat & patrocinetur. Ex hoc posteriori capite Imperatorem Trajanum magnifice celebrat Juvenalis Satyra 7. (tantum.

Et spes & ratio studiorum in Cæsare
Solutus, enim tristes hac tempestate Camœnas.

Respexit.

§. V. De corporis & fortunæ laudibus.

Quenam res laudantur in corpore?

R. Laudantur in corpore pulchritudo, robur & sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quod bene sit illis usus: Qui non habuerit, quod sapienter car-

caruerit : Qui amiserit , quod tulerit moderate.

Cur caduca hæc , & plerumque etiam noxia corporis bona laudantur in homine?

R. Laudantur , 1. Quia licet in se veram laudem non habeant , quæ debetur uni virtuti ; tamen virtus in eorum usu atque moderatione vel maxime cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium , & simulacrum quoddam ac flos quodammodo virtutis. Unde non inscite dictum est ab Eumenio in Panegyrico Constantini Magni : *Naturam ipsam magnis mentibus domicilia magna metari , & ex vultu hominis decoreque membrorum colligi posse , quantus cælestis spiritus intravit habitator.* 3. Quia corporis decor est muta quædam commendatio , & ut eleganter agebat Carneades , *Regnum absque satellitio.*

Gratior , & pulchro veniens in corpore virtus

Adjuvat. . . . .
inquit Maro. Hinc est , quod olim populi bene multi ; & in primis Æthiopes , Indique , in dandis Imperiis , proceritatem ac pulchritudinem spectare solebant , ut narrant Aristoteles , graviterque multatus fuit olim à Lacedæmoniis Archidiamus rex , quod exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim *non reges , sed regulos* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritu-

tudo est veritatis non solum indicium, sed etiam adjumentum. 5. Denique cum vel in ipsis sacris litteris prædicetur David ut *pulcher aspectu, & facie decora*; quid sane mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *ætatis suæ formosissimus*? Si ex hoc eodem capite commendetur à Plutarcho Scipio Africanus, & si de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium: sed virtuti addixit forma suffragium. Illa præstitit, ut oporteret te Principem fieri: hæc ut deceret.*

Quod si subturpiculus forte fuerit vel deformis is qui laudatur: tunc sane corporis vitium egregiis animi dotibus sollerter compensabis. Confugies ad illud Ovidianum.

(a) Si mihi difficilis formam natura negabit;

Ingenio formæ damna rependo meæ.

Dices deformem fuisse Socratem, cæcum Homerum, coclitem, seu altero oculo captam Philippam Alexandri Magni patrem; itemque Hannibalem. Unde Juvenalis:

(b) Cum Getula Ducem portaret bellua Iuscum.

Fluxam & caducam formæ fragilitatem, quæ propediem deflorescit, verbis exaggerabis, unde Socrates ingeniose ajebat, illam

(a) *Sapho ad Phaonem.*

(b) *Elephas è Getulia Lybica parte.*

De diversis Oration. generib. 313

iam esse *brevem tyrannidem*. Neque fragilem modo dices, sed etiam rem esse plerumque perniciosam, præcipitem, lubricam, & periculosæ aleæ plenam docebis. Unde festivè Petrarcha vocat illam *velum oculis, pedibus laqueum, viscum alis*. Postremo addere poteris cum Petronio: *Raram facit mixturam cum sapientia forma*, & cum Ovidio, 1. *Fastor.*

Fastus inest pulchris, sequitur superbia formam.

Cum Martiali, lasciviam esse persæpe illius comitem.

Insignis forma nequitiaque puer.

Cum vanissimo illo milite apud Plautum: *Nimia est miseria pulchrum esse hominem nimis*. Sed in primis dices cum Juvenali Sat. 10.

Sed vetat optari faciem, Lucretia qualem Ipsa habuit; cuperet Rutilæ (a) Virginia gibbum

Accipere, atque suam Rutilæ dare. Filiua autem

Corporis egregii miseros trepidosque parentess Semper habet: rara est adeo concordia formæ.

Atque pudicitia.

O

Quæ-

(a) *Virginia virgo formosissima, ne in potestatem veniret Appii Claudii Decemviri, à Patre fuit interempta.*

Quænam sunt Fortunæ bona?

R. Honores & divitiæ.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?

R. Bifariam, si nempe illos promeritus fuerit, beneque illis fuerit usus. Hinc acute omnino suum Trajanum laudat Plinius, quod meruit honores, antequam fuisset illos adeptus: *Soli inquit, contigit tibi, ut pater patriæ esses, antequam fieres.* 2. Si meruit simul & spreverit; quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem cum Rufo ita comparat Plinius in Epistolis: *Uterque, inquit, ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit. Alter (Rufus) cum expendit debitos titulos; alter*

(Frontinus) cum mavult videri contempsisse...

Quomodo commendari quis potest à divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur. 2. Si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur, non ad perfruendas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum inopiam sublevandam, ut Trajanus, de quo ita Plinius: *Nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes:* Non vero quemadmodum aut luxuriosi, perditique nepotes, aut avari:

Aut qui divitiis soli incubuere repertis,

Nec

Nec partem posuere suis: quæ maxima turba
est (a).

Quod si fortunæ bonis caruerit is quem
laudas, confugies ad tritos illos commu-
nesque locos, blandientis fortunæ munera
potius esse in malis, quam in bonis nume-
randa: caduca semper hæc esse non virtu-
tis & ingenii, sed incertæ sortis & tem-
porum munera: infelicitatis genus esse
semper esse felicem. Usurpabis autem illud
verbum: *Nescio quomodo bonæ mentis so-
ror est paupertas* (b): Amplificabis Hora-
tianum illud: *Aurum irreperitum & sic
melius situm cum terra celat*. Dices deni-
que cum Juvenali:

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul.

Si volet hæc eadem, fies de Consule
Rhetor.

§. VI. De tempore illo, quod mortem
subsequitur.

SUPEREST nunc tempus ultimum, cujus
in primis habenda est ratio. Ut enim
docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla
est perfecta laudatio: neque quisquam in
hac vita potest definito præconio prædi-
cari, cum posteriora ejus incerta sint*.

*Quænam res in ultimo tempore laudari
possunt?*

R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte: 2. Quæ

O 2

sub

(a) *Æneid.* 6. (b) *Petron.*

sub ipsum mortis tempus contingere.

Quid in ipsa morte considerare potissimum debet Orator?

R. Duo : genus nimirum & causam mortis. Genus, si quis pie ac fortiter obierit, ut sapientem ac probum decet : Causa vero laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit : *Dulce enim ac decorum est pro patria mori*, inquit Horatius; vel si pro tuenda religione mortem occubuerit, ut Christi Martyres sanctissimi; vel denique si honestis animi corporisque laboribus & curis sibi ipse mortem acceleraverit.

Quanam post mortem consideranda sunt?

R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo : ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi : *Aristoteles Philosophorum optimus* : vel quod uni Demetrio Phalereo statuæ trecentæ & sexaginta fuerint Athenis positæ; vel quod Gorgiæ Leontino, non aurata, ut ceteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum mœror & luctus. Quo refer illa Nopsi apud Maronem, Eclog. 5.

Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla
neque annem
Libavit quadrupes, neque graminis attigit
herbam.

Daph-

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse
leones

Interitum montesque feri, (a) silvæque
loquuntur.

Sed nihil in hoc genere comparandum
cum, incredibili insolitoque omnium ordi-
num luctu & acerbissima militum complo-
ratione post Alexand. mortem; quod elo-
quentissime ita describit Curtius, l. 10.

Suprema hæc vox regis fuit, & paulò
post extinguitur. Ac primo ploratu lamen-
tisque, & planctibus tota regia personab-
bat; mox velut in vasta solitudine omnia
tristi silentio mutata torpebant, ad cogi-
tationes quid deinde futurum esset, dolo-
re converso. Nobiles pueri custodiæ corpo-
ris ejus assueti, nec doloris magnitudi-
nem capere, nec se ipsos intra vestibulu-
m regię retinere potuerunt: vagique ac
furentibus similes totam urbem luctu ac
mœrore compleverant, nullis questibus
omissis, quos in tali casu dolor suggerit....
Nec poterant victi à victoribus in commu-
ni dolore discerni. Persæ justissimum do-
minum; Macedones optimum ac fortissi-
mum regem invocantes certamen quoddam
mœroris edebant. Nec mœstorum solum,
sed etiam indignantium voces exaudiebantur;
tam viridem & in flore ætatis (b)

JIV 2 O 3 for-
(a) *Silva cum I, non cum Y, ita veteres
omnes lapides & libri.* (b) *Anno ætatis 33.*

fortunaque, invidia Deorum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus & vultus edūcentis in prælium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros, fortes viros pro concione domantis, occurrebant oculis.

Persæ, comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus ac liberis, non ut victorem & modo hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, vero desiderio lugebant. . . . Ad Darii quoque (a) matrem celeriter fama perlata est. Abscissa ergo veste, qua induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abjecit. . . . ad ultimum dolori succumbit obvolutoque capite, accedentes genibus suis neptem nepotemque aversata, cibo pariter abstinuit & luce; quinto postquam mori statuerat die extincta.

3. Denique spectantur filii superstites relictī, unde levāri mortis mœror, damnumque aliquo pacto sarciri possit. Ita D. Ambrosius in funere (b) Theodosii Magni, *Ergo, inquit tantus Imperator recessit à nobis: sed non totus recessit, relinquit enim liberos, in quibus eum debemus agnoscere, & in quibus eum cernimus & tenemus.* Intelligit autem Honorium & Arcadium: qui patri in Imperio successere.

§. VII.

(a) *Sisygambim.*

(b) *Octav. anno Christi 395.*

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

Quænam observanda sunt in personarum laudatione?

R. Tria hæc 1. Ne ad eumentas, fictitiasque laudes recurramus, quæ scilicet non splendorem afferunt orationi, sed in veris etiam fidem omnino derogare solent, ut olim imprudentibus hisce Poetis, qui versibus celebrare veriti non sunt hyacinthinas (a) Stratonices comas, quam non deformem modo, sed calvam prorsus esse nemo sciebat. Hoc etiam illustrare poteris exemplo Lisippi, qui Alexandrum sapienter effinxit hastam manu tenentem, Appellem reprehendens, quod eundem fulminantem depinxisset, & ita spoliasset veris ac propriis insignibus, ut ornaret falsis, quæ nullam apud posteros fidem essent habitura.

2. Cavendum est, ne, in meliorum copia, res consecutemur viles, & facta leviora. Ut enim scite agebat (b) Phavorinus, turpius est exigue frigideque laudari, quam graviter vituperari. In magnis tamen

O 4 vi-
(a) *Stratonice Seleuci Syriæ regis uxor.*

(b) *Phavorinus insignis Philosophus, Arelate in Gallia natus tempore Hadriani, cui fuit infensissimus.*

viris aliquando etiam res minuscultas commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Appollonio suo Tyanæo, eoque nomine reprehensus, argute respondit: *De mensis Deorum (a) analecta quæque colligi sedulo debere, ne de illorum ambrosia quidquam depereat.*

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut non communes ac pervagatas, sed proprias cujusque, vel saltem cum paucis communes laudes præcipue consecutemur. Quapropter plane ac perfecte perspecta tibi esse debent quæ propria sunt illius, de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum à nobis hactenus. Unde intelligi facile potest, quomodo debeat institui vituperatio, quippe ubi omnia prorsus debent inverti.

§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca.

Quid est Oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, qua alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet oratio Genethliaca?

R.

(a) *Analecta, cænarum quisquilia sub mensam cædentes*

De diversis Oration. generib. 321

R. Quatuor. 1. Continet laudes parentum, atque majorum, quæ jure quodam hæreditario pertinere videntur ad prolem. 2. Spem quam præbet puer vitæ aliquando cum laude peragenda. 3. Lætitiam & gratulationem de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota & preces ad Deum Opt. Max. ut infanti fauste, feliciter, prospereque eveniant omnia, utque in patriæ decus, & ornamentum adolescat. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licet nondum nato, facit Martialis lib. 6.

Nascere Dardanio promissum nomen Julo,
Vera Deum soboles, nascere magne puer,
Cui pater æternas, post sæcula, tradat
habenas.

Quique regas orbem cum seniore senex.

Undenam excitari potest spes illa, atque spectatio de futura prolis virtute ac gloria?

R. Ex variis circumstantis: 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventibus, si qua forte id genus pueri ortum vel antecesserit, vel comitata fuerint, aut subsecuta, quæ de Augusto narrantur, itemque de Fyro rege, qui maternis uberibus appensus dixit: *Bilemai, volo*, quæ vox transit in omen futuræ audaciæ. Si quis parentum enixe efflagitantium precibus, ac votis concessus à Deo fuerit, habebis uberem

bene augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gellius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra:

Quænam est dispositio Genethliaci?

R. Exordium erit lætitiæ & gratulationis plenum, & ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium illud (a) Salonini; seu alterius Genethliacum exorditur ad apostrophe, quæ gestientem quandam lætiam exprimit:

Sicelides Musæ paulo majora canamus.

Confirmatio continebit parentum laudes, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubeant. Vide quam magnificè locum hunc tractet Virgilius quantaque non vereatur augurari de puero, ex patris virtute notissima.

Ille Deum vitam accipiet: Divisque videbit
Permistos heroas; & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

At simul heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere
virtus;

Molli paulatim flavescet campus arista.

Peroratio denique vota precesque pro filii

(a) *Saloninus sic vocatur, quod natus fuerit quo anno Prætor Asinius Pollio Salonam Dalmatiæ civitatem expugnavit.*

lii & parentum incolumitate continebit. Ita Staius Silvarum lib. 4.

Magnus te manet ordo sæculorum,
Natis longior, abnepotibusque,
Annos perpetua geres juventa,
Quos fertur placidos obisse Nestor.
Quos (a) Tithonia computat senectus.
Et quantos ego Delium poposci.

Quid est Oratio Lustrica?

R. Ea est, quæ à veteribus nonnullis habebatur quando infanti nomen imponebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *Lustralis* vulgò diceretur. Verum quoniam illud orationis genus penitus apud nos videtur obsolescere, in illo tractando operam, & oleum non perdemus.

§. XI. De oratione nuptiali, sive Epithalamio.

Quid est Epithalamium, seu Oratio nuptialis?

R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur à voce Græca, (b) quæ *cubiculum nuptiale* significat.

O 6

Quot

(a) *Tithonus Leomedontis filius, Memnonis Pater, post longissimam vitam ab Aurora conjuge versus in cicadam.*

(b) *βιθαμος.*

Quot sunt partes Epithalamii?

R. Quatuor. 1. Dicitur generatim & universæ de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii, quo scilicet hominum societas primum cœpit, urbes conditæ sunt, genus humanum propagatur, vitæ levantur incommoda, & mutua charitas atque benevolentia cognationibus & affinitatibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quæ præcipuam quamdam curam diligentiamque desiderat; continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illæ à Parentibus, à Patria, ab honoribus, fortunisque, à corporis animique dotibus, & à ceteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fuse diximus supra. (a) Mariam Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in cœlum tollit Claudianus in Epital.

Salvæ sidereæ proles augusta (b) Serenæ.
Magnorum suboles regum, parituraque reges.

Quæ prior sceptris facies, quis dignior aula

Vultus erit? Non labra rosæ, non colla pruinæ,

Non

(a) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperat. Honorio.*

(b) *Serena filia fratris Theod. Magni, uxor Stiliconis.*

Non crines equant violæ , non lumina
flammæ?

Auroræ vincis digitos , humerosque Dianæ.

Tertio loco laudatur nuptiarum apparatus , atque celebritas ; popularium & affinium prædicatur lætitia , & aliqua etiam laude solent aspergi , qui ad nuptias convenere. 4. Denique precibus & faustis omnibus clauditur oratio , & vota Deo Superisque pro felici liberorum ortu , mutuaque conjugum concordia nuncupantur.

Ita Statius in Epithal. Stellæ, & Violantillæ:
Eja , age , præclaros Latino properare
nepotes, (laudant,

Qui leges , qui castra legant, qui carmina
Acceleret partu decimum bona (a) Cynthia
mensem, (parenti

Sed parcat Lucina , precor , tuque ipse
Parce puer, ne mollem uterum, ne stantiæ
lædas.

Pectora: cumque tuos tacito natura recessu
Formavit vultus, multum de matre decoris,
Plus de patre feras.

Pro mutua conjugum concordia sic vota nuncupat Martialis in Epith. Prudentis & Claudie Lib. 4.

Diligat illa senem quondam ; sed & ipsa
marito

Tunc

(a) *Cynthia nomen Diana à Cyntho monte in Delo insula, ubi nata est*

Tunc quoque cum fuerit, non videatur
anus.

§. X. De laudatione Funebri.

Quid est Oratio Funebri?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes illæ, quas ad Mausoli sepulchrum quotannis haberi jussit Artemissia, itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum, qui in bello pro patria cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Tucydidem.

Quænam est origo hujusmodi Funebrium Orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus ex septem sapientibus; apud Romanos vero Valerius Publicola, qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinos cæsum, funebri oratione prosecutus est, tantoque id populi aplausu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, publicæ laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent, & à Romanis mos ille ad certas gentes, & ad ipsos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi porro laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius, & post illum Livius, quod nempe supra modum res in illis augeri solerent, & bene multa assentatorie magis quam

quam vere dicerentur, ut fere fit.

Quot partibus constat Oratio Funebri?

R. Orationem Funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione & parænesi, sive adhortatione: laude mortui; consolatione parentum & affinium; parænesi vero, seu adhortatione ad superstites, ut in mortui vitam atque virtutes, tamquam in exemplar intueantur.

De artificio funebri orationis.

Quodnam esse debet, & undenam ducendum est illius Exordium?

R. Magnam quamdam mœroris, luctusque significationem præ se ferre omnino debet. Duci autem poterit, 1. ab exclamatione. Tale est Exordium brevis illius, sed perelegantis orationis Tullianæ in morte Crassi Oratoris clarissimi: "O fallacem nostram spem, fragilemque fortunam & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicerent!"

2. Duci potest Exordium à descriptione funebri apparatus, vel à mœsto audientium silentio, quæ res utraque sacrum quemdam horrorem audientibus incutiat. Ita nos olim sumus exorsi funebrem laudationem III. Eccles. Principis Camili de Neufville.

Ar-

Archiepiscopi & Proregis Lugud. "Quod
 »tristi silentio, tacitaque mœstitia defixus;
 »& rerum à me dicendarum expectatione,
 »suspensos esse vos videam (Auditores)
 »arguit illum quidem dolorem vestrum,
 »cujus vim acerbissimam in vestris animis
 »altius insedissee satis intelligo. At hic
 »vester mœror, hæc spectatio tanta, ne
 »mihi vobisque fraude sit, est omnino
 »quod vereor. Habent hoc nempe magni
 »dolores, ut superbissimus sit illorum sen-
 »sus, delicatissimumque fastidium: Ha-
 »bent hoc ut refricando facile recrudes-
 »cant, neque se, nisi caute admodum,
 »ac mollitèr interpellari patiantur. Verum
 »opprimar ante licet officii pondere, quam
 »illud deseram."

3. Duci poterit Exordium à gravi ali-
 quo apophtegmate de fragili caducaque re-
 rum humanarum sorte, quæ nobis, ut
 cum maxime, ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ fortè
 laudandi mortem circumsteterè. Hinc Im-
 peratoris Theodosii M. laudationem fune-
 brem orditur D. Ambrosius: "Hoc nobis
 »motus terrarum graves, hoc juges plu-
 »viæ minabantur, & ultra solitum caligo
 »tenebrosior denuntiabat, quod clemen-
 »tissimus Imperator Theodosius recessurus
 »esset è terris. Ipsa igitur recessum ejus
 »elementa mœrebant, cœlum tenebris ob-
 »duc-

ductum, aer perpeti horrens caligine,
terra quatiebatur motibus, replebatur
aquarum alluvionibus. Quidni mundus ipse
defleret eum Principem continuo esse ra-
piendum, per quem dura mundi istius
temperari solerent?"

5. Denique abruptum exordium ad mo-
vendum commiserationem longe aptius es-
se videtur, quam temperatum, ac lene.
Vide quomodo M. Antonius Muretus in
funere (a) Caroli noni Galliarum Regis
exordiat ex abrupto: "Hoc igitur resta-
bat unum afflictis ac pene prostratis in-
felicis Galliae rebus, ut Carolus Rex,
quo se illa recreabat, ac solabatur uno,
de quo cogitans, in quem intuens, om-
nium quas excepit acerbitatum memo-
riam deponebat, cum bonorum animos
ad aliquam spem quietis erigere coepisset,
in ipso ineuntis adolescentiae flore, acer-
bi, atque immatura morte raperetur. O
fallaces hominum spes! O incerta vota!
O lubrica & ancipitia humanae vitae
curricula!"

Quid facto opus est in Confirmatione?

R. Tribus illis, quae supra memoratae
sunt, partibus constabit Confirmatio, lau-
de nimirum, consolatione, atque paræne-
si; laude mortui; consolatione propin-
quorum ac amicorum; & parænesi ad
ads-

(a) *Carolus IX. obiit anno 1574.*

adstantes. Quod attinet ad mortui laudes vide quæ diximus de Panegyrico, à quo nimirum hoc tantum differt oratio funebris, quod audientium voluptatem sequatur, & captet Panegyricus; funebris vero laudatio nihil nisi mœrori serviat, atque tristitiæ: unde vitandum erit diligenter quidquid lætitiæ gaudiumque posset animis ingenerare. Hoc artificium observare poteris in illo Horatii Carmine, ubi (a) Quinctilii amici & affinis sui mortem lamentatur.

Ergo Quinctilium perpetuus sopor

Urget? cui pudor & justitiæ soror

Incorrupta fides, nudaque veritas,

Quando ullum inveniet parem?

Mœrentium dolorem utcumque consolabitur, 1. Vitæ ab amico laudabiliter actæ felix recordatio. 2. Honores viventi mortuoque habiti, & omnia quæ virtutem illius testantur tum publica, tum privata monumenta. 3. Spes minime dubia de immortalis ævo, quo ille inter felices animas in cœlo perfruitur, vel aliquando fruiturus est. 4. Filii nepotesque superstites, ad quos paternæ virtutis hereditas transit.

Quod

(a) *Quinctilius Poeta non contemnendus, Cremonensis dictus à Patria diversus ab illo Quinctilio Varo, qui Legiones amisit in Germania.*

Quod si forte pro patria pugnans occubuerit is, qui laudatur, tunc enim vero poteris vagari liberius in hoc uberrimo dicendi campo, quem tibi aperit Tullius, cum Martiam Legionem, quæ in (a) prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissime laudat Philippica 13. "Illi impij, quos cæcidistis, etiam apud inferos pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem & locum consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at memoria bene redditæ vitæ sempiterna, quæ si non esset longior quam hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad summam laudem gloriamque contenderet? Et post pauca: Sed quoniam, Patres Conscripti, gloriæ munus optimis, & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima hæc est quidem consolatio; parentibus quod tantâ Reip. præsidia genuerunt; liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis; conjugibus, quod viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit; fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident."

Denique adstantibus, earum, quas, ce-

(a) *In bello contra M. Antonium, in quo Hintius & Pansa Consules cæsi.*

lebrasti, virtutum recordatione stimulos admovere conaberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R. Hæ sunt Perorationis partes. 1. Æternam apud Superos felicitatem apprecari mortuo. 2. Sempiternam eidem apud posteros exoptare ac polliceri memoriam. 3. Summum illius desiderium in auditorum animis excitare, his, vel similibus Horatii verbis, de eodem Quintilio:

Quis desiderio sit pudor aut modus
Tam cari capitis? Præcipe lugubres
Cantus, Melpomene &c.

§. XI. De Oratione Eucharistica.

Quid est Oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, qua ob acceptum insigne aliquod beneficium gratias agimus alicui, cujusmodi est luculenta illa oratio, qua Ausonius Orator & Poeta Gallus, Imperatori Gratiano discipulo quondam suo gratias egit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem suum illud *Eucharistici* nomen à voce *gratias agere*.

Quot sunt præcipuæ partes Eucharistici?

R. Tres. 1. Significamus lætitiâ obortam ex accepto beneficio. 2. Accepti bene-

beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratium & memorem animum pollicemur.

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharisticæ?

R. Exordium versari debet in aperto quodam candidoque dicendi genere, & magnam grati animi foras quodammodo erumpere gestientis significationem continere. Duci autem poterit, 1. A beneficii magnitudine, cui pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post redditum habita in Senatu. "Si, Patres Conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque nostros meritis, parum vobis cumulate gratias egero: quæso, obtestorque ne meæ naturæ potius quam magnitudini beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando?"

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu. "Diuturni silentii, P. C. quo eram his tem-

»poribus usus, non timore aliquo, sed
 »partim dolore, partim verecundia, finem
 »hodiernus dies attulit; itemque initium
 »quæ vellem, quæque sentirem, meo
 »pristino more dicendi.”

Quid facto est opus in Eucharistici confirmatione?

R. 1. Amplificanda est & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona à qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo?

R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona quæ gratificabitur, si res sit in amplissimo dignitatis gradu collocata: hinc enim augetur beneficii magnitudo. 2. A persona cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si immerenti, si ad plures pertineat. 3. A re, qua gratificatur, si honesta, si opportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione & modo; si non ægre, sed libenti animo; si non rogatu alieno, sed sponte; si non redditum sit, sed datum beneficium; si non tarde, sed cito & opinione citius. Ut enim est in veteri Proverbio, *Bis dat, qui cito dat*: interdum etiam beneficii loco ducitur, si cito negetur. Unde in laudatissimo Epigrammate (a) aucto-

(a) *Apud Colomensium, & apud Barzibium in Adversariis.*

toris incerti , sed veteris :

Cæsaris ad valvas sedeo , sto nocte dieque,
Nec datur ingressus , quo mea facta
loquar.

Ite, Deæ faciles , & vestro numine saltem
Dicite divini Cæsaris ante pedes:

Si nequeo placidas affari Cæsaris aures.

Saltem aliquis veniat, qui mihi dicat, Abi.
Quidnam in peroratione servandum est?

R. Accepti beneficii memoriam numquam interituram , & trabali , ut ita loquar , clavo figendam esse polliceberis. Ita Ausonius ait ubique sibi occurrere beneficia Gratiani , *in templo , in foro , in curia , in palatio domi.* Sic etiam Mamerminus ad Imperatorem Julianum : *In referenda gratia , hoc tibi polliceor , semperque præstabo , mihi nec in suggerendis consiliis veritatem , nec in adeundis periculis animum , nec in laboribus perferendis industriam defuturam.* Sed nullum, quod sciam , illustrius exemplum afferri potest , quam Eucharisticum Æneæ ad Didonem, Æneid. i.

O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos , reliquias Danaum , terræque marisque omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos, (dignas Urbe , domo socias : Grates persolvere Non opis est nostræ , Dido : ne quidquid ubique est

Gen-

Gentis Dardaniæ , magnum quæ sparsa per orbem. (quid

Dii tibi (si qua pios respectant numina , si Usquam justitiæ est , & mens sibi conscia recti)

Præmia digna ferant.

Vide etiam apud Livium lib. 28. orationem Saguntinorum gratias agentium Senatui Rom. quod eorum causa bellum adversus Hannibalem suscepisset. Vide in bello Jugurthio orationem Bocchi regis ad Syllam. Habes quoque lectissimam illam epistolam , qua Tullius agit gratias Marcello ob supplicationem sibi ejus opera decretam.

§. XII. De Epinicio & Gratulatione.

*Q*uid est Epiniciu?

R. Est gratulatio ob reportatam victoriam.

Sic autem nuncupatur à voce *victoria*.

Quodnam esse debet illius artificium & dispositio?

R. Exordium , si unquam alias , erit splendidum floridumque , & hilaritatis plenum ac lætitiæ. Videtur autem abruptum magis esse debere quam temperatum.

In confirmatione amplificabitur. 1. Belli necessitas. 2. Belli difficultas. 3. Æquitas in suscipiendo , diligentia in apparando , virtus in gerendo , celeritas in conficiendo.

do. 4. Enumerabuntur commoda & utilitates victoriæ, quæ timore populos, direptione urbes, vastitate Provincias liberavit. Laudabuntur fortissimi viri, qui in bello strenue pugnantes cecidere. Ita Virgilius Euryalum Nisumque laudibus in Cœlum extollit, *Æneid.* 9.

Fortunati ambo : si quid mea carmina possunt, (ævo.

Nulla dies unquam memori vos eximet
Dum domus *Æneæ* Capitolii immobilem
saxum (habebit.

Accolet, imperiumque pater Romanus

Sua etiam laus tribuetur præfectis, du-
cibusque præcipuis, qui in victoriæ par-
tem aliquam venere. Ita Ruæus, hisce ins-
criptionibus Augusti sæculó dignis, conse-
cravit nomen illorum, qui bellum Batavicum
una cum Ludovico Magno administraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDÆO

TRIBUS AD SENEFUM

EXERCITIBUS FRACTIS.

HENRICO PRINCIPI TURRENNIO,

SERVATIS REGNI FINIBUS,

PULSIS ULTRA RHENUM

GERMANIS, EORUM EXERCITU

QUATER CÆSO.

FRANCISCO MARESC. CREQUIO,

DELETIS INCRUENTA

VICTORIA GERMANORUM

COPIIS &c.

P

Pe-

Peroratio vota continebit pro victoriis incolumitate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M. victoriarum largitori & bonorum omnium fonti grates fuerint, ut par est, rite persolutæ.

Quod si non pro victoria, sed pro adepto insigni quoque honoris ac dignitatis gradu, fiat alicui gratulatio, significabis: 1. Quantam ceperis animo voluptatem ex illius nova dignitate. 2. Quanta sit etiam publica hilaritas, & lætitia. 3. Honoris & gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non casu, non prehensione & ambitu, non precibus muneribusque, sed meritis rebusque gestis fuisse comparatum hunc honorem, quem multi ambierint, perpauci obtinuerint.

Pertinet etiam ad demonstrativum genus Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteriam vocamus orationis genus quoddam, quo restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?

R. Est oratio, qua discedentem aliquem faustis omnibus, votisque prosequimur; cujusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico, ad Virgilium Athenas proficiscentem.

Sic

Sic te Diva potens Cypri,
Sic (a) fratres Helenæ, lucida sidera.
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter (b) Japyga,
Navis quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio, quam habemus discedentes ex patria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari benevolentiae significatione sumus excepti. Hujus generis est Æneæ discedentis oratio ad (c) Helenum & Andromachem, Æneid. 3.

Hos ego digrediens lachrymis affabar
obortis:

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor aran-

dum,
Arva neque Ausoniæ, semper cedentia
retro,

Quærenda, effigiem Xanthi Trojamque
videtis,

P 2

Quam

(a) *Castor & Pollux.*

(b) *Japyx, ventus stans, ab Apulia quæ olim Japygia dicebatur.*

(c) *Helenus Priami filius, vaticinio clarus, ex captivo factus Epiri Rex ab ipso Pyrrho.*

Quam vestræ fecere manus : melioribus
opto

Auspiciis; & quæ fuerit minus obvia Grajis.

Quid est Epibaterion?

R. Est oratio, quæ habetur ab illo, qui post longam peregrinationem, domum incolumis rediit. Vide Scaligerum lib. 3. Poetices.

C A P U T I I.

De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum.

Quænam est materia generis deliberativi?

R. Illius materia sunt res omnes in manu & arbitrio nostro positæ: ut enim ait (a) Tullius, *Tollitur omnis deliberatio, si intelligatur quidquam fieri non posse, aut imponatur necessitas. Neque enim quisquam deliberat, qua ratione perpetuo victurus sit; quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem incumbere: neque quisquam deliberat quomodo volare possit; scit enim sibi alas non adesse.*

Quisnam est finis generis deliberativi?

R. Honestas, & Utilitas.

Quænam orationes spectant ad genus deliberativum?

R. Pertinent ad genus deliberativum suasio, dissuasio, hortatio, dehortatio,
con-

(a) *In partitionibus.*

De diversis Oration. generib. 341
conciliatio, concitatio, commendatio, peti-
tutio & consolatio.

§. I. De Suasione & Dissuasione.

Quid est Suasio?

R. Est oratio deliberativa, qua ostenditur quid faciendum sit. Dissuasione vero contrarium suadetur.

Undenam ducuntur argumenta Suasioni, vel Dissuasioni propria?

R. Ducuntur ab honesto, ab utili, à necessario, à facili, à jucundo, cum aliquid suadendum est; & è contrariis capitibus, cum est aliquid dissuadendum.

Quid est Honestum?

R. Honestum id intelligimus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expediendum; v. g. si quempiam hortemur, ut M. Attilii Reguli exemplo mali ad mortem vel ad vincula reverti, quam datam hostibus fidem fallere. Ita Tullius in Maniliana probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo R. Mitridates incussit, cum una hora tot civium Romanorum milia jussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lucanum lib. 9. animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggre-
diendum iter periculosum ac difficile:

O quibus una salus placuit mea castra
secutis

Indomita cervice mori , componite mentes
Ad magnum virtutis opus , summosque
labores: (tentia:

Quam orationem claudit pulchra illa sen-
... . Serpens , sitis , ardor , arena,

Dulcia virtuti : gaudet patientia duris:

Lætius est , quoties magno sibi constat
honestum.

Quid vocas Utile?

R. Utile est , quod propter commodum
expetitur , sive adjunctam habeat honesta-
tem , ut gloria , honor , dignitas ; sive
non habeat , ut divitiæ , valetudo , tran-
quillitas , malorum depulsio &c. Ex his lo-
cis Catilina conjuratos hortatur , apud Sal-
lustium , ad nefarium facinus , quod illud
maximum atque pulcherrimum vocat. "No-
bis , *inquit* , est domi inopia , foris
res alienum , mala res , spes multo as-
perior. Denique quid reliqui habemus,
præter miseram animam? Quin igitur ex-
pergiscimini? En illa , illa , quam sæpe
optastis , libertas : præterea divitiæ , de-
cus , gloria in oculis sitæ sunt. Fortuna
ea omnia victoribus præmia posuit."

Curio (a) similiter , apud Lucanum lib. I.
spe .

(a) *Curio homo linguæ venalis , ut se ære
alieno liberaret , Cæsarem ad civile bellum
impulit.*

specie utilitatis Julium Cæsarem ad bellum civile sic hortatur:

Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum! Facili si prælia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.

Quid vocas necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine quo salus aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scaligero, necessarium dicitur, quod ita utile est, ut sine eo res **NEC ESSE** possit, unde & nomen derivatum est. Hujusce porro loci magna vis est. Multi enim sunt animis adeo segnibus, ut tum quoque cum aliquid honestum & utile esse norunt, tamen si res sit cum magno labore conjuncta, facile terreantur: Apud tales ratio necessitatis est compendiosa vis ad persuadendum. Ejusmodi est Ciceronis argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim non qua conditione victuri ne simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.* Ab hoc potissimum loco, itemque ab honesto Æneam Hector ad fugiendum hortatur, Æn. 2.

Heu! fuge nate Dea, teque his, eripe flammis,
Hostis habet muros, ruit alto à culmine
Troja. (dextra

Sat Patriæ Priamoque datum: si Pergama
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent:

Quid vocas facile?

R. Facile illud est, quo sine magno

bore, sumptuve, aut molestia, brevi tempore fieri potest: quæ sane omnia maximo sunt ad persuadendum momento. Frustra enim suadetur illud, quod vix, aut ægre admodum fieri posse creditur. Ac propterea, si quis hac de re scrupulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in suam sententiam conatur alligere astuta Juno, *Æneid.* 4.

Mecum erit iste labor: nunc qua ratione quod instat

(a) Confieri possit: paucis, adverte, docebo.

Quid vocas Jucundum?

R. Jucundum dicitur, quod honestam habet voluptatem vel animi, vel corporis: sic nuncupatum, inquit Tullius, à *juvando*, quod nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hinc ducitur illud argumentum Tullii: *Hoc velim tibi persuadeas si rationibus meis à te provissum esse intellexero, magnam te ex eo & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quænam in suadendo, vel dissuadendo præcipuè spectanda sunt?

R. Tria. 1. Quid sit, de quo deliberetur. 2. Qui sint, qui deliberent. 3. Quis sit, qui suadeat, vel dissuadeat.

Quid spectandum est in re de qua deliberatur?

R.

(a) Confieri pro confici, vox parum usitata.

R. Quinque illa de quibus egimus enucleatæ ; an sit honesta , an utilis , an necessaria , an facilis , an jucunda.

Quid spectandum est in iis qui deliberant?

R. Caput artis est nosse penitus animos eorum qui deliberant , eorumque voluntates ac naturas festine odorari , ut possis ambitiosis splendida , avaris utilia , voluptuosis jucunda proponere , & suo , quo ajunt , hamo quemque piscari.

Prudentis ergo Oratoris erit videre an agat cum regibus , aut viris principibus , apud quos , ut ajebat Parysatis villa , verbis byssinis opus est ; an cum nobilibus , quos honesta ac laudabilia tangunt ; an cum plebe , bellua multorum capitum apud quam negotium tractare longe difficillimum est. Neque vero satis est dignitatem spectare : sed habenda est etiam ingenii , morum & ætatis ratio , ut rem facilius possis ad exitus optatos perducere. Jure igitur merito de variis variarum ætatum , conditionum & gentium moribus hic agi solet ab artis Magistris , & in primis ab Aristotele.

§. II. De variis variarum ætatum moribus.

Quinam sunt juvenum , virorum , ac senum mores?

R. Ætatis cujusque mores graphice ad-

modum ita pingit Horatius in Arte poetica.
Imberbis Juvenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis canibusque & aprici gramine
campi.

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris,
Sublimis cupidusque, & amata relinquere
pernix.

Conversis studiis, ætas animusque virilis
Quærit opes & amicitias, inservit honori:
Commisisse cavet quod mox mutare laboret.

Multa senem circumveniunt incommoda;
vel quod (uti;

Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet
Vel quod res omnes timide gelideque
ministrat (futuri,

Dilator (a), spe longus, iners, avidusque
Difficilis, quærus, laudator temporis acti
Se puero, censor castigatque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus, fa-
cile & vehementer excandescunt, unde ado-
lescentia quidam quasi rationis æstus ap-
pellatur; honestum utili præferunt, aperti
sunt, candidi & misericordes; sua enim
innocentia ceteros metiuntur. Prodigii sunt
& in sumptus effusi; nondum enim egesta-
tem sunt experti: ad risum & dicacitatem
sunt propensi.

At

(a) *Tardus ad bene sperandum ob timidi-
tatem, ait Aristoteles; vel, ut alii malunt,
spem vita longam habens.*

At dispar omnino est senum ratio. Facile succensent illi quidem, sed non æque parent iræ, quia, ut scite Horatius, *Lenis albescens animos capillus, litum & vixæ cupidos protervæ.* Parum sperant, quia diu vixerunt; pauca moliuntur, præteritis gaudent, facetos ac ridiculos odere, solliciti sunt officiorum exactores, ad rem attenti, lenti, difficiles, suspiciosi; sæpe enim aut se, aut alios delusos meminerunt. Præterea queruli sunt morosique, ut ait Tullius, *in fragili corpore odiosa est omnis offensio.*

Denique verbosi sunt & loquaces, quia dicere amant. Undè non inscitè Cornelius Gallius, seu potius Maximianus:

Deficit auditor, non deficit ipse loquendo,
O sola fortes garrulitate senes!

Sed facile hoc illorum ætati condonandum, ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde compensant.

Virilis ætas senectutem inter & adolescentiam interjecta, ac in quodam quasi confinio posita utriusque virtutum vitiorumque particeps est, & utriusque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juventus fortis est, sed intemperans, senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est sobriaque. Juventus nimis credula est, senectus nimis suspiciosa, virilis ætas, pro rerum natura, vel confidit, vel diffidit.

Juventus quærit honestum potius quam utile, senectus utile magis quam honestum; virilis ætas honestum simul & utile.

Puerilis denique ætas effervescit facile; mutatur in horas: magnam habet indolem ad virtutem, gloriæ honorique mirum in modum velificatur. Audi Tullium lib. 5. de Finibus: *Quanta sunt puerorum decertantium studia! ut illi efferuntur lætitia cum vicerint! ut se accusari nolunt! quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint!*

§. III. De moribus Nobilium, Divitum Plebejorum.

Quinam sunt Nobilium mores?

R. Nobiles sunt honoris ac gloriæ vel maxime studiosi, & si Apulejana voce uti fas est, sunt in primis *honoripetæ*. Solent autem non solum ignobiles aspernari, sed etiam homines novos, qui primi ex sua gente sunt honores consecuti. Ita Metellus contemnebat C. Marium, illique Consulatum invidebat. Unde sic de eo Sallustius: *Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum.*

Quinam sunt Divitum mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt nuperrime consecuti, contumeliosi ferme sunt ac superbi. Nempe facile sibi persuadent

dent præstare se ceteris, quia divitias possident, quibus venalia sunt omnia. Præterea solent mollitie luxuque diffluere, ut notat Juvenalis Sat. 6.

Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
Divitiæ molles.

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scite tangit Cicero: cum de T. Roscio ait, *Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena*: & Maro, cum ait de Numano: *Vociferans, tumidusque novopræcordia regno.*

Qui sunt denique Plebejorum mores?

R. Germanos plebæ mores suis coloribus scite pingunt Sallustius, Horatius, Tacitus, & Seneca, dum ajunt, *plebem esse belluam multorum capitum. . . pluma & vento mobiliorem esse. . . opinione duci magis quam veritate. . . ire quo itur, non quo eundum est. . . privatis commodis servire potius quam publicæ vel honestati, vel cupiditati. . . cupidam esse rerum novarum. . . denique pessimi argumentum turbam esse.*

De variis Reipublicæ formis.

Neque vero in deliberatione satis est ætatis & conditionis cujusque indolem ac studia diligenter spectare. Spectandi præterea sunt Reipublicæ mores, qui scilicet, pro varia (a) politiæ forma, solent maximopere

va-

(a) Reipublicæ.

variare. Aliter igitur agendum apud Gallos Hispanosque & Lusitanos, quibus Rex unus summo cum imperio præest: aliter apud Helvetios, Batavosque ac Venetos, apud quos vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid est Monarchia?

R. Est unius dominatus communem utilitatem spectans.

Quid est Aristocratia?

R. Est Optimatum imperium, cujusmodi est apud Venetos. Quod si Optimates illi pauci sint, & propriæ, non vero publicæ serviant utilitati, vocabitur *Oligarchia*.

Quid est Democratia?

R. Est imperium populi, cujusmodi ferè est apud Helvetios. Quod si plebs infima dominetur, vocabitur *Ochlocratia*. Ad di potest *Anarchia*, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exurgere, cum sine rege ceterisque magistratibus fluctuat labefactatum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque accurate cognosces, & illorum germanam indolem perspectissimam habebis ut possis ad illam sermonem accomodare, ut monet Horatius:

Intererit multum (a) Davusne loquatur, an Col-

(a) Davus persona comica, & nomen servi.

Colchus, an Assyrus, Thebis nutritus, an Argis:

Quenam igitur est variarum Europæ Gentium indoles?

R. Galli sunt humani, hospitaes, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicosi, mobiles, præcipites, longæ spei impatientes, faciles ad obliviscendas injurias æque ac benefacta, acribus iniitiis, injurioso fine, & ut ait Florus de veteribus Gallis, primo impetu plusquam viri, secundo non item; magni peregrinatores; unde jure dictum est, *Nullum bellum sine milite Gallo.*

Germani sunt simplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri amici, verique hostes, inquit Scaliger. Belgæ Batavique medium ferme tenent Gallos inter atque Germanos. Hispani sunt constantes, sedati, lenti in consiliis, laboris ac disciplinæ tolerantés: vile ministerium, etiamsi spes magna affulgeat, aversantes. Itali sunt cunctatores, ingeniosi, sapientes, mentis excelsæ ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius. (mento,

Tu regere imperio populos, Romane, me-
Hæ tibi erunt artes:

Poloni sunt feroces, bellicosi, & quos arte magis, quam vi possis superare; Moscovitæ contra fraudulentis, &c. Longum esset cetera persequi. Plura qui volet adeat quæ ingeniose & eleganter de præcipuis genti-

ti-

tibus disseruit Joannes Barclajus in icone animorum cap. 3. & sex proximè sequentibus. Adeat item (a) Calvidii Læti Callipædiam, ubi versibus elegantissimis diversarum Europæ gentium mores & ingenium diligenter expressit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet vel dissuadet?

R. Tria maxime in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, *quia iis fidem habere solemus*, inquit Tullius libro de Officiis, *quos plus intelligere ac videre, quam nos arbitramur.* 2. Probitas, *quia quo quis versutior & callidior, hoc invi ior & suspentior, detracta opinione probitatis*, ait idem Tullius; *& si quem, licet peritum ac prudentemque ceteroquit, fallacem tamen, & sui potius amantem credamus, quam nostri, ejus consilium penitus aversabimur.*

3 Spectatur in suadente benevolentia: quia ut vel maxime prudens & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti melius velle existimetur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum l. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi & consiliis opus est tuis, & amore, & fide.* Quare ad-

(a) *Verum nomen, Claudius Quilletussa Medicus Gallus, vixit sæculo proxime elapso.*

advola: expedita erunt omnia, si te habeo. Nam consilium ad prudentiam pertinet, fines ad virtutem, amor ad benevolentiam.

§. IV. De Hortatione & Dehortatione.

Quid differt Hortatio à Suasione?

R. Hoc differt, quod suademus ratione, & consilio, hortamur vero motu atque impulsu. Unde Suasio proprie pertinet ad intellectum; Adhortatio vero pertinet ad affectum. Suasio docet, eoque plus habet argumentorum; Adhortatio vero inflamat, ac propterea plus habet caloris. Suasio facit, ut scias quid factu sit opus; Hortatio facit, ut velis & ausis, illiusque partes sunt, faces ac stimulos veluti subijcere auditorum animis, illosque ad rem bene gerendam inflammare. Denique Suasio pertinet ad confirmationem; Exhortatio vero conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R. Excitabis, 1. Spem & fiduciam 2. Amorem & desiderium rei quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ, quæ est potentissimum ad feriendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortaris, illosque hortatu nequaquam indigere dices: Ut enim observat Tullius in excitando & in acuendo plurimum valet, si

si laudes eum , quem cohortaris. Ita socios recordatione virtutis inflamat Mnestheus apud Virg. *Æneid.* 5.

At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus, Nunc nunc insurgite
remis,

Hectori socii , Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites : nunc illas promite vires,
Nunc animo , quibus in Gætulis syrtibus
usi, (undis,

Junioque mari (a), Maleæque sequacibus
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo :

(Quamquam oh!) sed superent quibus hoc,
Neptune , dedisti.

Extremos pudeat redisse. Hoc vincere, cives,
Et prohibete nefas. . . . .

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium lib. 7. ubi Alexander trecentos juvenes adhortatur , ut invadant præruptam illam undique adscissam Sugdianorum petram , quæ in triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimaxes cum triginta armatorum millibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad trecentos milites.

Vobiscum , ò juvenes , & mei æquales,
urbium invictarum ante munimenta superavi:

(a) *Malea promontorium in mare procurrens , quod periculosam reddit navigationem.*

De diversis Oration. generib. 355

vi: montium juga perenni nive obruta emensus sum : angustias Ciliciæ intravi : Indiæ, sine lassitudine , vim frigoris sum perpesus : & mei documenta vobis dedi , & vestri habeo. Petra , quam videris , unum aditum habet , quem barbari obsident , cetera negligunt , nullæ vigiliæ sunt , nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam , si solertè rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. NIHIL tam alte natura constituit , quo virtus non possit eniti. Experiendo quæ ceteri desperaverunt. Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen , quod cum ceperitis , candidis bellis signum mihi dabitis : Ego copiis admotis , hostem in nos à vobis convertam. Præmium erit ei qui primus occupaverit verticem (a) talenta decem : uno minus accipiet , qui proximus ei venerit : eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo , vos non tam liberalitatem intueri meam , quam voluntatem.

Dehortationis vero luculentissimum exemplum habes apud Livium , lib. 22. in oratione Calavii civis Campani : qua filium suum Perollam , ab Hannibalis cæde dehortatur.

Dehortatio.

Per ego te , filii , quæcumque jura liberos

(a) *Talentum Atticum respondet Realibus , seu juliis Romanis 6600.*

ros jungunt parentibus ; precor quæsoque, ne ante oculos patris facere & patri omnia infanda velis. Pauca horæ sunt , intra quas jurantes per quidquid Deorum est , dextras dextræ jungentes , fidem obstrinximus ut sacratîs de mensis (a) essemus. Digressi à collóquio , extemplò in eum armamur. Surgis in hospitali mensa , ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale est : eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine ? Hannibalem modo pater filio meo potui placare ; filium Hannibali non possum ? Unus aggressurus est Hannibalem ? Quid illa turba tot (b) libertorum servorumque ? Quid in unum intenti omnium oculi ? quid tot dextræ torpescentes in amentia illa ? Vultum ipsius Hannibalis , quem armati exercitus tremunt , quem horret populus R. tu sustinebis ? Et si auxilia desunt , me ipsum ferire , corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis , sustinebis ? Atqui per meum pectus petendus ille tibi transigendusque est. Deterreri hic sine te potius , quam illi vinci. Valeant preces apud te meæ , sicut pro te hodiè valuerunt.

§. V.

(a) *Ita genuina lectio , pro ederemus.*

(b) *Melius quam liberorum , ut vulgo legitur.*

§. V. De Concitatione, & Conciliatione.

*Q*uid est Concitatio?

R. Est virulentum quoddam orationis genus quo multitudinis praesertim animi, velut quoddam seditioes flabello, concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. I. Annalium, ubi ait fuisse in castris Percennium quemdam gregarium militem, hominem turbulentum & procacem, qui militonum seditioem conflare conatus est hac artificiosissima concione: *Cur paucis centurionibus, paucioribus Tribunis in modum servorum obedirent? quam ausuros exposcere remedia, nisi novum & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore tolleret. Ne dimissis quidem finem esse militia, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre: & paulo post; Denis in diem assibus animam & corpus aestimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sevitiarum centurionum, & vacationem, munerum redimi; ac Hercule verba, & vulnera, duram biennem, exercitas aestates, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiternam.*

Concitationi opponitur conciliatio, qua
vel

vel nobis amorem alicujus conciliamus, vel dissidentes partes in concordiam gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantès legiones prudenti oratione sedavit, & Julius Cæsar exercitum compescuit, *Quirites* appellando, pro militibus, qua una voce obortam seditionem repente compressit.

§. VI. De Commendatione.

Quot sunt præcipuæ Commendationis partes?

R. Tres. 1. Causas Commendationis exponemus, idque modeste & verecundè; ut quot bene quis de nobis, aut de nostris meritis sit, quod simus cum illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitia juncti; quod perspectissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus, &c. Addere poterimus, scire nos Horatianum illud Epist. l. 1.

Qualem commendes etiam atque etiam
aspice: ne mox

Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem & præclaras animi dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causa commendatur à nobis quispiam. 3. Orabimur atque obtestabimur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere, ne de ejus: quem rogamus.

mus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus nomine, omne grati ac memoris animi officium pollicebimur.

Est & oblique commendationis genus, quo simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium velle; sed orare solum, ut proprius hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum ut, cum gratias agere soleant, qui commendarunt; alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est Petitio?

R. Petitio est oratio, qua aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur intercessio. Utriusque artificium paucis complexus est Servius, ubi Junonis ad Æolum orationem enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petitione hoc observare. 1. Ut facile præstari possit quod petitur. 2. Ut sit justa petitio. 3. Ut habeat modum, & adhibeatur in illa moderatio. Hoc est ut si majora dari non possunt, minoribus certe contenti videamur. 4. Ut sequatur expedita remuneratio. Quatuor hæc observare licet in Junonis petitione. 1. Enim docet rem facili negotio fieri posse: Æo-

Æola (namque tibi Divum Pater, atque hominum Rex.

Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos)

2 Justam esse petitionem ostendit, dum inimicam gentem insectatur:

Gens inimica mihi Tyrrenum navigat æquor.

3 Adhibet moderationem, dum alterutro contenta est: (pes

Incute vim ventis, submersasque obrue pup-

Aut age diversas, & disjice corpora ponto.

4 Beneficii præmium pollicetur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore

Nymphæ

Quarum quæ forma pulcherrima, Dejopejam

Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

Quam plurima etiam petitionum exempla suppeditabunt epistolæ Ciceronis: quas inter, sideris instar, elucet elegantissima illa ad Lucejum, quæ est 12. libri 5. ad familiares, qua Lucejum enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo gesserat Tullius, ea litteris quam primum velit consignare.

Eam autem sic orditur: *Coram me tecum...*

§. VIII. De Consolatione.

CONSOLATOR, vel minor est, vel æqualis, vel major. Minori cautius & mollius erit agendum: amorem suum in primis testabitur; & ne de suo plus altero sapere vel-

De diversis Oration. generib. 361

velle videatur, ea quæ dictu opus erunt, ex quodam Philosopho, vel alio summæ prudentiæ viro se aliquando audisse profitebitur: *Æqualis* pro communis amicitiae jure facere se dicet: Major aget liberius, adeo ut, si quis immoderatus dolorem ferat, audeat etiam increpitare, sed leniter & amice.

Scite omnino argumentum illud tractat Scaliger libro v. de Arte Poetica, c. 123. *Consolator*, inquit, *aut est major aut æqualis. Magnitudinem intelligo aut imperio, aut dignitate, aut sapientia, aut ætate. Aliter enim consolabitur Nasonem Liviam, aliter Liviam Naso. Hoc spectet ad Imperium. Dignitas autem etiam sine Imperio esse potest. Veluti si pater filium Cicero-nem Pompejus. Opibus ut si è plebe quem-piam clientem suum Crassus Sapientia, quemadmodum Polybium, aut matrem Seneca. De ætate non opus est exempli. Major interponet auctoritatem; etiam objurgabit: Sapiens opponet etiam dispositionem: sententiæ huic crebriores. Minor ostendet affectum: sese id à sapientibus accepisse. *Æqualis* testabitur amicitiam, jus commune benevolentiae.*

Si mœrentis dolor sit adeò gravis, & adeò recens, ut medicinam videatur respuere, bipartita erit oratio. Priori parte affirmabimus parum idoneos esse nos, qui

solemur alium, cum vel ipsi quoque consolatione plurimum egeamus: simulque privati nostri doloris causas afferemus. Ad demus non nos modo, sed omnes etiam bonos dolere, quod ipsum tamen qualemcumque merenti solatium debet afferre: quia scilicet

(a) *Leviùs communia tangunt.*

Altera vero parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt trita hæc pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus, quem consolamur doctrina, virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas & damnum, unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vis, quæ mitiget omnia, juxta illud *Venusini Poætæ*.

Durum, sed levius fit patientia

Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam sit honestum in altissimo diviniæ voluntatis consilio semper acquiescere: 6. Quam sit sapiente dignum, quamque laudabile sit, ratione consilio mitigare dolorem illum, qui die ipsa ac tempore tandem aliquando defervescet.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species, accusatio nimirum atque defensio; quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hactenus à nobis

(a) *Claudianus.*

De diversis Oration. generib. 363
allata : cum præsertim veterum iudicio-
rum ratio fuerit prorsus immutata.

FINIS LIBRI QUARTI.

ARTIS RHETORICÆ
LIBER QUINTUS.

DE PRONUNTIATIONE.

SUPEREST Pronuntiatio, sive actio, pos-
trema quidem oratoriæ facultatis pars,
si ordinem in tractando consideres : sed
tanti tamen momenti, ut primas, secun-
das, & tertias ei Demosthenes merito &
jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio ?

R. Est vocis gestuumque, pro rerum
verborumque varietate, apta conformatio.
Quanta porrò sit illius vis & utilitas, do-
cet Tullius, cum ait, infantes, & indi-
sertos homines, actionis dignitate, elo-
quentiæ sæpe fructum palmamque tulisse,
dissertos vero bene multos actionis defor-
mitate, infantes fuisse iudicatos. Hinc
Pronuntiatio recte vocatur ab eodem Tul-
lio: *Quædam corporis eloquentia;* & alibi (a)

Q 2

Ser-

(a) *Ad Brutum.*

Sermo corporis ab eodem etiam appel'atur.

Quot res sunt ad recte pronuntiandum necessariae ?

R. Tres , memoria , vox , & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis de cujus vi gratiaque multum deperat necesse est , si memoriter non pronuntietur oratio , & si orator non possit à commentaris oculos & vultum avertere.

Viris tamen principibus , & in publica re vehementer occupatis vitio verti nequit , si reticente commentario ; ut olim Augustus , qui , ne memoriæ subiret aleam , vel in ediscendo sibi tempus abiret , fere de scripto dicebat , ut auctores sunt Suetonius , & Dio. Itemque Patrum nostrorum memoria Carolus V. ad Belgii Proceres orationem è scripto recitavit , cum sese regno Bruxelis abdicaret , illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis senibusque , aliis vero nequaquam.

§. I. De Memoria.

Quid est Memoria ?

R. Memoria , ut est eloquentiæ pars , definitur à Tullio , *Firma rerum ac verborum recordatio*. Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis , alia naturalis.

Quid est artificialis Memoria ?

R. Artificium memoriæ à veteribus tradi-

ditum constat locis & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines vero instar Scripturæ. Hanc artem primus apud veteres Simonides prodidisse, apud recentiores Raymundus Lullus illustrasse creditur. Ea vero iis qui memoria valent, minime necessaria est; qui non valent prorsus inutilis. Tu illam modo exerceto, ediscendis ad verbum ut ait L. Crassus apud Cic. l. 1. de orat. quam plurimis & tuis scriptis & alienis: quod facilius fortasse præstabis, si, ante quam cubitum eas, attente ea, quæ manè voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio juverit, nihil sanè in arte, quo possis juvari reperio.

§. II. De Voce.

AD Actionis usum ac laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, inquit Tullius de Oratore; neque tam refert quæliã sint quæ dicas, quam quomodo dicantur.

Quænam igitur circa vocem sunt observanda?

R. Tres hasce potissimum leges diligenter observabis. Prima lex hæc est, ut dilucide, articulatim & sincere pronuncietur, ita ut integra verba, syllabæque omnes proferantur. Nolim tamen sylabatim sic pronunties, quasi si litteras computando anumerares, quod esset molestum ac putidum.

Ad eandem legem pertinet etiam, ne volubili quadam præcipiteque celeritate dicendi incitata feratur oratio: sed vox respiratione recreetur, & spiritus inter dicendum suspendatur identidem, & auditoribus spatium aliquot cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc est, ut pro argumenti, motuumque præsertim varietate, vox etiam opportune varietur, & ut cumque se affectum videri velit Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum, incitatum, crebro incidens: miseratio & moeror flexibile: plenum, flebile, interruptum: voluptas effusum, lenne, tenerum, hilaratum, metus demissum, hæsitans, abjectum, &c.

Præterea mutanda tibi vox erit pro variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio.

In Exordio, nisi forte indignatione constet, voce utendum submissa ac verecunda. Nec debet Orator, simul ac dicturus prodit, perfricasse frontem, & in verba statim erumpere. Ceteroqui futurum est, ut feroculum Oratorem jure omnes avertentur. Sed oportet, ut paululum cogitatione quasi defixus moretur; idque tum quod auditores hæc Oratoris cura delectet;

tum

tum ut interea ipse se colligat, & ad dicendum componat. Ita Ulisses apud Nasonem paulisper constitit, oculis in terram defixis, priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat (a).

... Oculos paulum tellure moratos

Sustulit ad proceres, expectatoque resolvit

Oratio sono, neque abest facundis gratiam dictis.

Ab Exordio paulatim insurgit vox: ac in narrando quidem, voce utimur aperta simplicique, qualis fere est in sermone familiari. In Confirmatione & in argumentatione praesertim, voce utimur acriori. In Peroratione demum, quasi parva victoria, vox solet esse excitatior, ut ita ostendat Orator, se niti bonitate causae magnamque fiduciam in auditorum probitate, prudentiamque collocare.

§. III. De Monotonia & cantu.

Gratae huic varietati opponitur est diametro unus illae insulsusque vocis tenor, quem Graeci *monotoniam* vocant, & qui non modo dicentem enecat sed etiam audientes exanimat, & unde omnis orationis decor ac venustas deflorescit:

... Ut citharædus

Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem. inquit Horatius. Q 4 Huic

(a) *Metam.* lib. 13.

Huic, qua tantopere commendamus, varietati opponitur etiam cantus, qui nihil aliud est si quæris, quam clamosa quædam & uno ferme tenore subsultans nœnia.

Qua ratione huic vitio poterit occurrî?

R. Huic incommodo remedium adhibebitur, 1. Si pueri rebus humilibus ac quotidianis æquabiliter & rotandè pronuntian- dis assuescant; neque vero statim ad tragicam granditatem procurrant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant, germanum sensum penitùs animadvertant. 3. Si interdum vernacula, non illa inflata tragicaque, sed simplicia & quotidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis, quæ varios motus ac vocis inflexiones efflagitent; ut videant quid submisse ac leniter, quid festive, quid atrociter, quid sedate, quid concitatus dicendum sit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quasi tyrocinia posuerint, poterunt cirra, periculum in rebus grandioribus tragicisque versari.

Tertia circa vocem lex hæc est, ut ea pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; sed tamen nec ascendat ad supremum, nec ad extremum descendat. Nam vox si ima sit, vim non habet; si vero nimium acuta sit continuaque, delicatas ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

¶ Scio

Scio equidem hoc esse plebeculæ rudioris ingenium, ut vocalissimum quemque & valentissimum lateribus, ita optimum oratorem judicem, nullamque putet egregiam, nisi quæ (a) *pontem inaignetur* actionem, in qua scilicet & clamosæ fauces & vox ululans, & rigidi vultus torbitas, & pedum supplisiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis dissoluta quædam intemperansque jactatio, & illa denique inflata rumpantur.

Ciceroni vero longe alia mens erat. Ajebat enim venatissime, clamosos hujusmodi *latratores* verius quam oratores, similes esse claudorum, qui cum ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi in illa (b) *Stentorea* voce, tamquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt, nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quam bajulus possit dici *ci-tharædus*.

§. IV. De Gestu.

Vocem subsequi debet Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus sunt accom-

Q 5 com-

(a) *Pontem indignatus Araxes. Virg.*

(b) *Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis adæquabat. Unde ab Homero vocatus, vocem æream habens.*

commodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid est Gestus ?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam & quasi pronuntiatio corporis; seu mavis cum Quinctiliano, *Gestus est totius corporis motus & conformatio.*

Quid in Gestu generatim & universe cavendum est ?

R. i. Nihil in illo sit effeminatum & molle, nihil nimis exquisitum, aut elegans: nihil quod affectatam quamdam diligentiam, artemque redoleat. Monet enim Fabius, actionem non esse deliciis nimique cura moliendam: & comptis illis delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitatu contigit. Cum enim gens effeminata, & chorearum ad insaniam avida, suos etiam equos ad numerum symphoniamque saltare docuisset; cum deinde ex umbraculis in solem ac pulverem contra Crotoniatis hostes fuit illis prodeundum, histriones illi equi, tubarum & martis ignari, motibus compositis, saltibusque numerosis repente lascivientes, se & exercitum totum misere perdidierunt. Ita umbratiles illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque venustuli, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in
cla-

clamorem, in castra atque aciem forensem prodeunt, & se & causas suas in magnum quoddam discrimen conjiciunt.

2 Nihil in gestu sit durum, aut agreste, ne dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamur incidere. Quamquam, si in alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rustica quaedam simplicitas, quam putidiuscula gestus, vocis & habitus affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur. 1. Ut status corporis sit celsus & erectus, trunco magis toto virili quadam laterum inflexione sese Orator moderetur. 2. Ne in statuæ morem obrigescat, quasi si veru deglutisset, ut facere ajebat Epictetus. 3. Ne crebis & incompotis corporis commotionibus vehementius agitetur, more furentis Sibyllæ,

... Cui pectus anhelum.

Et rabie fera corda tument. . . .

Vitiosum quippe est hoc illuc tursitare, quod olim exprobatum fuit Domitio Afro, qui *non agere, sed satagere*, non illepi te dicebatur. Et cum alius quidam non minus actuosus Orator multum concursasset in dicendo, facete rogavit eum adversarius Virginii: *Quot demum passuum millia declamasset?* Cassius quoque Severus adversus circumstantes hujusmodi Oratores so-

lebat poscere lineam, quæ inmodicas illorum excursions prohiberet.

Quid in capitis & oris totius conformatione servandum est?

R. I. Vitiosa est frequentior capitis jactatio Mænadam instar, de quibus Catullus, Carmine de Berecynthia & Athi; Capita Mænades vi jaciunt hederigeræ: aut instar famosæ illius Messalinæ, de qua Tacitus II. Annalium. *Ipsa crine fluxo, Thyrsus quatens, justaque Silius hedera vinc-tus gerere coturnos jacere caput.* Non tamen dedecet aliquando vel annuendo confirmare, vel annuendo negare: vel capitis in latus inclinatione languorem & aversione indignationem: aut alio simili motu, dubitationem, & ejusmodi affectus designare. Sed neque capite erimus immobili rigidoque, quod semibarbarum est, ut olim Rufus ille Rhetor, de quo ita Ausonius Epigr. 50.

Rhetoris hæc Rufi statua est, si saxeæ, Rufus.

Cur id ais? semper saxeus ipse fuit.

3 Capite utemur non demisso, & obstipito, vel in cervicem reflexo, sed recto potius celsoque, quamquam hic quoque modus servandus est, ne audaciæ ac arrogantia videatur; & capitis demissio potest aliquando tristitiam, luctum, mœrorem, pœnitentiam, & iræ divinæ placandæ studium perbelle significare.

| Sed

Sed in ore , vultuque & oculis sunt omnia. Animi enim imago quædam vultus est, & oculi sunt indices. Quapropter pro rerum natura , vultum indues modo hilarem, modò moestum ; nunc blandum nunc minacem. Ita Horatius:

Tristia moestum (narum:

Vultum verba decent : iratum plena mi-

Ludentem lasciva: severum seria dictu.

Frons exporrecta diffusaque hilaritatis indicium est : contra vero severitas indicatur fronte corrugata , caperataque , & superciliis vel contractis, vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Pisonem : *Altero ad frontem sublato , altero ad mentum depresso supercilio respondit. . . & pro Sextio: Tanta erat gravitas in oculo , tanta frontis contractio , ut illo supercilio , tanquam Rbadamantibus , ille niti videretur.* Hinc etiam Petronius Arbiter:

Quid me expectatis constricta fronte Catones?

Et post illum Martialis lib. 1.

Contigeris nostros, Cæsar, si forte libellos,
Terrarum dominum pone supercillium.

Orantem , & aliquid à Deo poscentem indicant oculi in cœlum sublatis , ut res ipsa satis loquitur. Unde Cassandra:

Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere aversantis est , vel fastidientis , vel negantis. Sic misera Didonis umbra , conspecto apud inferos Ænea:

Ille solo fixos oculos aversa tenebat.

Oculi clausi meditantem & cogitantem animum produnt. Oculos in unum locum defixos habent, qui præ admiratione stupent. Unde *Æneid.* 2.

Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno.

Præterea demissi oculi modestiam, pudoremque significant. Sic *Andromache* *Æn.* 3.

Dejecit vultum, & demissa voce locuta est.

Quid in brachii moderatione servandum?

R. Brachia nec deorsum inconposita pendeant nec immodice projiciantur; nisi affectu vehementiori. Brachium extensum ac porrectum, potentiam, & auctoritatem, & robur arguit. Contra vero continere ac cohibere brachium, est pudoris ac verecundiæ. Unde *Tullius pro Cælio.* *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus, ut exercitatione ludoque campestri tunicati (a) uterentur.*

Quid circa manus, digitosque præcipitur?

R. *Manus, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest quod motus habeant; inquit Fabius. . . . Nam ceteræ partes loquentem adjuvant: hæ, prope est ut dicam, ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? Gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam,*

170-

(a) Alii legunt *uteremur.*

modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Circa manus autem certæ quædam sunt ac definitæ leges, quas sequi oportebit.

1 Manus in Exordio non solet extendi. Ars ubi paulum effervescere cœpit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.

2 Pectori manus admovetur, cum de se ipso quis loquitur: at cum alloquitur alium, ad illum extenditur.

3 *Manus sinistra numquam sola gestum facit*, inquit Fabius, *dexteræ se frequenter accomodat*; sive in digitos argumenta digerimus, causamque, ut olim Hortensius consueverat, partimur in digitis (quem morem hodieque nonnulli non infeliciter imitantur) sive adversas palmas, quasi repellendo & repudiando, objicimus.

4 Solœcismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus; ut Rhetor ille, qui cœlum appellans, tellurem intuebatur, gestuque monstrabat.

5 Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis junctisque. Confirmamus manibus pronis, gravi quodam, & decenti motu depressis.

6 Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis Quæstionibus: *Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat,*

ut

376 *Artis Rhetoricæ Lib. V.*

ut etiam manus sæpe tolleret. Et ad Cæsarem, *Epist. lib. 7. Sustulimus manus ego & Balbus.* Huc etiam pertinet illud Catulli, *Carmine 53.*

Admirans ait hæc, manusque tollens:

Dii magni (a), salapusium disertum!

7 Manus extenta facimus nobis audientiam, indicimusque silentium. Hinc Persius in *Satiris*:

Fert animus callidæ fecisse silentia turbæ.

Majestate manus. . . . .

Lucanus etiam *Libro 1. de Cæsare.*

. . . . . Tumultum.

Composuit vultu; dextraque silentia jussit.

8 Manus ori admota tacentis & silentium suadentis habitus est: *Digito compece libellum*, inquit Juvenalis; quo etiam gestu simulacrum Harpocratis effingebant. *Ægyptii veteres.*

9 Solebat Tuilius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodiè que nonnulli solent. Sunt etiam qui aut frontem fricent, aut lacunar intueantur, sed hæc vitiosa sunt. Vitiosum est quoque manus vel supra caput attollere, vel infra pectus demittere, præterquam in summis affectibus.

10 Pec-

(a) *Salapusius nomen compositum ex sal & pulsus sive pusio, quasi dicas, pusio plenus salis & facietiarum, quod de Calvo dictum ob pusillam staturam.*

10 Pectus ferire, aut femur, prope scenicum est.

11 Manus optimè à sinistro incipit latere, dextroque deponitur.

12 Hoc esse cavendum ait Cicero, ne nimia sint digitorum argutiæ, neve immodica sit illorum gesticulatio, quo vitio laboravit summus Orator Hortensius. *Cum enim, inquit Aulus Gellius, manus ejus, inter agendum, essent argutæ admodum & gestuose, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est, multaque in eum quasi in bistrionem, in ipsis causis atque judiciis dicta sunt.*

Has autem omnes, quæ hactenus diximus, Oratoris virtute, cura & labore comparari posse liquet mirabili Demosthenis exemplo, qui cum primam artis suæ litteram dicere nequiret, studio & exercitatione perfecit, ut planissime diceret, & balbutiæ, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem vocis, ad fluctus maris declamando, illiusque fremitus voce vincendo, sustulit; angustias spiritus, locorum arduorum inter declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi relinquimus: cui scilicet plus multo quam præceptis esse tribuendam existimavimus,

FINIS LIBRI QUINTI.

INSTITUTIONUM
 POETICARUM,
 AUCTORE
 JOSEPHO JUVENCIO.
 LIBER PRIMUS.

DE POESI SPECTATA UNIVERSE.

M. **C**Ūm in omni re, quæ in
 quæstionem venit, debeat
 attendi primum quid sit, deindè
 quæ sint ejus affectiones, ideò Poe-
 seos definitio proferenda: tum de ma-
 teria illius, forma, ornatu, causa,
 efficiente, fine, ac divisione dispu-
 tandum.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Poeseos.

D. *Quid est Poeseos?*

M. **Q** 1. Si vocis vim ac potestatem quæ-
 ras, Poesis nomen habet, quod est facere,
 seu

seu fingere ; unde ars faciendi , seu fingendi ; & Poeta , id est , Fictor , seu effector : quod Fabula , quam texit , ab ejus mente tota esse videatur.

2 Si rei significationem spectes , Poesis modò dicitur Ars Poetica : modò dicitur opus aliquod ex arte elaboratum. Juxta primam vocis acceptionem poesis est *Ars recte conficiendi Poematis* ; sive Collectio præceptorum in unum & eundem finem certo tendentium , nimirum ad unum aliquod opus poeticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur , Usus & Praxis illorum præceptorum ; atque hoc sensu agimus hic de Poesi.

D. *Quomodo definitur hoc posteriori sensu accepta Poesis?*

M. Definitur Ars imitandi Actiones humanas , seu imitatio humanarum Actionum cum fictione.

D. *Imitatur reipsa omnis Poesis humanas Actiones?*

M. Imitatur utique. De præcipuis Poematibus non potest ambigi , Epico , Tragico , Comico. Minora quoque Poemata ad humanas Actiones suo modo referri primario , & per se , suis locis patebit inferius.

D. *Cur potius humanas Actiones imitatur Poesis , quam mores?*

M.

M. Ratio hæc petitur ex Philosopho (a): Cum sit Poesis omnis Politicæ & Civilis Disciplinæ pars; civilis autem disciplina habeat pro fine Civium felicitatem; hunc certe finem Poesi præstitutum esse necesse est. Jam vero cum felicitas sit in Actione juxta Philosophos, non in Moribus, qui ad ipsas Actiones, ut ad finem referuntur; plane sequitur, ut quemadmodum Civilis Disciplina, sic & Poesis non tam ad mores referatur, quam ad Actiones, easque primariò & per se imitetur.

D. Num Poesi tam necessariò addicta est fictio, seu Fabula, ut sine illa non possit esse Poesis?

M. Plane dicendum est; ita censet Aristoteles (b), ejusque interpretes, qui vim eandem ac dignitatem in Poesi tribuunt Fictioni, quam animæ concedunt in homine. Cum autem sublata anima nullus sit homo; sic, nec sublata fictione potest esse ulla Poesis. Ita sentiunt probatissimi Auctores bene multi, Plato in Phædone, Plutarchus libro de audiendis Poetis, &c. Non erit itaque Poeta dicendus is, qui sine fictione, sicut qui sine metro scripserit. Ratio patebit utriusque cap. 3. ubi quid nomine Fictionis, seu Fabellæ veniat, exponetur.

CA-

(a) *Poet. cap. 4.* (b) *Cap. 4.*

CAPUT II.

De Materia Poeseos.

D. *Quæ est Materia Poeseos?*

M. *Est id omne, de quo tractat Poesis.*

D. *Quotuplex est illa Materia?*

M. *Duplex, una remota, altera proxima.*

D. *Quænam est materia remota?*

M. *Tam longe, lateque diffusam Poeticæ, quam Oratoriæ Facultati Materiam assignat Tullius (a), cui Poeta cum Oratore in hoc idem est; nullis ut terminis uterque circumscribat, aut definiat jus suum, adeoque possit uterque de rebus omnibus disputare.*

D. *Quænam est Materia proxima Poeseos?*

M. *Sunt Actiones humanæ, prout potuere, vel debuere geri.*

D. *Numquid debent esse vera, quæ in Poeseos materiam assumuntur à Poeta?*

M. *Tenetur aliquando Poeta ea dicere, quæ verè contingerint, aliquando non tenetur. Quamvis enim Poeticæ, Poesis, & Poema artem faciendi, effectioem, effectum-*

(a) *1. De Orat.*

tumque significant, non eo sensu tamen sunt accipiendæ illæ voces, ut suam sibi semper materiam procreare Poeta debeat; immo in Epopœja, Tragœdia, atque etiam in aliis minoribus Poematibus, qualia sunt Genethliaca, Epicedia, Epinicia &c. subesse debet quasi fundus historiæ, cui magnifice aliquid inædificetur. Potest autem suam sibi condere materiam in Comoedia, aliisque Poematibus bene multis, atque etiam debet materiæ, quæ vera sit, novam formam inducere, atque eatenus falsa referre. Curandum autem utrobique diligentèr, ut quæ proferuntur, sive vera, sive falsa, ea sint omnino verisimilia.

D. *Quid vocas verisimile?*

M. Est id quod naturali quodam rerum exitu debet, aut certe potest contingere in iis circumstantiis, in quibus dicitur contingere.

D. *Itane sunt verisimilia, quæ Virgilius narrat de descensu Æneæ ad inferos, de mutatione Navium in Nymphas marinas, aliaque hujusmodi.*

M. Fuere utique verisimilia, quod ab Heroibus, Diisque & fieri posse, & reipsa fieri aliquando putaremur.

CAPUT III.

De Forma Poeseos.

D. *Quæ est forma Poeseos?*

M. *Q* Est Fictio, seu Fabula. Cùm enim Poetica sit ars fingendi, ut vox ipsa sonat, debet certe Fictio sic naturam poeseos constituere, ut eam ab omni alia re secernat atque distinguat: quomodo Forma, quæ vocatur in Physicis, uniuscujusque rei materiam sic perpolit ac perficit, ut ejus naturam plane dicatur constituere. Ita censet passim Aristoteles, qui Fabulam sic Poesi attribuit, ut sine illa Poetam esse nolit.

D. *Quid est illa fictio, seu Fabula?*

M. Non una est, eademque vocis illius notio. 1. Significat sermonem quemdam mere fictitium, quale sunt Æsopica colloquia bestiarum, & inania quædam Ethnicorum commenta. 2. Usurpatur à Philosopho pro actione ipsa & materia Poematis, vel etiam pro toto Poemate. 3. Sumitur ab eodem Philosopho pro Structura quadam Poematis, sive, ut loquitur, pro constitutione rerum, & compositione in Poemate.

D. *Quo sensu Fabula dicenda est Forma Poeseos?*

M.

M. Juxta postremam hanc vocis accēptionem. Nam eodem modo de Poetica videtur dicendum, ac de aliis Artibus, quæ imitatione perficiuntur: in quibus certa quædam Dispositio & Compositio universe dici debet earum Forma. Sic in statua aurea, aurum est materia: & artificiosa auri dispositio est ultima statuæ forma in genere operis artificiosi. Et ut exemplum proferam; quo non semel usus est Aristoteles. Pingatur v. gr. Socrates. 1. Picturæ materies est Socrates, qui pingi debet: is materiam repræsentat Poeseos. 2. Corporis descriptio cum apta membrorum omnium conformatione ac dispositione est forma: & hæc Fabulæ comparantur. 3. Colorum varietas & contemperatio est ornatus picturæ, & cum Fabulæ ornamentis iite potest conferri. Recte itaque pronuntiavit Aristoteles (a):

Definitio Fabulam esse Compositionem rerum.

D. *Qualis debet esse illa Fictio, seu Constitutio, & Structura Poematis?*

M. 1. Exquisitam illam esse jubet universe Horatius (b), atque etiam in majoribus Poematibus magnificam; nec vult Poetam dici posse illum, qui talem Formam Materiæ non induxerit:

Neque enim concludere versum

Dixeris esse satis; neque si quis scribat,
uti nos, *Scæ*

(a) *Lib. 6. cap. 1.* (b) *Sat. 4.*

*Sermoni propria, pates hunc esse Poetam.
Ingenium cui sit, cui mens diviniór atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.*

2. Hæc Structura, ut de illa aliquid magis distincte, singillatimque statuamus, complectitur varia, quæ a Philosopho appellantur, Fabulæ ornamenta, Peripetia, Agnitiones, Episodia, Machinas, graphicam morum expresionem, Sententias, accuratam dictionem, Numerum Poeticum, aliaque omnia, unde mirabile dicendi genus efflorescat; adeo ut nulla sit Fictio, quæ aut omnibus his destituta sit, aut aliquibus saltem instructa non sit ornamentis.

D. Quæ Poemata, aut hæc omnia, aut aliqua saltem sibi vindicant Fabulæ ornamenta?

M. In sublimioribus Poematu frequentius, parcius in humilioribus sunt usurpanda. Sic Epicum Poema, Tragicumque eo omni ornatu debet splendere: aliquo nitere debent minora Poemata, vel quæ in genere heroico sunt posita, ut Adhortationes, Laudationes &c. vel quæ suapte natura simpliciore, minusque figuratum dicendi habitum requirunt. Verum quæ Fictio cuique illorum, qui cultus, ornatusque conveniat, exponetur commodius suis locis, cum de singulis agetur Poematum generibus.

R . . . D.

D. *Licetne in poesi adhibere Fictionem, quatenus vox illa aliquid mere fictitium sonat?*

M. Sane licet 1. Nihil opus est in majoribus Poematibus esse usquequaque vera, quæ in Peripetiis, Episodiis, Machinis &c. proferuntur.

2. Placent maximè quæ à veteribus sæpe, recentioribusque Poetis in Poemate Epico, Tragico, Comico, Bucolico etiam, & Satyrico Fictitiæ inducuntur personæ.

3. Non sine dignitate ac venustate rebus inanibus spiritus, mutis vox tribuitur; ut cum Roma Gallia, Africa, loquentes inducuntur; vel cum Scientiæ, Artes, in personas item conformantur.

4. Suus est etiam in sacris argumentis, neque angustior, quam in profanis, ejusmodi Fictionis locus, ut evicit manifestissime in suo opere vere aureo de Poemate Frinzonius (a), cujus ex animadversione id unum maxime curandum est, ut moderetur prudentia Fictionis, ne quid vanum, insolens, aut à communi sensu alienum afferatur.

Ex dictis collige 1. Poetæ perinde esse, vera ac falsa dicere, modo verisimilia dicat; nisi forte in aliquibus Poematibus, quæ supra attigimus, in quibus debet esse vera, quæ profertur, materies, quam-

(a) *Lib. I.*

quamvis falsi aliquid in eadem ornanda possit aspergi: quod tamen intra verisimilitudinis septa contineri debet.

Collige 2. quam malè jubeantur è Parnaso exsulare Poetæ, qui mera commenta in sua carmina non invexerunt, & eo nomine Fabulam non scripsisse dicuntur; quasi vero ipse Virgilius in suo opere absolutissimo Georgicon Poeta non sit appellandus cum vera dixerit, sed splendide, sed artificiosè, sed poeticè, adeòque non sine Fictione.

Collige 3. Non esse illum propriè dicendum Poetam, qui tenuiter ac jejune, servata dumtaxat legitima syllabarum, pedumque dimensione, rem tractavit; eumque versificatorem appellandum, quod sine Fictione poetica scripserit, quæ ut minimum requirit habitum loquendi aliquem figuratum, floremque eloquentiæ delibatum, versuque exornatum.

D. *Quæ sunt pro ornamento fictionis, seu fabulæ?*

M. Septem enumerantur ab Aristotele, Peripetia, Anagnorisis, Episodium, Machina, Mores, Sententia, Dictio, de quibus omnibus singillatim agendum est.

C A P U T IV.

De Peripetia.

D. *Quid est Peripetia?*

M. *Q* Peripetia ab *incido*, nihil aliud est,

R₂

est,

est, ut vox indicat, quam rerum in statum contrarium lapsus: quapropter definitur ab Aristotele (a), *eorum quæ aguntur mutatio in contrarium*, sive mutatio hæc prospera sit, sive adversa.

D. Da exemplum utriusque Peripetiæ.

M. Exemplum esto prosperæ rerum conversionis. Josephus fratribus suis infelicem suam sortem lugentibus, quis tandem ipse sit, aperit, timoremque excutit: unde efficiuntur illi vere fortunati.

Adversæ vero mutationis exemplum sit istud. Nuntius Corintho missus Œdipum rogatæ Thebanorum regem, ut Corinthiorum quoque regnum communi omnium consensu post mortem Polybii regi ipsi delatum velit capessere. Corinthum adire abnuit Œdipus, ne forte, quod oraculum præcinuerat, incesto flagitio matris polluendæ, quam putabat esse Meropem Polybii demortui uxorem; periculum subiret. Dat operam Nuntium, ut hoc cum metu liberet: sed simul ea refert, unde cognoscit Œdipus impletum jam fuisse Oraculum, & matrem Jocastam eo flagitio pollutam, & patrem Lajum à se fuisse interfectum, atque hinc tantum concipit moerorem, ut vagus, & exul effossis sibi oculis, reliquam vitam transigere constituat, in summam proinde prolapsus calamitatem. *D.*

(a) *Cap. 9. Poet.*

D. *Quot sunt conditiones ad perfectam Peripetiæ formam requisitæ?*

M. Tres assignantur. Prima est, ut sit magna illa mutatio rerum ferme omnium fortunarumque sive ex felici statu ad infelicem, sive contra.

Altera, ut sit illa mutatio subita & inopinata: ut si præter expectationem ea rerum oriatur perturbatio, ut metus repente lætitiæ, vel terrori lætitiæ ac terror succedat.

Tertia, ut sit verisimilis ejusmodi rerum conversio. Contra quam perceptionem peccant in primis Romantiorum Auctores, qui nulla habita verisimilitudinis ratione rerum, dumtaxat captant delicias: nec fidem facere curant, modò lectorum animos admirabilitate rei teneant & delectent. Habes eximiam Peripetiæ formam apud Virgilium (a), ubi Trojanis in Italiam appulsis cum fauste omnia, atque ex sententia cederent, demissis à Latino rege cum bonis verbis, atque amplis muneribus Legatis, pactaque Æneæ Lavinia, Juno irarum plena, omnia commutat, perturbatque, summaque in rerum tranquillitate summum derepente bellum excitavit.

(a) *Æneid. lib. 7.*

CAPUT V.

De Anagnorisi.

D. *Quid est Anagnorisis?*

M. *Q* Anagnorisis, latine *Agnitio*, dicitur ab Aristotele (a) *ex ignorantia in cognitionem mutatio*; id est personarum Agnitio, ex qua amicitia oritur, vel inimicitia inter eos, qui felices esse debent, vel infelices. Unde colliges per hoc Fabulae ornamentum. 1. Intelligi personarum inter se agnitionem. 2. Amicitiam vel inimicitiam. 3. Felicitatem vel infelicitatem ex illa agnitione nasci.

D. *Da Exemplum Agnitionis?*

M. Orestes Iphigeniae frater ad aram mactandus praesente sorore, quam non agnoscebat, ait simili fato perire, se, ac sororem, quam Dianae immolatam fuisse credebat. His illa auditis fratrem agnoscit: inuito deinde inter se consilio, aufugiunt, & morti se Orestes, & faedo hominis immolandi ministerio Iphigenia se subducit.

D. *Quotuplex est Agnitio?*

M. Duplex, una dicitur simplex, duplex altera: ut si in allato modo exemplo Iphigenia tantum agnoscat Orestem, sim-

(a) *Cap. 9. Poet.*

simplex erit, si Orestes quoque agnoscat Iphigeniam, duplex erit agnitio.

D. *Utra præstat alteri?*

M. Sane duplex, atque illa in primis magni facienda est, quæ admixtam habet Peripetiam. Historia Josephi, de qua in superiori capite, duplicem continet Agnitionem, & mirabilem Peripetiam.

Varias Agnitionum species sive modos late prosequitur ex Philosopho Daniel Hein-
sius libro de Tragœdiæ constitutione (a).

C A P U T VI.

De Episodio.

D. *Quid est Episodium?*

M. 1. Si vocis etymon spectes, est insertum quiddam in carminis Fabulam; cum idem sonet atque adjectum aliquid ad cantum.

2. Si definitionem quæras, est *Actio adjectitia, apta & necessaria quodammodo connexionem cum Actione primaria conjuncta.*

D. *Explica, quæso, singulas voces.*

M. 1. Dicitur Actio, neque enim Descriptiones, Comparationes, & Narrationes aliquot dici debent Episodia. Sic tempestatis descriptio in Æneid. v. g. non est Episodium: sed in 2. Trojæ excidium, & in 3. Æneæ peregrinatio ex omnium sen-

R 4

ten-

(a) *Cap. 6.*

tentia sunt Episodia, quia habent suas Actiones.

2. Dicitur Actio adjectitia, qua voce secernitur ab Actione primaria, cujus ne pars quidem esse debet Episodium, sine quo potest esse Actio primaria. Sic potuit Æneas Italiae applicare, Turnumque vincere, omissa excidit Trojani narratione, item & præterita errorum suorum expositione: quæ duo sunt Episodia.

3. Dicitur ejusmodi Actio aptè conjuncta cum Actione primaria, ut neque petita longiùs, neque affectata studiosius, neque contorta violentius esse debere Episodia significetur.

4. Præcipitur, ut necessitate aliqua cum primaria Actione conectatur: ut indicetur, sic esse cum Actione illa committendum Episodium, ut sine aliqua culpa præteriri non posse videatur. Numquid debuit v. g. Virgil. qui *Arma virumque* canebat *Trojæ qui primus ab oris Italiam fato profugas, Lavinæque venit littora*, suo operi Trojæ incendiam non intexere? unum debuit hoc in aula Didonis silere quod jam per totum orbem fama vulgaverat? quid potuit ipsa Dido de iis suum hospitem interrogare, *quorum pars magna fuerat*? qui vero potuit Æneas Reginae de se quam optimè meritæ, præsertim roganti,

nar-

(a) Cap. 6.

narrationem hanc denegare? Debet itaque semper subesse causa aliqua Episodia at-
texendi, quamquam non ubique par esse
debeat.

D. *Numquid Philosophus damnat Episodia, cum ait, (a) nihil esse insulsius Actionibus Episodicis?*

M. Appellat eo loci Episodia, quæ neque verisimiliter, neque necessario cum Fabula conjuncta sunt; quæ certe eo nomine sunt rejicienda, quamvis habeant aliunde admirabilitatis, quod parum ad rem aut nihil faciunt.

C A P U T V I I

De Machina.

D. *Quid est Machina?*

M. *1.* Si vim vocis quæras, Machina dicitur in Poesi quodcumque auxilium extraordinariè collatum. Nam cum Deos Tragœdi tamquam è cœlo delapsos producebant, vel homines è theatro offerebant adhibita Machina, auxilium illud aut à Diis præstitum, aut alio quovis modo, sed extraordinario, ut supra humanas vires exhibitum, Machina solebat appellari.

2. Si rei definitionem postulas, Machina dici potest *actio, vel actionis modus, quidam viribus humanis superior, qui modo*

R 5 *dif-*

(a) *Cap. 8. Poet.*

difficili solvendo adhibeatur.

D. Explica singulas voces?

M. 1. Dicitur Actio. Sic apud Homerum, irato Achille, miles discessum parabat; retinendus tamen erat: in Minerva, Junonis impulsu in terras delapsa, susceptum redeundi consilium discutit.

2. Dicitur *vel actionis modus*, cum videlicet Deus latet, & occulta quadam efficientia juvat hominis actionem. Sic Juno Turnum, & Venus Æneam passim juvant apud Virgilium.

3. Dicitur *humanis viribus superior.* Equid enim Deus aliquis excitetur, si virtus humana sufficiat; recte itaque monet Horatius: (a)

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus incideret.

Homerum certe reprehendit Aristoteles, quod Minervam è cœlo deduxerit miles ut moraretur: quod opera, consilioque viri prudentis effici potuisset.

D. Quando nam igitur adhibenda est Machina?

M. Cum opus est sciri aliquid, v. g. aut eorum, quæ præterita sunt, aut futura, quod sine Deorum ope sciri omnino non possit; aut aliquid est agendum, quod suapte natura vires humanas excedat; tunc enim licet ad Superiorum auxilium confugere. De Machina recurret mentio in Carmine Epico & Tragico.

(a) *In Arte Poet.*

CA-

C A P U T V I I I .

De Moribus.

D. *Quid intelligis per Mores ornanda Fabula servientes?*

M. Quod Græci *ἦθος*, Latini Mores dixerunt: quia voce non tam mores, quam eorum proprietas, & cujusque indoles, & ingenium designatur. Mores autem diversi esse solent in singulis pro habitum, affectum, nationum, ætatum, & fortunæ diversitate, v. g. ex habitibus dicitur aliquis justus, mitis, temperatus: ex affectibus, amans, iratus: ex natione Græcus, Romanus: ex ætate, puer, juvenis, vir, senex: ex fortuna, victor, vel victus. Ita morum voce usus est Horatius.

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.

Itaque per mores Fabulæ intelligo ejusmodi morum graphicam expressionem.

D. *Quales debent in Poesi mores exhiberi?*

M. Exhibendi sunt Boni, Convenientes, & Æquabilis tenoris.

D. *Quomodò mores bonos explicat Poeta?*

M. Si mores illos effingat qui virtutis amorem, ac vitii odium ingenerent; eoque revocet pravos mores, si quos ex-

hibere necesse sit : (a) Ita fit mentis in Æneide Sinonis , & Mezentii , quod majoris sint odio , execrationeque eorum mores pessimi. Cùm enim sit ille præstitutus omni poesi finis , ut mores jucundè instituat : sanè liquet à suo fine plane aberrare Poetam , qui malos mores in suum opus de industria velit inducere , ac celebrare. Non debent itaque mores pessimi in viro principe accuratè depingi , minimè vero omnium in Heroe.

D. *Quomodò describit Poeta Mores Convenientes?*

M. Quandò virtutem cuique tribuit, quæ ipsi convenit ; & sic fœminæ non tribuit fortitudinem , quæ congruat Achilli , aut prudentiam , quæ sit propria Nestoris.

D. *Quomodò Mores erunt æquabilis tenoris?*

M. Si sic affingantur , ut non discrepet aliquis à seipso. Ajax certe discreparet, v. g. si mores primum Ajacis , ac post paulo Ulyssis referret. Ea de re sic præcipit Horatius :

(audes

*Si quid inexpertum scena committis , &
Personam formare novam , servetur ad
inimam (constet.
Qualis ab incepto præcesserit , & sibi*

CA-

(a) *Arist. 1. Ætic. cap. 2.*

C A P U T IX.

De Sententia.

D. *Quid est Sententia?*

M. *Q* Duplex hujus vocis notio est apud Philosophum, (a) cui 1. Sententia dicitur *Gnomen*: estque pronuntiatum aliquod de re aliqua universe. Dicitur *Dianoëa*, & eo sensu est vis animi, quæ explicat cum naturam rei, tum eas quæ ipsi congruunt, affectiones; cujus est proinde demonstrare quæ latent, dissolvere quæ nexa sunt, motus animorum ciere, augere quæ sunt exigua, & quæ grandia minuere. Utroque modo ad fabulæ ornamentum pertinet Sententia, nihil est tamen, quod de illa juxta secundam hanc vocis acceptionem hic agamus: cum tractentur hæc in Rhetoricis; sed satis fuerit juxta primam acceptionem in sententiam inquirere.

D. *Quomodo definitur eo sensu accepta Sententia?*

M. Est *simplex pronuntiatum universe de vita recte informanda*. Hinc patet triplicem esse Sententiæ dotem, 1. Esse unam. 2. Dici universe. 3. Esse moratam.

D. *Quomodo erit una, simplexque Sententia?*

M.

(a) *Lib. 2. Rbetor, cap. 4. § 15. Poet.*

M. Si non diffundatur in plura, quæ illam efficiant quodammodo multiplicem. Ita posset hæc Horatii Sententia, *pulvis & umbra sumus*: sic explicari ac dilatarî, ut illius causæ afferrentur quamplurimæ; adhiberentur similitudines, comparationesque; unde non tam una aliqua, quam plures existerent Sententiæ.

D. *Quomodo erit universe dicta?*

M. Si libera sit, ac soluta à loco, tempore, persona, aliisque adjunctis, quæ res afficiunt singulares. Talis est hæc Horatii: *dulce & decorum est pro patria mori*.

D. *Quomodo erit morata?*

M. Si vitam recte informet. Talis est allata jam Sententia, qua pietas erga patriam sic prædicatur, ut vitæ propriæ dicatur anteponenda.

D. *Quodnam est discrimen Sententiam inter & acute dictum?*

M. Sententia pugna caret & conflictu: acute dictum vero totum est in eo conflictu. Exempla subjicio de Sententiâ pura, de acute dicto puro, & utroque mixto.

Sententiâ pura illa est, quæ dicti quidem amplitudinem habet, ac majestatem, sed contentione caret; sic dicitur apud Senecam (a).

Cogi qui potest, nescit meri.

Acu-

(a) *Her fur.*

Acute dictum puta est contentio sine Sententia , tale est apud eundem Senecam illud Hecubæ (a).

*Ille tot regum parens
Caret sepulchro Priamus , & flamma indiget,
Ardente Troja.*

Sententia mixta est , cui annexa est contentio ; tale est illud : *Avaro tam deest quod habet , quam quod non habet.* Seposita enim contentione , viget tamen Sententiæ vis , & dignitas ; idemque est ac si diceretur : *Avarus nemo dives.*

C A P U T X.

De Dictione.

D. *Quid est Dictio?*

M. *Q* Dictio (b) universe describi potest dicendi ratio , quæ animi sensus declarat , quo demum cumque modo id fiat. Atque hac latius patenti notione Dictio omnis , sive Oratoria , sive Poetica , aut alia quæcumque attingitur.

D. *Quænam est igitur Dictio Poetica?*

M. Est illa dicendi ratio , quæ soli Poesi convenit ; ac proinde quæ & communes omni Dictioni , & proprias , ubique uni addictas dotes vendicat.

D. *Quæ sunt illæ dotes Dictionis Poeticæ?*

M. Tres vulgò assignantur , ad quas

ce-

(a) *Tro.* (b) *Arist. cap. 4. Poet.*

ceteræ omnes facilè revocantur. 1. Perspicuitas. 2. Majestas. 3. Numerus.

D. Quomodo Dictio Poetica erit perspicua?

M. Cum Dictio poetica, ut quævis alia, ex verbis constet, ac sententiis; ideo & in verbis, & in verborum contextu quærenda est illa perspicuitas.

D. In quo posita est verborum perspicuitas?

M. In vocabulorum propriorum, & rei exprimendæ maximè accommodatorum usurpatione. Itaque fugienda sunt verba obsoleta, atque ex antiquitatis ruderibus effossa: adhibenda quæ versantur in sermone ac consuetudine quotidiana, atque in primis quæ clarissimorum auctorum usu non trita minus, quam splendida, afferenda quæ ejus rei verba sunt de qua loquemur.

D. Quomodo in sententiis, sive in verborum contextu perspicuitas elucebit?

M. Si neque abrupti pendentisque sensiculi, neque oblongæ, exitumque non invenientes inducantur periodi: si neque cum dicitur, vel incisim, vel membratim, vel periodice, laboret intricata Dictio. Nam & Poetis, ut Oratoribus, sua sunt incisa, sua membra, suæ verborum sententiarumque comprehensiones & clausulæ, tam aperte, quam concinne concludentes.

D.

D. *Fam vero qui cultus, qui splendor convenit poeticæ Dictioni?*

M. A proprio dicendi genere, vulgarique recedendum esse Poetæ statuit Aristoteles (a), cui consensit omnino Horatius: qui ait (b), non satis esse ad Poetæ nomen pro dignitate sustinendum *paris verbum præscribere verbis, & scribere sermoni propria*: si desit *os magna sonaturum*. Quamobrem postea posuit:

*Idcirco quidam Comœdia, necne Poema
Esset quæsiwere, quod acer spiritus, &
vis*

*Nec verbis, nec rebus inest: nisi quod
pede certo*

Differt sermoni sermo merus.

D. *An eadem semper, eaque sublimis dicendi ratio usurpatur à Poetis?*

M. Cum tria sint apud Poetas, ut apud Oratores genera dicendi, tenue, grande, medium, miscentur illa sæpe inter se; ac temperantur in pluribus Poematibus, distinguuntur tamen aliquando, ac plane secernuntur, atque adeo non sublimem ex æquo dicendi formam omnia requirunt. Quæ tenue, quæ grande, quæ medium dicendi genus postulent, notabitur inferius, cum varias Poematum attingamus species. Nunc satis fuerit statuere univèrse haud vulgarem esse debere poeticam

Di-

(a) *Cap. 21.* (b) *Satyr. 4.*

Dictionem , sed sublimem , sed grandem , sed majestate plenam.

D. *Unde comparatur hujus Dictionis majestas?*

M. Præter ea , quæ diximus , duo insuper ad eam Majestatem conferunt plurimum. 1. Si apposita , quæ vocant , nomina , sive Epitheta aliquid eximii proferrant. Si quæ occurrunt tritæ , ac vulgares loquendi formæ , mutantur in alias exquisitiores , ac reconditiores.

D. *Quandò apposite nomina , sive Epitheta aliquid eximii præferent?*

M. Si adhibeantur ea , non ut impleatur dumtaxat , sed etiam ut ornetur versus ; si contra quærantur ea , quæ vim ac dignitatem vocibus , quibus attribuuntur , adjiciant.

D. *Qui numerus Poeticæ dictioni convenit?*

M. Numerum ab Oratorio longe diversum indicit Aristoteles , qui numerus *metron* græce , latine *dimensio* appellatur.

D. *Quid requiritur ad illum Numerum?*

M. Duo requiruntur maxime. 1. Ut religiose servetur legitima pedum dimensio. 2. Ut numerus ille rebus ipsis , quæ celebrantur , sit in primis accommodatus.

D. *Quomodo legitima servabitur pedum dimensio?*

M. Servabitur , 1. Si prosodiæ syllabarum

rum, ac pedum ratio habeatur, quæ omnis disciplina traditur à Grammaticis.

2. Si versus solutus non sit, & sine cæsura, qualis est hic Ennianus.

Sparsis bastis longis campus splendet & borret.

3. Si crebriora continenter in versu non subsultent monosyllaba, ut in hoc Ovidiano.

Si quis, qui, quid agam forte requirat, erit.

Vel contra grandiorum vocabulorum continuatio non inducatur; ut enim minutiores voculæ humilitatem, sic grandiora vocabula tumorem in versum inducunt.

D. *Quando numerus rebus ipsis accommodabitur?*

M. Si pedes ita coagmententur, ut verba rebus ipsis quasi concinere videantur. Atque ideo observandum est, qui numeri ad lætitiã, & celeritatem, qui ad moram, difficultatem, mœrorem & tristitiã, qui vero faciant ad lenitatem, & exempla ponenda in versu, omnium spectatissimo, exámetro, locaque adducenda ex Poetarum Principe Virgilio.

D. *Qui numeri valent maxime ad lætitiã & celeritatem?*

M. Valent ad id numeri fluentes, ac liberi, cum ipsa Carmina decurrunt expedita perpetuis, aut frequentioribus Dac-

ty-

tylis ; raris , aut molliusculis elisionibus.

*Inde ubi clara dedis sonitum tuba, finibus
omnes, (clamor
Haud mora, prosilire suis ; ferit ætera
Nauticus, adductis spumant freta versa
lacertis.*

. . . . Trepidiusque repente refugit.

*Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula
campum.*

*D. Qui pedes ad moram, difficultatem,
mærorem, tristitiam & majestatem faciunt?*

*M. Faciunt ad hoc crebri spondæi,
elisiones, verba longiora:*

*Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Monstrum horrendum, informe, ingens,
cui lumen ademptum. (profundum
Amissum Anchissem flebant, cunctæque
Pontum aspectabant flentes.*

Illi inter se se magna vi brachia tollunt

*In numerum, versuntque tenaci forcipe
massam.*

*Item excurrit aliquando hypermetrum
carmen, & rerum granditatem ipsa sylla-
barum redundantia demonstrat.*

*Et magnos membrorum artus, magna ossa
lacertosque*

Exit. (rum

*Famque iter emensi, turres ac tecta Latino-
Ardua cernebant Juvenes.*

*Exit quoque versus in monosyllabam
cum energia in sequentibus exemplis. Pro-
cum-*

cumbit humi bos. Mole sua stat. Tota nitantur opum vi. Subsedit aquæ mons.

D. Qui pedes faciunt ad lenitatem carminis?

M. Lenissime fluit alternorum dactylorum & spendorum contemperazione.

Flectit equos, curruque volans dat lora secundo,

Sidoniam picto clamidem circumdato limbo.

Neque pedum tantum, sed litterarum etiam ratio habenda est: cum aliæ suavitatem concilient, asperitatem inducant aliæ, quædam granditati serviant & amplitudini. Primum elementum *A* nescio qua mollitie carmen exhilarat, quare à sapientissimo Poeta libentissime frequentatur.

Mollia lutheola pinguis vacinia caltha,

Vel, mista rubens ubi lilia multa

Alba rosa.

Potuisset *lutheolis calthbis* scribere, & *multis rosis*. *D.* & *I.* sonum habent exilem.

V. Vastitatem sonat: *Vastos volvunt ad litora fluctus. Vorat æquora vertex.* Littera

O omnium lenissima, maximeque sonora est. *R.* carmini affert asperitatem, ideòque dicitur littera canina; hanc sæpius usurpavit Virgilius agens de Cane inferorum:

*Cerberus hæc ingens latratu regna tri-
fauci* (in antro

Personat, adverso recumbans immanis

Quam

Quam apte dicitur : *ergo ægre rastris terram rimantur*. Sed hæc sufficiant , ex quibus capi possit conjectura ceterorum : est enim eadem ratio pedum in aliis carminum generibus , ubi metrum rebus aptari debet , ut in versu heroico.

C A P U T X I.

De causa efficiente Poeseos.

D. *Quæ est causa efficiens Poeseos?*

M. *Quæ Mens Poetæ certis imbuta præceptis , & arte instructa omnem efficit Poësin.*

D. *Igitur Poetica appellanda est Ars?*

M. Sane appellanda est. Quia Poetica est *facultas animi , quæ certis quibusdam , & non errantibus præceptis ad finem suum tendit , opusque perfecit : quæ est Artis notio.*

D. *Nun Furor aliquis poeticus , quod ajunt requiritur ad efficiendam poësin?*

M. Requiritur utique , si modò benè intelligatur , quid veniat furoris illius nomine.

D. *Quid est ille furor?*

M. Est quidam impetus vehementior , quo cum impellitur animus , furere dicitur : oriturque ille impetus à variis animi perturbationibus , quæ undecim numerantur , Amor , Desiderium , Gaudium ,
Odium,

Odium, Fuga, Dolor, Ira, Spes, Desperatio, Audacia, Timor. Neque existimandum est afflari divinitus, ut fabulantur poetæ, hujusmodi furorem; verum cum vehementius solito his agitur, quos appellavi, motibus, qui poetice scribit, & in rei cujusdam maxima contentione fertur contemplationem; calorem concipit, vi cujus sic loquitur, ut à sensibus alienatus esse videatur.

D. *Quandonam opus est illo furore?*

M. Nihil opus est illo furore, cum Poeta fabulam instruit suis partibus; nihil, cum aliquid sedate ac considerate in primis canendum est: sed in aliquibus orationibus, narrationibus, descriptionibus, objurgationibus, querelis &c. commode aliquando accidit ille furor.

D. *Utra plus confert ad Poesin Ars, an Natura?*

M. Parum certe sine Arte Natura, parum Ars sine Natura conferet. Ars enim sine Natura tristis est & exsucca: Natura sine Arte vasta & inculta. Ita sentit Horatius cum ait:

*Natura fieret laudabile Carmen, an
Arte.* (vena.

*Quæsitum est. Ego nec studium sine divite
Nec rude quid prosit video ingenium; al-
terius sic*

Altera poscit opem res, & conjurat amicè.

Qui

*Qui studet optatam cursu contingere
metam, (alsit &c.*

Multa tulit, fecitque puer, sudavit, &

Quare quod vulgò dici solet, nasci
poetas, sic intelligendum est, ut multæ
dotes à natura requirantur ad poesin, quæ
tamen arte debent perfici.

D. Qui fuere poeseos Inventores?

*M. De hoc certi nihil afferri potest,
Orpheus certè, Linus, Musæus, aut
Homerus Inventores Poeseos dicendi non
sunt, sed Illustratores, ante quos constat
floruisse Poetas.*

C A P U T XII,

De fine Poeseos.

D. Quid est finis Poeseos?

*M. Quid est jucunda morum institutio.
Nam eo tendit Poeta, ut doceat delec-
tando, juxta illud Horatii (a):*

*Aut prodesse volunt, aut delectare Poetæ,
Aut simul & jucunda, & ilonea dicere vitæ.*

Et paucis interjectis versibus:

*Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.*

*D. Explica quæso singulas responsionis
voles.*

*M. 1. Cum finis sit id, cujus gratia
ali-*

(a) Cap. 1.

aliquid fit, sitque alius Artè, alius Artifici propositus, non agitur hic de fine Artificis, qui est multiplex; cum possit Poeta scribere vel ut famam aucupetur, vel ut aliquem denereatur, ut vel gratiam alteri reponat, ut vel opes comparet. Verum agitur de fine Artis, propter quem est illa instituta; ac proinde ad quem suapte natura collimat.

2 Dicitur ille Finis esse *morum institutio*, quia Civilis Felicitas cum ad perfectum Civitatis statum Civiumque felicitatem tota collimet, & ars poetica ad Civilem illam Felicitatem, ut pars illius eximia, pertineat: plane sequitur poesin omnem ad ejusmodi felicitatem referri. Cum autem ejusmodi felicitas per optimam morum informationem comparetur, ad eum finem instituta est poesis, ut hoc modo mores informet; atque etiam cum id commode obtineatur, actiones humanas celebrando, in quibus sita est felicitas, ut superius tradidimus; hinc factum est, ut actiones celebrando, mores instituat.

3 *Jucunda* appellatur *morum informatio*, propter naturam poeseos, cujus ornatus omnis multas habet delicias. Et sanè debuit in hoc poesis, ut in multis aliis, à Philosophia, quæ ad mores pertinet, discrepare, ut austerè & jejunè Philosophia, jucundè verò, ac planè magnificè mores poesis instituat.

S

D.

D. Nonne fines sibi propositos peculiaris, ac diversos habent singula poeseos genera? quomodo igitur poesis habere dicitur pro fine jucundam morum institutionem?

M. Habent utique suos diversos fines, ut dicitur inferius, sed huic primo fini subjectos sic, ut singuli omnes ad eum demum referantur; v. gr. Epica Poesis ex fine suo ad id instituta est, ut Viros Principes admirabili dictione ad virtutes comparandas incitet; Tragica, ut quasdam animi perturbationes componat, ac perpurget; sed isthæc ad ineundam quoque morum institutionem referuntur. Neque etiam alio tendunt Comœdiæ sales ac joci, quam ut derisa palam vitia, ludibrioque in scenis habita, evitentur diligentius; sicque suo modo ad hanc morum informationem alia Poeseos genera revocantur, ut patebit clarius ex dicendis inferius.

CAPUT XIII.

De Divisione Poeseos.

D. Quomodo dividitur Poesis?

M. Q Cum Poesis omnis, ut initio diximus, aut fere omnis in imitatione posita sit; optima erit illa Poeseos divisio, quæ à diverso genere imitationis petetur.

D.

D. Quotuplex est imitandi genus?

M. Triplex vulgo assignatur. Nam in poematibus vel Poeta per se ipse narrat aliquid, & sermonem alterius refert sine ullis personarum inter se colloquiis, vel non ipse narrat, sed alios tantum loquentes, & quasi negotiantes inducit; vel & ipse narrat aliquid, & alios iuducit loquentes agentesve. Atque ex tribus his imitationis generibus, totidem petuntur genera poeseos.

D. Qui vocas primum genus?

M. Narrativum, vel enuntiativum, hoc genere continentur, v. gr. tres primi libri Georgicon, & prima pars quarti; ubi semper ipse narrat Virgil.

D. Qui vocas secundum genus?

M. Dramaticum, sive activum, quo genere comprehenduntur Tragicæ & Comicæ Fabulæ; item Eclogæ, ubi inducuntur agentes inter se Pastores.

D. Qui vocas tertium?

M. Mixtum appellatur, in quo Poeta ipse narrat, atque etiam personas inducit agentes. Ad hoc genus pertinent Ilias & Odysea Homeri, Æneis Virgillii, & alia id genus Poemata. Ad hæc tria genera facile revocantur, ut patet, omnes elegiæ, odæ, satiræ, aliaque poemata.

D. Nonne alia est divisio poeseos?

M. Alia est maxime vulgaris in poema-

ta multum aliundè inter se discrepantia. Celebrantur in primis Epopœja, Tragœdia, Comœdia, Satyra, Elegia, Ode, Epigramma, &c. Unde Poetæ Epici, Tragicæ, Comici, Satyrici, Elegiaci, Lyrici, Epigrammaticarii appellati: de quibus singulis, aliisque momenti alicujus poematibus deinceps agendum erit.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER II.

De Epopœja.

M. **C**UM principem inter Poemata locum obtineat Epopœja, de illa nobis modo agendum est. Illius naturam ac varias affectiones ut exponamus, definitio primùm illius proferenda est, deinde examinanda Materia, quam statuemus esse actionem, cujus dotes singulas prosequemur; tum Forma explicanda, & apta partium tradenda Dispositio, ubi de Propositione, Invocatione, Narratione, & Epilogo Poematis Epici, quantum satis erit, disputabitur.

CA-

CAPUT PRIMUM.

Definitio Epopœjæ.

D. *Quæ est vis & potestas hujus vocis, Epopœja?*

M. Ut locutio omnis oratio est, antonomastice tamen Oratio appellatur ornatissima, qua utuntur Eloquentes, sic *Epos*, quod generatim verbum significat, additum est speciatim Poesi: atque ab illa communi significatione contractum est ad poema, quod vocatur Heroicum. Item (a) Græcè idem est ac latinè *facere* vel *fingere*. Hinc fit, ut Epopœja secundum vim vocis sit quasi fictio, seu scriptio Poematis Epici, quod Heroicum dicitur.

D. *Quomodo definitur Epopœja?*

M. *Definitur Imitatio Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicitis, & à nobili persona profectæ, narratione Dramatica, & versu Hexametro, quæ viros Principes ad primarias virtutes excitat, atque adhortatur.*

D. *Explica, quæso singulas voces.*

M. 1. *Dicitur imitatio, quia poesis omnis, aut quæ saltem expectatissima est, ut Epica, in imitatione posita est.*

2. *Dicitur Actionis imitatio, quia actio-*

S 3

nes

(a) ποιῆσις.

nes humanæ sunt materia poeseos , ut supra docuimus (a).

3 Dicitur *Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicitis, & à nobili persona profectæ* , quibus verbis designatur materia Poematis epici ; ratione cujus partim convenit cum illis Poematibus, partim ab iisdem discrepat , puta à Comœdia, cujus materia est Actio vulgaris , & plerumque obscura.

4 Dicitur *imitatio actionis narratione Dramaticæ insignis* , eo sensu , ut nec Poeta semper ipse narret, sed personas loquentes , agentesve sæpe etiam inducat ; quod jucundius multo vitæ rite instituendæ hoc pacto præcepta tradat.

5 Dicitur hæc imitatio *versu Hexametro exornata* : quod necessario illud requiratur ad Epicum Carmen , juxta illud Horatii:

Res gestæ Regumque , Ducumque & tristia bella, (Homerus.

Quo scribi possent numero , monstravit

6 Dicitur *imitatio Actionis , quæ Viros Principes ad primarias virtutes incitet* : quibus verbis attingitur Epopœjæ finis. Ad id enim illa instituta est , ut omnium animus , sed Principum præsertim ad præclara facta accendat ; ad eaque quasi viam sternat , ponendo ob oculos illustrem quamdam actionem , de qua in capite proximè consequenti.

CA-

(a) *Lib. I. cap. 2.*

CAPUT II.

De materia Epopœjæ.

D. *Quæ est materia Epopœjæ?*

M. *Est Actio personæ nobilis, una, tota, vera, verisimilis, illustris, ac felix.*

D. *Quare debet esse Actio personæ nobilis?*

M. Quia cum finis ille sit Epopœjæ propositus ut Viros Principes ad præclara facta accendat: debet certè proponi personæ actio, quam imitari sit gloriosum. Certum est autem quod sibi laudi vertet Princeps, non plebejas, aut obscuras personas, sed nobiles, atque illustres imitari. Sit itaque illa Actio insignis alicujus v. gr. Herois, qui Principum animos laudis studio incensos ad sui admirationem, imitationemque rapiat.

D. *Quem vocas Heroem?*

M. Antiqui fabulantur Heroas esse quoddam genus Deos inter & homines; natos illos vel ex Dea aliqua, & mortali viro, ut Achilem, & Æneam: vel ex Deo & muliere mortali, ut Herculem. Jam vero Heros virum extraordinarium sonat: in quem tria hæc maxime dicuntur confluere. 1. Corporis habitudo firma, ac laborum patiens. 2. Animus, præsens, erectus, &

robustus quodammodo, cui ab optima corporis temperatione accedat magnitudo. 3. Divina quædam vis, & efficientia: qua qui afflatur, supra hominem & sapere & posse videtur.

§. I. Actio Feminae in materia Epopœjæ.

D. *Itane Actio Epopœjæ debet esse Herois, ut non possit esse Femi-
nae, quæ dicatur Heroïna?*

M. Actionem Feminae esse posse materiam Epopœjæ affirmant aliqui, negant alii. Utriusque partis rationes subjicio.

Qui affirmant, ajunt, non obesse Feminae animum, qui virili similis est, ejusdemque naturæ: huic posse esse armorum usum; atque etiam Feminas aliquando & corporis firmitate, & laborum patientia viris præcellere. 2. Feminae actionem esse sæpe materiam Tragoediæ; quidni & Epopœjæ? 3. Feminae actione ad præclara facta accendi posse Viros Principes, quibus turpe sit ea non posse agere, quæ Femina gesserit. 4. Feminas à præstantissimis Poetis inductas esse in Epopœjam, & maximis celebratas laudibus propter fortitudinem bellicam, puta Chlorindam à Tasso, à Virgilio Camillam. 6. Excitari à Deo posse Heroïnam, quamdam, cui belli aliquis summa committatur; quæ habeat

om-

omnes Herois dotes, nullos habeat sexus defectus.

Qui vero negant actionem feminæ esse posse materiam Epopœjæ, respondet. 1. Animorum quidem sexum esse nullum: at feminineum corpus esse imbecillius, cujus contagione languet animus neque rebus bellicis perfecte tractandis idoneas esse feminas, quibus Aristoteles curam rei domesticæ attribuit: arma vero, & ea, quæ non modo extra civitatem, sed etiam extra privatos parietes fieri necesse est, viris concedit.

Reponunt 2. Actionem feminæ convenire Tragœdiæ, non item Epopœjæ; quia finis hic est Tragœdiæ, ut excitentur, purgenturque quidam animi affectus, qui finis tam facilè obtinetur, sive viri, sive feminæ celebretur actio. At Epopœjæ cum sit ille finis, ut ad ardua quæque, & præclara facta accendat Viros Principes, huic rei imparem esse feminæ actionem: unde

Negant 3. Actionem feminæ talem esse posse, quam velint Viri Principes imitari. Esto possit illa feminæ actio incitare Viros Principes ad arduum aliquod suscipiendum: sed actione illi feminea movebuntur tamquam argumento, quod vocant à *minori ad majus*: quod turpe sit viro, maxime Principi, illud non aggredi, quod femina fortiter gesserit: at enim non erit

hæc actio exemplaris loco, quod sibi proponat Vir Princeps imitandum.

Observant 4. Nullam umquam feminae actionem à præstantissimis poetis in materiam Epopœjæ fuisse assumptam: celebratas quidem à Tasso & Virgilio feminas, sed in Episodia quasi contrusas illas fuisse; atque etiam in pœnam temeritatis obscura morte fuisse mulctatas, ne fuso imbelli, indignoque sanguine virum aliquem forte contaminarent. Sit Chlorinda, de nocte, & ab imprudenti Tancredo perimitur apud Tassum; ab ignobili viro occiditur Camilla apud Virgilium. Atque etiam fictitiæ illæ Heroinæ non stant ab Heroe Epopœjæ; immo ipsi adversantur, ut Chlorinda quæ Mahometanis, & Camilla quæ Turno militabat: Adde quod unam Camillam uno in libro pugnantem adducit Virgilius, quæ Venatorem, & Sacerdotem interimat, Heroem nullum.

Notant 5. Actionem feminae à Deo excitatæ, quæ nullos habeat sexus defectus, non esse aptam Epopœjæ: quod solvatur hoc pacto actio primaria per machinam, quod vitiosum in primis esse contendunt. Verum ne quid modo dicam de solutione per machinam de qua postea in Forma Epopœjæ: belle reponunt hujus secundæ sententiæ patroni de actione Heroinæ ordinariæ, at non extraordinariæ, & per mira-

cu-

culum à Deo excitatæ procedere quæstionem. Atque hæ sunt utriusque partis rationes, quæ suum utrinque pondus, suamque, quamvis forte non ex æquo, videntur habere probabilitatem.

§. II. Actio Epopœjæ quomodo Una.

D. *Quo sensu actio Epopœjæ debet esse Una?*

M. Eo sensu, ut sit illa actio per se simplex, nec dividi possit in plures actiones primarias. Sic Virgilius Trojæ ruinam, & multiplicia sui Herois facta contexit in Æneide, quæ sunt quidem variæ per se actiones, sed habet tamen unam, simplicemque actionem, eamque primariam, quæ est in Italia Religionis, Regnique per victoriam de Turno constitutio, unde pendet Herois felicitas, ad quam ceteras omnes retulit, tamquam actiones secundarias.

D. *Quare una debet esse actio Epopœjæ?*

M. Hanc affert rationem Aristoteles, quod omnes artes, quæ imitatione aliquid perficiunt, ad unum quid in primis absolvendum allaborent, cujus gratia alia esse videantur: talis v. gr. pictura, quæ unum aliquid in unaquaque tabella sic perpollit, ut cetera ad id referri omnia satis intelligantur.

D. *Qui Poetae contra Epopœjæ peccant unitatem?*

M. 1. Qui multas actiones unius, ejusdemque Herois primarias uno poemate complectuntur. Reprehendit certe Aristoteles eos, qui ab Hercule, vel Theseo res omnes præclare gestas uno eodemque opere difiniri posse putaverunt. Vitio vertitur Statio quod in Achilleide Herois sui vitam persequi velit integram; canit enim in initio Poematis:

(Tonanti
Magnanimum Æacidem, formidatamque
Progeniem, & patrio vetitam succedere
cælo,

*Diva, refer. Quamquam acta viri multum
incllyta cantu* (nem

Meonio, sed plura vacant. Nos ire per om-
Sic amor est, Heroa velis, Scyroque la-
tentem (to

Delichia proferre tuba, nec in Hectore trac-
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.

2 Qui duas & diversas actiones primarias, quod uno eodemque tempore contigerint, una Epopœja velit celebrare, esto, id concedatur Historiæ, at Epopœjæ non licet.

3 Qui plures Heroas inducunt; quibus eandem ex æquo gloriam tribuant. Plures adsint, esto uno in poemate Heroes, modo unus ceteris videatur præcellere, cujus sit actio primaria. Sic Pallas & Tarchon

chon in Æneide nihil efficiunt gloriæ; quamvis fortiter pugnet uterque, atque unus multum conferat ad victoriam de Turno reportandam.

§. III. Actio Epopœjæ quomodo Tota.

D. *Quo sensu Actio Epopœjæ debet esse tota?*

M. *Eo sensu vult esse totam Aristoteles, ut sit in illa Initium, Medium, & Finis.*

D. *Quid intelligis per Initium, Medium, & Finem Actionis?*

M. *Per Initium intelligo causas, & consilia Actionis suscipiendæ: per Medium, causarum illarum effectus omnes accipio, & effectuum difficultates ad felicem exitum perducendorum; per Finem vero illarum omnium difficultatum solutionem interpretor.*

D. *Rem pone in exemplo.*

M. *Exemplum est in Æneide (a). Æneas incensa Troja in eam regionem, unde majores sui venerant, vocantibus fati, collecta Trojanorum manu conferre se constituit; ecce initium. Post multos terrarumque exasciatos labores, Junone totam Trojanorum gentem dirissimis odiis ubique prosequente, in Italiam tandem appellit. Amice à Latino rege accipitur, atque etiam in generum asciscitur. Ægre admodum id fe-*

rens

(a) *Lib. 3.*

rens Turnus Dauni Rutulorum Regis filius, qui jam dudum Laviniaë Latini filiaë nuptias ambiebat, grave bellum movet contra Æneam, quocum sæpe pugnat, & atrociter: *En medium*. Sed victor tandem Æneas Turno occisso, & Laviniam & regnum obtinet: *En Finis*. Reliqua sunt in Episodiis.

D. *Quid itaque Maphæus Vegius librum adjecit Æneidi, in quo dolorem Rutulorum, Dauni fletum de morte filii, nuptias Laviniaë, & Æneæ apotheosim prosecutus est?*

M. Vitiose nimirum, & inepte egit, cum id satis intelligatur consecutum, & multa circa duo postrema insinuet Virgilius in suo opere absolutissimo.

D. *An ideo perfecta dicenda est, quod Tota sit Actio Epopœjæ?*

M. Cum tota sit illa actio, cui nulla pars deest; perfecta ut sit requiritur præterea, ut partes inter se apte cohæreant, accedatque rerum omnium perfectio, & absolutio. Qua re præcipit Philosophus, ut poeta, qui fabulam recte velit constituisse, non tantum eam non incipiat temere, aut finiat, sed etiam formis traditis insistat. Verum & hæc, & quæ ab eodem traduntur de magnitudine Actionis, commodius, cum agetur de Forma Epopœjæ, tractabuntur.

§. IV. Actio Epopœjæ qui Vera, & verisimilis.

D. *Quo sensu debet esse Vera Actio Epopœjæ?*

M. Eo sensu, ut Poeta teneatur proferre Actionem, quæ vere contingerit; quam tamen sic ornavit, ut ornamentis studeat magis verisimilitudini, quam veritati.

D. *Quare Actio Epopœjæ debet esse vera?*

M. Quia nemo ad præclarè aliquid gerendum incitabitur proposito aliquo consimili facto, quod certè tamen cognoverit esse falsum, ac proinde fine suo excideret Epopœja, si falsa induceretur Actio primaria. Idem plane de Tragœdia dicendum est, cujus actio illustris sic vera debet esse, ut moveat.

D. *Quo sensu debet esse verisimilis actio Epopœjæ?*

M. Eo sensu, ut quod narratur, credi facile possit contigisse. Nihil præcipit studiosius Philosophus, quam ut verisimilitudinis habeatur ratio.

D. *Quare debet esse illa actio verisimilis?*

M. Quia non satis est aliquid esse verum, nisi & illud idem verisimile sit, ut
ad

ad imitationem excitet. Nam qui fieri potest, ut si actio proponatur, quæ quidem vera sit, sed vires tamen humanas longe superet, hominem illa ad simile quid suscipiendum, aut gerendum impellat?

§. V. Actio Epopœjæ quomodo illustris & felix.

D. *Quo sensu debet esse illustris actio Epopœjæ?*

M. Debet esse illustris vel ratione sui, vel ratione personarum: Illustris est ratione sui actio *Æneidos*, ubi inter alia agitur de fundatione Imperii, & constitutione Religionis, juxta illud:

Dum conderet urbem

*Inferretque Deus Latio: genus unde Latinum,
Albunisque Patres, atque altæ mœnia Romæ.*

Illustris est ratione personarum actio *Odyssæ*, quæ viris non admodum illustribus potest convenire; illa enim sic habet, Ulysses classe amissa, occisis sociis, multiplices iniquissimi maris tempestate expertus, multos annos domo abfuit, rem illius domesticam interea Proci decoquebant, ejus uxoris nuptias ambiebant, Telemachum filium insidiis petebant; reversus ille procos ex insidiis occupat, atque interficit. Quid hic illustre præter personas?

D. *Quare illa actio debet esse illustris?*

M. Quia cum Epopœja Viros Principes
ad

ad præclara facta debeat incitare, proponi debet illustris actio, quam illi imitentur.

D. *Quo sensu debet esse felix illa actio?*

M. Eo sensu, ut felici semper terminetur exitu. Nam præterquam quod sæpe actio tota non erit, quæ infelici clauditur exitu; si præterea Heros misere pereat, aut grandi aliqua calamitate sub finem excipiatur, concitabit illa indignationem, ac dolorem: verum ad imitationem sui minimè commovebit: & sic Epopœjæ finis non comparabitur. Debet itaque Actio primaria felicem sortiri exitum: quamvis nihil opus sit Heroas inducere usquequaque, & in omnibus adjectitiis actionibus fortunatos.

C A P U T I I I.

De Forma Epopœjæ.

D. *Quæ est Forma Epopœjæ?*

M. Cum Forma poeseos universè sit fictio, seu constitutio, & compositio rerum, quæ tractantur in poesi: sic Epopœjæ Forma erit earum rerum Compositio, quæ soli conveniat Epopœjæ posita illa in quodam cultu, ornatuque Actionis, qualem in superiori capite descripsimus: adeo ut illa Forma nihil aliud sit, quam Actio suo modo composita, culta, ornata.

D. *Quid requiritur ad illam Formam, si-ve actionis compositionem?*

M.

M. Requiritur ut Forma illa , Fabula , Compositio (eodem enim recidunt hæc vocabula) sit una magna , splendida , in suas partes rite distributa , & certo quodam ordine disposita : quibus verbis attinguntur : 1. Fabulæ epicæ dotes. 2. Partes. 3. Dispositio , de quibus omnibus breviter disputandum est.

§. I. Fabulæ Epicæ Dotes.

D. *Quæ sunt dotes Epicæ Fabulæ ?*

M. *Q* Tres in primis memorantur, Unitas , Magnitudo , Majestas.

D. *Quomodo erit una illa Fabula , quæ res adeo dispares , diversasque complectitur ?*

M. Erit illa Una , si tanta sit illarum rerum omnium inter se connexio , ut in unum aliquid videantur coalescere , si , cum loco movetur aliquid , aut resecatur , non bene sibi constet Fabula. Laudat Homerum Philosophus (a) , quod sive natura duce , sive arte in Odysseam non conclusit ea Ulyssis facta , quæ alia ex aliis non satis penderent. Ea certe laude florescenda est Æneis : cui si v. g. Trojani excidi , vel Æneæ : per septem annos peregrinationis narrationem detrahas , à Didone tam appositè expetitam , ut quis , ac quantus vir tenderet in Italiam , planè

(a) *Cap. 6.*

liqueret, vel si ludorum celebritatem, qui ad posteros transmitti deberent, subducas; vel si descensum ad inferos, ubi tam multa de Romano, quod fundaturus erat, Imperio didicit Æneas, silentio prætermittas, aliquid certe in ea Fabula desiderari sentias.

D. Quomodo Magna erit Fabula Epica?

M. Philosophus (a) Epopœjam comparat cum animali, quod quamvis elegans, si pussillum est, bellum vocari potest, non pulchrum; si præter modum excreverit, monstrum fiet; debet videlicet naturali florere magnitudine. Ita se habet Poema quod nec brevius, nec longius esse oportet: sed ita temperatum, ut oculos magnitudine impleat, non fugiat.

Quæ cum universè dicta sint, proprie magis ac definite aliquid de justa Epopœjæ magnitudine statuendum est, monendumque in primis aliam esse Actionis, aliam Fabulæ magnitudinem; de prima non ago hoc loco, quæ in eo sita est, ut habeat Actio Initium, Medium, & Finem, ut supra docuimus (b) sed de altera institutam esse quæstionem, ac proinde videndum, quæ sit illa magnitudo fabulæ. Duplicem igitur illam fecit Philosophus: unam Actionis, quam vocat, non nudæ, aut suo carentis ornatu, seu compositæ; altera Quantitatis. *D.*

(a) *Cap. 5.* (b) *Cap. 25. §. 3.*

D. *Quænam est magnitudo Actionis compositæ?*

M. In eo posita est, ut uno circiter anno gesta fuerit, quæ Actio primaria: sic Iiadi annum dedit Homerus ex animadversione Mambruni (a), Odysseæ tantum quinquaginta dies idem attribuit, Æneidi quatuor menses supra unum concessit Virgilius. Sed Episodia, aliaque adjectitia ornamenta nullis definiuntur temporis limitibus; cum Ilias novem annis, Odyssea unde viginti res gestas comprehendat, & Æneis, quidquid interfluxit ab heroicis Æneæ temporibus ad ætatem Augusti Imperatoris.

D. *Quænam est magnitudo Quantitatis?*

M. Posita est hæc in numero versuum, qui ad dena fere millia excurrit in Æneide, duodena excedit in Odyssea; octo, vel novem Tragœdias vulgo dicitur æquare versum numero in Epopœja. Sed de hoc argumento redibit sermo inferius, cum de magnitudine Dramatis disputabitur.

D. *Unde arcessetur majestas Epicæ Fabulæ?*

M. Ex triplici potissimum capite 1. ex mirabili peripetiarum, agnitionum, episodiorum, machinarumque contextu. 2. ex narratione dramatica, cum personas loquentes, agentesve adducet Poetica. 3. ex dic-
tu-

(a) *Disert. perip. q. 7. n. 7.*

tionem illustri ac splendida, de qua diximus superius (a).

§. II. *Fabulae Epicae Partes.*

D. *Quae sunt partes Fabulae Epicae?*

M. *Q* Duae assignantur, Nexus nimirum, & Solutio.

D. *Quid est Nexus Fabulae?*

M. Est ea pars, quae ab initio Fabulae ad eam usque partem excurrit, qua transit Poeta ab infelicitate ad felicitatem in Epopoeja, vel contra à felicitate ad infelicitatem in Tragodia.

D. *Quid est Solutio?*

M. Est altera pars Fabulae, quae ab illo transitu usque ad finem pertinet, v. gr. quidquid in Homeri Iliade certamen antecedit, quo decertavit cum Hectore Achilles, in Nexu ponitur; ipsum vero certamen est in Solutione; item in Aeneide, quaecumque Aeneae & Turni monomachiae praemittuntur, sunt in Nexu: ipsa monomachia in solutione est.

D. *Quid potissimum observandum est circa Nexum Fabulae?*

M. Ne varia sic texantur episodica, quae in Nexum cadunt potissimum, ut animum auditoris delectando longius aberrant ab Actione primaria, aut à fine poematis sit prorsus aliena.

D. *Quid observandum est circa Solutionem Fabulae?*

M.

(a) 1. *Lib. Cap. 10. §. 3.*

M. Primum, ut si qua sint in Solutione episodica, ne longius petantur illa, sed sponte quasi oblata, & è re nata esse videantur; alteram, ut ea sint brevia in primis; quandoquidem in Solutione ad finem anhelat auditoris animus quem proinde longioribus episodiis notari minimè convenit.

D. *Licetne adhibere Machinam in Solutione Fabulæ?*

M. Alii negant, affirmant alii. Qui negant suam 1. ex eo capite tuentur sententiam, quod solutio facta per machinam Epopœjæ finì maxime officiat. Nam qui poterit ad Actionis imitationem Vir Princeps impelli, cui se sentiat plane imparem; cum intelligat auxilio se plusquam humano ad simile aliquid suscipiendum indigere? auctoritatem obtendunt Aristotelis, qui vult fieri Solutionem non per machinam, sed ex verisimili, id est, ratione naturali, qua res exire solet.

Qui vero affirmant, ajunt nihil obstare quominus per machinam solvatur Epopœjæ Fabula 1. Ad imitationem Actionis posse impelli Viros Principes, in qua externo quidem numinis alicujus auxilio adjuvatur Heros, dum otiosus ille Heros non remaneat, sed præstet per se plurimum, unde feliciter cedat præclare factum. 2. Sic clausisse Epopœjas præstantissimos Poetas; esse v. gr. machinam in *Odyssææ* clau-

sula, quæ Minervæ ope solvitur; esse in Æneide, ubi Turni cædes Jovis ductu & auspicio, atque etiam Furiae ministerio conficitur. 3. Aristoteles præceptionem maximè locum habere in Tragœdia, in Epopœja non item; ratio est, quia in Epopœja cum lateat magis machina, quam in Tragœdia, ubi machina Dei è cœlo delapsi in theatrum producebatur; magis certe animos feriebat subjecta oculis ea machina in Tragœdia, quam suscepta auribus in Epopœja, ac proinde minus erat ferenda in Tragœdia, quam in Epopœja. Vide Frizonium, qui tam fuse, quam doctè eo de argumento agit in poetica dissertatione de narratione (a).

§. III. Fabulæ Epicæ Dispositio.

D. *Quenam est Fabulæ Dispositio?*

M. *Q* Duplex est illa Dispositio, una rerum, partium altera.

D. *Quenam est Dispositio rerum?*

M. Intelligitur illa Dispositio è celeberrima inter magni nominis in re poetica auctores orta dudum contentione: quorum alii volunt rerum, prout contigere, servari ordinem naturalem: alii contendunt eundem debere perturbari: unde quæstio extitit, an Poeta, ut Historicus, hunc servare debeat narrandi ordinem, ut quodcumque primum contigerit, narret primum, & in
ul-

(a) *Lib. 2.*

ultimum locum conjiciat quæ postrema facta sunt : vel contra , an debeat relicto naturali ordine pro arbitrato suo à mediis, aut etiam postremis auspicari.

D. *Quid statuis ea de re sentiendum?*

M. Eodem puto utramque recidere sententiam , ac proinde non tam de re hic, quam de voce disputari ; nimirum quo nomine appellanda sit ejusmodi narratio, ambigitur ; cum in id omnes consentiant, optime fuisse institutum narrandi ordinem ab Homero , Virgilioque usurpatum , rerumque permixtionem pervelle cadere : verum alii contendunt non ideo perturbari ordinem dicendi naturalem , alii perturbari volent. Quæ ut concilientur inter se dicendum videtur, non perturbate narrari , si spectetur sejuncta ab episodiis Actio primaria: perturbate vero narrari , si omnia simul accipiantur, neque à primaria Actione discernantur Episodia.

D. *Fam vero quis ordo Partium servandus est in Fabula Epica?*

M. Postquam Poeta Actionem , qualem descripsimus , animo informavit , personarum mores , & officia excogitavit , episodia , peripetias , agnitiones , & machinas commentus est , & suum cuique locum destinavit : ac opus tandem aggreditur , 1. proponendo quid canendum suscipiat. 2. Invocando numen aliquod , cujus afflatu

arduum opus perficiat. 3. Rem totam narratione prosequendo. 4. Denique epilogum aliquandò, sive perorationem attexendo. Unde 4. Epopœjæ pars existunt propositio, invocatio, narratio, & aliquandò peroratio, de quibus omnibus modo nobis agendum est.

C A P U T I V.

De Propositione Epopœjæ.

D. *Quid est Propositio Epopœjæ?*

M. *Q* Est prima pars Poematis Epici, in qua Poeta breviter proponit & summam, quid in reliquo poemate sit dicturus.

D. *Quæ sunt dotes illius Propositionis?*

M. Quod Rhetores in Orationis Exordio præcipiunt, ut appositè, ut breviter, ut verecundè contextatur, idem omninò de Propositione Epopœjæ; quæ est ejus Exordium, dicendum est.

D. *Quomodò apposite præmittetur Propositio?*

M. Si non vage, sed proprie, congruenterque argumento prætextatur, id est, si rei causam designetur primis versibus; talis est Propositio *Æneidos*.

Arma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris

Italiam futo profugus, Lavinaque venit Litora.

T

D.

D. *Quomodo brevis erit Propositio?*

M. Si non excurrat latius in iis, quæ parum ad rem faciunt; ea enim tantum adhibenda sunt, quæ valeant ad docilitatem, & attentionem comparandam cum aliqua, si opus est, benevolentia. In legem brevitatis peccat Jovianus Pontanus in principio Uraniæ.

*Qui cælo radiant ignes, quæ sidera mundo
Labantur tacito, stellis quibus emicet
ingens*

Signifer &c.

Ubi vides crebram ejusmodi rei expressionem, ignes, sidera, stellas, cælo, mundo tacito &c. quæ omnia eodem recidunt. Quanto aptius est initium Georgicon Virgillii!

*Quid faciat lætas segetes; quo sidere
terram* (vites

*Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendus* (parcis;

*Sit pecori, atque apibus quanta experientia
Hinc canere incipiam.*

Hic nihil redundat, sed libri Georgicon singuli, in singulis fere numeris, aut incisis designantur.

Verum alia est prorsus ratio Panegyricorum, ubi exordimur aliquando à descriptione; vel proposita quæstione, latius excurrimus, ut videre est apud Claudianum in panegyricis. D.

D. *Quomodo verecunde & modeste fiet
Propositio?*

M. Si absit omnis ingenii, doctrinae-
que jactatio, omnis granditas, ac tumor,
& exquisitior ornatus Cylium Poetam,
seu circumforaneum, qui Carmen in Co-
ronam ad gloriam aucupandum recitabat,
acriter reprehendit Horatius, quod sic
exorsus fuisset:

*Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum
adjungit mox:*

*Quid dignum tanto feret hic promissor
biatu?*

Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Deinde prædicat Homerum, qui modes-
tius Odysseam incipit, & paulatim assur-
git magnificentius.

*Quanto rectius hic qui nil molitur inepte?
Dic mihi, muta, virum captæ post tempora
Trojæ,*

*Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.
Non fumum ex fulgure, sed ex fumo dare
lucem*

*Cogitat, ut speciosa debinc miracula promat,
Antiphatem, Scylamque, & cum Cyclope
Charibdim.*

Initium Pharsaliæ adfectatius videtur &
tumidius.

*Bella per Æmathios plusquam civilia
campos.* (potentem

Fusque datum sceleri canimus, populumque

*In sua victrici conversum viscera ferro,
Cognatasque acies & rupto fœdere regni
Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas, infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.*

Quæ carmina, ut nihil dicam de voce plusquam initio Poematis usurpata, tam vasta sunt, sonantia, tumida, ut fateatur Scaliger se videri sibi audire Lucanum, non tam canentem, quam latrantem. Nihil fuit verecundior Statius in principio Achilleidos.

*Magnimum Æucidem, formidatamque
Tonanti* (cælo,

*Progeniem, & patrio vetitam succere
Diva, refer.*

Ubi versu primo sexies litteram *a* repetitam habes, tres continuas voces tetrasyllabas, quæ negotium facessant pronuntianti.

C A P U T V.

De Invocatione Epopœjæ.

D. *Quid est Invocatio in Poemate Epico?*

M. Est ea pars Poematis Epici, in qua numen aliquod invocatur, cujus afflata Carmen, quod per se arduum est, & humano ingenio majus habetur, tandem perficiatur. Quæ Invocatio attentio-

nem

nem & admirationem commovet; atque etiam summam operi conciliat auctoritatem, ut quasi divinitus, quæ canuntur, postmodum efferantur.

D. *Estne semper adhibenda Invocatio?*

M. Cum grave aliquod describitur poema, illa adhibetur; in minoribus vero Poematibus, maxime in Panegyricis frequenter omittitur.

D. *Sejungiturne Invocatio à Propositione?*

M. Sejungitur aliquando, aliquando cum illa involvitur: Latini Epici ut plurimum sejungunt; sic apud Virgilium post hanc propositionem: *Arma virumque caro &c.* sequitur Invocatio, *Musa mihi causas memora &c.* Græci vulgo Invocationis Propositionem implicant; sic Homerus oritur Iliadem *Iram cano Dea Pelida Achillis &c.* Sic Odysseam, *Virum mihi dic musa &c.* Atque etiam apud Latinos Lucretius, Stautus, Vida, & Virgilius ipse in eclogis Invocationem cum Propositione permiscet. Id autem fit oportune, cum opera principibus inscribuntur viris, quos honorifice statim appellamus.

D. *Repetiturne Invocatio in decursu Poematis?*

M. Repetitur, cum res gravior dicenda occurrit: ac cum comparatur attentio, cum significatur tanti rem esse, ut opus sit divino quodam afflatu ad eam pro dignitate exponendam.

D.

D. *Qui sunt invocandi in Poemate?*

M. Ethnico Poetae profana, & commentitia numina liceat invocare; ac Christiano Divinus Spiritus, Christus Servator, Virgo Deipara, Angelus Tutelarum, aut iis, cujus res gestae canuntur, Vir Sanctus implorandus est. Item si res praecclare gestas Ducis alicujus, aut Principis scribimus, aut si illi opus dicamus; commode ille potest invocari, uti exemplo suo docuit Virgilius i. Georg. his luculentis carminibus:

Tuque adeo, quem mox quae sint habitura Deorum
Concilia incertum est, urbesne invisere
Terrarumque velis curam &c. (Caesar,

Sed Lucanus Neronem in Pharsalia, Valerius Flaccus initio Argonauticon, & Statius initio Thebaidos Domitianum invocant. Atque hic observandum est, licere Poetae Christiano in Sacro Poemate Musas usurpare pro poetica facultate, pro sacro impetu, atque entusiasmo, Jovem pro caelo, Neptunum pro mari, pro bello Martem; adeoque haec aliaque his similia hoc sensu accepta posse Poematis de Christianis mysteriis scriptis inseri.

C A P U T VI.

De Narratione Epopœjæ.

D. *Quid est Narratio Epopœjæ?*

M. *Q* Est pars, seu potius corpus Poematis, cui Propositio & Invocatio quasi facem præferunt, parantque attentionem, & docilitatem. Cum autem non tam Verum, quam verissimile poetæ sit propositum; sic non tam rei gestæ, quam velut gestæ expositio dici debet hæc Narratio.

D. *Quid est spectandum maxime in illa Narratione?*

M. Cum tam late pateat, ut totum Poema exhaustiat; cadunt in illam, quæ hactenus omnia de Epopœja, atque etiam de poesi universe sumpta diximus. Quare addenda sunt aliqua dumtaxat circa proprias, quæ vulgo assignantur, illius dotes.

D. *Quæ sunt illius dotes?*

M. Tot Epicæ, quòt Oratoriæ Narrationi dotes tribuuntur, Brevitas, Perspicuitas, Probabilitas, & Suavitas.

D. *Quo sensu narratio Epica debet esse brevis?*

M. Eo sensu, ut crebriores, prolixioresque digressiones non adhibeantur, maxime si ad rem parum faciunt. Arguitur

Catullus, quod di nidiū Poematis de
 nuotiis Pelei, & Tetidos in descriptione
 vestis, Ariadnaeque fabula consumpserit,
 Fabulae epicae, quale n descripsi mus, ser-
 vetur magnitudo, quae longior non erit,
 si nihil adducatur inane, quod recidi pos-
 sit. Nam ut acute Martialis:

*Non sunt longa, quibus nihil est, quod de-
 mere possis:*

Sed tu, Coscibini, disticha longa facis.

D. *Quomodo debet esse perspicua Nar-
 ratio?*

M. Si alludatur quidem ad fabulas, &
 historias, si usurpentur hellenismi, seu
 formae loquendi à Græcis desumptae: sed
 ita tamen, ut à quovis non imperito fa-
 cile intelligantur: si vocabula obsoleta, &
 ex altissimis antiquitatis ruderibus effossa,
 ac proinde obscura vitentur. Sane ut quis-
 que disertissimus est, ita loquitur aper-
 tissime: sed sat multa eo de argumento
 tradidimus supra in Dictione poetica.

D. *Quomodo debet esse Probabilis illa
 Narratio?*

M. Eo sensu, ut sit verisimilis: nihil
 debet magis curare Poeta, ut jam saepe
 docuimus. Itaque, quod recte monet
 Horatius:

*Ficta voluptatis causa sint proxima
 veris;*

Nec quodcumque volet, poscat sibi fabula

In

In locis, temporibusque notandis, maxime vero in effingendis personis, hujus verisimilitudinis habenda est ratio:

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores: (annis.

Mobilibusque decor naturis dandus, &

Inquit idem Horatius, qui varios hominum mores luculentè ibidem describit. Ubi tamen velim advertas, non tam arctis circumdari terminis probabile, ut locus non sit Admirabili, quod in poemate spectatur in primis.

D. *Quomodo suavis erit Narratio Epica?*

M. Si elegantia, & jucunditate verborum sonantium, leniumque floreat, quod de oratione monet Tullius: si neque asperos habeat concursus; neque disjunctos atque hiantes: si sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto: si eodem semper tenore non decurrant carmina. Item suavis erit, si intexantur hypotyposes, suspensiones, metaphoræ, exclamationes & admirationes; si interponantur motus animorum, mores, & colloquia personarum: obliquæ orationes, exitus inopinati, dolores, lætitiæ, metus, cupiditates, iracundiæ pro rerum varietate. Sed nihil ad suavitatem accommodatius est, quam idonea rebusque ipsis consentanea modulatio numerorum, de qua egimus in Dictione Poetica.

T §

CA

CAPUT VII.

De Epilogo Epopœjæ.

D. *Apponitur Epilogus, & quasi peroratio Epopœjæ?*

M. Apponitur, non semper quidem, sed aliquando tamen & Epopœjæ, & aliis Poematibus: atque etiam interdum in ipso decursu operis post aliquod nobile factum. Ita Virgilius in 9. *Æneid.* narrata Nisi & Euryali celeberrimi paris amicorum cæde, rem hoc Epilogo sive epiphonemate concludit:

*Fortunati ambo; si quid mea carmina
possunt.* (ævo,

*Nulla dies unquam memori vox eximet
Dum domus Æneæ Capitoli immobile
saxum* (babebit.

Accolet, imperiumque pater Romanus

In fine sæpius suorum operum Epilogum usurpant Poetæ variis modis. Nam aliquando indicant ea, quæ cecinerunt, & temporis, loci, ætatis, occupationum suarum aliquam mentionem attexunt: ita Virgilius in fine *Georgic.*

*Hæc super arborum cultu, pecorumque
canebam.* (ad altum

*Et super arboribus: Cæsar dum magnus
Fulminat Euphratem bello, victorque*

volentes (Olympo.

*Per populos dat jura, viamque affectat
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis
otii :* (juventa,

*Carmina qui lusi pastorum, audaxque
Tityre, te putulæ cecini sub tegmine
fugi.*

Aliquandò gratulantur, & immortalitatis
spe sibi blandiuntur : sic Ovidius in fine
Metamorphoseon canit:

*Jamque opus exegi, quod nec Jovis
ira, nec ignis* (vetustas.

*Nec poterit ferrum, nec edax abolere
Cum vellox illa dies, quæ nihil nisi
corporis hujus,* (ævi;

*Jus habet, incerti spatium mihi finiat
Parte tamen meliore mei super alta
perennis* (nostrum.

Astra ferar, nomenque erit indelebile

In eundem sensum librum tertium car-
minum claudit Horatius.

Exegi monumentum ære perennius,

Regalique situ pyramidum altius:

Quod nec imber edax, aut aquilo impotens

Possit diruere, aut innumerabilis

Annorum series, & fuga temporum.

Non omnis moriar &c.

Modestius suam Thebaidam affatur Sta-
tius in fine:

*Durabisne procul, dominoque legere
superstes,*

*O mihi bisseños multum vigilata per
annos*

*Thebai? jam cœptæ præsens tibi fama
benignum* (futuris,

Stravit iter, cœpitque novam monstrare

*Jam te magnanimus dignatur noscere
Cæsar,* (juventus.

Itala jam studio discit, memoratque

*Vive precor; nec tu divinam Æneida
tenta,* (adora.

Sed longe sequere, & vestigia semper

*Mox tibi si quis adhuc prætendit nubila
libor,* (honores,

Occidit, & meriti post me referentur

Epilogum Epopœjæ minime necessarium esse demonstrant Ilias, Odyssea, & Æneis, quæ ipsa narrationis absolute conclusuntur.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER III.

De Dramate.

M. **E**PICAM Poesim excipit proximè Dramatica; de qua sic disputabimus, ut in Poema Dramaticum universè primum, deinde in singulas ejus spe-

species inquiramus, ac pro instituto dicendi ordine, definitionem, materiam, formam, partes, finem, aliasque, quæ ipsum tum generatim, tum singulatim afficiunt, proprietates breviter exponamus.

C A P U T P R I M U M.

Definitio Poematis Dramatici.

D. *Quid est Poema Dramaticum?*

M. *Q* 1. Si vocis etymon spectes à Voce latina *agere*, dicitur Poema Dramaticum, quod totum sit in actione: unde Actores vocantur ii, qui eo in Poemate colloquuntur.

2. Si rei definitionem quæras, est *Imitatio Actionis, unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicitis, vel infelicitis; quæ metro & harmonia, non narrando, sed agendo, vel quosdam animi affectus excitat, & perpurgat, vel vitæ privatæ exemplum proponit.*

D. *Explica, quæso, singulas voces.*

M. 1. Dicitur *Imitatio actionis*, quia cum poesis in imitatione actionum humanarum sit posita, ut initio docuimus; species quoque illius singulæ hujusmodi actiones imitantur.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, justæ mag-*

magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicitis vel infelicitis.: Quibus verbis partim Dramatica Poesis cum Epica convenit, cujus actio est una, tota, magna, vera, verisimilis, illustris, ac felix: partim ab eadem discrepat, cum Actio Dramatica possit esse falsa & vulgaris, si scribatur Comœdia; infelix, si Tragoedia.

3. Dicitur Poema Dramaticum *imitari metro & harmonia*, quia inducuntur personæ colloquentes inter se, non soluta, sed vineta oratione: cui cantus in certis quibusdam locis adjicitur.

4. Dicitur *non narrando, sed agendo imitari*, quia nihil ipse Poeta exponit, aut commemorat, ut in Epopœja: sed productis in scenam personis sermonem tribuit, easque inter se agentes, negotiantesque exhibet.

5. Dicitur *vel excitare ac purgare affectus, vel privatæ vitæ exemplum proponere*: quibus verbis, cum officium, tum finis poematis illius attingitur. Excitat enim, ac purgat affectus Tragoedia, vitæ privatæ proponit exemplum Comœdia; mores utraque, ut omnis poesis, recte instituit.

C A P U T I I.

De Materia Poematis Dramatici.

D. *Quanam est materia Poematis Dramatici?*

M. Est actio una, tota, magna, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix, vel infelix.

D. *Quo sensu debet esse una, & tota illa Actio?*

M. Eo sensu, ut nec in plures actiones primarias dividatur, nec suo initio, medio, ac fine careat; ut supra docuimus.

D. *Quo sensu debet esse Magna?*

M. Eo sensu, ut eo usque crescere possit ac debeat, donec tandem pro rerum natura, quæ aguntur, necessario, vel commode mutatio inferatur in Fabula implexa; & in simplici juxta naturalem rerum exitum finis imponatur, qui supremus est actionis terminus: qualis sit ille, patebit ex dicendis inferius.

D. *Quomodo erit Vera, vel Falsa?*

M. Si vere contigerit; aut non contigerit, quando autem, quatenus veritas, vel falsitas actioni Dramaticæ conveniat, dicetur postea, cum agetur de Tragoedia, & Comœdia (a).

D.

(a) *Cap. 8. & 1.*

D. *Quo sensu debet esse Verisimilis?*

M. Eo sensu, ut nihil afferatur, quod sit præter naturalem rerum ordinem, spectatis circumstantiis, in quibus dicitur illa actio contigisse.

D. *Quomodo actio illa Insignis erit, vel Vulgaris?*

M. Talis erit vel ratione sui, vel ratione agentium personarum. Quid conveniat Tragœdiæ, vel Comœdiæ, explicabitur inferius (a).

D. *Quomodo erit Felix, vel Infelix illa actio?*

M. Ratione exitus felicis, vel infelicis solet hic appellari felix, vel infelix actio; adeoque felix est, quæ licet multas contineat turbas, fortunato tamen exitu concluditur: & contra infelix illa est, quæ quamvis prospere admodum in decursu succedat, luctuoso tamen fine terminatur. Quatenus autem Actioni Tragicæ, vel Comicæ congruat felicitas, aut infelicitas, suis locis exponetur.

C A P U T I I I.

De Forma Poematis Dramatici.

D. *Quæ est Forma Poematis Dramatici?*

M. *Q* Est Fabula, sive Compositio Actionis, in qua, ut in Epica, considerandæ sunt Dotes, Partes, & Dispositio.

(a) *Cap. 9.*

D.

D. *Quæ sunt Dotes Fabulæ Dramaticæ?*

M. Prima est Unitas, altera Simplicitas, tertia Magnitudo.

§. I. Unitas & Simplicitas Fabulæ
Dramaticæ.

D. *IN quo posita est Unitas Fabulæ Dramaticæ?*

M. In tanta partium omnium, rerumque diversarum inter se connexionem, ut in unum aliquid videantur coalescere.

D. *Quomodo simplex esse debet Fabula Dramatica?*

M. Geminam tribuit huic voci notionem Philosophus (a), qui Fabulam simplicem modo duplici, modo opponit implexæ. Fabula simplex, quæ duplici opponitur, est ea, in qua oritur unus status eorum, de quibus est Fabula: qui è felicibus infelices, aut contra ex infelicibus felices existunt. Duplex vere ea est, in qua alii felices, infelices alii evadunt, ut fit in *Odisea*, ubi felix *Ulysses*, *Proci* infelices; & in *Æneide* felix *Eneas*, *Turnus* infelix efficitur. Atque hoc sensu simplicem Fabulam esse vult *Aristoteles* (b) in *Dramate*; aut saltem longe anteponit duplici; quod multo magis valeat ad affectuum commotionem. Commoventur enim illi vehementius, cum grandi omnes, nul-

(a) *Cap. 9. Poet. cap. 1.* (b) *Cap. 1.*

nullo excepto, excipiuntur calamitate in Tragœdia; in Comœdia vero placet magis, qui lætus est omnibus Actoribus, ac fortunatus exitus.

Fabula simplex, quatenus opponitur implexæ, ea est, quæ est una & continua sic, ut sine peripetia, id est sine manifesta in contrarium mutatione, aut agnitione ad finem deducatur. Fabula vero implexa ea est, quæ cum peripetia sive mutatione, aut agnitione, aut utraque simul ad finem usque procedit.

D. Da exemplum utriusque Fabulæ, simplicis, & implexæ?

M. Habes simplicem Fabulam in Ajace Sophoclis, & Hercule Furente Senecæ, & alibi passim multis in locis. Ibi enim nihil accidit præter expectationem; v. g. Ajax plenus animi, & contemptus impatiens furit, posteaquam vero ad se rediit, præ pudore sibi mortem consciscit; eodem fere modo Hercules se gerit, nisi quod supersit.

Fabulæ implexæ eximium habes exemplum apud Senecam in Cœdipo: ubi cum Cœdipum missus Corintho Senex adisset, ut significaret, Regem ipsum Corinthiis pronuntiatum esse, atque hac ratione gratissimum illi nuntium afferre se existimaret, contrarium effecit. Paulatim enim intellexit ille, se & parricidam, & in-

ces-

cestis Jocastæ matris implicatum nuptiis; atque hinc subito, & præter omnium expectationem factus est infelicissimus. Ubi vides mirabilem peripetiam simul & agnitionem. Atquæ hæc Fabula, quæ implexa dicitur, longe præstat simplici, juxta mentem Philosophi, qui præcipit Fabulam Dramaticam esse simplicem, quatenus videlicet illa duplici, non vero quatenus implexæ opponitur.

§. II. Magnitudo Fabulæ Dramaticæ.

D. *Quænam est justa magnitudo Fabulæ Dramaticæ?*

M. Quod oculis evenire solet, cum corpus videmus; idem plane accidit memoriæ, cum Dramaticam Fabulam excipimus (a). Ut enim quæ vastiora sunt, oculorum conspectum; sic memoriæ captum, quæ sunt longiora, facile excedunt: utriusque vero facultatis vim, quæ sunt minutiora, fugiunt. Atque hinc factum est, ut quemadmodum in omni corpore, sic qualibet in Fabula Dramatica justa quædam debeat esse magnitudo, quam uno quasi intuitu complecti possit auditor: ne distracto in plura, aut obruto rerum multitudine animo remittant, ac frigeant, qui concitabuntur affectus. Quæ

ex

(a) *Arist. cap. 5.*

lex pro Tragicis posita, valet etiam pro Comicis; ubi per affectuum commotionem privatae vitae rite instituendae ratio quaeritur.

D. *Quanam est igitur illa magnitudo?*

M. Praeter assignatam superius magnitudinem Actionis, quae materiae locum tenet, duplicem insuper facit illam Philosophus: unam Actionis compositae, quae Forma est, seu Fabula; alteram, quam vocat quantitatis.

D. *Quanam est magnitudo actionis compositae?*

M. In eo posita est, quae dicitur Actio primaria, ut uno solis ambitu contineatur. (a) Id est ut unum diem naturalem, vel nullo modo, vel parum certe excedat, atque etiam ut breviori temporis spatio, puta duabus, vel tribus horis, possit definiri: in mo. eo perfectior, & convenientior erit illa Actio, quo magis accedet ad tempus, quo solet in scena exhiberi. Sed latius multo possunt excurrere, quae adhibentur Episodia, quamvis & rariora, & breviora esse oportebit, quam quae adjiciuntur in Epopoeja: ne rerum multitudine, ac varietate animus distrahatur, atque obruatur: sic in Dramate, ut ad primariam actionem non satis attendat, minusque concipiat, qui debent hinc oriri potissimum affectus. Atque eo sensu accipien-

(a) *Arist. cap. 5.*

pienda sunt Philosophi verba cum Tragœdiam inter & Epopœjam id quoque assignat discriminis: ut certo quodam tempore Tragœdia, nullo definiatur Epopœja.

D. *Quænam est magnitudo Quantitatis?*

M. Quantitas illa posita est in numero versuum, ad ducentos trecentosve supra mille; atque etiam apud recentiores ad duo millia recensentur: hæc autem lex optima fuerit, ut inter ternas & senas horas exhibeatur Drama: adeo ut nec brevius sit, nec longius; non brevius quidem, ne forte locus non detur concitandis, ut par est, affectibus; non etiam longius, ne possit usurpari illud Plautinum: *Lumbi sedensio, & oculi spectando dolent.* Jam vero quæ sint partes Fabulæ Dramaticæ, aut quæ illarum dispositio, parebit ex dicendis capite proximè consequenti, & ex capite II.

CAPUT IV.

De Partibus Poematis Dramatici.

D. *Quæ sunt partes Poematis Dramatici?*

M. Cum Poema Dramaticum ex materia constet, quæ est actio, quam descripsimus; & forma, quæ est eadem actio composita, excultaque, de qua modo agi-

agimus ; hinc factum est ut modo materiae , modo formæ , modo utriusque simul habita ratione , in suas partes varie soleant Auctores illud Poema distribuere. Sex omnino Dramatis in suas partes reperio divisiones.

D. *Affer, quæso, & explica illas omnes divisiones.*

M. Prima divisio est in *Diverbium & Choricum* , quæ omnium maxime generalis est ; nam quidquid est in Dramate , ad hæc duo genera revocatur , ut geratur , aut canatur. Diverbium itaque est ea pars Dramatis , in qua colloquuntur , aguntve inter se , qui dicuntur Actores. Choricum vero dicitur illa pars , in qua iidem Actores , vel alii concinunt aliquid cum Dramate connexum , de quo postea.

Altera divisio in *Nexum & Solutionem* tam late patet quam prima : quamvis alio modo Drama partiatur. Nexus in Dramate , ut habet Aristoteles (a) , est totum id , quod à principio ad ultimam usque pertinet partem , ex qua fit mutatio fortunæ : hæc autem mutatione felicitati infelicitas in Tragœdia , & felicitas infelicitati succedit in Comœdia. Solutio vero à mutationis principio ad finem usque protenditur. Sic in *Œdipo Senecæ* quidquid antecedit illum locum , ubi se tandem & patris

in-

(a) *Cap. 10. Poet.*

interfectorem, & matris maritum agnoscit; Œdipus, unde summa oritur infelicitas, est in Nexu, reliqua sunt in solutione. Sed de Nexu & Solutione quantum satis est dictum superius (a) in Fabula Epica.

Tertia divisio (b) fit in *Prologum*, *Episodium*, *Exodum*, & *Choricum*. Prologus præcedit primum cantum, diciturque ea pars continere quasi semina omnium, quæ dicenda sunt in reliquo Dramate; adeo ut Actorum nemo prodeat in Scenam, qui non sit cognitus in Prologo, vel de vultu, vel de nomine, vel alio quovis modo. Quod tamen de illis debet intelligi, quorum res hic agitur præcipue, potest enim à domesticis, amicisve de novo aliquis induci.

Episodium hoc loco, juxta Aristotelem, continet tres Actus intermedios: adeoque tam primariam Actionem, quam secundarias, sive adjectitias comprehendit. Ubi notari velim, & Actionem illam primariam, & secundarias etiam esse Actoris primarii: quamvis hæ quoque actiones adjectitiæ possint esse illorum, qui sunt post primum Actorem nobiliores, qui vocantur ideo Actores Episodici. Exodus est quintus Actus, ubi Catastrophe, de qua mox,
si-

(a) *Lib. 2. cap. 3. §. 2.*

(b) *Arist. cap. 1. 10.*

sicuti & de Choro capite proxime consequenti.

Quarta divisio fit in *Protasin*, *Epitasin*, *Catastasin*, & *Catastrophen*.

Protasis, quæ significat præstitutionem, & præordinationem, est *Dramatis* initium, in quo proponitur summa rei sine exitus declaratione: ut animus auditoris suspensus teneatur; nam si præsciretur *Fabulæ* exitus, non sic placerent, quæ postea dicerentur.

Epitasis, quæ rei constitutionem significat, vel ut alii interpretantur, exaggerationem; est ea pars, quæ *protasin* proxime consequitur, & in qua turbæ excitantur, totaque rei negotiatio magis involvitur, diciturque à Latinis *nodus erroris*.

Catastasis est ea pars, in qua continuatur rerum perturbatio: ostenditur tamen quomodo possint illæ postea explicari, unde à multis *Catastasis* confunditur cum *Epitasi*.

Catastrophe; quæ subversionem sonat, est ea pars, in qua totum negotium dissolvitur, cum *Actor* primarius à felicitate transit ad infelicitatem, vel contra. Ad extremum *Drama*, si ita fieri possit, illa est rejicienda, quo magis auditorum animus suspendatur, ac delectetur.

Quinta divisio fit in quinque actus, qui sic appellantur ab actione, cujus sunt

par-

partes : quare tot sunt illi Actus , quot habet Actio diversas partes & præcipuas. Quinque recensentur. Primus argumentum exponit , at non rei exitum ; secundus rem proprie deducit in actum ; tertius turbas ciet ; quartus viam ostendit , qua res implicite dissolvantur ; quintus impedita artificiose expedit. Quare nec plures , nec pauciores esse jubet Horatius .

Neve minor , neu sit quinto productior actus Fabula , qua posci vult , & spectata reponi.

D. *Est ne semper eadem Actuum magnitudo ?*

M. Augetur illa , vel minuitur pro ratione rerum , quæ tractantur , quæ possunt esse magis minusve graves , populoque jucundæ. Jam vero Actus in varias Scenas distribuuntur.

D. *Quid vocas Scenam in Actu ?*

M. Scena dicitur pars Actus , in qua una , vel plures personæ colloquuntur : designatur autem personarum vel adventu , vel interventu , vel ab itu.

D. *Quot sunt Scenæ in uno Actu ?*

M. Plures sunt pro ratione rerum , quæ possant esse graviores , vel jucundiores : pauciores olim adhibebantur ; nunc jam ad tredecim , & amplius numerantur.

D. *Quot sunt Actores in Dramate ?*

M. Plures esse quam quatuordecim , ventant Artis Magistri : qui si prodeant simul

in Scenam tres tantum, aut quatuor ad summum loqui permittuntur. Ita præcipit Horatius:

Nec quarta loqui persona laboret.

Sexta divisio (a) fit in *Fabulam*, *Mores*, *Sententiam*, *Dictionem*, *Melodiam*, & *Apparatum*. Fabula, quam diximus esse constitutionem rerum, & actionum compositum, instar animæ obtinet in *Dramate*: & continet actiones, mores, affectus peripetias, agnitiones, ac reliqua, quæ vocantur Fabulæ ornamenta, quare non tam pars *Dramatis*, quam ipsum *Drama* debet appellari.

D. *Quomodo itaque Mores, Sententia, & Dictio cum Fabula, dicuntur ex æquo partiri?*

M. Quia inter Fabulæ partes sic eminent, ut *Drama* partiri cum ipsa dicatur ab *Aristotele*.

D. *Quid hic intelligis per Mores, Sententiam, & Dictionem?*

M. *Morum* nomine docuimus intelligi *indolem*, & *ingenium* cujusque: diximus requiri bonos, convenientes, & æquabilis tenoris. *Sententia* significat sensus, qui genuini nomen partus esse solent ac proinde debent esse illis in primis accomodati. *Dictio* est dicendi ratio, quæ *Dramati* conveniat: de qua in *Tragoedia* & *Comœdia*.

D.

(a) *Aristot. cap. 4.*

D. *Quo sensu Melodia, & Apparatus dicuntur esse partes Dramatis?*

M. Quia quamvis extra Drama esse censeantur ad ejus tamen splendorem cum conferat plurimum (sicut ad commotionem affectuum) duæ quoque Dramatis partes vocantur à Philosopho (a). Quare de aliis cum egerimus superius, de his quoque modo agendum est.

C A P U T V.

De Choro in Dramate.

D. *Quid est Chorus in Dramate?*

M. *Q* Est pars Fabulæ quæ sequitur, vel etiam præcedit actum cum concentu. Dicitur 1. pars Fabulæ eo sensu, quo dictum est jam in fine proxime superioris capituli. 2. Sequi actum, aut etiam præcedere: quod actui soleat postponi, raro præponi. 3. Cum concentu, quod, qui chororum ajunt, concinere soleant, atque etiam aliquando loquantur.

D. *Quid canitur à Choro?*

M. Non canitur quidlibet, sed aliquid cum Fabula conjunctum & affine argumento quod tractatur. Nam vel ferebant judicium de iis, quæ agerentur in Fabula, vel favebant bonis, & lugentibus, vel monebant iram esse frenandam, insanosque

V 2

mo-

(a) *Arist. cap. 4.*

motus coercendos, vel lugebant cum miseris, vel superos deprecebantur. Chori officia expressit Horatius his versibus:

*Actoris partes Chorus, officiumque virile
Defendat: neu quid medios intercinat actus,
Quod non proposito conducat, & hæreat
apte.*

*Ille bonis faveatque, & consilietur amicis;
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet mensæ brevis, ille salubrem*

*Iustitiam, legesque, & apertis otia portis.
Ille tegat commissa, Deosque precetur &
oret.*

Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.

CAPUT VI.

De Scenico Apparatu.

D. *Quid est apparatus Dramatis?*

M. *Q* In Fabulæ partibus reponitur à Philosopho apparatus ille, qui recte dici potest ornatus ille omnis, quo & Scenæ & Personæ instruuntur ad exhibendam ex arte fabulam.

D. *Qualis debet esse Scenæ ornatus?*

M. Per Scenam hic intelligitur locus, ubi exhibentur Dramata: de quo difficile est aliquid præcipere, ob multiplicem Drama-

ma-

matum varietatem. Agebantur Iudi scenici in Theatro, quod in modum Hemicycli erat; in eo tria spectabantur maxime, Scena, Orchestra, Proscenium. Scena est frons Theatri ab uno cornu ad alterum cum co-opertura. Orchestra locus est, in quo spectatores Drama intuebantur. Proscenium item locus ante Scenam porrectus, in quem Actores dicturi prodibant. Scena itaque altior erat pulpito, pulpitum proscenio, proscenium orchestra.

D. Qualis debet esse Personarum ornatus?

M. A diverso vestium genere diversas quoque sortiebantur appellationes Dramata, sive Fabulae. Palliatae vocabantur Graecorum Fabulae, quod pallio Graeci Actores uterentur; Latinorum togatae, quod togas illi adhiberent; dicebantur item apud eosdem Latinos praetextae Fabulae, quae Regum, Principum, & virorum illustrium actiones imitabantur, quod personarum istiusmodi esset praetexta; togatae tantum vocabantur; quia toga erat vestis popularis, juxta illud Horatii; *vel qui praetextas, vel qui docuere togatas.* De vestium forma, ornatuque in Dramate nihil certi jam potest afferri, quod varientur vestes pro diversitate regionum, ac personarum, quae in Scenam inducuntur.

Postquam ea protulimus, quae ad Dra-

ma spectant universè , nunc de Tragœdia , & Comœdia , quæ sunt ejus partes , videamus.

CAPUT VII.

Definitio Tragœdiæ.

D. *Quid est Tragœdia?*

M. *Q.* 1. Secundum vim vocis Tragœdia est cantus ob hircum ; deducitur enim à vocabulis *hircus* , & *cantus* : quod Tragœdia prius fieret cantando in honorem Bacchi , cui hircus vinearum hostis macrabatur , sive quod hircus præmium esset certantibus , juxta illud Horatii :

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Deducitur etiam Tragœdiæ vox , juxta alios , à nomine *Fæx* : quia ora fæcibus perlinebant Actores ante usum personarum ab Æschylo repertum , juxta hæc Horatii carmina.

*Ignotum Tragicæ genus invenisse camœnæ
Dicitur , & plaustris vexisse Poemata
Thespis,* (ora.

Quæ canerent , agerentve peruncti fæcibus
2 Definitur (a) Tragœdia : *Imitatio Actionis unius , totius , veræ , verisimilis , & insignis , quæ metro , & harmonia , non enarrando , sed agendo misericordiam ciet,*

ac

(a) *Arist. cap. 3.*

ac terrorem ut affectuum expiationem, seu purgationem inducat.

D. Explica, quæso, singulas definitionis partes?

M. 1. Dicitur Imitatio Actionis, quia poesis, maxime Dramatica, actiones humanas imitatur, ut diximus superius.

2 Dicitur Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, insignis. quibus verbis notatur materia Tragœdiæ, quâ partim convenit cum Epopœja, & Comœdia, partim ab iisdem discrepat. Nam materia Epopœjæ est Actio, quæ habet quidem omnes illas dotes, sed debet insuper felici exitu terminari: quod in Tragœdiam non cadit, quæ sæpius infelicem, raro admodum felicem habet exitum. Comœdiæ vero Actio vulgaris est, & obscura.

3 Dicitur metro, & harmonia perficî Tragœdia: quod sermonem non qualemcumque, sed metro adstrictum, ut alia poeseos genera, requirat: item & harmoniam, seu cantum, qui ad affectuum commotionem faciat in primis.

4 Dicitur, non narrando sed agendo exhiberi Tragœdia: quia, cum sit Poema Dramaticum, tota debet esse in Actione: quo pacto ab Epopœja discrepat, quæ partim in rerum narratione, partim in actione sita est. Poeta modo narrante per se, modo alios narrantes, agentesve inducente.

5 Dicitur *excitare misericordiam*, & *terrorem*, ut *affectuum expiationem purgationemque inducat*: quibus verbis *Tragœdiæ finis attingitur*: de quo postea pluribus.

CAPUT VIII.

De Materia Tragœdiæ.

D. *Quid est Materia Tragœdiæ?*

M. *Est Actio una, tota, vera, verisimilis, insignis, & infelix* (a).

D. *Quo sensu Actio Tragœdiæ debet esse una?*

M. *Eo sensu: 1. ut sit quædam Actio primaria, quæ in plures alias dividi non possit. 2. ut omnia, quæ sunt illius Actionis primaria, ut in uno eodemque loco facta esse videantur, in eodem cubiculo v. g. in eadem domo, in eadem urbe, in iisdem castris. unde Tragœdiæ apponi solet, Scena est Romæ, vel Corinthi, vel Athenis, vel alibi, ubi res gesta est. Sed quomodo Actio debeat esse una & tota, diximus alias* (b).

D. *Quomodo debet esse vera & verisimilis Actio Tragœdiæ?*

M. *Eo sensu, ut vere contigerit Actio primaria: alioqui non multum moveret Tragœ-*

gæ-

(a) *Arist. cap. 5.*

(b) *Lib. 2. cap. 2. §. 2. & 3.*

goedia, si falsa esse crederentur quæ referentur in scena: crederentur autem esse falsa, si talia essent; quia sunt Actionis insignis, quæ non solet ignorari. Non ita dicendum de Episodiis, quæ, cum sint actiones adjectitiæ, per se sæpe non adeo spectabiles, nihil opus est esse vera.

D. Possunt ne esse falsa Actionis primaria, quæ dicuntur Adjuncta?

M. Duplex genus est hujusmodi Adjunctorum. Primum est eorum, quæ sunt per se spectatissima, atque illa tam vera esse debent, quam ipsa Actio, cujus Adjuncta sunt: non licet v. gr. fingere à patre filium, vel à filio matrem fuisse interfectam, nisi fide historiæ id constet, pro falso enim habetur, quod istiusmodi est, nisi consignetur Historiæ monumentis, quæ non debuit illud omittere. Alterum genus est eorum, quæ sunt minus spectabilia, adeoque non solent, aut certe non debent necessario in Historia notari, quæ si verisimilia sint, facile vera esse credentur. Peccabit itaque contra hanc præceptionem qui Cæsarem naturali morte, non violenta extinctum induxerit: non peccabit qui eundem singulos interfectores alloquentem exhibuerit, quod primum, non item alterum Historia notare debuerit. Qua ratione debeat esse verisimilis Actio Tragœdiæ, satis indicatum est superius cap. 3. in ma-

teria Dramatis universe spectata.

D. *Quo sensu Insignis erit illa Actio?*

M. Insignis erit non ratione tantum personarum, quæ inducuntur; sed etiam, & quidem præcipue, ratione sui. Nimirum id requirit propositus Tragoediæ finis; cum melius multo cieantur affectus, purganturque, quando illustriores inducuntur personæ, quæ à summa felicitate ad infelicitatem maximam deveniunt, ut inferius (a) docebitur. Insignem certe, notamque vult esse Horatius hanc Actionem.

(tus:

*Rectius Iliacum carmen deducis in Ac-
Quam si proferres ignota, indictaque
primus.*

Quamquam & usus sit in Tragoedia, ut in Epopœja, locus personis ignobilioribus, seu iis, quæ Actores Episodici appellantur.

D. *Quo sensu debet esse Actio Tragoediæ infelix?*

M. Eo sensu 1. ut sit Actio illa plena luctus, & terroris. 2. Ut infelici plerumque terminetur exitu: quia misericordiam & terrorem debet concitare, ut animi affectus ex fine suo purget.

D. *Quomodo delectabit quæ plena luctus erit Tragoedia?*

M. Non quidem res ipsæ tragicæ voluptatem afferent, ut notavit Aristoteles (b),

sed

(a) *Cap. 10.* (b) *Arist. cap. 11.*

sed excellens illarum delectabit imitatio. Non eorum, quæ vel fugimus, vel detestamur, imagines, ut ferarum formas, & cadaverum affabre factas non sine lætitia intuemur: quod insitum sit à natura hominibus imitari; ut idem observabit Philosophus. Adde quod tantæ calamitatis expertes non esse, ac doceri, quæ cavere oporteat, non mediocriter gaudeamus.

D. Numquid licet aliquandò felici exitu claudere Tragediam?

M. Quamvis satius sit exitum Tragediæ esse terribilem, & inexpectata felicitis fortunæ in luctuosam mutatione stupendum; volunt aliqui tamen licere ab ea lege deflectere in gratiam auditorum, qui demum redire malint læti, quam tristes; adeoque indignius non habitum v. gr. primum Actorem expedire se posse è magna, quam incurreret, calamitate, atque id unum inquiri contendunt, ut luctuosa sit tota Tragediæ facies ad illius finem obtinendum.

CAPUT IX.

De Forma Tragediæ.

D. Quænam est forma Tragediæ?

M. Est Fabula, sive compositio Actionis Tragicæ.

D. Qualis debet esse illa Fabula, sive Compositio?

V 6

M

M. Debet esse una , simplex , justæ cujusdam magnitudinis , in suas partes rite distributa ; & variis Fabulæ ornamentis conspicua : quæ dotes explicatæ sunt superius , cum egimus universe de Forma Dramatis.

D. *Quid speciatim præcipitur circa Fabulam Tragicam?*

M. Ut Fabula illa sit implexa , id est, ut annexam habeat peripetiam, vel agnitionem , vel utramque simul ; atque etiam vult talem esse Philosophus (a) , ut ex peripetia & agnitione oriatur maxima affectuum perturbatio , unde tres Fabulæ illius partes designavit , peripetiam , agnitionem , & perturbationem.

D. *Qualia debent esse ornamenta Fabulæ Tragicæ?*

M. 1. Peripetiæ , & Agnitiones , ut diximus , sunt adhibendæ , concitandis affectibus cum primis idoneæ. 2. Inferenda Episodia pauciora , & breviora , ut supra monuimus. 3. Machinæ usurpandæ , modo non in solutione Fabulæ , sed in nexu , ut docuimus. 4. Circa mores præcipitur non tantum ut boni sint , convenientes , & æquabilis tenoris , sed etiam graviore , severioresque pro rerum , quæ inducuntur , natura. Unde matronæ gravi confertur Tragicædia apud Horatium :

Ef-

(a) *Arist. cap. II.*

*Effutire leves indigna Tragedia versus,
Ut festis matrona moveri jussa diebus,
Intererit satyris paulum pudibunda proter-
vis.*

De eadem sic habet Ovidius (a): (cit. *Omne genus scripti gravitate Tragedia vin-
5 Aspergenda sententiae, quae graves
personas deceant: qua cautione superius
tradidimus. 6. Dictio tam gravis esse de-
bet, quam res ipsae, quae tractantur; ver-
sus jambicus trimeter usurpandus, quem
vocat post Aristotelem Horatius alternis
aptum sermonibus: quod ille numerus fa-
miliaris sit, & in omnem facile sermonem
incurrat. Demittit tamen se decenter Tra-
gœdia, uti se attollit Comœdia, ut idem
observavit Horatius:*

*Interdum tamen & vocem Comœdia tollit;
Iratusque Chremes tumido delitigat ore;
Et tragicus plerumque dolet sermoae pe-
destri.*

CAPUT X.

De Fine Tragediæ.

D. *Quis est Finis Tragediæ?*

M. *Finis Tragediæ est concitare
quosdam animi affectus ad reliquos omnes
purgandos. Hanc affectuum expiationem,
purgationemque, quam vocat, Tragediæ,
ut*

(a) 2. *Trist. lib. 1. cap. 9.*

ut finem, indicit Aristoteles: cui consentiunt alii, qui ea de re scripsere Auctores. Atque hic finis tam acurate, quam dilucide breviterque discutiendus est; cum exquisitus ab eo tum argumentorum, tum personarum, qui solet hic præcipi, delectus, atque adeo optima pendeat Fabulæ Tragicæ constitutio. Quare disquirendum, 1. Qui affectus in Tragœdia. 2. A quibus. 3. Quomodo debent concitari.

§. I. Qui affectus concitentur in Tragœdia.

D. *Qui affectus concitantur in Tragœdia?*

M. Misericordia & Terror, quorum opera purgantur omnes alii Affectus: unde Scena appellata est quædam quasi palæstra humanorum affectuum, ubi præparantur illi, & perficiuntur.

D. *Quomodo purgant alios Affectus Misericordia, & Terror?*

M. Misericordia tangimur, cum videmus aliquem grandi aliqua calamitate pressum, præsertim immerentem: timemusque, ne quid simile nobis contingat, quod alteri nobis quodammodo æquali accidit: & sic misericordia parit timorem, cautumque præstat, quem afficit, ne gerat aliquid, unde tanta sibi miseria proveniat. Item ad objectam gravis infortunii speiem terror

in-

incussus, ejusmodi vitandi mali desiderium injicit: quod desiderio efficitur, ut affectibus moderemur, qui sunt veræ omnium germanæque causæ nostrarum calamitatum.

§. II. A quibus concitentur affectus in Tragœdia.

D. *Quinam debent concitare Misericordiam, & Terrorem in Tragœdia?*

M. Multo melius Actores, qui neque improbi, neque admodum probi sunt, sed inter illos medii, & qui cum amicis rem habebunt, aut consanguineis, illos affectus commovebunt.

D. *Quare minus commovebunt, qui sunt improbi?*

M. Quia ut improborum felicitas indignationem parit; sic non parit infelicitas misericordiam, aut terrorem: non misericordiam, quia dignum existimat quisque improbum calamitate, qua premitur; non terrorem, quia nemo sibi eventorum putat, quod improbi culpa factum esse videt; terreatur, esto, qui scelestum affligi scelestus aspicit; sed vulgo non sunt aut censentur improbi, qui adsunt spectatores, adeoque non est existimandum, improbi calamitate illos esse perterrendos.

D,

D. Non poterunt igitur improbi in scenam produci ?

M. Poterunt utique , ut jam præmonuimus , sed ex adhibita cautione , ut , si minus misericordiam , terrorem saltem vel probis spectatoribus incutiant : quod sane fiet , si non tam ex culpa , quam ex errore humano lapsi videantur.

D. Quare minus apti sunt movendæ commiserationi , incutiendoque terrori , qui sunt maxime probi ?

M. Quia qui probus est in primis , cum sit infelix , non misericordiam , cum solam pariat indignationem , eamque maximam , si abominando facinore tollatur è vivis ; non terrorem , quia , ut tradit Aristoteles , nemo sibi propter probitatem idem eventurum esse putat , cujus præmium est felicitas.

D. Non licebit ergo probos in scenam producere ?

M. Constat Christianos Martyres datos esse aliquando feliciter in theatrum , uti & viros alios probos , qui semel aut amore ducti impotentius , aut ita abrepti vehementius cæco quodam impetu mortem aliis intulerunt. Quare lex illa , quæ improbos , probosque arcet à theatro , quo prima Tragediæ forma posita est : nec quidem aliud voluit Philosophus , cum sic præcepit , quam quid sit ea in re præstantissimum indicare.

D.

D. Quem facis Actorum medium probum inter & improbum?

M. Is est, juxta eundem Philosophum, qui nec virtute, nec vitio admodum excellit, qualem Edipam fuisse accipimus: cujus neque magnæ virtutes, neque summa vitia commemorantur, quæ abripere in contrarium affectus auditori solent.

2. Qui peccat imprudens, ac proinde viri boni non neg meretur, quia illius officium est transgressus: nec contra improbi, quia incosulto peccat. Sic idem Edipus, cum parricidium summam esse crimen non ignoraret, Lajam tamen misere per ignorantiam peremit. Debet etiam summa ille dignitate præcellere: ut hac ratione major calamitas terrorem, simul, & commiserationem augeat.

D. Quare amicos inter, & consanguineos res geri debet in Tragœdia?

M. Quia 1. Si inimicus inimicum occidat, nulla excitabitur commiseratio; nisi quatenus factum ipsum communi humanitatis recordatione commovet; atque etiam facile ferent homines in alio, quod essent ipsi quoque facturi. 2. Si nec amicus, nec inimicus alteri mortem inferat, sed ignotus ignoto; cum hoc agat sine affectu, nec ipse movebit affectus. 3. Si nec affinitate, aut sanguine conjunctos occidat, non adeo commovebit. Quare præstat,

tat , ut inter amicos , & cognatos res geratur ; ut si frater fratrem , parens filium , filius parentem aut occidat , aut invadat. Ab amicis enim ista cum fient , movebunt commiserationem : à consanguineis , atrocità etiam videbuntur , ut cum Clytemnestram Orestes , Eriphylem tollit Acmaeon.

§. III. Quomoddò concitentur Affectus in Tragœdia.

D. *Quomoddò concitantur Affectus in Tragœdia?*

M. In hoc variant Tragœdi (a) : apud quos vel committit Actor facinus , vel non committit ; iterum vel committit ignarus rei , vel conscius ; item sic committit , ut factum vel post , vel ante agnoscat. Item ante agnoscit , ut animum mutet , priusquam id conficiat , aut pœnitentiam agat.

Atque ex his variis modis concitandorum affectuum ortæ sunt variæ species Tragœdiarum : quatuor celebrantur in primis. 1. Est quando agnoscitur qui occiditur , ut cum Medea liberos occidit. 2. Quando agnoscitur post mortem , qui occisus est : ut cum Ædipus Lajum sua manu peremptum audit. 3. Quando agnoscitur eo tantum momento , quo perire debet , & periculo eripuit , ut cum Iphigenia agnitum Orestem

mor-

(a) *Arist. cap. 12.*

morti subducit. 4. Quando agnoscitur, qui periturus est, & ad mortem quæritur; nihil tamen conficitur: ut cum Æmon apud Sophoclem stricto ense parentem insequitur, neque tamen quidquam agit.

D. *Licetne oculis obficere atrociora spectacula, quibus sanguis effunditur, & horror animis incutitur?*

M. Non licet: neque enim debent induci in theatrum aut incredibilia quædam, ut sunt metamorphoses; aut fœda aspectu, aut visu atrocia, juxta illud Horatii:

*Nec pueros coram populo Medea trucidet;
Aut humana palam coquat exta nefarius
Atreus, (anguem,
Aut in avem Progne mutetur, Cadmus in
Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus
odi.*

D. *Qui referri poterunt quæ oculis non licebit subficere?*

M. 1. Prænunciabuntur gerenda vel ab eo, qui facinus patraturus est, vel ab aliquo alio. 2. Postquam gesta fuerint, narabuntur, quod Nunciorum munus esse solet; sic præceperat Horatius:

*. . . . Non tamen intus (que tolles
Digna geri, promes in scenam, multa-
Ex oculis, quæ mox narret facundia
præsens.*

D. *An non licebit aliquid ab oculos ponere, quod speciem aliquam habeat crudelitatis?*

M.

M. Licebit vincula , ipsumque demortui Principis cadaver deferre in medium ad commovendum auditorem ; item verbera , aliaque sævitiae instrumenta licebit coram exhibere , at non percutere , aut perimere , nisi post Scenam id fieri simuletur.

C A P U T X I.

Præceptorum usus in scribenda Tragœdia.

D. *T*Raditas hactenus de Tragœdia præceptiones , quæso te , ad usum ut revoces , & scribendæ Tragœdiæ unum aliud quod paradigma proponas ?

M. Si velis ex arte Tragœdiam scribere , nudam primum ac sine ullo ornamento delineabis Actionem , quæ est materia Tragœdiæ , deinde ad Fabulam , quam voles inducere , attendes , videbisque , sitne simplex , an implexa ; si implexa , an peripetiam simul , & agnitionem , & qualem utramque admittat , & cum superioribus an bene cohæreat ; an terror ex rebus oriatur , ac commiseratio , aut quomodo possint aliunde commoveri : tum personas conquire , quarum ipse habitus , affectusque animo indues. Episodia postmodum excogitabis. Postquam sic fuerit constituta Fabula , quid in Nexu , quid in Solutione inducere necesse sit , examinabis : nam in

Ne-

Nexu, non in solutione debent esse episodica, neque etiam prolixa illa, aut otiosa, sed brevia, & cum Actione primaria rite connexa. Si simplex fuerit Fabula, curabis artificiose ut desinat: si implexa, agnitionem ut habet, & peripetiam elegantem & quæ tragicos affectus, seu perturbationis ipsa, per se excitare possit.

D. Profer, quæso, exemplum tum simplicis, tum implexæ Fabulæ?

M. Fabulæ simplicis exemplum sit Troadum Tragoedia apud Senecam, quæ sic habet. Græci, expugnata Troja, Calchantem consulunt, quo pacto salvi domum pervenire, ac faventes sibi Deos redituri habere possint. Calchas Polyxenam, & Astyanactem necandos esse pronuntiat; atque id conficitur. Reliqua sunt episodica, apte illi Fabulæ intexta; sic Episodium est Agamemnonis cum Pyrrho colloquium, quod ex Calchantis de mactanda Polyxena consilio nascitur; item episodium est tota illa scena, in qua ab Ulysse quæritur Astyanax, ac tandem invenitur; quod pariter è consilio de præcipitando Astyanacte oritur.

Fabulæ implexæ exemplum esto. *Œdipi* Tragoedia apud eundem Senecam. *Œdipus* disquirens qui sit Laji interfector, se & illius filium, & interfectorem, atque etiam *Jocastæ* matris suæ maritum esse agnoscit,
qua-

quare effossis sibi præ pudore, & ira oculis, abit in exsilium, & Jocasta se gladio confodit. Hæc est Actio primaria; ad quam non spectat necessario Œdipi in Prologo de pestilentia sermo: quamvis cum eadem apte cohæreat. Item ejusdem Œdipi cum Creonte, & Tiresia colloquium, tum prolixa illa inferorum descriptio, umbrarumque evocatio sunt Episodia, nisi fortè cum nominatim de Laji cæde agitur; Œdipi autem, & Senis, & Phorbantis ex parte colloquium ad mutationem paulatim deducunt; ad Nexum tamen referri possunt, reliqua sunt in solutione; ubi est peripetia, & agnitio mirabilis.

CAPUT XII.

De Comoedia.

D. *Quid est Comoedia?*

M. Comoedia secundum vim vocis est paganus cantus (a): enim græce significat *pagum* latine, & (b) *cantum*; sic appellata, quod in pagis habuerit originem; vel, ut alii volunt, à Como hilaritatis, ac tumultuæ Deo dicta est Comoedia, quasi (c) sit, *canere Como digna*.

D. *Quomodo definitur Comoedia?*

M. *Definitur: Imitatio Dramaticæ actionis*

(a) *χῶμυ.* (b) *ᾠδῆ.* (c) *χῶμυδῆυ.*

tionis unius, totius, civilis, aut privatae, vulgaris, stilo populari exhibita, & leto semper exitu terminata, ad proponendum vitæ privatae exemplum. Atque hæc definitio Comœdiæ materiam, formam, & finem attingit; de quibus breviter admodum agendum est; cum satis ea sint exposita in *Materia, Forma & Fine poematis Dramatici*, universe spectati, & alibi passim pluribus in locis.

D. Quid habes circa materiam Comœdiæ?

M. Est actio, cujus jam recensitæ sunt in definitione, & superius explicatæ in materia dramatis variæ affectiones. Veritatem, vel falsitatem admittit illa, quia privati hominis est actio, obscura, per se, & ignota; neque imitatur res illustres, & terribiles, sed civiles, & privatas; ut avaritiam senum, fraudem servorum, & similes, quæ alios sollicitudine, lætitia alios impleant: quare debet esse insuper jocularis, ut delectet, & ea vicia exagitare, quæ risum potius, quam misericordiam moveant.

D. Quid præcipis circa Formam Comœdiæ?

M. Præter ea, quæ dicta sunt in forma Poematis Dramatici, curandum est, ut intexantur, i. Quædam peripetiæ, non quæ magnos, ac vehementes, sed remissiores,
le-

lenioresque cleant animorum motus, 2. Agnitiones non eæ, unde oriantur maxime perturbationes; sed quæ levioribus de causis ortæ, non admodum moveant: ut in Plautinis Comœdiis, quæ fit è crepundiis nonnumquam cistulis, aut annulis agnitio. 3. Episodia brevia & apta. 4. Mores solutiores, & jocis salibusque conditi: in quibus magno opus est delectu, videndumque ne sint frigidi, multo minus obscœni: quod jure in Plauto reprehendit Horatius:

*At nostri proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales, nimum patienter utrumque,*

*Ne dicam stultè, mirati; si modò ego, & vos
Scimus in urbanum lepido seponere dicto.*

5 Sententiæ rariores; ac vix aliæ, quam pertinentes ad vitam quotidianam, & in frequentiori usu positæ, ut sunt trita, ac vulgaria proverbialia. 6. Dictio apta rebus, adeoque non grandis, ut in Tragoedia; sed contrà humilis, suavis, & mediocri ornatu contenta. Quamvis possit aliquando aliis assurgere; cum graviores affectus sunt exprimendi, ut ait Horatius:

*Interdum tamen & vocem Comœdia tollit;
Iratusque Chremes tumulo delitigat ore.*

Adeoque metrum optimum erit, quod proxime accedit ad solutam orationem.

D. Quid statuis circa Finem Comœdiæ?

M. Vult Philosophus, Comœdiæ esse,

ex

ex inimicis amicos efficere; quod univ-
erse dictum esse oportet, ut cum pater
filio reconciliatur, aut cum fraude ali-
qua, vel casu ex ipsa actionis natura
exorto à se invicem disjuncti duo ho-
mines mutuo in gratiam redeunt. Sed is-
tud est officium Comœdiæ potius quam
finis, qui in eo positus est, ut vitæ
privatæ exemplum proponatur, ut inde
mores quisque suos corrigat.

Ex dictis colliges, à Tragoedia potissi-
mùm differre Comœdiam. 1. Materia; Tragoedia illa res grandiores, Comœdia tractat humiliores. 2. Personis; in Tragoedia nobiles sunt, in Comœdia humiles, & obscuræ. 3. Dictione; grandior est in Tragoedia, vulgaris in Comœdia. 4. Exitus funestus esse solet in Tragoedia, in Comœdia felix est atque hilaris.

D. *Quid si personæ illustres inducantur in scenam, quæ Fabulam Comicam peragant?*

M. Non erit hæc Tragoedia, aut Comœdia, sed tertium Dramatis genus ortum ex utraque, quod appellabitur Tragicomœdia, cujus finis est semper lætus, personæ partim illustres, partim vulgares, res modo ludicræ, modo tristes. Amphitrionem vocat Tragicomœdiam Plautus, ubi sic loquitur in Prologo Mercurius:

Faciam ut commixta sit Tragicomœdia:

Nam me perpetuo facere, ut sit Comœdia,

*Reges quo veniant, & Dii, non par arbitror,
 Quid igitur? quoniam hic servus quoque
 partes habet,
 Faciam proinde, ut dixi, Tragicomœdiam.*

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER IV.

DE RELIQUIS POEMATIBUS.

M. **P**ost Epicam, & Dramaticam poemata; quorum alia sic à se invicem differunt, ut singula singulas, easque maximè diversas constituent species, ut Elegia, Epigramma, Satyra, Ode &c. Alia vero cum sint ut plurimum in genere heroico, majorem habent inter se conjunctionem, ac velut affinitatem, quamquam ad Oden quoque referri possint, cum commode canantur ad lyram; sunt hæc, Epitalamia, Genethliaca, Epicedia, Epinicia, Soterica, Protrepctica, Parænetica &c. De quibus omnibus breviter modo, pro dicendi instituto, disputabimus.

CAPUT PRIMUM.

De Elegia.

D. *Quid est Elegia?*

M. *Elegia propriè est funebris cantus, à flebili lugentium sono sic dicta, qui crebro à he! he! ingeminant.*

D. *Quæ est materia Elegiæ?*

M. Est propriè res funebris, & tristis; unde Ovidius in mortem Tibulli canit:

Flebilis indignos Elegia solve capillos:

Ab! nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Et 5. Tristium:

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen.

Factum est tamen deinde, ut non tantum res funebres ac tristes sed res quoque lætæ, amores, vota, preces, gratulationes, & convicia elegiaco carmine scribebantur, ut videre est apud ipsum Ovidium. De materia primisque Elegiæ Auctoribus sic statuit Horatius:

*Versibus impariter junctis querimonia
primum, (compos.*

Post etiam inclusa est voti sententia

Quis tamen exiguos Elegos emiserit

Auctor, (lis est.

Grammatici certant, & adhuc sub iudice

D. *Quæ est forma Elegiæ?*

M. Forma Elegiæ est ipsius constitutio, & compositio, seu quædam, eorum quæ canuntur elegiace, dispositio, de qua sic præcipi potest, ut Poema illud tersum sit, lene, perspicuum, dictio mollis, & æquabilis, morata, tenera, affectibus plena, & delicata quadam suavitate condita. Quamquam pro ratione rerum, quæ celebrantur, magnifice etiam procedat Elegia: ut quæ apud Propertium scripta est in Actiacam victoriam, & alibi passim apud Auctores probatissimos.

C A P U T I I.

De Epigrammate.

D. *Quid est Epigramma?*

M. Si vocis etymon attendas, est inscriptio quævis. Si definitionem quæras, dicitur breve Poema, cum simplici cuiuspiam rei, vel personæ, vel facti indicatione, aut aliquid ex propositis deducens.

D. *Quotuplicis generis est Epigramma?*

M. Multiplicis, ut indicat definitio; aliud enim simplex est, quod simplici rei, personæ, aut facti indicatione continetur, ut sunt inscriptiones denariorum & statuarum, ut ista clypei:

Æneas

Aeneas hæc de Danais victoribus arma.

Alterum compositum dicitur, quod in ratione ducenda, colligendaque, & quasi in argumentatione positum est.

D. *Quæ est materia Epigrammatis?*

M. Sunt res universæ, personæ, facta, quæ exornari, reprehendi, fieri, probarive possunt.

D. *Quæ sit ejus forma?*

M. Est ipsa ratio tractandi Epigrammatis, quod solet scribi carmine vel hexametro, vel elegiaco, vel phaleucio, vel jambico.

D. *Quis est finis?*

M. Est communis omni poesi, delectare docendo, seu laudet, seu vituperet Poeta, qui ab hoc fine non debet recedere.

D. *Quot sunt Epigrammatis dotes?*

M. Tres numerantur præcipuæ: brevitas, perspicuitas, & acumen.

CAPUT III.

De Satyra.

D. *Quid est Satyra?*

M. *Q* Satyra videtur nomen ducere à Satyris, Diis petulcis, lascivis & dicitibus; qui inter actus Tragœdiarum, ac postea Comœdiarum inducit in Theatrum,

non tantum sermone parum verecundo, libero, aculeato, vultu, ac corpore risum movebant; verum etiam cives improbos nominatim carpebant, unde Satyra ab aliquibus ad Poema dramaticum revocatur. Videtur etiam dicta Satyra, quasi Satura: quod varium complectatur argumenti genus. Quare definitur Satyra *Poema jocosum, liberum, & aculeatum, ad reprehendendos, corrigendosque mores corruptos.*

D. Quæ est materia Satyræ?

M. Dicitur potest turpitudine risu digna, vel odio; exagitant enim Satyrici Poetæ, inertes, parasitos, deformes, loquaces, ingratos, ambitiosos, prodigos, avaros &c. Materiam Satyræ his duobus versibus definivit Juvenalis:

*Quidquid agunt homines, votum, timor,
ira, voluptas,*

Gaudia, discursus, nostri farrago libelli.

D. Quæ est forma Satyræ?

M. Est ipsius constitutio, & compositio, in qua illinendæ sunt quibusdam suavitatibus objurgationes, ut æquiore animo excipiantur: adeoque versutum, sagax, callidum, disertum, acutum ingenium requiritur. Amat Satyra crebras sententias, acutas, & acres, puritatem, & elegantiam in verbis, remissos, mollioresque numeros, dictionem submissam,

quo-

quotidianæ locutioni similem: unde Horatius, qui in Odis usque adeo. numero studuit, ut idcirco numerosus vocetur ab Ovidio, idem tamen in Satyris numerum illum neglexit; non quia aliter non posset, sed quia hunc neglectum Satyris putaret convenire. Nullæ certæ partes in hoc poemate assignantur: aliquando insinuatio, sæpius abruptum, & incitatum principium adhibentur.

D. *Quid est finis Satyræ?*

M. Est objurgando, & irridendo abstergere homines à vitiis, et ad virtutem incitare. Videndum tamen, ut joci, ac sales satyrici careant obscœnitate: ne, dum animos vult purgare Poeta, ad morum turpitudinem invitet.

C A P U T IV.

De Poemate Lyrico.

D. *Quid est Poema Lyricum?*

M. *Q* Dictum est Poema Lyricum à Lyra, quæ inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hujusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etiam illud Poema Ode, & Melos, id est cantus, unde Poetæ Lyrici, & Melici.

D. *Quæ est materia Poematis Lyrici?*

M. Longè, latèque patet hæc materia:

continet enim laudes Deorum, & hominum, vota, preces, exhortationes ad virtutem capessendam, ad vitia fugienda, deplorationes calamitatum, desideria, conquestiones: fontium, montium, villarum, aliorumque locorum amœnorum laudes, & descriptiones: deliberationes item, & invitationes, aliaque innumera quæ brevi poemate concludi possunt, comprehendit. Nam ut docet Horatius:

*Musa dedit fidibus Divos, puerosque Deorum,
Et pugilem victorem, & equum certamine
primum,*

Et juvenum curas, & libera vina referre.

D. *Quæ est forma Poematis Lyrici?*

M. Est ipsa compositio, seu ratio scribendi illius Poematis; ubi notandum est, quod est Epopœjæ gravitas; Tragoediæ vehementior affectus; Comœdiæ jocus; Elegiæ mollities; Satyræ acerbitas; Epigrammati acumen, idem esse Poemati Lyrico suavitatem. Quare debent adhiberi verba florida, polita, non sine majestate induci sententiæ, vitari litterarum collisiones duriores; aliaque observari, quæ diximus facere ad suavitatem Narrationis Epicæ, & ad dotes dictionis poeticæ.

D. *Quot sunt versuum genera in Odis?*

M. Sunt sane quamplurima: quæ suas ducunt appellationes vel ab Auctoribus, ut Alciaci ab Alcæo, Saphici à Sappo, Ascle-

clepiadei ad Asclepiade &c. vel à metris quibus constant, ut Trochaici à Trochæo, Dactylici à Dactylo, Anapæstici ab Anapæsto &c. sed illorum metrorum leges à Grammaticis petendæ sunt.

D. *Quid est Strophe, Antistrophe, & Epodus?*

M. Ode dividebatur in Strophen, Antistrophem & Epodum. Strophe erat pars illa Odæ, quam Chorus in lustranda ara in Deorum laudem modulabatur, progrediendo ab oriente in occidentem. Antistrophe vocabatur, cum Chorus revertebatur cavendo ab occidente in orientem. Epodus fiebat, cum in medio consistebat Chorus, & quod supererat carminis, persolvebat. Verum jam nomine Epodi intelligitur illud genus carminis, in quo singulis versibus singulæ clausulæ subjiciuntur; & veluti accinuntur, idque fere alio genere carminis, & plerumque breviori; cujusmodi sunt pleraque apud Horatium in libro Epodon, jambico dimetro post Heroicum, aut trimetrum jambicum statim succedente.

D. *Quid est Ode distrophos, tristrophos & tetrastrophos?*

M. Ode dicitur distrophos, quæ plures habet strophes, seu clausulas, quarum singulæ continent duo carmina: quæ clausulæ strophæ dicuntur, quod post duos versus ad duos alios reverti oporteat, ut

in hac oda Horatii ; v. g.

Sic te Diva potens Cypri,

Sic frater Helenæ , lucida sidera.

Post hæc duo carmina , eodem modo duo alia succedunt:

Ventorumque regat pater ,

Obstrictis aliis , præter Japygæ;

& sic deinceps ad finem Odæ. Ita dicitur illa Ode tristrophos , quæ continet plures strophas , sive conversiones , quare singulæ habent tria carmina ; & tetrastrophos , cujus singulæ strophæ quatuor includunt versus.

D. *Quid est Ode monocolos , dicolos , & tricolos ?*

M. Ode dicitur monocolos , seu uniformis , quæ unius ejusdemque generis habet carmina , talis est prima Ode Horatii :

Mæcenas atavis edite Regibus.

*O & præsidium , & dulce decus
meum &c.*

cujus omnia carmina sunt asclepiadica. Dicitur dicolos , quæ habet strophas , quarum carmina sunt duplicis generis ; tricolos , cujus strophæ continent carmina triplicis generis.

C A P U T V.

De Hymno, Parodia, & Carmine Intercalari.

D. *Quid est Hymnus?*

M. *Q* Est Ode ad Dei laudes virorumque illustrium celebrandas instituta.

D. *Quid est Parodia?*

M. Est imitatio versuum, ubi sententia tamen ad contrarium sensum detorquetur. Istud genus carminis frequentavit in primis Joannes Baptista Masculus, profanos sensus ad religiosa fere argumenta convertens. Sarbievius item Odas Horatii aliquot improbas ad pietatem traduxit per parodiam.

D. *Quod est Carmen Intercalare?*

M. Intercalare carmen, quod & Regium dicitur, est illud, in quo post aliquod versum intervallum, idem semper recurrit, ut apud Virgilium in Eclogis ille versus sæpius usurpatur:

*Incipe Mœnalias mecum, mea tibia
versus.*

& ille deinde:

*Ducite ab urbe domum, mea carmina,
ducite Daphnim.*

CAPUT VI.

De Eclogis, Silvis, & Diris.

D. *Quid est Ecloga?*

M. *Q* Ecloga, quæ & Bucolicum Carmen à Bubulco, & Pastorium à Pastore dicitur, est imitatio rusticarum actionum stilo mediocri, & suavi, vel per meram enuntiationem, vel per dramaticam personarum effictionem. Eclogæ vocantur à delectu, & concinnitate sermonis; (a) enim græce, est *seligere* latine. Cùm autem Bucolicum Carmen initio inconditum esset, ut plurimum puriora quædam, elegantioraque seligebantur: unde huic generi carminum indita est appellatio.

D. *Quæ sunt leges hujus Poematis?*

M. Tractantur in eo vota, gratulationes, altercationes, pollicitationes, conquestiones, gaudia: sed videndum, ut omnia agrum redoleant. Dicendi character debet esse humile, frequentes adhibendæ comparationes ex agris deductæ, jucundæ item descriptiones inserendæ. Hexametrum carmen adhibendum, modo ne adsit granditas, neve longiore ambitu circumducatur. Ducem habes in hoc genere poeseos,
ut

(a) *ικλίνω.*

ut in heroico Virgilium, qui quanto sublimius videtur in *Æneide*, tanto se submissius de industria deprimit in *Bucolicis*.

D. *Quid vocas Silvas?*

M. Sunt Carmina subito calore effusa; neque anxia cura castigata. *Silvæ* dicuntur, quod oblatam quasi temere materiam ex tempore, & stilo veloci percurrat & tractet Poeta, dum calor menti insidet. *Stattius* certe initio suarum silvarum libellos, qui subito calore, & quadam festinandi voluptate sibi fluxerunt, silvas vocat, additque illa Poemata solum habere gratiam celeritatis.

D. *Quid intelligis per Diras?*

M. *Diræ* sunt quodam Carminis genus, quo quidquid furori, imprecationum, querelarum, conviciorum in mentem venit, effundit Poeta. Sic *Dido* *Æneam* apud *Virgilium*, *Medea* *Jasonem* apud *Senecam* diris persequuntur.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus; illud unum superest, ut de Poematibus, quæ ad heroicam poesim commode revocantur, quamvis ad lyram quoque venuste cani possint, breviter disseramus: sunt hæc *Epithalamia*, *Genethliaca*, *Epicedia* &c.

CAPUT VII.

De Epithalamio, Genethliaco, Epicedio.

D. *Quid est Epithalamium?*M. *Q* Est Poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum à vocibus nuptiale cubiculum.D. *Quomodo conficiendum est illud Poema?*

M. Laudes conjugum celebrandæ, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum prædicandus, vota concipienda pro connubii felicitate, & futura prole. Consule Poetas, qui scripsere Epithalamia, Cathulum, Statium, Claudianum &c.

D. *Quid est Genethliacum?*

M. Est Carmen, quod nascentibus accinitur, unde Genethliacon natale carmen.

D. *Quomodo scribendum est hujusmodi Carmen?*

M. Parentum virtutes celebrantur, spes de puero excitantur, variæ loci, ac temporis notantur circumstantiæ.

D. *Quid est Epicedium?*

M. Est Carmen funebre, quæ Nænia Romanis, Græcis Epicedium dicitur cura, quæ mortuis præcipue debet impendi.

D. *Quæ sunt leges Epicedii?*M. Narrantur demortui laudes, pompa
fu-

funeris describitur, conditur Epitaphium, Poeta denique apprecatur æternitatem.

C A P U T V I I I.

De Epinicio, Eucharistico, Propemptico.

D. *Quid est Epiniciu[m]?*

M. *Q* Est Carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum à *victoria*. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis &c. celebranda est victoria; observanda tradita posteris imperatoris prudentiæ, & fortitudinis monumenta; exponendum qui fructus ex victoria consequantur; vota precesque pro patriæ, Victorisque incolumitate fundendæ. Habes passim apud Auctores exempla, quæ in hoc genere Carminis imiteris.

D. *Quid est Eucharisticu[m]?*

M. Est Poema, quo gratias alicui agimus ob præstitum beneficium, sic dictum à *gratias agere*: debet eo in carmine prædicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli; accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis.

Hujus Carminis passim exempla suppetunt apud Auctores.

D. *Quid est Propempticon?*

M. Propempticon à *deduco*, est Carmen

men

men in gratiam aliquo abeuntium scriptum: in quo vota concipiuntur eorum causa, vel ad avertendum malum aliquod, vel ad bonum aliquod, ac præcipue fortunatum iter apprecandum. Talis est Ode Horatii (a) in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quæ sic habet:

Sic te Diva potens Cypri,
 Sic fratres Helenæ, lucida sidera,
 Ventorumque regat pater,
 Obstrictis aliis, præter Japyga,
 Navis quæ tibi creditum
 Debes Virgilium, finibus Atticis
 Reddas incolumem, precor,
 Ut serves animæ dimidium meæ.

Egregia habet Vallius (b) hujus generis Poemata, quibus amicos, atque unum in primis sub Amynthæ persona in Indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule.

C A P U T IX.

De Carmine Soterico, Protreptico, & Parænetico.

D. *Quid est Sotericum Carmen?*

M. *Q* Est carmen pro salute recepta, & vitato gravi aliquo periculo: dicitur sotericum, quod *soteria* græce *salutem* sonet latine; in eo debet expendi pericu-
 li

(a) *Lib. 1. Od. 3.* (b) *Her. lib. 3.*

li magnitudo, in eo subeundo fortitudo, in vitando sollertia, vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes absolutissima hujus Carminis exempla apud Frizonium in quatuor Odis, quas ad Franciam, ad Christianissimum Regem, Augustissimam Reginam Matrem, post recuperatam Regis sanitatem inscripsit, quarum prima sic incipit;

*Pæano ovantes junge lyre modos
Et Martiales, Francia, laureas;
Defuncta fatali periclo,
Magnifici rea surge voti &c.*

D. Quid est Carmen Protrepticum?

M. Idem est atque Adhortatorium Carmen à verbo *adhortor*, cum scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatus ejusmodi Carmine apud Poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in Sacra expeditione ad Principes Christianos.

*Surgite magnanimi Proceres, quos æthere
ab alto
Increpuere sacrum spirantia classica Mar-
tem &c.*

Quæ Carmina, si qua alia, vim habent ad promovendos animos, ducitur enim adhortatio ab Ottomanici hostis ferocitate & successu funeste felici, ab amplitudine regionum ab eo devastatarum, ab Solymææ urbis sanctitate ab eo tam

fœ-

fœda servitute oppressæ , à futuræ victoriæ certis conjecturis &c.

D. *Quid est Carmen Paræneticum ?*

M. Est Monitorium. Carmen , ab *ad-moneo* , sic dictum in quo præcepta sapientiæ continentur. Sic Poeta pro suo officio alios monet , v. g. ne se periculis temere obiciant , ne majora viribus suscipiant , ne quid aliud aggrediantur , cujus ipsos postea pœnitere possit. Habes ejusmodi Carmina passim apud Poetas tum veteres , tum recentiores , ac proinde nihil opus est , festinanti præsertim , exempla proferre.

 INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER V.

Exempla varia, & observationes ad Artem Poeticam spectantes, complectens.

CAPUT PRIMUM.

Poetarum Latinorum præstantiorum nomina, ætas, stilus.

CUM Poesis lectione summorum Poetarum & imitatione potissimum comparetur, juvat cognoscere, quinam Poetæ frequentius & accuratius legendi, quinam obiter & strictim volvendi, aut etiam omnino prætereundi sint. Id ex indice, quem subjicio patebit.

MARCUS ACCIUS PLAUTUS, natione UMBER, patria Sarsinas, obiit anno Urbis conditæ quingentesimo septuagesimo, qui fuit mundi termillesimus octingentesimus septuagesimus. Non temerè legendus est, propter nequitias, & impuros amores, atque adeo propter sales in-

ve-

venustos, quibus scatent ejus Comœdiæ.

PUBLIUS TERENCEIUS, auctor est Latinitatis tersissimæ; non legatur tamen, nisi repurgatus. Ortus est Chartagine, in Africa, anno U. C. 560. In pingendis hominum moribus, & arte coagmentandæ fabulæ, ceteros vincit Comicos.

TITUS LUCRETIUS CARUS insignis est ob Latinum sermonem, & sententiarum gravitatem: versus habet paulo horridiores, interdum obscenos & impios. Scripsit *Physica*. Romæ natus est, anno ejusdem Urbis 658.

CAYUS VALERIUS CATULLUS, Veronensis, novem post Lucretium annis ortus, scripsit *Odas*, *Elegias*, *Epigrammata* &c. Sermo bene Latinus est; versus aliquando duriores, sæpe obscœni.

PUBLIUM VIRGILIUM annus U. C. 684. edidit, futurum olim principem Latine poeseos: patria tanti viri, *Audes vicus* prope Mantuam.

QUINCTUS HORATIUS FLACCUS quinque post Virgilium annis editus Venusii, in Apulia, omnia ingeniosè, splendè, luculenter scripsit, non pauca tamen habet luculenta, & inquinandis moribus, nisi delectus habeatur, opportuna.

ALBIUS TIBULLUS, & *SEXTUS AURELIUS PROPERTIUS*, nati sunt

cir-

circa annum U. C. 710. hic in Umbria, ille Romæ, uterque poeta melior, quam castior, atque idcirco ablegandus à puerorum Scholis, nisi quis forte locus bene sepuigatus excerpatur.

PUBLIUS OVIDIUS NASO patriam habuit Sulmonem, urbem Pelignorum in Italia, anno U. C. 511. amœnus vates, copiosus, ingeniosus, & illaborata facilitate gratus; utinam æque castus, & modestus, quamobrem periculose legitur, non solum in iis liberis, ubi nequitiam aperte profiteretur, sed in *Metamorphosis*, *epistolis* &c. *Tristia* & libri de *Ponto* minus habent periculi.

MANLIUS, incertum quo anno natus, recte in extrema Augusti tempora rejicitur, cui suum opus videtur dedicare. Scripsit *Astronomica*, versatus satis concinne, ac faciliter in argumento per se horrido, & intentato.

PHÆDRUS, origine *THRAX*, libertus Augusti, floruit sub Tiberio. Lucret in eo natus quidam latini sermonis lepos, aureo Augusti sæculo dignissimus. Vide quæ de illo, & aliis nonnullis Poetis scripsit P. Franc. Vavassor, S. J. in suo de *Ludrica Dictione* libro. Multa quoque de Poetis disserit erudite Possevinus noster in suæ *Bibliothecæ* parte 2. lib. 7. Addi solent ad Phædri calcem

Avie-

Avieni fabulæ. Is Theodosio Seniore imperante vixit, hoc est, annis post Phædrum circiter 350. Ejus latinitas immane quantum à Phædri nitore discrepet.

SENECA, patria Cordubensis, Lucii Annæi Senecæ Philosophi, ut multis placet, filius, vixit Neronis ævo, Artem Tragicam ignorat. Ampullata sunt ejus Carmina, plerumque tamen plena spiritus & ardoris; latinitas non ignobilis; in sententiis & orationibus, quas actoribus suis & heroibus affingit, modum vix tenet; multo præstantior futurus, si temperare ingenio suo, quam indulgere maluisset.

MARCUS ANNÆUS LUCANUS, Senecæ Philosophi fratris filius, patria item Cordubensis, Historiam civilis Belli Cæsarem inter & Pompejum versu scripsit elato, & sæpe turgido, nonnunquam acri & ingenioso. Cur illi Poetæ nomen abrogent eruditi, & oratoribus, vel historicis annumerandum censeant, intelligitur ex iis, quæ de poesi diximus. Non enim poematis sui materiam quasi facit, & rerum variarum inventionem, ac mutationem illustrat, sed acceptam ab Historia ornate prosequitur. Multos fallit ambitiosus ille sententiarum tumor, & argutiarum fucus, ad pompam potius, & fastum, quam ad veritatem comparatus.

PE-

PETRONIUS ARBITER, civis Romanus prædives, Neronis familiaris, ejus flagitia descripsit, versibus impurissimis, & argumento convenientibus, uterque dignus oblivione, & execratione.

A. PERSIUS FLACCUS, Volaterranus, eodem Neronis tempore Satyras scripsit, sed multo conditas sale; tuto legi, pauca si demas, possunt.

SILIUS ITALICUS, ab Italica, Bæticæ Hispaniæ urbe, sic appellatur, ultimo Neronis anno consulatum gessit, iterumque sub Domitiano Poema composuit de secundo Bello Punico. Virgilium cujus cultor insignis erat, imitari studuit ac sequi; at multum abest, quin assequatur.

P. PAPINIUS STATIUS, Neapoli, ut verius creditur, oriundus, sub Nerone & Domitiano scripsit Silvas, Thebaidem, & Achilleidem, stilo sæpe confragoso, & obscuro. Ejus Silvæ sunt amæniores, & cultiores.

C. VALERIUS FLACCUS, Setinus, edidit libros octo Argonauticon, quos Vespasiano dedicavit. Statio purior & melior est.

MARCUS VALERIUS MARTIALIS, Bilbilitanus, Romæ annis quinque & triginta vixit, usque ad Trajani tempora, cum in Hispaniam suam reddit: mores & ingenium perpolire potest ejus lectio, si
obs-

obsœena deleas epigrammata.

DECIUS JUNIUS JUVENALIS, Aquinas, Poeta doctus, & eloquens, majestatem, & aculeos, interdum declamatorios, habet: minus Horatio politus ac pressus, Persio uberior est. Cave illum, nisi expurgatum legas.

CLAUDIANUS fuisse Alexandrinus fertur, sub Theodosio magno, ejusque liberis claruit, à quibus ei statua in Romano Foro posita, Poeticos spiritus ingentes & meliores sæculo dignos habet, ac, si tumoris nonnihil detrahas, vix ulli poetarum Latinorum, præsertim in iis, quæ postremo loco scripsit, secundus est.

AURELIUS PRUDENTIUS, sub eodem Theodosio, in rebus Christianam fere pietatem & religionem spectantibus operam posuit, barbaro sæpe, licet ingenioso, & erudito carmine.

Quintiliani judicium de Poetis Latinis habes libro ejus institutionum X.

CAPUT II.

De Stilo Poetico.

STilus vocatur propria quædam dicendi, seu scribendi forma. Sunt enim qui breviter & strictim loquuntur, & scribunt; sunt qui fundunt latias orationem solutam
per-

perinde , ac vinctam : alii magnifice & splendide , alii nitide ac parce amant scribere. In quo suam quisque indolem fere sequitur. Hinc stili tanta varietas , præsertim in Poetis , qui genio plusculum indulgere solent. Oritur etiam illa è variis carminum generibus. Alius enim stilus convenit Epopœjæ , & versui Heroico : alius Tragico , & Comico ; alius Lyrico ; suus est Epigrammati , suus Elegiæ , suus Dithyrambo , &c. Quis autem singulorum istorum sit proprius , aliunde cognosci melius nequit , quam in Poetis ipsis legendis. Caput est legere optimos in unoquoque genere : exempli causa Virgilium in Heroico Poemate , quem recentiores quidam egregie sunt imitati , ut Sannazarius , Bembus , Heinsius , & alii , quorum carmina extant collecta in libello , cujus titulus est , *Deliciæ Heroicæ Poeseos* ; item Jacobus Vvallius , Carolus Ruæus ; & in Elegiaco , Ovidius , Sidonius , Hoschius , &c. in Comico Terentius ; in Tragico , Seneca , Petavius , Malapertinus , &c. in Lyrico Horatius , Sarbievius , Jovius , &c. in Epigrammate , Martialis ; in Silvis Stadius , &c. Consule Quinctilianum , libro præsertim 12. c. 10. ubi de stilo , ejusque diversis formis agit : & Patr. Nicolaum Caussinum in suis divinæ & humanæ eloquentiæ Parallellis Lib. XI. Sed præcepta haud multum juvant :

optimum stylam consequeris, si multum & attente legeris & diligenter scripseris.

CAPUT III.

De variis Versuum generibus.

PRæter usitatos Versus, Hexametrum, Pentametrum, & Jambicum, qui nihil, aut parum difficultatis habent, alii quidam sunt reconditiores, partim à Comicis, partim à Lyricis vatibus usurpati: de utrisque pauca observabimus.

§. I. De Versibus Comicis.

CUM Poesis ad delectationem maxime comparata sit, uti versibus debet, quæ est oratio omnium suavissima. Tragici utuntur Jambicis perfectis, iis nempe, qui in pedibus paribus Jambos habent, nempe in 2. 4. & 6. in imparibus verò Spondæos, vel Anapæstos, Dactylos, aut Jambos, quia omnes isti pedes plus habent gravitatis & dignitatis. Comici utuntur Jambicis imperfectis, idque satis habent, si in fine pes Jambus; in aliis locis adhibent promiscuè Jambos, Spondæos, Dactylos, Tribrachos Anapæstos, qui locum habent in Jambicis perfectis. Præterea utuntur Amphimacro seu Cretico, qui constat duabus extremis syl-

syllabis longis , & media brevi , ut *Pamphylum* , *ambiunt*. Interdum Proceleusmatico , sive duobus Pyrrichiis , hoc est quatuor brevibus , quia quatuor breves respondent duabus longis , è quibus constat Spondæus ; qui locus est in Jambico versu. Exemplum Proceleusmatici habes in *Andria* A. I. Sc. sub finem.

Mala mens-malus ani-mus , quem-quidem ego si sensero.

in hac enim scena sunt omnes Senarii , sive Trimetri. Itaque in secundo pede est Proceleusmaticus.

Item in eadem *Andria* , Act. 3. Sc. in primo pede.

Tibi generum firmum , & filia invenies virum.

Utuntur etiam Comici versibus Jambicis dimetris , id est , qui quatuor tantum pedes habeant : nam antiqui vocabant duos pedes , unam mensuram : interdum *Tetrametris* , id est , qui habeant quatuor mensuras , sive qui constant octo pedibus : unde octonarii , & quadrati appellantur.

Interdum totis quatuor , aut sex , aut octo pedibus non constat illorum versus , sed deest aliquando una syllaba in principio , aut in fine ; & ii versus vocantur *Catalecti* , sive desinentes , penduli & semi-matili ; ut *Musæ Jovem cane-bant* , est dimeter *Catalectus* , deest enim ultima syl-

laba; item, *Non-ebur neque au-reum*, deest enim prima syllaba. Observandum hic tantum est, eum pedem, qui proximus est syllabæ relictæ, & pendentî, Jambum esse oportere.

Aliquando deest unus pes, iique versus vocantur Brachycatalecti, sive mutili, ut

Musæ Jovis-natæ.

est dimeter Brachycatalectus, deest quippe pes quartus. Hoc idem in Tetrametris contingit: v. g. in illo:

*Vos precor-vulgus-silen-tum, vos-que
fera-les-Deos,*

deest prima syllaba. Quod si metiaris aliter, ac velis deesse syllabam in fine potius quam in principio, facies Trochaicum versum, qui nempe Trochæum pedem pro Jambobus, iisdem locis atque Jambicus, ponit.

*Vos pre-cor vulgus si-lentum-vosque-
ferales Deos.*

Sic in *Adelphis*, Act. 3. Sc. 2.

*Cete-ros rue-rem, agerem, -raperem-
tunderem & -prosterne-rem.*

Dividi etiam aliter potest prior versus; si ponatur amphimacer in principio.

Vos precor-vulgus-silen-tum, &c.

Et tunc deerit ultimus pes, eritque Tetrameter Brachycatalectus. Quemadmodum illi versus *Andriæ*, act. 4. Sc. 1. qui *Muretum*, *Scaligerum*, *Erasmum*, & ceteram eruditorum familiam adeo torserunt, dici com-

commode possunt Trimetri Brachycatalectici. Sic eos metire.

Hocce credibile est aut-memorabile.

Tanta ve-cordia in-nata cui-quam ut-fiet.

Facessant enim ii, qui ut suum quemdam, quem sibi fingunt ipsi, numerum inveniant, tollunt, mutant, vellicant, miseros versus, irato Terentio, & veteribus libris reclamantibus.

In quibusdam, sive Dimetris, sive Trimetris abundat syllaba una, vel pes unus, vocanturque Hypercatalecti, sive Hypermetri, qui nempe habent aliquid supra communem mensuram. Ita longior est iste una syllaba:

Musæ-sorores sunt Minervæ.

Ad inveniendum quoque numerum Comicorum versuum, juvabit observare quæ sequuntur.

1. Sæpissimè litteram S, elidi, ita ut legendum sit magi, pro magis, sati, pro satis, &c. Sexcenta sunt exempla, imò interdum ex trito S, vocalis præcedens eliditur. Sic in Andria.

Bonum ingenium narras-adolescentis, optimum.

ita ut *scentis op*, Spondæus sit *scent' op*; nisi malis amphimacrum ponere. In eadem Andria:

Semper enim dicta est ejus atque habita est soror.

Quo in versu voces, *est ej at*, sunt tres longæ : Item:

Sed quid opus est verbis?

Sed quid op' est verbis?

2. Voces quasdam dissyllabas in unam syllabam concrecere; v. g. *fuit, fiet, puer, rei, ebo, meus, tuus, suus, suo, Deus, &c.* Sic metire versum *Andriæ*, *Scena I. act. 1.*

Liberi us vi-vendi, fuit-potes-tas, nam antea.

Nonnulli volunt esse *Amphimacrum* in voce *liberius*, in qua duæ syllabæ coeant in unam, quasi si esset *Librius*: alii *Dactylum*, si expungatur *S. Libriu*. Sic illum ejusdem *Comœdiæ*, qui est in *act. 4. Sc. 1.* *ut malis gaudeat a-lienis: aequè ex-incommodis.* in *gaudeat*, duæ ultimæ syllabæ in unam brevem coalescunt, quasi *gaudeat* legeretur, in *alienis* duæ mediæ concrescunt in unam longam. Sic verba *quiesci, melius, potius*, pro dissyllabis ponuntur; *grandiuscula*, pro trissyllabo: ita *Virgilius* vocem *stellio* dissyllabam posuit. *Horatius putuita* trissyllabam. Contra vero voces quædam monosyllabæ in duas syllabas porriguntur: ut *jam*, quasi esset *j-am*.

3. Sæpe vocales non elidi, cum in sequenti voce occurrunt aliis, neque litteram *M*.

4. Voces *illum, illam, eccum, eccam, &c.*

&c. aliquando primam habere brevem, quia olim unica littera L, & C, scribebantur; *i lum, e cum.*

5. M, & R. in media dictione interdum elidi. Sic in *Andria*, act. 1. Sc. 3.

Enimvero, Dave, nihil loci est segnitiei, &c. Primus pes anapæstus est. Littera vero M. in fine interdum eliditur ante consonantem. *Andria*, act. 3. Sc. 2.

Certe eni-m scio non-satis me pernosti, &c. ubi primus pes dactylus, *Cert' eni.*

6. Vocales quasdam corripì; quæ non eliduntur; v. g. in *Andria*, act. 4. Sc. 4.

Reliquit me homo atqu' ab-iiit. ubi *me* breve est, quia non eliditur more Græco. Et Sc. 6.

Quæ se in-bones-te optavit, &c. voces illæ, quæ se in. . . dactylum efficiunt.

Nonnulli, ut hiatum nunc effugiant, addi volunt, Plautino more, litteram D. *Reliquit med homo.*

7. Nota, *eho, hem*, & alias quasdam id genus interjectiones, extra metrum aliquando censendas, neque cum metiri voles versum, annumerandas aliis vocibus.

§. II. De versibus Lyricis.

LYRICORUM vatum Poemata vocantur Odæ, quæ vox Græca significat cantinellam, quia Odæ ad Lyram, sive citharam vulgo

canebantur. Odæ istæ proprium quoddam carminis genus habent: immo constat aliquando è tribus plane diversis. Ab inventoribus vulgo nomen sortiuntur. Sic Odæ Alcaica dicitur, cujus auctor Alcæus, Poeta Græcus; Sapphica, quam invenit Sappho, &c. singula Odarum, & versuum, è quibus componuntur, genera breviter percurro.

Primum genus Odarum est earum, quibus sunt omnes versus Choriambici Asclepiadæi Tetrametri: qualis est apud Horatium Od. Lib. I. *Mæcenas atavis, &c.* Vocantur Choriambici, quia in illis præcipuum locum obtinet pes Choriambus, qui componitur ex Choræo, sive Trochæo, & Jambo, id est, longa & brevi longa. Asclepiadæi vocantur ab auctore: inventus enim fertur iste versus à quodam Asclepiade Tetrametri denique, quia pedes 4. habent, quorum 1. est Spondæus, 2. & 3. Choriambus, 4. Pyrrichius, constans è duobus brev.

Mæce-nas ata-vis-edite Re-gibus.
Potest etiam aliter idem versus dividi, si nempè interponatur cæsura in medio.

Mæce-nas ata-vis edite-Regibus.

Porro cum Ode unius generis versibus ita constat, vocatur Monocolos: quæ vox Græca significat, esse partes omnes unius formæ ac speciei. Quando duplicis generis sunt

sunt versus in Ode, vocatur illa Dicolos: quando triplicis, Tricolos: quadruplicis, Tetracolos, &c.

Rursum, quando versus iidem & ejusdem generis recurrunt; si alternis, id est, si post alterum quemque versum, vocatur Ode Distrophos (que vox Græca id significat); si post tertium quemque versum, Tristrophos; si post quartum, Tetrastrophos: quia ille ordo versuum, qui identidem revertitur, Græcis est *Strophe*.

Denique si pes nullus, nulla syllaba desit, aut abundet; versus vocatur Acatalectus; si desit una syllaba, vocatur Catalectus; si pes totus desit, Brachycatalectus: si abundet unus pes, Hypercatalectus, vel Hypermeter.

II. Genus Odarum, est earum, in quibus primi quique tres versus sunt Hendecasyllabi (hoc est undecim syllabarum) Saphici (à Sapho inventi) Acatalecti, sive quibus nihil deest, Tentametri, sive quinque pedibus constantes, quorum 1. est Trochæus, 2. Spondæus, 3. Dactylus, 4. & 5. Trochæi. Quartus autem quisque versus est Adonius (ab Adone inventus) Dimeter, hoc est, duobus constans pedibus, nempe Dactylo, Spondæo. Talis est Ode 2. lib. 1. apud eundem Horatium.

Jam sa-tis ter-ris nivis-atque-diræ.

Similes sunt duo sequentes; quartus:

Terruit orbem.

Tota Ode est Dicolos Tetrastrophos.

III. Genus. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Choriambicus Glyconius (ab Glycone inventore) Acatalectus, Trimeter, id est, pedes ternos habens: quorum 1. est Spondæus, 2. Choriambus, 3. Pyrrichius. Secundus vero quisque versus est Asclepiadæus, de quo dictum est in 1. genere Odarum. Talis est Ode 3. Lib. 1.

Sic te Diva-potens-Cipri,

Sic fra-tres Helenæ lucida-sidera.

IV. Ode Dicolos Distrophos; in qua primus quisque versus est Dactylicus, Archilochius, Heptameter. Dactylicus dicitur, quia in eo maxime regnat pes Dactylus: Archilochius, quia inventus, & usurpatus ab Archiloco Poeta Græco Lyrico: Heptameter, quia septem constat pedibus, quorum 4. primi sunt Dactyli, mixtis tamen ad arbitrium, ut in versu Heroico fit, Spondæis, tres postrema semper sunt Trochæi. Secundus vero quisque versus, Jambicus, Hexameter, Catalectus constans sex pedibus, dempta una syllaba. Primus est Spondæus, vel Jambus.

2. Jambus, 3. Spondæus, 4. 5. & 6. Jambi.
Talis est Oda 4. Lib. 1.

*Solvitur-acris bi-ems gra-ta vice-veris-£
Favoni*

Trabunt-que sic-cas machinæ cari-nas.

Secundus versus aliter explicari potest, nempe interposita in medio versu cæsura; & sic tres pedes ultimi erunt Trochæi.

Trabunt-que sic-cas machinæ cari-nas.

V. Ode Tricolos Tetrastrophos, in qua primi quique duo versus sunt Asclepiadæi; qualis est in primo genere explicatus. Tertius autem quisque, Pherecratius, auctore Pherecrate sic dictus; Heroicus, quia videtur esse pars versus Heroici, seu Hexametri, Trimeter; quia tres pedes habet, Spondæum, Dactylum, Spondæum. Quartus quisque est Glyconius; de quo dictum in 3. genere. Talis est Ode 12. l. 1.

O na-vis refe-vent-in mare-te novi-

Fluctus: ò quid a-gis?-fortiter, occupa-

Portum: -nonne vi-des, ut

Nudum-remigio latus.

VI. Ode Dicolos Tetrastrophos. Primi quique tres versus sunt Asclepiadæi; quartus Glyconius. Talis est Ode 5. lib. 1.

Scriberis vario, £c.

VII. Dicolos Distrophos. Primus versus est Hexameter, secundus est Dactylicus Alemanius, Tetrameter. Dicitur Dactyli-

cus, quia frequentiores in eo sunt Dactylī; Alcmanius, quia inventus ab Alcmane, Græco poeta; Tetrameter, quia 4. habet pedes, nempe similes 4. ultimis versibus Heroicis Hexametris. Talis est Ode 6. lib. 1.

3. *Lauda-bunt ali-i clarum Rhodon-aut Miti-lenem.*

Aut Ephe-sum, bimariseve Corinthi? &c.

VIII. Ode Dicolos Distrophos. Primus quisque versus est Aristophanius, Dimeter, constans è duobus pedibus, nempe Choriamb. bo, & Bacchio. Pes autem Bacchius ita dicitur, quia in hymnis Bacchi sæpe adhibebatur: constat ex una brevi, & duabus longis. Talis est versus Odæ 7. lib. 1.

Lydia dic-per omnes.

Aristrophanius appellatur ab auctore illius Aristophane, poeta Comico, apud Græcos celeberrimo. Secundus quisque versus est Alcaicus, (ab Alcæo inventus) Tetrameter, quia 4. pedes habet. Primus est Epitritus, 2. & 3. Choriambus, 4. Bacchius.

Te Deos-oro è Sibarim cur properes-amando.

Porro pes Epitritus ita vocatur, quæ supra tres syllabas, unum habet. Quadruplex est: 1. ex Jambo & Spondæo compositus, ut *voluptates*, 2. ex Trochæo, & Spondæo, ut *concitatus*, 3. è Spondæo, & Jambo, ut

communicant, 4. è Spondæo, & Trochæo, ut *expectare*. Potest hujus Odæ primus versus aliter dividi, nempe:

Lydia-dic per-omnes.

IX. Ode Alcaica Tricolos Tetrastrophos. Dicitur Alcaica, quia inventa fuit ab Alcæo, Lyrico poeta clarissimo. Primi quique duo versus sunt, Jambici Senarii Brachycatalecti, qui appellari quoque possunt Dactylici Pentametri Catalecti. Constant illi ex Jambo, vel Spondæo, deinde Jambo, postea Spondæo, tum Anapæsto, denique Jambo. Si aliter metiaris, ac esse Dactylicos velis, constabunt ex Jambo, vel Spondæo, tum Jambo, cæsura, & duobus Dactylis. Talis est Od. 8. lib. I.

Vides-ut al-ta stet-nive candidum.

Vides-ut al ta-stet nive-candidum.

Tertius quisque versus est jambicus dimeter, sive 4. pedibus constans: (nam in versibus Jambicis, una mensura duos pedes complectitur) hypercatalectus, sive abundans una syllaba, post 4. pedes.

Silvæ laborantes gelu-que.

Quartus quisque versus est Dactylicus Alcaicus, constans pedibus quatuor, duobus Dactylis, & duobus Trochæis.

Flumina-constiterint a-cuto.

X. Odæ Monocolos, in qua sunt omnes versus Choriambici Alcaici Pentametri, qui
cons-

constant è Spondæo , tribus Choriambis , & Pyrrichio. Talis est Odæ 10. lib. 1.

*Tu ne-quæsieris-scire nefas-quem mi-
bi , quem-tibi.*

Potest etiam dividi versus iste aliter , cæsuris interpositis.

*Tune-quæsieris scire ne-fas-quem mibi,
quem ti-bi.*

XI. Odæ Dicolos Distrophos , in qua primus quisque versus est jambicus dimeter Catalectus , constat enim 4. pedibus , sed una syllaba deest , nempe prima. Talis est Odæ 15. lib. 2.

Non-ebur-neque aure-um.

Si velis pendulam , & abundantem syllabam in finem versus rejicere ; facies ex jambico Trochaicum , & sic metieris.

Non e-bur nequ-au-reum.

Secundus versus est jambicus trimeter Catalectus , constans 6. pedibus , dempta una syllaba.

Mea veni-det in-deno-lacu-nar.

XII. Odæ Dicolos Distrophos : in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter , secundus quisque est Dactylicus Dimeter Hipercatalectus , constans 2. Dactylis & syllaba. Talis est Odæ 6. lib. 6.

*Diffu-gere nives , redeunt jam gramina-
campis*

Arbori-busque co-mæ.

XIII. Ode Dicolos Distrophos , in qua pri-

primus versus est jambicus trimeter, sive sex pedibus constans, secundus jambicus dimeter, duabus constans mensuris, sive pedibus 4. Ejus generis est Odæ I. Epodon.

*Ibis-Libur-nis in-ter al-ta na-vium,
ami-ce, pro-pu-gnacula.*

Aliud quoddam genus est huic simile; in quo pro versu primo jambico, ponitur Heroicus Hexameter.

*Molis i-ner-tia-cur tan-tam dif-fuderit-
imis oblivio-nem sen-sibus.*

XIV. Odæ Dicolos Distrophos: in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter: secundus vero Archilochius Hexameter Hypercatalectus, constans 4. Jambis, 2. Dactylis, & una syllaba. Talis est Odæ 10. Ep. *(imbres:*

*Horrida-tempes-tas Cælum con-traxit, &
Nives-que de-ducunt-jovem:*

Nunc mare-nunc sil-væ.

Quidam hanc Odem faciunt Tricolori Tristrophon & secundum versum in duos secant: quorum primus est jambicus Dimeter.

Nives-que de-ducunt-jovem.

Alter est Dactylicus Archilochius, de quo dictum in duodecimo genere.

Nunc mare nunc silvæ.

Huic affine est generi aliud, in quo Dactylicus Archilochius præponitur jambico dimetro: & in primo loco, pro Heroico He-

xametro, ponitur jambicus Trimeter.

*Peti, nihil me si-cut ant-ea, juvat-scribe-
re-versi-culos,
amo-re per-culsum-gravi.*

In quo genere, quidam duos illos versus in unum constant hoc modo.

Scribere-versicu-los amo-re per culsum gravi.

XV. Odæ Dicolos Distrophos: cujus primus quisque versus est Heroicus: secundus vero jambicus. Talis est Od. 11. lib. Epod.

*Altera-jam teri-tur bel-lis ci-vilibus-ætas;
Suis-et ip-sa Ro-ma vi-ribus-ruit.*

Ultimum genus est earum, in quibus sunt omnes versus jambici Trimetri. Talis est Ode 17. lib. Epod. *Jam jam efficaci, &c.*

§. III. De aliis quibusdam usitatorum versuum generibus. Ex lib. IV. Prosodiæ Bononiensis Joan. Baptistæ Ricciolii.

ANapæsticum Archilochium carmen est constans quatuor pedibus, quorum quilibet potest esse Anapæstus aut Spondæus: primus vero & tertius etiam dactylus. Sit exemplum ex Seneca in Herc. fur. ch. 1.

*Turbine magno spes sollicitæ
Urbibus errant, trepidique metus.
Ille superbos aditus Regum
Durasque fores expers somni
Collit, ac nullo fine beatus
Componet opes, gazis inbians,*

Et

Et congesto pauper in auro est.

Qui quidem Seneca, admisit secundo loco, sed raro, tribrachum & dactylum, & in illo Medæ versu 311. in fine dactylum sic:

Non erat usus. Nondum Plejadas.

Idem in choro ejusdem Medæ separatim Adonium subjecit.

De *Glyconio* dictum est supra. Constat spondæo & dactylis duobus. At Seneca Choro 4. *Ædipi* tricies ponit Choreum primo loco: quod & sæpe fecit Catullus: rarius vero Horatius, ut in illo: *Ignis Iliacas domos*. Immo Seneca aliquando 3. loco posuit spondæum.

Anacreonticum constat tribus jambis & syllaba: recipit tamen primo loco spondæum ac anapæstum, & raro tribrachum. Utitur hoc Theocritus *Idyll.* 29. Anacreon vero sæpissime: ex quo illud latinitate donatum accipe:

O ter quaterque felix

Cicada, quæ supremis

In arborum viretis,

Roris parum ut bibisti;

Cantare dulce gaudes.

Jambicum Archilochium dimetrum acatalectum constat quatuor jambis: recipit tamen primo & tertio loco spondæum, raro autem anapæstum, aut tribrachum. Habes exempla passim in Horatio lib. epod. ubi jambis trimetris subjicit dimetros sic:

Bea-

*Beatus ille , qui procul negotiis:
 Ut prisca genus mortalium,
 Paterna rura bobus exercet suis
 Solutus omni fœnore , &c.*

Utitur hoc Ecclesia in Hymnis. Tale est illud Sabbati ante Domin. Passionis ad Vesperas :

*Vexilla Regis prodeunt,
 Fulget Crucis mysterium,
 Qua vita mortem pertulit,
 Et morte vitam protulit.*

Jambicum Hipponacteum constans quinque pedibus dissyllabis , & una in fine syllaba: quorum secundus , quartus , & quintus sunt jambi : primus vero & tertius vel jambi , vel spondæi. Tale est illud elegantissimum:

*Ternos vetusti congios falerni
 Uno die conviviiis peractis
 Hæusit potentum Romuli Nepotum
 Regnator audax , arbiterque regum,
 Exinde plebs Quiritium vocavit
 Non Claudium Tiberium Neronem,
 Sed Caldium Biberium Meronem.*

Jambicum senarium , seu archilochium acatalecticum , si purum est , constat solis jambis ; si mixtum , requirit locis paribus , id est , secundo , quarto , & sexto , jambum ; imparibus vero , præter jambum , excipit anapæstum tribrachum , spondæum & dactylum : immo secundo & quarto non

re-

recusat tribrachum. Tragicum vero, ut sit gravius, non debet, nisi rarissime, constare ex puris jambis; Comicum autem, modo in fine retineatur fere semper jambus, reliquis quinque locis recipit jambum, spondæum, anapæstum, tribrachum, dactylum. Exempla sint jambici puri ex Catulo.

*Phaselus ille, quem videtis, hospites,
Ajunt fuisse navium celerrimus.*

Tragici vero jambici ex Senecæ Herc. fur. act. 2.

*O magne Olympi rector, & mundi arbiter,
Jam statue tandem gravibus ærumnis
modum.*

Comici denique jambici exemplum sit ex Terentio in Andria:

*Qui utrambis recte norit, ambas noverit.
Accusant, quos hic noster auctores habet.
Perduxere illuc secum, ut una esset mecum.
Nihil ista opus est arte ad hanc rem, quam
pavo.*

Et in Eunuchi prologo: (bonis,

*Si quisquam est, qui placere se studeat
Quam plurimis, & minime multos lædere,
In his Poeta hic nomen profiteri vult suum.*

Phaleucium hendecasyllabum est, & constat spondæo, dactylo, & tribus choreis. Mart. l. I.

*Hic est quem legis, ille quem requiris,
Toto notus in orbe Martialis,
Cui lector studiose, quod dedisti*

Viventi decus atque sentienti,

Raro post cineres habent Poetæ.

Admittit tamen aliquando prima in sede jambum, ut apud Catullum pœne tricies; apud Martialem fortasse nonnisi semel in illo libri 3. epigr. 21.

Veterno resinaque pigriores.

Apud eundem Catullum primo loco videbis choreum, & quidem duodecies: & ibidem dactylum bis, anapæstum semel. Apud Senecam vero in *Ædipi* 2. Choro anapæstum secundo loco.

De *Saphico* item dictum est paragrapho superiori. Hic addam nonnulla. Solis saphicis Catullus, Seneca, Staius usi sint, Adonio non interjecto. Secunda sede, pro spondæo, Sappho inventrix, & Catullus non semel, & Seneca choreum adhibuere. Sit exemplum ex Catullo:

Otium, Catulle tibi molestum est

Seu Saccas, Sagittiferosque Parthos.

Quid? quod Sappho quarto loco spondæum, raro tamen, posuit, ut docet Gretserus, & secundo loco dactylum? quod fecit Seneca in choro actus 3. *Medeæ*, & in choro actus 3. *Troadis* sic.

Sumere innumeras solitum figuras,

An feras varii Lapidis Carystos.

Inmo idem Seneca, teste Martino Delrio, primo loco admisit spondæum, dactylum, & anapæstum; & secundo jambum.

Sca-

Scazon, seu Choriambicum carmen est jambicum senarium, seu claudicans, quia loco ultimi jambi habent spondæum, ita tamen ut penultimo loco sit jambus. In ceteris servat leges jambici Senarii: atque adeo in secunda & quarta sede habet jambum vel tribrachum: in prima & tertia jambum, aut spondæum, aut etiam anapæstum, & dactylum, quia tempore sunt compares Spondæo; quum duæ breves uni longæ equivalenceant; & tribrachum, quia compar est jambo. Pro exemplo sit illud Persii:

*Nec labra fonte prolui caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut repente sic Poeta prodirem.
. . . Quod si dolosi spes refulserit nummi
Corvos Poetas & Poetridas Picas,
Cantare credas Pegasejum melos.*

Hoc melos torquet Grammaticos, est enim jambus in ultima sede contra leges Scazontis. Manutius, Emmanuel, & Greterus putant imitatione Græcorum productam primam in *Melos*, sicut ab Homero producta fuit in hymnis, Politianus legendum censet *nectar*. Alii alia.

Trochaicum Alemanium dimetrum est & acatalectum, constatque quatuor trocheis: recipit tamen secundo & quarto loco spondæum & primo loco pyrrichium. Tale illud Ecclesiæ:

Pan-

*Pange lingua gloriosi. Tale & illum Catulli:
Age, cuncta nuptiali.*

Trochaicum Hipponacteum est tetrametrum acatalecticum, & constat octo pedibus, quorum impares sunt trochæi; reliqui aut trochæi, aut spondæi: apud comicos vero, omnibus locis recipit compares spondæo, nempe anapæstum & dactylum, & compares trochæo, nempe jambum & tribrachum, excepto ultimo. Sit exemplum prioris:

*Pelle tonsis, terga Ponti, vela tende,
jam pergamus.*

Trochaicum, Galiambicum, tetrametrum est, constatque vel trochæis, vel partim trochæis, partim Pyrrichiis, & raro admittit pedes his compares. Exemplum esto illud Catulli:

Super alta vetus Atys celeritate maria.

Alia versuum genera, quæ sunt innumerable, si velis cognoscere, adito Servium, & Terentianum in Centimetro: Nebrixensem lib. 8. cap. 8. Despauterium lib. 5. Scalligerum in Poetica, lib. 2. &c. Pauca modo de Dithyrambo subnectam.

§. IV. De Dithyrambo.

Dithyrambus canebatur in honorem Bacchi, à quo nomen est sortitus. Bacchus enim ab antiquis dictus est Dithyrambus,

qua-

quasi duabus jannis in lucem emissus. Fabulas consule. Bacchum igitur, India perdomita, redeuntem in Græciam Satyri cum Mænadibus comitati sunt. Hi vino graves, & mente ac voce parum constantes, Carmina sine modo ac numero victori Baccho decantabant. Illos imitati Poetæ, & antheo furore correpti, carmina quædam audaci, tumido, vario stilo, scripsere, quo canere modo ebriosi solent, permixtis in unum versibus omnis generis & metri. Hæc origo Dithyramborum & forma. Exemplum habes in Seneca Tragædo, post secundum Actum Tragædiæ, cui nomen fecit *Œdipus*: Chorus, qui actum illum sequitur, merus est Dithyrambus:

Effusum redimite comam.

Vates recentior partam de Turcis victoriam anno 1716. hoc genere carminis celebravit. Quos enim effert lætitia, ii mentis & vocis ægre sunt compotes.

Surge, Phœbe, pone curas,
Summe plectra, funde lætum
Ore carmen, usitatis
Parce modis agitare cantus.
Clio docta cur moratur?
Cur talia lenta cessat?
Otiosa cur sonorum
Turba monte torpet alto?
Huc adeste, convolate,

Queis

Queis Apollo labra sacro
 Fonte tingit ; huc adeste ;
 Turca mari fugit atque terra.
Hinc proterva turba , Fauni,
 Huc , amoena turba , Nymphæ ;
 Ferte sarta , ferte flore :
 Turca mari jacet , atque terra.
Ferte sinistra , barbitosque,
 Fistulasque , tibusque,
 Et canendo , lusitando,
 Saltitando , prædicate :
 Turca mari fugit atque terra.
Audiat Æther,
 Gaudeat Æther,
 Te Duce Clemens,
 Roma triumphet :
 Turca mari jacet atque terra.
Itala festis
 Æra resultent
 Undique templis :
 Turca mari fugit atque terra.
Audiat Ister,
 Litora multo
 Flore coronet.
 Plaudat Iberus,
 Et tagus alمام
 Vertice flavo
 Nectat olivam :
 Tum sua Nereo
 Lætus uterque
 Gaudia portet :

Turca mari fugit atque terra.
Curre, fama, clange, clama,
Gaudiaque extremum, & plausus, & car-
mina longe
Differ in orbem.

§. V. De Symbolo Heroico.

SYMBOLUM Heroicum, Italis vulgo *Impresæ*, Gallis, *une divise*, definitur picta metaphora, sive imago quædam picta, significans rem aliam non pictant, propter utriusque similitudinem, addita voces seu sententia, quæ utriusquæ connexionem ostendat. Exempli causa Sol pictus cum hac epigraphe, *Sufficit Orbi*: recte designat Imperatorem aliquem Romanum, v. g. Cæsarem Augustum: sicut enim sol satis habet lucis ad orbem totum collustrandum, & caloris ad fovendum; sic Augustus satis habuit sapientiæ ad gubernandum orbem, & potentiæ ad continendum. Figura picta, corpus symboli appellatur: Verba seu sententia, dicitur anima: Ut enim homo constat ex anima & corpore, ita symbolum heroicum componitur ex figura & verbis. Ubi nulla intercedit similitudo inter figuram pictam & rem illa significatam, nullum est symbolum proprie ac vere dictum. Itaque illud Caroli V. *Plus ultra*, sen-
Z ten-

tentia est, non symbolum. Inter figuras, è quibus symboli corpus constat, negant periti locum esse humano corpori vivo, Statuam, quæ corpus repræsentet, adhiberi posse non negant, v. g. si statuam ponas, quam sculptor crebris ictibus format, politque; & addas. *Perficitur dum cæditur*: Recte sic exprimas virum probum, qui rebus adversis ad virtutem proficit.

Figuræ sumantur è rebus naturalibus, iisque vulgo notis, non fabulosis, aut peregrinis.

Voces, quæ figuræ adduntur, & ejus similitudinem cum re significata indicant, non solum Latino Græcoque sermone, sed etiam vulgari & vernaculo scribi possunt. Placent in primis hemistichia, sive partes primæ, aut ultimæ alicujus versus, v. g. Hexametri. Videndum ut voces illæ sint paucæ, claræ, & accommodatæ rei quæ significatur. Interdum optativo efferuntur modo; nonnumquam infinito: fere indicativo.

Res significata exprimi non debet in ipsis, quæ Lemma, sive Epigraphem componunt, verbis; sed generali quodam efferri modo, qui conveniat figuræ significanti, & rei significatæ. Sic; pone lucernam, adde, *Lucet, & ardet*: significabis S. Joannem Baptistam, aut quem-

vis

vis Apostolicum virum; quod enim proprie convenit lucernæ, ut ardeat & luceat, hoc per metaphoram congruit viro Apostolico. Aliquando figura ipsa loquens inducitur. Sic idem vir Apostolicus virtutum fama & prodigiorum peccatores blande trahens significabitur; si magnetem pingas cum hoc lemmate, seu inscriptione: *Ad me dura trabo.*

Placet milites laudare, quos Regis præsentis exemplum accendit ad rem bene gerendam? Pinge pullos aquilæ, solem adversum intuentes, cum hoc lemmate: *Crescunt vires animique videndo.* Vir dives & probus insigni aliqua dignitate auctus, notabitur flumine majori alveo decurrente: *Utilior quo major.* Princeps femina ad solium evecta signabitur picta luna & plena: *In publica commoda crevit.*

Victoriam de Turcis anno 1716. felicissime reportatam, CLEMENTIS XI. Pontificis Maximi auspiciis, precibus, & consiliis, ita describit Romanus vates: Exhibet regem apud, qui aculeo carere dicitur, fucos alveari abigentem: Subjicit hæc verba: *Vincit inermis.*

D. In quo Emblemata discrepat à symbolo Heroico, cui videtur esse simillimum?

M. In hoc maxime discrepat, quod Emblemate significantur quæcumque ad virtutem, pietatem, & mores pertinent:

neque tam religiose observantur in eo leges Symbolis heroicis præscriptæ. De voce si quæris, Emblema, Græca vox, significat elegans opus, arte & manu elaboratum, quod mensæ, pavimento, vasis, & parietibus inseritur & immittitur: quales sunt figuræ Hieroglyphicæ, tesselatæ imagines, & alia id genus.

CAPUT IV.

Achrostichis, Anagrama, Griphus &c.

§. I. De Achrostichide.

D. *Quid est Achrostichis, & quomodo fit?*

M. Achrostichis Græca vox est, & significat breve poema, in quo primæ cujusque versus litteræ nomen aliquod, sive sententiam, exhibent. Exempli causa si S. Carolum laudare velis, primi carminis prima Littera erit C. secundi A. tertii R. quarti O. quinti L. sexti U. septimi S. Ita primæ cujusque Versus litteræ, seorsim sumptæ, dabunt vocem *CAROLUS*. Sic nomen Sacrum *JESUS* offeret Achrostichis. (nomen, Ille, sacrum cujus legis hoc in carmine Virginitatis castæ sinu, (bem servator mundi, nostrum productus in or- Ct omnibus vitam daret, (ægris. ne moriens totum indulsit mortalibus Sic

Sic in omnium Sactorum laudem vates recentior hanc sententiam Achrostichide explicuit:

*Vivite felices , quibus est fortuna
peracta (vocamus.*

Jam sua : nos alia ex aliis in bella

¶ Vivite felices , quibus est fortuna peracta
¶ am sua , securam cœlestem ducite vitam,
¶ alles Elysias læti , saltusque beatos
¶ incolite ; æternis eja indulgere choreis,
¶ Mellare optata tandem , portumque potiti ;
¶ Erepti ex undis pelagi , ridete fruentes
¶ fluctus , & ventos , tempestatesque sonoras,
¶ Et quicquid sævum Neptunia monstra mi-
¶ nantur.

¶ Tætantes Scyllam effugisse , trucemque.
¶ Charybdim ;

¶ Masque undisoni horrendas , rabiemque
¶ tridentis, (lam:

¶ Canibus ætheriam mulcete perennibus au-
¶ Et Pæana simul canite , æternumque trium-
¶ phum, (tu &c.

¶ Succis ambrosiæ saturati , & nectaris haus-

Interdum geminatur Achrostichis , ita ut extrema cujusque versus littera sit eadem ac prima : ut si dicas :

Ille , sacrum cujus nomen tibi carmine
pinxi

Emissus alto ex æther F &c.

Totum hoc carminis genus laboriosum,
& exiguæ frugis.

centum anagrammata pura in laudem Immaculatæ Conceptionis Deiparæ ante aliquot annos deprompsit ex illis verbis *Ave Maria gratia plena*. Puta vocantur anagrammata, in quibus nulla mutatur littera, nulla additur, vel demitur.

§. III. De Gripho, Logogripho, & Inscriptione.

D. *RE*scire cupio quid sibi velint istæ voces, quibus nostræ vulgo scholæ personant, Griphus, Logogriphus &c.

M. Griphus aliud nihil est, quam, enigma scripto adumbratum, sed obscuris tamen & intricatius, adeo ut negotium facessere homini, etiam acuto, possit. Nomen invenit à voce græca (a), Latine *rete*, quia explicantes implicat, irretitque: sic appellatur etiam quælibet obscura propositio, præsertim jocosa, & ludica. Suppeditabit exempla P. Laurentius *Le Bruns* in sua eloquentia Poetica.

Logogriphus non versatur in rebus ipsis, erudito vocum, aut colorum velo tegendis, sed in ipsis vocibus celandis, earum syllabas, aut litteras resecando, trajiciendo, & varie commutando. Sic in voce, *Ovis*, si demas primum elementum, restabit *vis*, unde natus versiculus:

Z4

Im-

(a) γριφίς.

§. II. De Anagrammate.

D. *Quid est Anagramma?*

M. *Q* Anagramma fit, dum ex aliqujus nomine eruitur aliqua sententia in ejus laudem, aut vituperationem, servatis nominis litteris, sed vatis arbitrio transpositis. Licet unam, alteramve addere, aut mutare litteram. Exempla subijcio: *Logica, Caligo. Ursula, Laurus. Calvinus, Lucianus. Corpus. Porcus. Sacramentum. Eucharistiæ: Cbara ceres in JESUM mutata. Ignatius de Lojola: O ignis à Deo illatus. Sic lusit vates in Galenum: Galenus: Angelus.*

Angelus es: bonus anne malus, Galene? salutis.

Humanæ custos; Angelus ergo bonus. Humanam tamen heu! quoties, Galene, salutem.

Arte mala turbas! Angelus ergo malus, Gregorius decimus quartus.

Murus custodiaque gregis.

Ni Dominus alto cinxerit muro domum Cingentis est vanus labor.

Nisi sit ovilis tutor & custos Deus, Frustra excubat pastor vigil.

Gaudere fas est, missus è cœlo gregi, Est murus & custodia.

Vir pie ingeniosus, & ingeniose pius, cen-

Imbellis tota est, caput exime, vis erit illi.

Sic à verbo *navem* si tollas primam, & ultimam litteralam, habebis *ave*: unde aliquis ad amicum scribens ajebat:

Mitto tibi navem prora, puppique carentem.

In vocabulo *aper* invenies *pera, aer, par*. Hujus obscuritatis acumen, quia in meris vocibus consistit, Logogriphus appellatur, quasi dicas, vocis ambages & lusus.

Griphus vocantur figuræ, voces, litteræ, que sua dispositione, numero, actione, vel colore, verborum, sensuum, parœmiam, aut aliud quidpiam exprimunt, non sine aliquo sale. Ita Cupidinem aliquis pingit, qui orbem terrarum ligat, cum hoc lemmate: *omnia vincit amor*. Hoc genus facile in pueriles ineptias excudit.

D. *Libenter aliquid audirem de Inscriptione, quam à te prætermisam esse miror?*

M. Num est illa tantum opus Poetarum, sed etiam Oratorum, etsi versum non respuat. Duplex illius dos; Brevitas & Perspicuitas. Optima est quæ necessaria personæ, loci, temporis, & modi adjuncta paucis complectitur. Parco exempla congere, quæ tot colecta voluminibus leguntur.

F I N I S.

INDEX

CAPITUM.

Elementa Rhetoricæ.

CAP. I. De Fabula.	Pag. 5.
§. I. De variis Fabularum generibus.	6.
§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.	Id.
§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.	7.
§. IV. De Fabula Mixta.	9.
§. V. De legibus, & artificio Fabulæ.	10.
§. VI. De utilitate Fabulæ.	11.
CAP. II. De Narratione.	15.
§. I. De virtutibus Narrationis.	16.
§. II. De Schematibus, seu Figuris quibus illuminari potest Narratio.	22.
§. III. Varia Narrationum	Z 5
	ge-

genera & selecta illarum exempla.	28.
CAP. III. §. I. De Chria.	40.
§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam: Breve & irreparabile tempus om- nibus est vita.	47.
§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.	48.
CAP. IV. De Amplificatione.	55.
§. I. De amplificatione rerum.	58.
§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.	Id.
§. III. De Amplificatione per congeriem adjunctorum.	59.
§. IV. De Amplificatione per congeriem, seu enumera- tionem partium.	61.
§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectuum.	63.
§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium.	64.
§. VII. De Amplificatione per	com-

comparationes, similitudines, & exempla.	65.
§. VIII. De Amplificatione per confictionem contrariorum.	67.
§. IX. De Amplificatione per incrementum.	69.
§. X.	70.
§. XI.	71.
§. XII.	72.
§. XIII.	73.
§. XIV.	74.
§. XV. De Amplificatione per repetitionem.	Id.
§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum.	77.
Prooemium Rhetoricæ.	78.
§. I. De natura & fine Rhetoricæ.	79.
§. II. De materia Rhetoricæ.	80.
§. III. De partibus Rhetoricæ.	83.
§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.	Id.
De Imitatione.	85.
	Z 6
	LI.

De Elocutione.

CAP. I. De Figuris , seu Schematibus.	97.
§. I. De Figuris Sententiarum.	98.
§. II. De Figuris ad movendum idoneis.	Id.
§. III. De Dubitatione.	101.
§. IV. De Obsecratione.	103.
§. V. De Imprecatione.	104.
§. VI. De Interrogatione & Subjectione.	105.
§. VII. De Præteritione & Reticentia.	106.
§. VIII. De Expolitione.	107.
§. IX. De Epiphonemate.	108.
CAP. II. De Figuris ad delectandum magis idoneis.	109.
§. I. De Apostrophe.	Id.
§. II. De Hypotiposi.	111.
§. III. De Prosopopœja.	113.
§. IV. De Etopœja.	115.
	CAP.

CAP. III. De Figuris ad docen-	
dum idoneis.	118.
§. I. De Antithesi.	Id.
§. II. De Sustentatione.	119.
§. III. De Communicatione.	120.
§. IV. De Correctione.	Id.
CAP. IV. De Figuris verborum.	121.
§. I. De Tropis.	Id.
§. II. De Metaphora.	122.
§. III. Quid vitandum in Me-	
taphora.	125.
§. IV. De Allegoria.	128.
§. V. De Metonymia.	129.
§. VI. De Synecdoche.	132.
§. VII. De Ironia.	133.
§. VIII. De Sarcasmo.	137.
CAP. V. De Figuris verborum	
proprie dictis, seu quæ	
non sunt Tropi.	138.
§. I. Figuræ per adjectionem.	139.
§. II. De Figuris per detrac-	
tionem.	142.
§. III. De Figuris per simili-	
tudinem.	144.
	§. IV.

§.IV. Appendix de Transitione.	146.
CAP. VI. De Periodo.	151.
§.I. De partibus Periodi.	152.
§. II. De variis Periodorum generibus.	154.
§. III. De legibus ac regulis Periodi.	155.
§.IV. De artificio Periodi am- plificandæ.	157.
§. V. De numero & ceteris virtutibus Periodi.	158.
§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Pe- riodus.	160.
§.VII. Quomodo parari pos- sit facultas numerose di- cendi.	166.
CAP. VII. de Stilo oratorio.	167.
§. I. De Stilo sublimi.	168.
§. II. De Arte comparandi Stili sublimis.	170.
§. III. De Stilo simplici.	172.
§. IV. De Stilo mediocri.	Id.
§. V. De usu triplicis Stili, seu	
	Cha-

	543
Characteris.	174.
§. VI. De Stilo vitioso.	175.
§. VII. De Stilo Laconico & Asiatico.	178.

L I B E R II.

De Inventione.

CAP. I. De Locis intrinsecis.	191.
§. I. Definitio.	Id.
§. II. Enumeratio partium.	195.
§. III. Notatio nominis & Conjugata.	197.
§. IV. Genus & Species, seu Forma.	201.
§. V. Similitudo & dissimili- tudo.	204.
§. VI. Contraria & Repug- nantia.	206.
§. VII. Adjuncta.	208.
§. VIII. Antecedentia, & Con- sequentia.	211.
§. IX. Causæ.	212.
§. X. Effecta.	216.
§. XI. Comparatio.	217.
	CAP.

CAP. II. De Locis extrinsecis, seu remotis.	219.
CAP. III. De secunda Inven- tionis parte, seu de motibus excitandis.	226.
§. I. De Amore & Odio.	227.
§. II. De metu, spe & audacia.	231.
§. III. De Misericordia.	235.
§. IV. De Ira & Indignatione.	238.
§. V. De Mansuetudine.	242.
§. VI. De Æmulatione.	245.

LIBER III.

De Dispositione.

CAP. I. De Exordio.	250.
§. I. De variis Exordiorum generibus.	251.
§. II. De virtutibus ac vitiis Exordii.	253.
§. III. De variis Exordiorum fontibus.	256.
§. IV. De officio ac munere Exordii.	260.
§. V. De paranda attentione.	265.
§. VI.	

§. VI. De Propositione.	269.
§. VII. De Divisione.	271.
CAP. II. De Confirmatione.	272.
§. I. De Confirmatione proprie dicta.	273.
§. II. De Syllogismo.	274.
§. III. De Enthymemate.	278.
§. IV. De Inductione.	280.
§. V. De Exemplo.	282.
§. VI. De Dilemmate.	283.
§. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili.	286.
§. VIII. De Sorite & Epiche-remate.	287.
CAP. III. De Confutatione.	289.
CAP. IV. De Peroratione.	292.
§. I. De Enumeratione.	Id.
§. II. De Affectuum commotione.	295.

LIBER IV.

De diversis Orationum generibus.

CAP. I. De Orationibus quæ pertinent ad genus demons-	
---	--

tra.

trativum.	299.
§. I. De oratione Panegyrica.	Id.
§. II. De inventionibus & fontibus Panegyrici.	300.
§. III. De tempore, quod ortum antecessit.	303.
§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.	308.
§. V. De corporis & fortunæ laudibus.	310.
§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.	315.
§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.	319.
§. VIII. De oratione natalitia, seu genethliaca.	420.
§. IX. De oratione nuptiali, sive Epithalamio.	323.
§. X. De laudatione Funebri.	326.
§. XI. De oratione Eucharistic.	332.
§. XII. De Epinicio & gratulatione.	336.
CAP. II. De orationibus, quæ	per-

pertinent ad genus delibe-
rativum.

340.

§. I. De suasionem & dissua-
sione.

341.

§. II. De variis variarum æta-
tum moribus.

345.

§. III. De moribus Nobilium,
Divitum, & Plebeyorum.

348.

§. IV. De hortatione & de-
hortatione.

353.

§. V. De concitatione & con-
ciliatione.

357.

§. VI. De commendatione.

358.

§. VII. De petitione.

359.

§. VIII. De consolatione.

360.

L I B E R V.

De Pronuntiatione.

§. I. De memoria.

364.

§. II. De voce.

365.

§. III. De monotonia & cantu.

367.

§. IV. De gestu.

769.

INS-

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER I.

CAP. I. Definitio Poeseos.	378.
CAP. II. De materia Poeseos.	381.
CAP. III. De forma Poeseos	383.
CAP. IV. De Peripetia.	387.
CAP. V. De Anagnorisi.	390.
CAP. VI. De Episodio.	391.
CAP. VII. De Machina.	393.
CAP. VIII. De Moribus.	395.
CAP. IX. De Sententia.	397.
CAP. X. De Dictione.	399.
CAP. XI. De causa efficiente Poeseos.	406.
CAP. XII. De fine Poeseos.	408.
CAP. XIII. De divisione Poe- seos.	410.

LIBER II.

De Epopœja.

CAP. I. Definitio Epopœjæ.	413.
CAP. II. De materia Epopœjæ.	415.
	§. I.

- §. I. Actio Feminæ in materia Epopœjæ. 416.
- §. II. Actio Epopœjæ quomodò Una. 419.
- §. III. Actio Epopœjæ quomodò Tota. 421.
- §. IV. Actio Epopœjæ qui vera & verisimilis. 423.
- §. V. Actio Epopœjæ quomodo illustris & felix. 424.
- CAP. III. De forma Epopœjæ. 425.
- §. I. Fabulæ Epicæ dotes. 426.
- §. II. Fabulæ Epicæ partes. 429.
- §. III. Fabulæ Epicæ dispositio. 431.
- CAP. IV. De propositione Epopœjæ. 435.
- CAP. V. De invocatione Epopœjæ. 436.
- CAP. VI. De narratione Epopœjæ. 439.
- CAP. VII. De epilogo Epopœjæ. 442.

LIBER III.

De Dramate.

- CAP. I. Definitio Poematis Dramatici. 445.
- CAP. II. De materia Poematis Dramatici. 447.
- CAP. III. De forma Poematis Dramatici. 448
- §. I. Unitas & simplicitas Fabulæ Dramaticæ. 449.
- §. II. Magnitudo Fabulæ Dramatici. 451.
- CAP. IV. De partibus Poematis Dramatici. 453.
- CAP. V. De Choro in Dramate. 459.
- CAP. VI. De Scenico Apparatu. 460.
- CAP. VII. Definitio Tragœdiæ. 462.
- CAP. VIII. De materia Tragœdiæ. 464.
- CAP. IX. De forma Tragœdiæ. 467.
- CAP. X. De fine Tragœdiæ. 469.
- §. I. Qui affectus concitentur in Tragœdia. 470.
- §. II. A quibus concitentur

af-

affectus in Tragœdia. 471.

§. III. Quomodo conciten-
tur affectus in Tragœdia. 474.

CAP. XI. Præceptorum usus
in scribenda Tragœdia. 476.

CAP. XII. De Comœdia. 478.

LIBER IV.

CAP. I. De Elegia. 483.

CAP. II. De Epigrammate. 484.

CAP. III. De Satira. 485.

CAP. IV. De Poemate Lyrico. 487.

CAP. V. De Hymno, Paro-
dia & Carmine Intercalari. 491.

CAP. VI. De Eclogis, Silvis
& Diris. 492.

CAP. VII. De Epithalamio,
Genethliaco, Epicedio. 494.

CAP. VIII. De Epinicio, Eu-
charistico, Propemptico. 495.

CAP. IX. De Carmine Soteri-
co, Protreptico & Paræne-
tico. 496.

LI.

LIBER V.

- CAP. I. Poetarum Latinorum
præstantiorum nomina,
ætas, stilus. 490.
- CAP. II. De Stilo Poetico. 504.
- CAP. III. De variis Versuum
generibus. 506.
- §. I. De Versibus Comicis. Id.
- §. II. De Versibus Lyricis. 511.
- §. III. De aliis quibusdam
usitatorum Versuum ge-
neribus. Ex lib. IV. Pro-
sodiæ Bononiensis P. Jo.
Baptistæ Riccioli. 520.
- §. IV. De Dithyrambo. 526.
- §. V. De Symbolo Heroico. 529.
- CAP. IV. Acrostichis, Ana-
gramma, Griphus. 532.
- §. I. De Acrostichide. Id.
- §. II. De Anagrammate. 534.
- §. III. De Gripho, Logo-
gripho, & Inscriptione. 535.

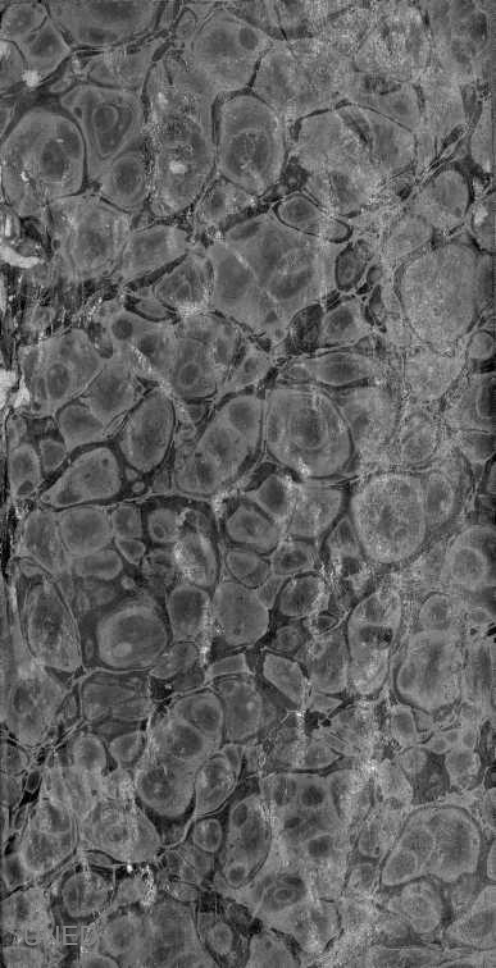
FINIS.

Complance
1874

1874

UNED

RHETORICA

F. A.
162

UNED